

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра іхтіології та зоології

ВІДТВОРЕННЯ ГІДРОБІОРЕСУРСІВ ТА РИБООХОРОНА

**конспект лекцій для студентів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти спеціальності 207 “Водні біоресурси та
аквакультура”**

Біла Церква
2022

УДК 639.2.03:597.2/.5:639.2.058(076)

Рекомендовано до друку
методичною
комісією БНАУ
(Протокол № 5 від 02.02.2022 р.)

Укладачі: **Хом'як О.А.**, канд. с.-г. наук, доцент;
Гриневич Н.Є., д-р вет. наук, професор;
Присяжнюк Н.М., канд. вет. наук, доцент;
Слюсаренко А.О., канд. вет. наук, доцент;
Трофимчук А.М., канд. с.-г. наук, доцент;
Жарчинська В.С., асистент

Відтворення гідробіоресурсів та рибоохорона: конспект лекцій для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 207 “Водні біоресурси та аквакультура” / О.А. Хом'як, Н.Є. Гриневич, Н.М. Присяжнюк, А.О. Слюсаренко, А.М. Трофимчук, В.С. Жарчинська. Біла Церква, 2022. 236 с.

Рецензент: **О.А. Олешко**, зав. кафедри аквакультури та прикладної гідробіології БНАУ, кандидат с.- г. наук, доцент

ЗМІСТ

Вступ	4
Очікувані компетентності відповідно до стандарту вищої освіти	5
Очікувані результати навчання	5
Зміст навчальної дисципліни	6
<i>Змістовий модуль 1. Антропогенний вплив на водні екосистеми.</i>	10
Охорона водних біоресурсів. Відтворення (вселення) водних живих організмів.	
<i>Змістовий модуль 2. Спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів. Вибір форм для акліматизації. Організація утримання, перевезення та вселення гідро біоресурсів.</i>	82
<i>Змістовий модуль 3. Основні та перспективні об'єкти для акліматизаційних робіт серед риб. Відтворення іхтіофауни та підвищення рибопродуктивності.</i>	112
<i>Змістовий модуль 4. Законодавство про охорону водних біоресурсів, порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів.</i>	142
<i>Змістовий модуль 5. Виявлення адміністративних правопорушень та організація рибоохоронного рейду.</i>	165
<i>Змістовий модуль 6. Організація робіт з відтворення водних живих ресурсів, рибоводно – меліоративних робіт та проведення атестації працівників рибоохорони.</i>	204
Рекомендована література	234

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Відтворення гідробіоресурсів та рибоохорона» відповідає освітньо-професійній програмі підготовки фахівців за спеціальністю 207 «Водні біоресурси та аквакультура».

Зниження біоподукційного потенціалу водойм комплексного і, особливо рибогосподарського призначення, порушення структури гідробіоценозів, масова загибель риби, яка спостерігається протягом останніх років у багатьох водоймах, поява в них рідкісних, зникаючих і зниження червонокнижних видів є наслідком впливу на водні екосистеми як людського фактора (переловили, браконьєрський лов тощо), так і негативного впливу природних і, особливо, антропогенних факторів водного середовища. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у прийнятті термінових і рішучих заходів, спрямованих на охорону, відтворення, збереження і раціональне використання гідробіоресурсів України.

Предметом курсу є проведення робіт із штучного розведення (відтворення), переселення та акліматизації водних біоресурсів (включаючи види, які занесені до Червоної книги України) у рибогосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення (крім водних об'єктів, розташованих у межах території та об'єктів природно-заповідного фонду).

Об'єктом вивчення цієї науки є аборигенні види, акліматизація водних біоресурсів, водні біоресурси, щодо яких здійснюється комплекс робіт з штучного розведення (відтворення).

Метою вивчення дисципліни «Відтворення гідробіоресурсів та рибоохорона» є набуття студентом знань, умінь і навичок щодо живих організмів, які населяють водне середовище, умови, проблеми та особливості їх відтворення в сучасних екологічних умовах, шляхи та методи відтворення популяцій гідро біонтів, зокрема аборигенної іхтіофауни, стабілізації та збереження популяції риб, яким загрожує зникнення, а також опанування всебічних теоретичних знань з основ рибоохорони.

У результаті вивчення даної дисципліни студент повинен **знати:**

-шляхи вирішення проблем у галузі відтворення та збереження генофонду цінних промислових видів риб;

-основи відтворення цінних видів риб, підрощення молоді до життєстійких стадій;

-порядок проведення робіт зі штучного розведення водних біоресурсів з подальшим вселенням їх у рибогосподарський об'єкт.

По завершенню вивчення дисципліни студент повинен **уміти:**

-проводити комплекс господарських, біотехнічних та селекційно-племінних робіт з вирощування. Утримання, використання різновікових особин для отримання зрілих статевих продуктів з метою вирощування об'єктів відтворення;

- вести відповідну документацію про виконання робіт із вселення водних біоресурсів;
- складати та розраховувати нормативи біологічних показників об'єктів відтворення.

ОЧІКУВАНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО СТАНДАРТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Компетентність за спеціальністю «Водні біоресурси та аквакультура» відповідно до освітньо-професійної програми
<i>Інтегральна компетентність</i>
Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі водних біоресурсів та аквакультури або у процесі навчання, що характеризується комплексністю та невизначеністю умов, і передбачає застосування теорій і методів біології та прикладних наук.
<i>Загальні компетентності</i>
ЗК08. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
ЗК11. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
<i>Спеціальні компетентності</i>
СК01. Здатність аналізувати умови водного середовища природного походження, у тому числі антропогенні впливи з погляду фундаментальних принципів і знань водних біоресурсів та аквакультури.
СК09. Здатність сприймати нові знання в галузі водних біоресурсів та аквакультури та інтегрувати їх з наявними.
СК13. Здатність аналізувати господарську діяльність, проводити облік матеріальних цінностей, основних засобів, реалізацію продукції аквакультури.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Програмний результат навчання за спеціальністю «Водні біоресурси та аквакультура» відповідно до освітньо-професійної програми	Результати навчання з дисципліни
ПРН-8 Використовувати знання і розуміння біотопів водойм, життєвих форм гідробіонтів, впливу факторів на водні організми, їх життєдіяльність, популяції гідробіонтів та гідробіоценози, гідроекосистем, гідробіології морів, океанів, континентальних водойм під час вирощування об'єктів водних біоресурсів та аквакультури.	РН8.1 Знати шляхи вирішення проблем у галузі відтворення та збереження генофонду цінних промислових видів риб; РН8.2 Вміти використовувати нормативну базу, відповідно до якої здійснюється державний нагляд (контроль) у сфері охорони водних біоресурсів.
ПРН-9 Використовувати знання і розуміння походження та	РН9.1 Знати основи відтворення цінних видів риб, підрощення молоді до життєстійких стадій;

будови, способів життя, поширення рибоподібних і риб, принципів і методів систематики, біологічних особливостей рибоподібних і риб під час вирощування об'єктів водних біоресурсів та аквакультури.	РН9.2 Вміти вести відповідну документацію про виконання робіт із вселення водних біоресурсів; РН9.3 Вміти складати та розраховувати нормативи біологічних показників об'єктів відтворення.
ПРН-13. Знати та розуміти елементи рибництва (гідроекології, гідротехніки з основами проектування рибницьких підприємств, генетики, розведення та селекції, годівлі риб, іхтіопатології, економіки рибницьких підприємств).	РН13.1 Знати порядок проведення робіт зі штучного розведення водних біоресурсів з подальшим вселенням їх у рибогосподарський об'єкт; РН13.2 Вміти проводити комплекс господарських, біотехнічних та селекційно-племенних робіт з вирощування, утримання, використання різновікових особин для отримання зрілих статевих продуктів з метою вирощування об'єктів відтворення.
ПРН-14. Знати та розуміти сучасні водні біоресурси та аквакультуру (фізіологію та біохімію гідробіонтів, рибальство, аквакультуру природних та штучних водойм, марикультуру, акліматизацію гідробіонтів) на рівні відповідно до сучасного стану розвитку водних біоресурсів та аквакультури.	РН14.1 Знати основні принципи відбору рекрутів для акліматизації; РН14.2 Володіти основами проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Лекції

Тема і зміст лекції	К-ть годин
<i>Змістовий модуль 1. Антропогенний вплив на водні екосистеми. Охорона водних біоресурсів. Відтворення (вселення) водних живих організмів.</i>	
1.1. Антропогенний вплив на водні екосистеми та охорона гідробіонтів Органічні речовини та їх кругообіг у водних екосистемах. Сапробність водойм. Природна й антропогенна евтрофікація. Самозабруднення й самоочищення водойм. Самозабруднення й самоочищення водойм. Рослинні індикатори екологічного стану поверхневих вод. Охорона та відтворення гідробіонтів.	4
1.2. Закон України про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів	2

Законодавство про рибне господарство. Завдання державної політики у галузі рибного господарства. Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі рибного господарства, їх повноваження. Біоресурси та рибогосподарські водні об'єкти. Використання водних біоресурсів.	
Разом за змістовий модуль 1	6
Змістовий модуль 2. Спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів. Вибір форм для акліматизації. Організація утримання, перевезення та вселення гідро біоресурсів.	
2.1. Правила любительського і спортивного рибальства Здійснення любительського рибальства. Контроль за дотриманням Правил рибальства. Відповідальність за порушення Правил рибальства.	2
2.2. Категорії акліматизації гідробіонтів Спонтанна і цілеспрямована акліматизація гідробіонтів. Біологічні інвазії. Форми цілеспрямованої акліматизації. Критерії попереднього оцінювання можливості цілеспрямованої акліматизації обраного виду у новій водоймі. Методи акліматизації. Оцінювання результатів акліматизації.	2
2.3. Методи вибору форм для акліматизації Географічні методи вибору рекрутів. Біоекологічні методи вибору рекрутів. Відбір видів для акліматизації за господарською цінністю. Відбір видів для акліматизації за біологічною вартістю. Методи попередньої перевірки відібраних для акліматизації форм.	2
Разом за змістовий модуль 2	6
Змістовий модуль 3. Основні та перспективні об'єкти для акліматизаційних робіт серед риб. Відтворення іхтіофауни та підвищення рибопродуктивності.	
3.1. Основні принципи відбору рекрутів для акліматизації Відновлення зв'язків інтродуцентів з абіотичним середовищем водойми вселення. Відновлення зв'язків інтродуцентів з біотичним середовищем водойми вселення.	2
3.2. Основні та перспективні об'єкти для акліматизаційних робіт серед риб Основні об'єкти акліматизації серед риб в Україні. Перспективність акліматизації корошових у внутрішніх водоймах України. Перспективи поетапної акліматизації рослиноїдних риб у водоймах різних типів. Проаналізуйте доцільність акліматизації основних видів окуневих у водоймах різних типів України. Перспективність та ефективність акліматизації осетрових в Україні.	2
3.3. Основні об'єкти для акліматизаційних робіт серед кормових безхребетних Основні об'єкти акліматизації серед кормових безхребетних.	2

Основне призначення акліматизації безхребетних у внутрішніх водоймах України. Проведення заготівлі посадкового матеріалу.	
3.4. Основні та перспективні об'єкти для акліматизаційних робіт серед промислових безхребетних Основні об'єкти акліматизації серед промислових безхребетних. Перспективні об'єкти акліматизації серед промислових безхребетних. Форми акліматизації, які використовуються для промислових безхребетних. Методи акліматизації, які використовуються для промислових безхребетних.	2
3.5. Трансплантація (пересадка) інтродуцентів Вилів і розміщення партій інтродуцентів перед перевезенням і перед випуском у водойму реципієнт. Засоби транспортування інтродуцентів. Умови транспортування інтродуцентів. Способи інтродукції.	2
Разом за змістовий модуль 3	10
<i>Змістовий модуль 4. Законодавство про охорону водних біоресурсів, порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів.</i>	
4.1. Значення державних органів рибоохорони та функціональні обов'язки співробітників іхтіологічної служби Посадова інструкція провідного іхтіолога територіального відділу рибоохорони. Значення державних органів в рибоохороні України.	2
4.2. Інструкція про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів Порядок установлення лімітів. Порядок виділення квот. Порядок видачі дозвільних документів для здійснення промислового лову. Порядок видачі дозволів та талонів для здійснення дослідного лову.	2
Разом за змістовий модуль 4	4
<i>Змістовий модуль 5. Виявлення адміністративних правопорушень та організація рибоохоронного рейду</i>	
5.1. Користування органами рибоохорони кодексом України про адміністративні правопорушення Відповідальність неповнолітніх. Відповідальність посадових осіб. Види адміністративних стягнень. Строки накладення адміністративного стягнення.	2
5.2. Класифікація органами рибоохорони адміністративних правопорушень Правила промислового рибальства в басейні Чорного моря. Інструкція про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів. Кодекс України про адміністративні правопорушення.	2

<p>5.3. Планування та організація рибоохоронного рейду Порядок проведення рибоохоронних рейдів і дій інспекторів органів рибоохорони при виявленні порушень правил рибальства. Порядок проведення рейдів. Дії інспекторів рибоохорони при роботі з плавучих засобів. Дії інспекторів органів рибоохорони при виявленні порушень правил рибальства. Необхідна оборона та її застосування.</p>	2
<p>5.4. Перевірка рибозахисних споруд Правила промислового рибальства в басейні Чорного моря. Тимчасовий порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства, бланк паспорту водозабірної споруди.</p>	2
<p>Разом за змістовий модуль 5</p>	8
<p>Змістовий модуль 6. Організація робіт з відтворення водних живих ресурсів, рибоводно – меліоративних робіт та проведення атестації працівників рибоохорони</p>	
<p>6.1. Проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів Інструкція про порядок проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів з додатками, бланки: зявки на вселення водних живих ресурсів з метою зариблення; актів про виконання робіт з вселення водних живих ресурсів; журналу обліку вселення водних живих ресурсів; акта про загибель водних живих ресурсів; картки визначення середньої маси вселених водних живих ресурсів; нормативи щільності посадки водних живих ресурсів в спеціальні автозасоби.</p>	2
<p>6.2. Організація рибоводно – меліоративних робіт Плани рибоводно-меліоративних робіт з відтворення водних живих ресурсів та заходів рибоохоронного призначення, акти про виконання робіт з відтворення риби й інших водних живих ресурсів та робіт природоохоронного призначення за попередній період, звіти.</p>	2
<p>6.3. Перевірка додержання користувачами ліцензійних умов Акт перевірки діяльності користувача водних живих ресурсів, примірники документів, які зобов'язаний надати ліцензіат для здійснення перевірки; Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»</p>	2
<p>6.4. Проведення атестації працівників рибоохорони Рекомендований перелік основних питань при проведенні атестації працівників атестаційними комісіями Держрибінспекції та державних басейнових управлінь.</p>	2
<p>Разом за змістовий модуль 6</p>	8
<p>Всього</p>	42

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ «ВІДТВОРЕННЯ ГІДРОБІОРЕСУРСІВ ТА РИБООХОРОНА»

Модуль 1

Антропогенний вплив на водні екосистеми. Охорона водних біоресурсів. Відтворення (вселення) водних живих організмів

ТЕМА 1. *Антропогенний вплив на водні екосистеми та охорона гідробіонтів (4 год)*

1. Органічне та токсичне забруднення та його наслідки для водних екосистем
2. Токсичне забруднення та його джерела. Структура гідробіоценозів унаслідок токсичного впливу.
3. Рослинні індикатори екологічного стану поверхневих вод
4. Охорона та відтворення гідробіонтів

Органічне та токсичне забруднення та його наслідки для водних екосистем

Органічні речовини та їх кругообіг у водних екосистемах.

Одним із найважливіших компонентів водного середовища, що визначає його екологічну якість, є наявність у воді органічних забруднень.

У процесі життєдіяльності гідробіонти виділяють у воду білки, амінокислоти, вуглеводи, сечовину, пурини, фосфати, амонійні сполуки тощо. Фактично у водному середовищі містяться всі ті органічні речовини, із яких побудовано тіло рослин і тварин. Крім того, органічні речовини надходять у водні об'єкти з атмосферними опадами, із поверхневим стоком, що формується на великих площах суходолу, із боліт, торф'яників, зрощувальних земель, промислових і комунально-побутових підприємств. Усі ці стоки привносять значну кількість різноманітних за своєю структурою й хімічним складом органічних речовин. За походженням органічні речовини поділяються на *алохтонні*, які надходять із площі водозбору, й *автохтонні*, що утворюються в самій водній екосистемі. Найбільшу масу органічної речовини створюють фітопланктон і макрофіти в процесі фотосинтезу.

Значну частину автохтонної органічної речовини становить *детрит*, або мертва органічна речовина, яка утворюється внаслідок розкладу залишків організмів рослинного й тваринного походження, містить у т. ч. 4-5 % бактерій. До розчиненої автохтонної органічної речовини належать також продукти життєдіяльності водяних організмів, зокрема амінокислоти, органічні кислоти, сечовина тощо.

Із водозбірної площі можуть надходити речовини, які вимиваються з лісового перегною, торф'яників, заболочених місць, чорноземних ґрунтів тощо: гумінові й фульвокислоти, складні високомолекулярні сполуки типу білків, полісахаридів, ненасичених жирних кислот, амінів та інших, які містяться в розчиненому, завислому та диспергованому станах. Більшість із них є субстратом для масового розвитку бактеріального населення водних екосистем.

Гумінові й фульвокислоти надають воді специфічного забарвлення. Фульвокислоти є високомолекулярними сполуками ароматичного ряду, вони розчинні у воді й легко вимиваються ґрунтовими водами. Гумінові кислоти важкорозчинні у воді, характеризуються більш високим, порівняно з фульвокислотами, умістом вуглецю й азоту. Вода з великим умістом таких кислот набуває бурого або чорного кольору.

Найбільш поширені в природних водах вуглеводневі сполуки, які входять до складу всіх живих організмів. У воді морів та океанів основну масу органічних речовин становлять розчинені та колоїдні форми, які можуть проникати через фільтри з діаметром пор 0,45-1 мкм. Органічні речовини континентальних вод, що містяться в розчиненому стані, мають розмір частинок до 0,001 мкм, у колоїдному - 0,001-0,1 мкм, а з величиною 150-200 мкм належать до завислих речовин.

У морських екосистемах найбільша кількість органічної речовини (30-40 %) синтезується фітопланктоном. Із річковим стоком виноситься у Світовий океан приблизно 610 т розчиненої органічної речовини, яка осідаючи на дно морів та океанів, разом з відмерлими організмами та іншими органічними речовинами утворюють величезні поклади органічної маси, які оцінюються в $3 \cdot 10^9$ т вуглецю.

Органічна речовина у водному середовищі постійно розкладається на прості органічні низькомолекулярні сполуки, які, зі свого боку, унаслідок життєдіяльності мікроорганізмів та в процесі хімічного окиснення розкладаються до кінцевих елементів (вуглецю, фосфору, азоту, води). Синтезована автотрофами органічна речовина майже повністю руйнується гетеротрофами в реакціях біохімічного окиснення. Лише незначна її частина переходить з одного стану в інший унаслідок хімічних реакцій. Розклад позаорганізмних процесів відбувається завдяки автолізу й руйнуванню відмерлих гідробіонтів, що призводить до надходження у воду високоактивних сполук - ферментів, вітамінів і навіть цілих блоків біологічних структур, які містять у своєму складі ферментні системи.

При високому рівні насичення води киснем руйнування органічних речовин завершується утворенням вуглекислоти та води, а в анаеробних умовах - ще й утворенням водню й метану. У донних ґрунтах уміст Оксигену буває недостатнім, тому деструкція органічних речовин відбувається з утворенням метану, водню, сірководню та аміаку.

Основна роль у руйнуванні органічної речовини у водних екосистемах належить гетеротрофним мікроорганізмам. У загальній деструкції органічної речовини, що утворена фітопланктоном, припадає до 45-50 % в евтрофних водоймах і до 85 % - в оліготрофних. Вони асимілюють до 50-70 % енергії органічної речовини, із якої понад 25 % використовується для біосинтезу мікробних клітин. В евтрофних озерах бактерії засвоюють від 30 до 50 % загального вмісту органічних речовин. Особливо інтенсивно вони утилізують органічну речовину, яка утворюється в процесі фотосинтезу. Із макрофітів ними використовується до 26 % органічних речовин.

1. *Сапробність водойм.* Сапробність (*заргос - гниющий*) - ступінь забруднення водних об'єктів органічними речовинами. Відповідно, розділ гідробіології, що вивчає такі забруднення, називається *сапробіологією*.

Гідробіонти різних систематичних груп мають неоднакову чутливість до вмісту у воді органічних речовин і продуктів їх розкладу. Можливість адаптації гідробіонтів до існування в середовищі з різним рівнем органічного забруднення зумовлюється комплексом фізіолого-біохімічних процесів, які постійно протікають у їхньому організмі. Гідробіонти, які живуть у забруднених органічними речовинами водах і беруть участь у процесах їх розкладу, називаються *сапробіонтами*, або *сапротрофами*. Вони є важливим ланцюгом у біологічному кругообігу речовини й енергії. До цієї групи належать бактерії, актиноміцети, гриби, окремі види водоростей, що здатні засвоювати органічні речовини. Серед гідробіонтів виділяється така група тварин, що може жити у воді з невисоким умістом кисню та харчуватися розчиненими органічними, гнильними залишками, екскрементами, наприклад олігохета трубочник звичайний.

Видова структура угруповань гідробіонтів залежно від їх чутливості до органічного забруднення водойм чітко виявляється на біоценотичному рівні. Виходячи з цього, у 1908 р. німецькі дослідники К. Кольквітц і Р. Марссон запропонували оцінювати інтенсивність забруднення водойм органічними речовинами за наявністю в них представників окремих систематичних груп гідробіонтів із різним ступенем гетеротрофності та оксифільності - *біоіндикатори сапробності*. Вони - засновники санітарно-біологічного аналізу води, або санітарної гідробіології.

За ступенем забруднення органічними речовинами водойми поділяються на *полі-, мезо- й олігосапробні*, а гідробіонти, які в них мешкають, називаються *полі-, мезо- та олігосапробами*. Мешканців особливо чистих вод називають *катаробами*, або катаробіонтами, а особливо брудних - *гіперсапробами*. Ці організми є показовими щодо відповідних умов сапробності, або біоіндикаторами.

Одним з основних показників при оцінці сапробності водних об'єктів чи їхніх окремих зон є кількісна характеристика наявності або відсутності у воді вільного кисню. Чим більший ступінь забруднення органічними речовинами, тим більша кількість кисню O_2 використовується на

окиснення й тим менша його концентрація залишається у воді. Ступінь сапробності також визначається, передусім, за видовим складом бактеріо-, фіто- та зоопланктону, бентосу й перифітону.

Полісапробні води характеризуються наявністю в них значної кількості білків, поліпептидів, вуглеводів, а також лише слідовими концентраціями кисню та накопиченням у воді діоксиду вуглецю, сірководню й метану. Для таких вод типовий відновний характер біохімічних процесів. Показник біохімічного споживання кисню (BCK_5) тут становить близько 40 мг O_2 / дм³. У них живуть переважно гідробіонти-полісапроби, які витримують високий рівень забруднення.

Полісапробні води формуються в річках і замкнених водоймах, у які спускаються господарсько-побутові й стічні води виробництв харчових та інших підприємств, що переробляють органічні речовини. Чисельність видів гідробіонтів, які можуть жити в таких водах, досить обмежена. Ті ж організми, які пристосовуються до умов полісапробності, розвиваються масово, оскільки мають обмежене коло конкурентів. Полісапроби часто утворюють слизові обростання на твердих предметах. У полісапробних водах може траплятися кишкова паличка в досить значній кількості.

У мезосапробних водних об'єктах забрудненість менше виражена, оскільки відсутні білки, більше кисню, значно менше діоксиду вуглецю та сірководню. Водночас у воді є слобоокиснені азотисті сполуки, зокрема аміак, аміно- та амідокислоти. У мезосапробних водах живуть організми, які витримують помірне забруднення органічними речовинами. На відміну від полісапробів, мезосапроби більш вимогливі до наявності вільного кисню у воді й продуктів розкладу білків, а саме амонію та нітратів.

Залежно від рівня забруднення органічними речовинами й присутності представників окремих систематичних груп гідробіонтів мезосапробні води поділяються на *a- і мезосапробні*.

Води *a-мезосапробної* зони характеризуються наявністю аміаку, нітритів, амідо- й амінокислот. Мінералізація органічної речовини в таких водах відбувається за рахунок аеробного окиснення, особливо за участі бактерій. Показник BCK_5 становить близько 4-12 мг O_2 /дм³. Серед мезосапробних організмів трапляється багато бактерій, деякі гриби, різні види водоростей - синьо-зелені, зелена нитчаста водорість, деякі евгленофітові; в'їчасті інфузорії, коловертки різних видів, ракоподібні, молюски, личинки двокрилих, олігохети та інші бентосні безхребетні. Ці організми витримують досить забруднене середовище зі значним дефіцитом кисню. У воді трапляється кишкова паличка.

У *a-мезосапробних* водах значно менше амонійного та нітритного азоту, переважають нітрати. Сірководень виявляється лише в слідових концентраціях. Відчувається деякий дефіцит кисню у воді, але він виражений слабо. Органічні речовини мінералізуються внаслідок їх повного окиснення. BCK_5 пересічно становить 1,7-4 мг O_2 / дм³.

Організми-індикатори (-мезосапробних вод представлені різними водоростями (синьо-зеленими, діатомовими, зеленими тощо). Також трапляються представники найпростіших (корененіжки, джгутикові, інфузорії, коловертки), в'їчасті черви. Також значне поширення мають молюски, ракоподібні, губки, моховатки. У таких водоймах поширені риби (карась, короп, лин, в'юн тощо). У (-мезосапробній зоні можуть інтенсивно вегетувати вищі водяні рослини.

Олігосапробні води - це води малозабруднених річок, озер, водосховищ, у яких відбувається інтенсивна мінералізація органічних речовин. У таких водних об'єктах унаслідок високої концентрації розчиненого кисню переважають окисні процеси. Зі сполук азоту більше нітратів, мало вугільної кислоти й відсутній сірководень. $БСК_5$ не перевищує 1,6 мг O_2 / дм³, що свідчить про дуже низький уміст органічних речовин у воді. Серед оліго- сапробних організмів, що мешкають у чистих або слабо-забруднених органічними речовинами водах, багато водоростей різних систематичних груп (діатомових і золотистих), безхребетних (коловерток), ракоподібних (дафнія), молюсків, а з риб - форелі, судака, окуня, стерляді. Серед бактерій олігосапробної зони мало сапрофітів (не більше 3 тис. екз./ см³) та організмів, які живляться бактеріями.

Катаробні води - це особливо чисті води за системою сапробності, перенасичені киснем, у яких відсутній діоксид вуглецю й сірководень. Показник $БСК_5$ дуже низький, що свідчить про мінімальний уміст органічних речовин. Серед мешканців таких вод (зазвичай це найбільш холодні гірські річкові води) добре почувуються форель та інші гідробіонти-оксифіли.

2. Природна й антропогенна евтрофікація. Евтрофікація - це збагачення води біогенними елементами, особливо азотом і фосфором, унаслідок чого зростає первинна продукція органічної речовини завдяки фотосинтезу водоростей і вищих водяних рослин.

Уміст біогенних речовин у водних екосистемах може збільшуватись унаслідок автохтонних процесів (*природна евтрофікація*) - розклад органічних речовин, азотфіксація та перехід у воду біогенних елементів, захоронених у донних відкладеннях - і внаслідок надходження біогенних речовин іззовні, з алохтонних джерел (*антропогенна евтрофікація*) - вимивання з полів, надходження стічних вод тваринницьких комплексів, комунально- побутових та промислових стічних вод, які несуть із собою значну кількість азоту й фосфору.

Причиною прискореної евтрофікації може стати зарегулювання річкового стоку, коли велика кількість біогенних елементів вимивається із затоплених ґрунтів.

За джерелами надходження біогенів можна виділити три типи антропогенної евтрофікації: *урбогенну*, виникає внаслідок скидання неочищених вод сполуками фосфору та азоту міських стічних вод; *агрогенну*, причиною якої є вимивання ґрунтовими водами й зливами мінеральних

добрив із сільськогосподарських угідь; *зоогенну* внаслідок забруднення водойм стоками тваринницьких ферм або при багаторазовому водопої та купанні великих черед худоби.

У ставкових рибних господарствах через велику щільність посадки риб евтрофікація може бути наслідком накопичення фосфорних та азотних сполук з екскрементів риб. Крім того, у ставкових господарствах евтрофікацію створюють цілеспрямовано, через внесення мінеральних добрив для підвищення кількості планктону - основної кормової бази риб.

Основними ознаками евтрофікації водойм є збільшення біомаси фітопланктону або інших автотрофних організмів (фітомікро- бентос, нитчасті водорості), масовий розвиток водоростей до рівня «цвітіння» води, зменшення концентрації розчиненого кисню на завершальному етапі вегетації - при масовому відмиранні водоростей та інших організмів. Залежно від кількості біогенів, що надходять у водну екосистему, може прискорюватися перехід оліготрофних водойм у мезотрофні й евтрофні.

Водорості та вищі водяні рослини при їх надходженні у водне середовище здатні накопичувати азот і фосфор у значній кількості. У цьому полягає одна з найважливіших особливостей біології водоростей, яка є основою механізму розвитку евтрофікації.

У водних екосистемах евтрофікація призводить до масового розвитку водоростей. Отже, існує прямий корелятивний зв'язок між здатністю водоростей накопичувати біогенні елементи та їхніми потенційними можливостями масового розвитку. Тому зі зростанням умісту цих елементів в екосистемі створюються сприятливі умови для масового розвитку фітопланктону, утворення первинної продукції органічної речовини й збагачення водного середовища киснем.

Нарощування біомаси фітопланктону деякою мірою позитивно впливає на функціонування водних екосистем: зростає кормова база для гідробіонтів наступних трофічних рівнів, збільшується чисельність і біомаса гетеротрофів. Але з часом між нарощуванням біомаси фітопланктону, утворенням органічної речовини й кількістю кисню, який витрачається на біологічну деструкцію та хімічне окиснення органічної речовини, починає виявлятися невідповідність - органічної речовини утворюється більше, ніж її можуть розкласти мікроорганізми. Накопичуючись органічна речовина забруднює водні маси; одночасно стимулюється подальше зростання біомаси фітопланктону, і це ще більше поглиблює й прискорює процес евтрофікації.

В евтрофованих водоймах суттєво змінюються фізико-хімічні властивості середовища: підвищується вміст біогенних та органічних речовин, знижується рівень насиченості киснем, у придонних шарах води з'являються анаеробні зони, зростає каламутність і знижується прозорість води. Накопичення надмірної кількості органічних речовин у донних мулових відкладеннях супроводжується утворенням метану, водню, сірководню, аміаку, які можуть виділятися у вигляді бульбашок, а при

розчиненні у воді надають їй неприємного запаху й виявляють токсичну дію на риб і безхребетних, особливо взимку, у підлідний період, що призводить до придух та масової загибелі риб.

У високоевтрофних водоймах для більшості гідробіонтів створюються несприятливі умови існування. Зменшується видове різноманіття промислово цінних видів риб. У місцях концентрування й розкладу синьо-зелених водоростей масово гине риба внаслідок отруєння продуктами розкладу цих водоростей та кисневого дефіциту, що витрачається на їх гниття.

Варто зауважити, що масштаби й швидкість розвитку евтрофікації не завжди визначаються тільки надходженням біогенних елементів. Цей процес залежить і від інтенсивності водообміну, глибини водойми, об'єму води та ступеня кисневого насичення водних мас. У глибоких водоймах із достатнім водообміном евтрофікація відбувається дуже повільно, натомість у слабопроточних і неглибоких водоймах - прискорено.

Отже, наслідком евтрофікації є посилене «цвітіння» водойми або масовий розвиток нитчастих (бентосних) водоростей в озерах і водосховищах.

Найважливішими заходами попередження евтрофікації є обмеження забруднення водойм біогенними елементами через очищення міських стічних вод; створення водоохоронних зон по берегах річок, озер і водосховищ. Перспективним напрямом зниження евтрофікації вод і захисту їх від забруднення має стати фітомеліорація, тобто культивування вищої водної рослинності в прибережних зонах із метою перехоплення біогенних елементів, які надходять із полів, із тваринницьких ферм та населених пунктів.

Із вищесказаного випливає, що «цвітіння» води як гідробіологічний процес зумовлене евтрофікацією. Збагачення води біогенними речовинами, особливо азотом і фосфором, викликає масовий розвиток водоростей. Так, у морях тропічних широт виникають так звані «червоні припливи» внаслідок масового розвитку водоростей види родів золотисті й динофітові, які виділяють дуже небезпечні токсичні речовини для риб та багатьох безхребетних.

У малопроточних водосховищах значну роль у «цвітінні» води, яка набуває різного забарвлення (синьо-зеленого, зеленого, червоного, бурожовтого) залежно від пігментації видів-збудників, відіграють синьо-зелені водорості. Розвиток синьо-зелених водоростей до рівня «цвітіння» лімітується вмістом фосфатів, швидкістю течії та її каламутністю. Саме цим пояснюється те, що у швидкотекучих і каламутних річках «цвітіння» води практично не буває.

Екологічний механізм цього явища дуже складний та обумовлений взаємодією природних й антропогенних чинників. До останніх належить регулювання річкового стоку, наприклад таких рівнинних річок, як Дніпро, Дністер, Південний Буг, Сіверський Донець. Після залиття великих площ

землі та попадання у воду біогених речовин, утворення мілководних застійних зон, де вода інтенсивно прогривається й слабо обмінюється, створюються найбільш сприятливі екологічні умови для масового розвитку синьо-зелених водоростей.

Розрізняють такі ступені «цвітіння» води залежно від кількості з утвореної біомаси: у межах 0,5-0,9 мг/дм - *слабке*, 1,0-9,9 мг / дм³ помірне, 10-99,9 мг/дм - інтенсивне та «гіперцвітіння», коли утворюється біомаса більше 100 мг/дм.

Під час масового розвитку фітопланктону на поверхні водою утворюються слизоподібні плівки, при зближенні яких формуються «плями цвітіння». У них може виділятися *планктонна, нейстонна та гіпонеїстонна* зони, що займають різні горизонти водної поверхні. За забарвленням, у межах плям, вимальовуються зони зеленої, блакитної, бурої та білої плівок, де водорості перебувають на різних етапах деструкції. Поруч з основною колонією мікроцистиса в таких плівках трапляються значно менші скупчення інших видів водоростей (наприклад афанізоменона), а також бактерії різних фізіологічних груп та віруси. Ці мікроорганізми утилізують органічні речовини відмерлих водоростей і тих, що відмирають. Отже, «плями цвітіння» - досить складні утворення (альго-бактеріальні), у яких відбуваються переважно деструкційні процеси розкладу органічної біомаси.

Акваторія водосховища за умов штильової погоди в період максимального нагромадження «плям цвітіння» (липень-серпень) має вигляд мозаїки, що складається з «плям» і чистоводь. За штормової погоди плями зникають, однак із появою штилю знову швидко формуються. Вітри й течії переносять їх по всій акваторії. Залежно від напрямку вітру великі маси водоростей можуть зганятися до берегів водосховища.

Так, у Кременчуцькому й Каховському водосховищах згінні маси прямують переважно до південно-західних берегів. Саме тут виникають заморні явища, оскільки в нагінних масах заплутується велика кількість риби, що гине внаслідок забивання зябер, кисневого дефіциту та отруєння токсинами водоростей. Найбільша кількість водоростей наганяється в затоках і бухтах, утворюючи непрохідність човнів.

Рибу, винесену хвилями на піщані береги, швидко скльовують птахи (чаплі, лелеки, баклани тощо), які прилітають до місць скупчення загиблої риби. Винесені на піщані узбережжя водорості після нагонів висихають, перемішуються з піском, утворюють сухі кірки.

З іншого боку, більша частина «плям цвітіння» розкладається в місцях нагону з утворенням великої кількості продуктів розкладу (фенол, індол, скатол, поліпептиди та альготоксини), здебільшого токсичних. При розкладанні також виділяються пігменти - фікобіліни, фікоціанини, тому вода набуває густо-синього кольору. Такі водні ділянки стають непридатними для життя більшості гідробіонтів.

Інша частина водоростевих плівок зазнає лізису від вірусів і бактерій-супутників, а також власних токсинів. Такі явища виникають досить часто й на місці «плями», що розпалася, залишається тільки тонка поверхнева плівка. При цьому також виділяються токсини.

Деяка частина біомаси залишається в товщі води у вигляді бурих скупчень, що нагадують фекальні маси з відповідним запахом, та, нарешті, тільки невелика частина спродукованої біомаси осідає на дно, де в «муловому розчині» на стику двох біотопів - водної маси й донного мулу - утворює зимуючі колонії водоростей, укриті шаром слизу. Цикл замикається впродовж вересня-жовтня, а тоді місце синьо-зелених водоростей, як доміантних у біоценозах, займають інші, більш холодолюбні водорості, зокрема діатомові.

Відмирання водоростевої біомаси зумовлює різке погіршення якості води, що наближається за своїми показниками до рівня води а-мезосапробної, полісапробної й навіть гіперсапробної зони. Забруднення водою унаслідок розкладання великих мас водоростей характеризується як *біологічне самозабруднення*.

Отже, «цвітіння води» - це екосистемне явище, яке пов'язане, передусім, із перетвореннями в екосистемах та має глибоке підґрунття в еволюції гідросфери.

Значний внесок у з'ясування біологічної суті процесу «цвітіння води», його причин і закономірностей поширення зроблено колективом учених Інституту гідробіології Академії наук України на чолі з академіком О. В. Топачевським.

Самозабруднення й самоочищення водою. Самозабруднення - надмірне утворення первинної продукції органічної речовини, пов'язане з масовим розвитком фітопланктону, що призводить до «цвітіння» води, унаслідок чого погіршується її якість. Отже, самозабруднення - утворення величезної біомаси водоростей та продуктів її деструкції. Розклад біомаси призводить до утворення у воді значної кількості органічних, мінеральних, у т. ч. й токсичних, речовин, які істотно погіршують якість води. Серед токсичних речовин виділяються поліпептиди, феноли, індол, сірководень тощо. Отож, біологічне (вторинне) забруднення, на відміну від алохтонного, отримало назву *самозабруднення*. Воно може відбуватись унаслідок десорбції органічних і мінеральних речовин, накопичених у донних відкладеннях. Такі процеси більш інтенсивно відбуваються при дефіциті кисню й підкисленні водного середовища в анаеробних умовах.

У водних екосистемах за нормального функціонування перебіг процесів продукування, засвоєння та деструкції автохтонних речовин за участю гідробіонтів збалансований. Завдяки цьому підтримується певний рівень якості води.

Процес розкладання й виведення забруднюючих речовин із кругообігу водного середовища внаслідок взаємодії механічних, фізичних, хімічних,

фізико-хімічних і біологічних чинників, що відбувається за участі сонячної радіації, водної рослинності та відстоювання, називається самоочищенням водойм.

Суть *механічного* самоочищення полягає в перетиранні, механічному подрібненні окремих частинок, фільтрації забруднених вод через піщані ґрунти. *Фізичне* самоочищення включає процеси осідання (седиментацію) забруднювальних речовин під дією сили тяжіння.

Хімічне й фізико-хімічне самоочищення пов'язане з утворенням комплексних сполук, реакціями між окремими речовинами, сорбцією завислих частинок мулом, глиною, піском та іншими донними відкладеннями, окисненням нестійких речовин розчиненим киснем (не абіотичного походження). *Біологічне* самоочищення водойм уключає *біофільтрацію, мінералізацію органічних речовин, фотосинтетичну аерацію - реаерацію, біоаккумуляцію й біодетоксикацію.*

Біофільтрацію здійснюють організми-фільтратори, зокрема двостулкові молюски та планктонні ракоподібні. Велику кількість води пропускають через своє тіло й очищають її від завислих частинок. Вони використовують органічні та деякі мінеральні речовини як корм, а решту виводять у воду в вигляді слизових грудок, що осідають на дно. Завдяки цьому відбувається освітлення води й зменшується концентрація забруднюючих речовин у ній.

Гідробіонти здатні накопичувати в організмі забруднюючі речовини, які містяться у воді. При цьому коефіцієнт їх накопичення (КН) може зростати в тисячі-десятки тисяч і більше разів. Таке явище називається *біоаккумуляцією*, або *біоконцентруванням*. Накопичення забруднювальних речовин у тілі гідробіонтів зростає під час перебігу по трофічних ланцюгах.

Завдяки біоаккумуляції у водному середовищі поступово зменшується концентрація як органічних, так і неорганічних забруднювальних речовин. Деякі з них можуть повертатись у воду після відмирання гідробіонтів, але значна частина підлягає руйнуванню під дією ферментативних систем або переходить у неактивну форму. Руйнування та біоконцентрування токсичних речовин у водному середовищі завдяки гідробіонтам характеризується як *біологічна детоксикація*.

Мінералізація органічних речовин пов'язана із життєдіяльністю гідробіонтів, насамперед бактерій різних фізіологічних груп. У зв'язку з цим якість води можна характеризувати за бактеріологічними показниками, зокрема за загальною чисельністю бактеріопланктону, кількістю бактерій групи кишкової палички (колі-титр та коли-індекс) і сапрофітів. При органічних забрудненнях чисельність бактерій у воді зростає. Зокрема, наявність кишкової палички у воді свідчить не тільки про антропогенне фекальне забруднення, а й про підвищений вміст органічних речовин, що виникає внаслідок відмирання гідробіонтів, переважно фітопланктону й вищих водяних рослин.

Фотосинтетична аерація - це насичення води киснем, що утворюється рослинами в процесі фотосинтезу (на відміну від розчиненого кисню, який надходить у воду з атмосфери). Утворений кисень окиснює розчинні органічні речовини й підтримує кисневий режим забруднених вод, так звана *фотосинтетична реаерація*. Цей процес знаходить широке використання в системах очищення стічних вод у так званих біологічних ставках, де масово розвиваються хлорококові водорості - фотосинтетики. Реаерація пов'язана з відновленням газового режиму забруднених вод при надходженні в них кисню біогенного походження.

Процеси самоочищення водойм мають послідовний хід, що супроводжується зміною зон сапробності - від полісапробної до а-мезосапробної, а далі до р-мезосапробної й олігосапробної.

Зони сапробності найбільш чітко виділяються в малих річках з уповільненою течією (при наявності одного джерела забруднення). За течією послідовно формуються полі-, альфа- й бетамезосапробна зони. За відсутності додаткових джерел забруднення остання поступово переходить в олігосапробну.

Якщо на річці встановлені й інші джерела забруднення, то відновлюється спочатку зона високого забруднення (полі- чи а-мезосапробна). Знесені течією планктони - показники високої якості води - можуть змішуватися з індикаторами нижчих рівнів забруднення. Тому більш показовими індикаторами забруднення в таких випадках є прикріплені форми (*перифітон*), обростання підводних споруд, нитчасті водорості та макрофіти, а також зообентос. Саме ці біоценози відображають не мінливий рівень забруднення, як фіто-, зоо- й бактеріопланктон, а пересічні умови забруднення за тривалий час.

Тому дослідження водних об'єктів передбачає обов'язковий аналіз складу перифітону, інших обростань та бентосу, а не лише планктону. В озерах і водосховищах потік забруднень від стічних труб та інших точкових джерел поширюється концентрично, за радіусами, тому зони сапробності тут формуються за кільцевою схемою, а при штормовому й турбулентному перемішуванні води межі між зонами сапробності стираються. Забруднення можуть поширюватися локальними течіями, тому зони високої та низької сапробності чергуються мозаїчно й безсистемно. Отже, для правильного встановлення зон сапробності потрібно розміщувати місця відбору проб відповідно до гідрологічних особливостей водного об'єкта.

Токсичне забруднення та його джерела. Структура гідробіоценозів унаслідок токсичного впливу.

Одним із найбільш шкідливих проявів антропогенного впливу на водні екосистеми й гідросферу загалом є хімічне забруднення, яке може призвести до отруєння водного середовища та його біоти. Серед хімічних

речовин, що надходять у водойми зі стічними водами (токсикогенним стоком) й атмосферними опадами, більшість із них отруйні для гідробіонтів. Речовини, які проявляють таку дію, називаються *токсикантами*, а сам процес надходження отруйних речовин у водні об'єкти - *токсифікацією*. Токсичні речовини бувають природного походження й такі, що синтезовані людиною. Останні називаються *ксенобіотиками*.

Отруєна токсикантами вода із середовища життєзабезпечення перетворюється в середовище *токсичне*, тобто агресивне, вороже для нормального існування гідробіонтів. У такому середовищі перебіг біологічних процесів відбувається за новими закономірностями життя, розмноження й розвитку гідробіонтів. Істотно змінюються процеси формування та динаміка популяцій і структура гідробіоценозів.

Вплив токсикантів на водні екосистеми має комплексний характер, а роль окремих компонентів не завжди можна виділити й оцінити. Сільськогосподарський стік із полів містить переважно залишки пестицидів у поєднанні з мінеральними та органічними добривами. Упродовж останніх десятиліть забруднення водних екосистем залишками пестицидів було однією з найгостріших проблем. Токсиканти надходили у водойми із сільськогосподарським стоком після масових опилень полів, зі стічними водами підприємств, які переробляли цукрові буряки, та тих, на яких виробляли інсектициди.

У 50-80 ті рр. ХХ ст. у різних країнах світу широко застосовувалися біоциди для боротьби з так званими шкідливими, або «смітними» гідробіонтами (личинки кровососних комах (інсектициди), кліщі (акарициди), водяні макрофіти (гербіциди), водорості-збудники «цвітіння» води (альгіциди), молюски (молюскоциди), «смітні» риби (іхтіоциди)). Однак дослідження впливу біоцидів на гідробіонтів і водних екосистем загалом засвідчило, що вони мають багато небажаних побічних наслідків та істотно порушують екологічну рівновагу у водоймах, унаслідок чого їх застосування останнім часом було обмеженим або зовсім забороненим.

Крім забруднення антропогенного походження, токсичність водного середовища може бути зумовлена метаболізмом самих гідробіонтів (*природна токсичність*). Так, під час масового розвитку синьо-зелених водоростей («цвітіння» води) у водне середовище надходить значна кількість токсичних метаболітів, що може призвести до загибелі зоопланктону та риб. Серед них найбільш небезпечні алкалоїди, які викликають важкі захворювання нервової системи в біоти.

Водорості *Microcystis aeruginosa* виділяють у воду цілий комплекс токсичних речовин переважно пептидної природи. Серед морських представників токсичного фітопланктону варто відзначити найбільш відому золотисту водорість, яка викликає так звані «червоні припливи», а на Атлантичному узбережжі США характерні «бурі припливи», зумовлені

масовим розвитком різних видів динофітових водоростей, здебільшого токсичних.

Вивченням впливу токсичного забруднення на гідробіонтів, їх угруповання та водні екосистеми загалом займається *водна токсикологія, або екотоксикологія*, яка є одним із напрямів антропогенної гідро екології.

Структура гідробіоценозів унаслідок токсичного впливу. Після надходження у водні екосистеми токсичні речовини, передусім, взаємодіють із планктонними організмами. В організмі ракоподібних- фільтраторів накопичується велика кількість токсикантів. Тому вони виступають як перший буфер, що приймає основний токсичний прес на себе, зменшуючи тим самим негативний вплив на організми інших популяцій. Унаслідок цього першими випадають зі складу планктону, що приводить до зміни домінантних видів у ньому.

Зниження інтенсивності споживання планктонних водоростей зоопланктоном призводить до їх більш інтенсивного розвитку, аж до виникнення «цвітіння» води. Організми зоопланктону загалом більш чутливі до дії багатьох токсикантів, ніж водорості, тому первинна продукція в умовах невисокого токсичного забруднення може навіть зростати внаслідок зниження пресу зоопланктону на фітопланктон. Одночасно з цим збільшується й розклад (деструкція) фітопланктону, що прискорює самозабруднення водойм.

Токсиканти у водних екосистемах нерівномірно розподіляються між компонентами планктону, що призводить до корінної перебудови структури планктонних співугруповань. Як правило, такі перебудови здійснюються в три етапи. На першому суттєво змінюються показники чисельності й біомаси планктонних популяцій, що характеризує етап як «розхитування» водної системи. На другому відбувається зміна домінантних форм, що переходять на другорядний фон або зовсім зникають, а домінантами стають види, які раніше були субдомінантними. Такі зміни найчастіше носять стрибкоподібний характер і виявляються при досягненні певних критичних значень концентрації токсиканта. На третьому етапі повністю змінюється структура гідробіоценозів: зникає домінування окремих планктонних видів, чисельність і біомаса яких постійно змінюється при загальній тенденції до падіння.

У випадках тривалої дії токсикантів може повністю зникати фітопланктон, унаслідок чого призупиняється фотосинтез, порушуються трофічні ланцюги й екосистема відмирає. При перевантаженні водної екосистеми токсичними речовинами, які пригнічують її енергетичний потенціал та порушують екологічні зв'язки, на певному етапі починаються «коливальні» процеси, за якими настає корінна перебудова екосистеми, що призводить до дезорганізації її структури, а в подальшому - до її повної загибелі.

У донних відкладах такі процеси виражені менш чітко, незважаючи на те, що токсиканти до них надходять у складі завислих частинок та відмерлого планктону. Донний мул інтенсивно адсорбує токсиканти, що зв'язуються в складні нетоксичні сполуки (наприклад комплексні сполуки важких металів). У зв'язку з цим прямий вплив токсикантів на бентосні організми можна й не виявити. Нестійкі органічні токсиканти руйнуються мікроорганізмами донних відкладень і частково засвоюються мікро- та мезо-бентосними організмами, які живляться мулом (нематоди, олігохети, личинки хірономід). Акумуляція токсикантів із донних відкладень здійснюється за трофічними ланцюгами: мул-донні мікроорганізми- бентосні безхребетні-риби-бентофаги (лящ, сазан, лин, сом та інші). Такі риби хворіють, а споживання їхнього м'яса небезпечне для людини. При тривалому накопиченні токсикантів мул стає токсичним, але виявити це можна лише при біотестуванні водних витяжок мулу.

Описаний хід токсикогенних сукцесій характерний для водойм невеликих розмірів з уповільненим водообміном із невеликою концентрацією токсичних речовин, не викликаючи при цьому масової загибелі гідробіонтів. Натомість, у річках спостерігається розведення токсикантів та знесення їх у пониззя або у водосховища, де вони осідають у вигляді завислих частинок.

Катастрофічні скиди стічних вод, аварії на очисних спорудах, залпові викиди забруднюючих речовин та інші надзвичайні ситуації, що призводять до надходження у водойми значної кількості токсикантів (серед яких - більшість отруйних), супроводжуються масовою загибеллю (замором) риб і безхребетних. Такі явища часто пов'язані з поєднанням дії токсикантів та кисневого дефіциту.

Нормування якості поверхневих вод. *Якість води* - характеристика складу і властивостей води, яка визначає її придатність для конкретних цілей використання. Нормування якості води водного об'єкта здійснюється шляхом встановлення сукупності допустимих значень показників її складу та властивостей, у межах яких забезпечуються безпечні умови водокористування і які встановлюються для води, що використовується для задоволення питних, господарсько- побутових і рекреаційних потреб та потреб рибного господарства.

Водним кодексом України встановлено екологічні нормативи якості води з метою захисту водних екосистем від забруднення. *Екологічні нормативи якості вод* - це науково обґрунтовані кількісні значення показників (гідроморфологічних, гідрофізичних, гідрохімічних, гідробіологічних, мікробіологічних, радіаційних, у т. ч. специфічних речовин токсичної дії) якості води, що віддзеркалюють природний (фоновий) стан водного об'єкта та цілі водоохоронної діяльності з покращення або збереження його екологічного благополуччя. Для кожної забруднюючої речовини й для певного водного об'єкта (або групи однотипових водних об'єктів) екологічні нормативи встановлюються окремо.

Відповідно розрізняють *санітарно-гігієнічні нормативи якості води* - науково обгрунтовані величини концентрації забруднюючих речовин та показники якості води (загальнофізичні, біологічні, хімічні, радіаційні), які не впливають прямо або опосередковано на життя та здоров'я населення); *рибогосподарські нормативи якості води* - науково обгрунтовані величини концентрації забруднюючих речовин та показники якості води (загальнофізичні, біологічні, хімічні, радіаційні), які не впливають на збереження і відтворення промислово цінних видів риби.

На ділянках водних об'єктів, які знаходяться в межах населених пунктів, незалежно від цілей водокористування нормативи встановлюються також для води, що використовується для задоволення господарсько-побутових потреб.

Нормативним документом, який регламентує якість води поверхневих вод, є гранично-допустима концентрація (ГДК) речовин, що встановлюється для господарсько-питного, культурно-побутового, а також рибогосподарського водокористування.

Гранично допустима концентрація (ГДК) - це така концентрація хімічних речовин, що не завдає шкоди здоров'ю людини при використанні води для питних та інших потреб (санітарно-гігієнічна ГДК), не перешкоджає нормальній життєдіяльності риби і кормових організмів (рибогосподарська ГДК), не порушує стан водних екосистем (екологічні нормативи - ЕН, або екологічні стандарти якості вод).

Крім того, нормування якості поверхневих вод має свою юридичну основу - водний кодекс, водний кадастр, санітарні правила і норми (СанПіН), гранично допустимі концентрації (ГДК), гранично допустимі скиди (ГДС) та інші чинні документи, спрямовані на попередження і усунення причин забруднення водних об'єктів.

Для вод, що використовується для потреб рибного господарства, при нормуванні якості встановлюються ГДК шкідливих речовин з врахуванням п'яти показників шкідливості:

- органолептичного;
- загальносанітарного;
- санітарно-токсикологічного;
- токсикологічного (характеризує токсичність речовин для живих організмів, що живуть у водоймі);
- рибогосподарського (характеризує вплив речовин на погіршення якості промислових риби).

Рибогосподарські ГДК зорієнтовані на збереження і підтримку структурно-функціональної цілісності екосистем водойм рибогосподарського призначення. Основним критерієм при їх розробці є досягнення якості води, придатної для нормальної життєдіяльності риби та інших гідробіонтів, а також отримання рибної продукції, що відповідає гігієнічним вимогам.

Згідно рибогосподарських ГДК вода не повинна мати стороннього запаху, присмаку і невластивого забарвлення, які можуть передаватися рибній продукції. Регламентуються й інші екологічні показники: температура, реакція середовища (рН), біохімічне споживання кисню (БСК) тощо, що істотно впливають на фізіолого-біохімічні процеси в організмі риб й інших гідробіонтів.

Основними заходами охорони води від забруднення вважаються такі, котрі частково виключають утворення стічних вод, а також необхідність скиду їх у водоймища. Заборонений скид у водоймища таких стічних вод, які можуть бути ліквідовані іншими шляхами: застосуванням раціональної технології, повторним використанням відпрацьованої води у системах обортового водопостачання та використанням стічних вод у цілях сільськогосподарського зрошування. Вказані заходи дозволяють зменшити об'єми стічних вод, які підлягають скиду у водоймища.

Рослинні індикатори екологічного стану поверхневих вод

Рослини - індикатори поверхневих вод. Різні елементи гідросфери Землі тісно пов'язані з рослинним покривом. Тому рослинні індикатори можуть бути використані й при вивченні поверхневих вод.

Вивчаючи поверхневі води, для характеристики водного середовища постійних і тимчасових водойм, а також поверхневого стоку з водорозділів використовують ботанічні показники.

Акваторія морів та озер. Склад і розподіл рослинності бентосу й планктону морів та озер є показником освітленості, температури, хімічного складу, маси органічної речовини, переміщення водних мас, льодового режиму. Планктон слугує індикатором гідрологічного стану й походження вод, бентос - показником середнього гідрологічного режиму придонних шарів протягом тривалого часу.

Вертикальний розподіл підводної рослинності віддзеркалює зменшення освітленості зі збільшенням глибини. Наприклад, уздовж узбережжя Чорного моря на верхній субліторалі (0-3 м) переважають найсвітлолюбніші види (поліфоти): квіткові, зелені водорості з домішкою бурих і червоних водоростей. Середню сублітораль від 3-5 до 10-15 м глибини займають помірно світлолюбні водорості (мезофоти), переважно бурі з домішкою червоних. Нарешті, у нижній субліторалі на глибинах від 10-15 до 50-60 м, де освітлення зменшується, поширені лише тінелюбні червоні та бурі водорості. За глибиною розповсюдження полі- й мезофітних водоростей можна судити про прозорість води.

Для багатьох водоростей специфічна вузька температурна приуроченість, тому вони можуть бути використані як показники певних теплових властивостей води. Так, наприклад, кріофільна водорість *Phaeocystis pouchetii* є характерним показником холодних полярних вод.

Холодостійкі види родів *Fucus*, *Bangia*, *Enteromorpha* і термофільні водорості родів *Trichodesmium* та більшість *Syracosphaera* трапляються лише в теплих водах при температурі близько 20°C. Типовими представниками тропічних вод є донні бурі водорості родів *Sargassum*, *Sphacelaria*, а також види родів *Siphonaceae*, *Lithothamnium*.

Зі ступенем мінералізації води тісно пов'язані солестійкі організми. Наприклад, евгленова водорість *Halosphaera viridis*, унікає недостатньо солоних вод (нижче 30 проміле). Для солоних морських вод характерні угруповання бурих і червоних водоростей роду *Fucus*, *Cystoselra*, *Laminaria*, *Macrocystis*. Велика кількість водоростей указує на мезогалобіонтні умови із засоленістю від 3 до 30 проміле. Багато водоростей слугують індикаторами прісних або слабко мнералізованих вод, наприклад *Rhizolenia longyseta*, види *Spirogyra*. При зміні мінералізації змінюється також склад водоростей.

Планктон теж відображає розподіл щодо солоності. Чутливим індикатором умісту хлоридів і засолення вод є діатомові водорості - *Nitzschia.ovalls*, *Navicula longirostris*, - які вказують на вміст хлоридів більше 60 мг/л. Евгленові види *Nitzschia frustulum* розповсюджені при концентрації Cl 30-50 мг/л. Велика кількість мезогалінних водоростей - *Amphora commutata*, *Nitzschia apiculata*, *Melosira nummuloides* - є індикатором показників умісту Cl від 7 до 20 мг / л. Низькою засоленістю (Cl до 2 г/л) відзначаються *Cyclotella meneghiniana*, *Thalassiosira jluiatilis*.

В озерах використовують рослини як індикатори хімічних властивостей води (насиченість органічними речовинами, солоність та ін.) У прісних озерах гумідної зони Європи в евтрофних озерах, насичених гуміновими сполуками й мінеральними речовинами, багатою є прибережна рослинність, представлена *Oenanthe aquatica*, *Phragmites commums*, *Carex lasiocarpa*, *Menyanthes trifoliata*, а також плаваючими *Nymphaea candida* й зануреними рослинами *Sparganium simplex*. Оліготрофні озера з чистою водою характеризуються специфічною рослинністю - *Isoetes Lacustris*, *Sparganium ajfine*, *Litorella* sp., *Lobelia* sp. Дистрофні водойми кислі, бідні на мінеральні речовини, що характерні для заболочених лісових і сфагнових торф'янистих територій, представлені *Eqisetum jluiatile*, *Carex acuta*, а також зеленими мохами, рдесником, гірчаком земноводним.

Вивчення вертикального розміщення водоростей дає можливість охарактеризувати зміни температури й засоленості. Здійснюючи гідробіологічні дослідження вод, дослідники виявили, що у верхніх шарах оліготрофних водойм (0-5м) живуть прісноводні водорості родів *Rivularia*, *Enteromorpha*, *Cladophora*, а на глибині 8-13 м зростають полігалінні червоні водорості *Phyllophora brodiaei*. Така вертикальна екологічна сумісність є показником двоярусної природи вод: зверху - прісний ярус, унизу - засолений. Прикладом температурної ярусності можуть слугувати склад і розподіл водоростей Білого моря. Так, у поверхневих відносно теплих (близько 10° С) шарах води поширені бореальні види *Fucus vesiculosus*,

Laminaria sacharma, *Ceramium rubrum*. Глибше 20 м, у холодніших горизонтах, де панують нижчі температури, вони змінюються кріофільними арктичними видами *Polysiphoma arctica*, *Ceratocolax hartzii*, *Phylophora mterrapta*.

Особливість розподілу морських водоростей характеризують напрямок та інтенсивність морських течій. Поява теплолюбивої флори в холодних місцях свідчить про наявність теплих течій. Так, поширення теплолюбної водорості *Halosphaera viridis* у холодному Карському морі дає змогу простежити теплі гілки Нордкапської течії. Навпаки, поява холододлюбних водоростей у середніх широтах указує на проникнення холодних полярних вод. Наприклад, біля західного узбережжя Південної Африки холодостійкі види родів *Laminaria* і *Macrocystis* використовують як індикатори вод холодної Бенгельської течії. Прісноводні водорості поширені далеко від берега моря: навпроти дельт великих (Конго, Амазонка) і дрібних річок (р. Умба), де характерні стокові течії, які опріснюють солоні морські води.

Розвиток водяної рослинності засвідчує вертикальне переміщення водних мас. Низхідні потоки, що супроводжують сильні течії, приводять до поліпшення аерації, сольового режиму глибинних шарів та «опускання» ярусів рослинності. Показником таких явищ слугує поширення великих *Phaeophyceae* до більших глибин близько Оркнейських островів, біля Тихоокеанського узбережжя Північної Америки. Із підняттям глибинних вод і збагаченням поверхневих шарів нітратами й фосфатами пов'язані місця найряснішого розвитку фітопланктону біля берегів Аравійського півострова. У полярних морях, навпаки, мінімальна кількість фітопланктону фіксує підняття холодних вод до поверхні, а максимальна - опускання теплих шарів на глибину.

В арктичних районах склад фітопланктону може бути використаний як індикатор льодового режиму морів, де розвиток водоростей починається з того моменту, коли поверхня звільняється від льоду. Тоді відбувається масовий розвиток весняних видів переважно діатомових водоростей - *Thalassiosira gravida*, *Achnanthes taemata*, *Fraguana oceansica*, *Chaetoceros socialis*. Це масове «весняне цвітіння» океану сприяє витраті основного запасу поживних речовин у воді та змінюється потім переважанням водоростей і незначною кількістю діатомових водоростей. Індикатором тривалого (не менше місяця) звільнення води від льоду слугує масовий розвиток «літнього» планктону з малою кількістю хлорофілу, тобто із домішкою безбарвних діатомей - *Nitzschia seriata*, *Chaetoceros mitra*.

Прибережно-водну й занурену рослинність можна використовувати як показник гідродинамічних умов в акваторіях озер, річок і водосховищ.

У водосховищах і великих річках при невеликих течіях води (до 0,05-0,07 м/с) у помірних хвилях розвиваються смуги рослинних угруповань різноманітного складу: *Scirpus lacustris*, *Typha latifolia*, *Nuphar luteum* й ін. На ділянках зі швидкою течією (0,07-0,20 м) здебільшого залишаються лише

чисті зарості *Phragmites communis*. Наявність заростей прибережно-водної рослинності вказує на значне послаблення впливу хвиль на берег. Так, зарості очерету середньої густоти на кожен 1 м ширини гасить хвилі на 4-7 %, а підвищеної густоти - на 20 % і зменшують величину динамічного тиску хвилі на берег до 60 %. Декілька рядів чагарникових верб повністю гасять хвилі висотою 0,5-0,6 м і вище.

Зарості занурених рослин гальмують рух води в руслі. Водяні рослини за інших однакових умов знижують швидкість течії удвічі, порівняно зі швидкістю на вільній від рослин ділянці річки.

Припливні зони морського узбережжя. Розподіл рослинності на низинних морських узбережжях відповідає тривалості припливів. По берегах заток, на ділянках, які піддаються найтривалішому й щоденному заливанню морськими водами, переважає болотно-солончакова рослинність - угруповання *Hippuris maritima*, *Agrostis prorepens*, *A. maritima*, *Heleocharis euniglumis*, *Puccinellia suecica*, *P. maritima*. Ділянки тераси, які заливаються щодня, але на коротший період і краще дреновані, зайняті лучно-солончаковою рослинністю - угруповання *Plantago subpolaris*, *Juncus gerardii*, *Peantago maritima*, *Triglochin maritima*, *Alopecurus ventricosus*, *Carex subspathacea* і *Elytrigia repens*, розподіл яких залежить від засоленості ґрунтів. Підвищені й віддалені від узбережжя ділянки морської тераси, що не піддаються щоденним припливам, а затоплюються близько двох разів на місяць під час високих припливів і сильних штормів, зайняті лучно-болотною рослинністю, серед яких, залежно від зволоження й засолення ґрунтів, переважають *Carex norvegica*, *Festuca rubra*, *Agrostis alba*, *Calamagrostis neglecta*, *Phragmites communis*. Незаливна приморська рівнина зайнята суходольною рослинністю зі злаково-різнотравними угрупованнями з *Festuca rubra*, *Parnassia palustris*, *Pedicularis verticillata*, *Vicia cracca*.

Характер рослинності зон припливу змінюється залежно від географічних умов, оскільки рослинності морських терас, характерні такі зональні закономірності: із півночі на південь заболоченість зменшується, а кількість галофітів - навпаки, збільшується. Значний інтерес викликає використання ботанічних ознак для визначення повторюваності цунамі й протяжності хвиленебезпечних зон. Як показали спостереження Міллера, здійснені в 1958 р. в одній із заток південно-західного узбережжя Аляски, уздовж берегів, що піддаються напливу гігантських хвиль, простягаються смуги повністю порушених деревних насаджень, повалених стовбурів, змитих чагарників та трав'янистих рослин. На узбережжі можна виявити сліди попередніх, ще потужніших хвиль. Так, нижче розміщено смугу молодих заростей тополі, вільхи, ялини, вік яких, судячи з підрахунку річних кілець, становить від 14-17 років. Уздовж верхньої межі цієї смуги на стовбурах найстаріших дерев спостерігаються механічні пошкодження, які дендрометричним методом датуються тим самим часом. Ця смуга завширшки майже 60 м маркує зону руйнування гігантських хвиль. Ще вище

розташована смуга густих зрілих ялинників завширшки близько 600 м. На висоті близько 24 м вона різко переходить у корінні ялинові ліси, які не піддаються із моря хвильовим руйнуванням. Отже, завдяки аналізу рослинності узбережжя можна визначити хвиленебезпечні зони.

Періодично заливні заплави річок. Розподіл рослинності відображає тривалість затоплення заплави. У рівнинних умовах помірної зови Європи низинні ділянки заплави заливаються на тривалий термін - понад 50 днів, зайняті простими за складом, несформованими угрупованнями гігрофільного різнотрав'я, осок і гіфомезофільних злаків.

Періодично затоплювані замкнуті зниження. Рослинність може прямо вказувати не тільки на затоплювані площі, а й межі періодичного затоплення. Уздовж меж затоплення відкладається значна частина плаваючих рослинних і тваринних решток, мулу. Тут формуються ґрунти, що відрізняються значним умістом гумусу, великою кількістю азоту, унаслідок чого межі затоплення маркуються щільними заростями нітрофільних рослин, переважно однорічних бур'янів.

Індикаторне значення та екологічні особливості водоростей водних місцезростань. Водорості належать до фото- автотрофних організмів, а тому провідними факторами, що впливають на їхній розвиток, є світло, температура, наявність краплинно-рідкого водного середовища, а також джерел мінеральних та органічних речовин. Це організми, що населяють практично всі можливі місця існування в гідросфері, атмосфері й літосфері Землі. На них можна натрапити у воді, ґрунті та на його поверхні, на корі дерев, стінах дерев'яних і кам'яних будівель, виробках зі сталі й епоксидної смоли чи тканин тощо.

Розвиток та ріст водоростей обумовлений низкою чинників. Фактори, що впливають на розвиток водоростей, поділяють на абіотичні - не пов'язані з діяльністю живих організмів і біотичні - обумовлені діяльністю живих організмів. До абіотичних факторів відносять температуру, світло, фізичні та хімічні властивості води й субстрату, стан і склад повітряних мас тощо. До біотичних факторів належать трофічні, алелопатичні відносини, конкуренція, симбіоз тощо. Особливе місце в існуванні водоростей відведено антропогенним факторам (антропогенне евтрофування, викиди токсичних промислових відходів у водне та повітряне середовище тощо).

Водорості, поширені на всій Земній кулі, трапляються в різних типах водойм, наземних і ґрунтових біотопах. Відомі різноманітні екологічні групи цих організмів:

1) планктонні водорості; 2) бентосні; 3) наземні водорості; 4) ґрунтові водорості; 5) водорості гарячих джерел; 6) водорості снігу та льоду; 7) водорості солоних водойм; 8) водорості вапнякових субстратів.

Планктонні водорості - це організми, що містяться у воді в завислому стані, разом із представниками поверхневої плівки води (нейстону). Сукупність вільно плаваючих у товщі води водоростей та інших рослин

називають фітопланктоном. Це - основний, а в деяких випадках і єдиний продуцент первинної органічної речовини, на базі якого існує все живе у водоймі. Планктонні водорості наявні в різноманітних водоймах - від моря, океану до калюжі. Різноманіття видового складу та екологічних комплексів континентального (переважно прісноводного) планктону є значно більшим, ніж морського, що зумовлено більшою відмінністю екологічних умов у внутрішніх водоймах, порівняно з морями. Видовий склад планктонних водоростей у різних водоймах (навіть в одній і тій самій водоймі, але в різний період року) неоднаковий. Він залежить від фізичного та хімічного режимів у водоймі, сезонності розвитку та біологічної специфіки конкретної групи водоростей.

Кожного сезону переважаючого розвитку досягає одна із груп водоростей (діатомові, синьо-зелені, золотисті, евгленові, зелені тощо), а в періоди інтенсивного розвитку нерідко переважає один вид, що інколи досягає масового розвитку. Найкраще це виражено в прісноводних водоймах. Так, узимку під кіркою льоду (особливо коли лід укритий снігом) фітопланктон дуже бідний або майже відсутній переважно через нестачу світла. Вегетаційний розвиток водоростей фітопланктону як сукупності починається в березні- квітні, коли рівень сонячного випромінювання стає достатнім для фотосинтезу водоростей навіть під льодом. У цей час з'являються дрібні джгутикові - евгленові, динофітові, золотисті, а також холодолюбні діатомові водорості. Улітку, при температурі води лише 15° С, спостерігається максимум продуктивності синьо- зелених, евгленових і зелених водоростей. Залежно від типу водойми, у цей час може відбуватися «цвітіння» води, спричинене розвитком синьо-зелених та зелених водоростей.

Морський фітопланктон складається переважно з діатомових динофітових водоростей, численні в морському фітопланктоні вапнякові джгутикові - коколітофоридові. Хоча морське середовище на значних просторах відносно однорідне, у розподілі морського фітопланктону такої однорідності не спостерігається. Відмінності за видовим складом та чисельністю нерідко виражені навіть на порівняно невеликих акваторіях морських вод, але особливо чітко вони відрізняються в крупномасштабній географічній зональності розподілу, де проявляється дія основних факторів середовища: солоності води, температури, освітленості та складу поживних речовин.

Планктонні водорості зазвичай мають спеціальні пристосування до перебування в завислому стані. В одних видів це різноманітні частини тіла - шипи, щетинки, рогові відростки, перетинки, парашутики; інші просто накопичують у тілі речовини, питома вага яких - менше одиниці (каплі жиру в діатомових та деяких зелених водоростей, газові вакуолі в синьо-зелених тощо). Одним із пристосувань до існування в товщі води в завислому стані є дрібні розміри тіла планктонних водоростей.

Бентосні (донні водорості) представлені сукупністю організмів, пристосованих до існування в прикріпленому чи неприкріпленому стані на дні водойм (чи біля дна) та на різноманітних предметах, живих і мертвих організмах, що містяться у воді.

Можливість існування бентосних водоростей у конкретних місцезростаннях визначається як біотичними, так і абіотичними факторами.

Бентосні водорості, що живуть в умовах руху води, мають переваги, порівняно з водоростями, що розвиваються в малорухомих водах. Один і той самий рівень фотосинтезу може бути досягнутий організмами фітобентосу в умовах течії при меншій освітленості, що сприяє росту крупніших таломів із більшим складом білку та вуглеводів. Рух води до того ж запобігає осіданню на скелі й каміння мулистих часточок, які заважають закріпленню ділянок водоростей, сприятливих для росту бентосних водоростей, змиваючи з поверхні ґрунту тварин, які харчуються водоростями. Вплив руху води на розвиток бентосних водоростей особливо помітний у річках, струмках та гірських потоках.

Температура справляє різноманітний вплив на життя бентосних водоростей. Разом з іншими факторами вона визначає швидкість росту, темп і напрямок, момент закладання в них органів розмноження, географічну зональність поширення тощо.

Інтенсивному розвитку бентосних водоростей також сприяє помірний уміст у воді біогенних речовин. У прісних водах такі умови створюються в неглибоких ставках, прибережній ділянці озер, річкових заводях, у морях такі умови є в мілких заплавах.

Крім світла, руху води, температури та складу біогенних речовин, ріст бентосних водоростей залежить від присутності рослиноїдних водних тварин: ракоподібних, риб, черевоногих молюсків, морських їжаків. Це особливо помітно за заростями ламінарієвих водоростей, що різняться великими розмірами. В тропічних морях у деяких місцях риби повністю виїдають зелені, бурі та червоні водорості з м'якими таломами.

Переважаючими бентосними водоростями континентальних водойм є діатомові, зелені, синьо-зелені й жовто-зелені нитчасті, що прикріплені або ж не прикріплені до субстрату.

Залежно від місця проростання, серед бентосних водоростей виділяють такі екологічні групи: *втяти* - ростуть на поверхні твердого ґрунту (скелях, камінні тощо), *втвяти* - населяють поверхню пухких ґрунтів (пісок), *втфти* - ростуть на поверхні інших рослин, *внвояти* (або *свврячі еодорості*) - занурюються в субстрат (скелі, мушлі молюсків, панцирі ракоподібних), *вндофіти* - поселяються в таломі інших рослин, проте, на відміну від інших паразитичних видів, мають нормальні хлоропласти.

Інколи виділяють групу організмів обростання - перифітон. Водорості живуть на предметах більш рухомих або тих, що омиваються водою. Ці організми віддалені від дна та перебувають в умовах іншого світлового,

харчового та температурного режимів, ніж організми донних місцезростань. Виділення перифітону обумовлено ще й шкодою, якої вони завдають: обростання можуть спричиняти господарські збитки - зменшувати швидкість руху суден, засмічувати водогінні отвори та трубопроводи.

Водорості гарячих джерел вегетують при температурі 32- 52°C, а в окремих випадках - до 84°C і вище, нерідко при підвищеному вмісті солей чи органічних речовин (сильно забруднені гарячі стічні води заводів, фабрик, електростанцій та атомних станцій). Типовими мешканцями гарячих вод є синьо- зелені, меншою мірою - діатомові, а також деякі зелені водорості. Специфічних термофільних видів небагато.

Водорості солоних водойм отримали назву *гаяобіонти*, оскільки вегетують при підвищених концентраціях солей у воді, що досягає 285 г / л в озерах із переважанням хлориду натрію та 347 г/л у глауберових озерах із переважанням сульфату натрію. Різноманіття водоростей проявляє обернену функцію до показника солоності води. Зі збільшенням солоності кількість видів водоростей зменшується. У пересолених (гіпергалінних) водоймах переважають одноклітинні рухомі зелені водорості, клітини яких позбавлені оболонки й оточені лише плазмалемою.

У солоних водоймах півдня України та інших країн вони нерідко розвиваються в масовій кількості, спричиняючи червоне й зелене «цвітіння» солоних водойм.

«Цвітіння» води. Останнім часом у багатьох континентальних водоймах (з уповільненим стоком), а також у морях та океанах почастишали випадки «цвітіння» води, коли від значного нагромадження водоростей середовище чи субстрат набувають зеленого, червоного, блакитного або жовтого забарвлення, що виникає через масовий розвиток одного чи декількох найпристосованіших до цих умов видів водоростей.

Воно спостерігається у всіх типах водойм, природних та штучних, морських чи континентальних, гіпер-, ев-, мезо- та олігогалінних, полі-, мезо- та олігосапробних. Цьому сприяє збільшення евтрофування водойм, яке відбувається під впливом природних й антропогенних факторів.

«Цвітіння» води спостерігається як у континентальних водоймах так і в морях та океанах (переважно в прибережних районах). У морях й океанах «цвітіння» води викликане переважно діатомовими й дінофітовими, а також синьо-зеленими водоростями.

Під час цвітіння у воді проявляються токсичні сполуки (продукти життєдіяльності водоростей та супроводжуючі їх бактерії) і більша кількість органічних речовин, що слугує поживним середовищем для бактерій, у тому числі й патогенних. Вода набуває неприємного затхлого запаху, виникає дефіцит розчиненого кисню, який використовується на дихання водоростей та розкладення відмерлої органічної маси. Інтенсивність «цвітіння» буває настільки великою, що виникають навіть певні проблеми для судноплавства. Берег стає непридатним для відпочинку внаслідок нагону водоростей, що,

розкладаючись, поширюють неприємний сірко-водневий запах. Нестача кисню призводить до літніх задух риб та інших гідробіонтів, а також гальмує процеси самоочищення й мінералізації органічної речовини.

Під час бродіння та розкладання водоростей у воді накопичується ацетон, масляна та оцтова кислоти, бутиловий спирт, феноли, аміни типу трупних отрут й ін. У штиль море набуває непривабливого естетичного вигляду. Воно нібито схоже на темно-зелені луки, а восени, коли починається активна вегетація діатомей - болота із темно-коричневою водою та відповідним запахом.

Представники синьо-зелених водоростей (*Microcystis*, *Anabaena*, *Aphanizomenon*) є основними формами, які трапляються масово в прісних водоймах переважно стоячого типу та на ґрунтових скупченнях; а також є аерофільними формами, що зумовлюють «цвітіння» будівельних матеріалів, споруд, пам'ятників і кори дерев. Дінофітові (*Ceratium*, *Alexandrium*) та діатомові водорості (*Dinophysis*, *Chaetoceras*) є збудниками «цвітіння» води в морях, океанах й опріснених ділянках лиманів чи осолоненій придельтовій частині річок. Водночас серед діатомових водоростей відомі ще й аерофільні форми (*Diatoma*, *Nitzschia*). Зелені водорості (*Scenedesmus*, *Coelastrum*, *Chlamydomonas*) - звичні представники прісних водойм і нерідко активно вегетують у ставках та ефемерних водоймах (калюжах) - *Topaczevskiella*, *Chlorella*, *Ulothrix* тощо. Евгленові водорості (*Euglena*, *Tracheomonas*) виявлені в масовій кількості в надмірно забруднених водоймах ставкового типу й калюжах, у комунальних стічних водах, багатих на органічні сполуки та в азотовмісних промислових стічних водах. Жовто-зелені водорості (*Pedinomonadopsis*, *Monodus*) виявлені серед обростань стін будівель.

Боротьба з «цвітінням» має бути спрямована, передусім, на ліквідацію вже наявних негативних наслідків «цвітіння», подолання антропогенного евтрофування водойм. Для профілактики евтрофування штучних водойм рекомендують чітко виконувати комплекс водоохоронних заходів, який включає прибирання території майбутнього ложа водосховища, надійне захоронення торф'яників, створення навколо водойм водоохоронних зон і насадження наземної та водної рослинності, наприклад рогози або очерету, які поглинають із води величезну кількість хімічних елементів і детоксикують різноманітні отруйні сполуки, а також пригнічують розвиток синьо-зелених водоростей. Відзначається позитивна роль рослиноїдних риб (наприклад білого товстолобика) в очищенні водойм, що «цвітуть». При цьому товстолобик не отруюється токсинами та не накопичує їх у своєму тілі й не гине, якщо «цвітіння» води не переходить певних меж. У деяких країнах для деєвтрофікації водосховищ з успіхом використовують теплолюбну рослинність.

3. *Прибережно-водяна рослинність і типологія водойм.* Водойми за трофністю класифікують на чотири основні групи: *оліготрофні, мезотрофні, евтрофні й дистрофні.*

Уперше ці терміни використав С. Вебер під час вивчення флори торф'яних боліт Німеччини для характеристики рослин, що розвивалися за низької, середньої й високої концентрації елементів живлення. Пізніше Е. Нейман у 1919 р., вивчаючи фітопланктон яшведських озер, застосував їх для класифікації окремих водойм відповідно до вмісту в них фосфору, азоту й кальцію. Надалі А.Тинеманн, досліджуючи озера Німеччини як критерії їх трофності, запропонував використовувати й інші показники: уміст у воді кисню, наявність індикаторних організмів, сумарну кількість фітопланктону]. Отже, спочатку було виділено два типи озер - оліготрофні й евтрофні, а пізніше - мезотрофні.

Розвиток гідробіонтів насамперед визначається умовами водного середовища - прозорістю води, умістом біогенних елементів (передусім азоту й фосфору), концентрацією кисню, температурним режимом, величинами рН тощо. Тому за кількістю й видовим складом організмів, інтенсивністю продукційних і деструкційних процесів можна визначити тип водойми. Розвиток водної рослинності тісно пов'язаний із гідрологічними особливостями водойми, розмірами й морфометрією улоговини, хімічним складом вод, характером і розподілом донних відкладень й іншими чинниками. Ступінь трофності водойм дає повне уявлення про екологічні умови існування організмів і характеризується певними ознаками.

Водяна рослинність розвивається переважно на літоралі й субліторалі, утворюючи суцільну або переривчасту смугу різної ширини вздовж берега, навколо островів, рідше покриває все ложе озера. Глибина поширення водних рослин залежить від величини прозорості води, змінюючись від 2 до 4 м, а зрідка - до 8 м.

Оліготрофні водойми відрізняються значною глибиною, високою прозорістю (за диском Секкі - до 4-20 м і більше), присутністю кисню у всій товщі води впродовж усього року. Вони займають глибокі тектонічні й ерозійні западини зі слабви-раженою літоральною зоною. Донні відкладення бідні органічною речовиною. В озерах такого типу життя водних рослин обмежене малою кількістю біогенних сполук і низькою температурою води, недостатньою літоральною зоною. Низькомінералізовані водойми мають бідний видовий склад прибережно-водної рослинності: загальне число видів - найчастіше не більше 10. Переважають водяні мохи (фонтіналіс), полушник озерний, очерет звичайний тощо. Біомаса прибережно-водних рослин низька.

До оліготрофного типу належать такі озера, як Байкал, Ладозьке, Онезьке, Іссик-Куль, Кара-Куль, Тургояк, Севан, а також більшість водойм у гірських районах і північних областях.

Мезотрофні водойми характеризуються проміжними ознаками між оліготрофними й евтрофними. Вони характерні для лісової й лісостепової зон із типовими підзолистими ґрунтами, а загалом поширені у всіх природно-географічних зонах. У мезотрофних водоймах переважають сірі, глинисті або

піщані донні відклади. Як правило, це водойми глибиною до 5-30 м і прозорістю води 1-4 м. Дефіцит кисню спостерігається взимку та у придонних шарах води.

Озера мезотрофного типу заростають переважно на 35 % (дуже часто - на 60 %). У рослинному покриві домінує напівзанурена рослинність (очерет). Серед занурених рослин переважають харові водорості. Також у великій кількості трапляються рдести, кушир. Зі зростанням трофності водойм видовий склад водяної флори збагачується. Для мезотрофних озер характерний багатший видовий склад флори та висока біомаса прибережно-водяної рослинності, що зумовлює процеси евтрофікації.

До мезотрофних водойм належать Київське, Можайське водосховища, озера Плецево, Глибоке, Нароч тощо.

Евтрофні водойми характеризуються високою біологічною продуктивністю. Найчастіше - це неглибокі водойми з найбільшою кількістю біогенних сполук із водозбірної площі. Вони розміщуються в рівнинній або слабоборбистій місцевості за наявності осадових порід. У добре освітленій і прогрітій водоймі інтенсивно розвивається фітопланктон, який у літні місяці досить часто призводить до її евтрофікації.

Донні відклади багаті на органічну речовину й біогенні сполуки. Прозорість у таких водоймах становить 0,5-2 м. Розчинений у воді кисень найчастіше спостерігається лише в поверхневому шарі води. Узимку, особливо в невеликих водоймах, дуже часто спостерігаються заморні явища.

У слабоевтрофних не досить глибоких водоймах із лійкоподібними улоговинами переважно розвиваються напівзанурені рослини (очерет, рогіз). Низька прозорість (приблизно 2 м) стримує розвиток підводних рослин. Такі озера заростають пересічно на 20 %. Ступінь заростання слабоевтрофних водойм глибиною до 4 м із наявним мілководдям становить приблизно 35 %. Поряд із напівзануреними рослинами в таких водоймах значною мірою розвиваються й підводні рослини (елодея, кушир, рдести тощо).

Лімітні умови мілководних високотрофних озер сприяють росту прибережно-водяної рослинності, що визначає утворення високої біомаси заростей (пересічно 350 г / м^2) і значне заростання цих озер (до 40-100 %).

Серед цієї групи водойм найбільше заростають (практично на 100 %) мілководні й прозорі озера. Домінуючими в них є занурені макрофіти (переважно рдести). У гіпертрофних водоймах слабкий розвиток підводної рослинності залежить передусім від низької прозорості й високої біомаси фітопланктону - конкурента за біогенні речовини.

До великих евтрофних водойм належать озера Ільмень, Чудське, Неро, Чани, Мястро, Цимлянське водосховище тощо.

Дистрофні водойми поширені в північних районах лісотундри й лісової зони. Береги озер, складені з торф'яних сфагнових мохів, вода слабомінералізована й багата гуміновими речовинами. За рахунок цього вона найчастіше зафарбована в темні кольори. У таких озерах прозорість води не

перевищує 2-4 м, рН 4-6,5, карбонатів дуже мало. Водойми багаті на органічну речовину, однак деструкційні процеси відбуваються в них дуже повільно. Донні відклади представлені торфовищами, пісками або збідненими ґрунтами підзолистого типу.

Кисла реакція середовища (рН 4-7) і низька мінералізація (15-150 мг / л) є основним чинником, що формують видовий склад макрофітів. Отож, у цих озерах масово поширенні зарості прибережної рослинності й повністю відсутні справжні гідрофіти. У дистрофних водоймах видовий склад рослин у край бідний (5-10 видів), причому панівне положення займають мохи. Для них характерний широкий спектр заростання прибережною рослинністю - від слабо до майже повністю зарослих.

У водоймах різної трофності швидкість кругообігу органічної речовини різна. В оліготрофних водоймах відмерлі організми мінералізуються в товщі води, через що донні відклади у край бідні органічною речовиною. В евтрофних водах, незважаючи на високу швидкість мінералізації, донні відклади постійно поповнюються органічною речовиною. У дистрофних водоймах органічний матеріал розкладається дуже повільно, здебільшого консервується в донних відкладах.

Вища водяна рослинність росте в прибережній смузі всіх типів водойм: оліготрофних, евтрофних і дистрофних. Однак найбільш сприятливим для її розвитку є евтрофний тип водойми з вираженою літораллю, мулистим дном, високою прозорістю, наявністю в товщі води та донних відкладах достатньої кількості біогенних елементів. В екологічно оптимальних умовах евтрофних водойм співтовариство прибережно-водної рослинності сягає найбільшої різноманітності й високих біомас, на відміну від інших водойм за ступенем трофності або порушених біотопів. Тому її можна використовувати як індикатор для визначення типу водойми за ступенем трофності.

4. Індикаторне значення прибережно-водяних рослин.

Прибережно-водяна рослинність є індикаторами для визначення певного типу водойми за ступнем трофності. Наприклад, такі види, як *Zostera marina*, *Z. Nana*, *Z. Minor*, *Ruppia maritime*, *R. spiralis* і меншою мірою *Najas marina*, *Potamogeton pectinalis*, *Bulboschoenus maritimus*, характерні для класу хлоридних вод. Вони живуть біля узбережжя морів та озер із солоністю 8 ‰ і більше.

Наявність у водоймах полушника озерного, полушника голчастого, лобелії Дортманна, урутї черговоквіткової вказує на чистоту й оліготрофію вод. Масовий розвиток ряскових засвідчує несприятливі процеси у водній екосистемі. Надлишок ряски тридольної вказує на велику кількість у водному середовищі біогенних речовин, а розвиток ряски маленької й багатокорінника, крім евтрофікації, засвідчує забруднення стоками з сільськогосподарських угідь. Багатокорінник здатний розвиватися на концентрованих стоках тваринницьких комплексів. Локальний інтенсивний розвиток ряскових вказує на місця входження біогенних речовин у водойми.

Про наявність антропогенного впливу на водні екосистеми свідчить пишній розвиток стрілолиста звичайного, частухи подорожникової, елодеї канадської, тілоріза алоєподібного, куширу зануреного, уруті колосистої.

Під час індикації трофності водного середовища за допомогою окремих видів рослин можуть бути використані ознаки життєвого стану рослин (розвиток нормальний, вище або нижче від нормального) і їх загальний вигляд. Надмірний розвиток або пригнічений стан рослин засвідчує, що потрібно звернути увагу на стан якості води.

Рослинні співтовариства мають ширші індикаторні можливості, порівнянно з окремими видами рослин, бо своїми ареалами здатні відбивати навіть незначні зміни в умовах водного середовища.

Зазначимо, що вищі водяні рослини переважно розвиваються в олігосапробній і Р-мезосапробній зонах. Ксеносапробними організмами є тільки деякі водяні мохи й папороті, що мають достатньо високе індикаторне значення (3-5).

Отже, більшість видів водяних рослин можуть бути використані для визначення сапробності води. До олігосапробів відносимо рдест блискучий, уруть черговоквіткову; до оліго-Р- мезосапробів - мохи фонтіналіс; Р-мезосапробів - елодею канадську, ряску, рдест плаваючий і гребінчастий, глечики жовті, кушир занурений, водяний жовтець. Рдест гребінчастий указує на а-мезосапробність.

Структурну перебудову співтовариств гідрофітів і кількісну оцінку зміни якості води віддзеркалює індекс сапробності 8. Він, розрахований для зануреної рослинності, добре співвідноситься з лімнічними показниками води. Занурена рослинність досить повно характеризує загальний стан водойми й зміну в ній екологічних умов.

Озера з розвиненою зануреною рослинністю (переважно елодея, рдести, кушир, уруть тощо) характеризуються найбільшою стійкістю щодо зростаючого антропогенного навантаження. Озера цієї групи мають найбагатший і в той же час однорідний склад гідрофітів (індекс видової подібності - П. Жаккара 50-75 %; індекс сапробності - 1,6-1,8).

Менш стійкими до зростаючого впливу антропогенного навантаження є водойми з переважанням у рослинному покриві харових водоростей. Це, як правило, слабомінералізовані озера з ознаками оліготрофії (індекс сапробності 1,5-1,6; коефіцієнт видової подібності - 25-50 %). Слабомінералізовані озера з домінуванням олігосапробних видів (полушник озерний, водяні мохи) відрізняються бідністю й специфічністю видового складу рослин (індекс сапробності низький - 1,2, а коефіцієнт видової подібності - до 25 %).

Зі збільшенням біогенного навантаження (середньорічна концентрація загального фосфору - 0,05-0,15 мг/л) фітопланктон здатний конкурувати із зануреними гідрофітами й викликати «цвітіння» води. Це призводить до зменшення прозорості й зникнення окремих видів рослин, скорочення площі

їх заростання. Питома вага зануреної рослинності знижується до 20-40 % маси гідрофітів. Індекс сапробності зростає до 1,8-2,0 за рахунок зникнення Р-мезосапробних видів (куширу, уруті, елодеї, широколистих рдестів) і появи а-мезосапробних видів (штукенії гребінчастої, рдеста кучерявого тощо). У таких озерах переважає повітряно-водяна рослинність і рослини із плаваючими листками.

В озерах, що зазнають антропогенного евтрофікування, занурена рослинність майже повністю відсутня. Середня концентрація загального фосфору в них перевищує 0,15 мг/л, що призводить до інтенсивного розвитку фітопланктону. Індекс сапробності, розрахований за гідрофітами, становить 2,0-2,3.

Охорона та відтворення гідробіонтів

Біологічні ресурси гідросфери та їх освоєння. Організми, що є об'єктами промислу, утворюють біологічні ресурси гідросфери. Серед найбільшого числа гідробіонтів лише незначна кількість представників фауни й флори використовуються людиною як біологічна сировина. Це пояснюється тим, що водяні рослини та тварини складають усього близько 3 % у їжі людей (за сирою масою). Хоча первинна продукція гідросфери тільки три рази менша, ніж суші. Виходячи із перспектив майбутнього, оцінка біологічних ресурсів гідросфери повинна враховувати не лише облік можливого промислу об'єктів, що добуваються нині, а й залучення нових представників гідробіонтів як промислових об'єктів. У зв'язку зі збільшенням народонаселення посилюється процес удосконалення технічних можливостей освоєння біологічної сировини гідросфери (нові способи її добування, зберігання й переробки). Наприклад, на сьогодні успішно розробляється питання промислового освоєння криля, продукція якого у Світовому океані, можливо, не нижча, ніж усіх риб загалом.

На відміну від корисних копалин, біологічні ресурси належать до тих, що самі відтворюються. Отже, їх величина в гідросфері визначається не кількістю наявних промислових організмів, а їх приростом, тобто продукцією.

Об'єм промислу водяних організмів визначається величиною їх природного відтворення. Тому він не повинен перевищувати природний приріст популяції та враховувати особливості процесу їх відтворення (терміни, місця, знаряддя вилову тощо). Охорона й підвищення ефективності природного відтворення є важливим засобом зміцнення сировинної бази промислу, так само, як і збагачення водойм новими промисловими об'єктами за рахунок акліматизації. Завдяки цим двом напрямкам відбувається перехід від використання біоресурсів до виробництва біо сировини, коли об'єкти, що відловлюються в природних водоймах, тією чи іншою мірою стають продуктами праці. Збільшення об'єму сировинної бази морського й озерного

промислу відбувається також у результаті проведення акліматизаційних робіт. Використання біоресурсів поступово доповнюється виробництвом біологічної сировини, тому важко визначити, з якою із двох форм людської діяльності ми маємо справу, якщо вони супроводжують одна одну. Отже, промисел історично переходить в аквакультуру, одночасно співіснуючи з ним.

Світовий промисел гідробіонтів. Світовий промисел гідро біонтів був найінтенсивніший у 1980 р. - вилов водяних організмів досягнув більше 75,4 млн. т, серед яких на рибу припадало приблизно 65 млн. т. (89 %) від усього вилову, 8 млн. т. (11 %) - від нерибних об'єктів. Серед останніх найбільше значення за масою мали *молюски* (3,4 млн. т), *кити* (4,5 млн. т), *ракоподібні* (1,8 млн. т) і *гідрофіти* (1 млн. т). У 2000 р. світова здобич гідробіонтів сягнула 130-140 млн. т. Вилов риби у Світовому океані підвищився приблизно на 30 млн. т за рахунок повнішого використання ресурсів океанічної епіпелагіалі, бентопелагіалі, меж піднятого океанічного ложа (до глибини 2-3 км). Значно зріс вилов безхребетних і водоростей (до 20-30 млн. т), 45 млн. т отримано за рахунок морських ферм та криля.

Промисел риби. На його частку пересічно припадає приблизно 90 % від усього вилову гідробіонтів, причому 90 % риби виловлюється в морях і близько 10 % - у прісних водоймах.

Розподіл промислу у Світовому океані вкрай неоднаковий, що, з одного боку, визначається станом сировинної бази, а з іншого - ступенем промислового засвоєння акваторій.

Найбільша кількість риби виловлюється в пелагічно-нерестових районах, а найменша - у придонних шельфових районах, придонних районах материкового схилу й у відкритих районах пелагіалі. У першому районі вагоме значення в промислі мають *анчоусові* - 3,6 млн. т, *оселедцеві* (без сардини) - 2,5 млн. т, *сардини* - 2,8 млн. т, *скупбрієві й ставридові* - 5,3 млн. т, *мінтай*- 4,6 млн. т, *мойва* - 2 млн. т. Серед донних риби на шельфі переважно ловлять *тріску* - 2,7 млн. т, *мерлузу* - 2,5 млн. т, *камбалу* - 1,3 млн. т. У придонних районах схилу та піднятого океанського дна найбільше промислове значення мають *морські окуні* - 0,6 млн. т, у районах відкритої пелагіалі - *тунці*- 1,9 млн. т і *макрелещуки*- 0,5 млн.т.

Для розвитку промислу у Світовому океані має значення його зміщення з Північної півкулі в Південну, із прибережних районів у відкриті, із поверхневих вод у глибинні. Серед частки виловлених риби на першому місці перебувають планктофаги (53 %), друге місце посідають хижаки (22 %) і третє - бентофаги (5,5 %). Із морських риби найбільше виловлюються оселедцеві, тріскові, скупбрієві, тунцеві, ставридові й камбалові. Із прохідних у промислі переважають лососеві .

Вагому роль у промислі відіграють *тріскові* (тріска, мінтай, хек, пікша), *оселедцеві* (оселедець, кілька, сардина, салака), *скупбрієві* (скупбрія), *ставридові* (ставрида), *камбалові* (камбала, палтус), *окуневі*, *лососеві* .

Середня рибопродуктивність Світового океану приблизно становить 1,7 кг/га за рік. В областях підйому глибинних вод, що займають не більше 0,1 % площі Світового океану, добувають близько половини всього вилову. Низька рибопродуктивність основної акваторії океану пояснюється нестачею біогенів у трофогенному шарі. У тропіках і субтропіках їй перешкоджає стабільне термічне розшарування води. У бореальній зоні рибопродуктивність вища завдяки конвективному перемішуванню води. Головною причиною підйому глибинних вод у жаркій зоні є пасати, що спричиняють зниження рівня води поблизу західного узбережжя континентів. Високою рибопродуктивністю відрізняються континентальні шельфи, які займають 9,9 % акваторії Світового океану, на яких виловлюється близько половини всієї риби або в перерахунок на 1 га 8,5 кг.

Промисел нерибних об'єктів. До цього часу вилов водних безхребетних і рослин залишається невеликим і лише незначною мірою відображає потенційні можливості промислу. Це пояснюється звичаями деяких країн, коли цінні гідробіоти в харчовому відношенні не використовуються населенням, хоча інші народи їх охоче споживають. Однак тільки водні ссавці, зокрема кити, виловлювалися в такій кількості, що допускалося сировинною базою. Серед них найбільше значення в промислі мали кашалоти й фінвали. Їх виловлено в 1976 р. більше 30 тис. голів. Понад 70 % виловлювалося у водах Антарктики, близько 20 % - в інших районах Південної півкулі та лише близько 5 % - у водах Північної півкулі. Окрім китоподібних, виловлюються різні види ластоногих: вухаті тюлені (морський котик), безвухі тюлені, моржі. У Північних морях найбільше промислове значення серед тюленів мають гренландські й каспійські.

Світовий вилов безхребетних досяг 5,5 млн т, зокрема моллюсків - 3,5 млн. т й ракоподібних - 2 млн. т. Серед моллюсків найбільше значення мали *головоногі* (1050 тис. т), *устриці* (762 тис. т), *морське вушко* (625 тис. т), *мідії* (400 тис. т) і *гребінці* (230 тис. т). Окрім їстівних моллюсків, значне місце в промислі займали деякі двостулкові, із яких видобували перли й виготовляли перламутр. Світовий вилов моллюсків може значно зрости, зокрема за рахунок вилову кальмарів - до 10 млн. т і більше.

Серед ракоподібних переважно виловлюють *креветки* (1241 тис. т), *краби* (400 тис. т), *омари й лангусти* (140-180 тис. т). Усе більше розвивається промисел *антарктичного криля* (щорічно добувають близько 400 тис. т), біомаса якого в Південному океані оцінюється в 0,1-5 млрд т, а можливий річний вилов - у 100 млн. т і більше. Із крабів найбільше значення має камчатський. Світовий промисел голкошкірих складає понад 40 тис. т. Найбільше значення серед них мають їстівні їжаки.

Із рослин у великій кількості добуваються водорості, як харчові об'єкти й технічна сировина.

Заходи щодо охорони природного відтворення промислових гідробіонтів. На сьогодні рівень використання біоресурсів гідросфери

відносно інших традиційних об'єктів промислу досягнув величини, близької до граничної. У багатьох випадках спостерігається перевилов гідробіонтів, унаслідок чого відтворення популяцій уже не в змозі компенсувати спад промислу.

Захист від забруднення біологічних ресурсів водойм є одним із найважливіших заходів охорони природного відтворення, адже забруднення водойм може спричинити отруєння промислових гідробіонтів, унаслідок загибелі яких знизиться їх чисельність. Окрім цього, забруднення погіршує газовий режим водойм, зокрема призводить до зниження концентрації кисню, що також погіршує умови існування гідробіонтів. Особливо великої шкоди відтворенню гідробіонтів завдає забруднення водойм нафтою та її продуктами, пестицидами, солями важких металів, радіонуклідами, детергентами.

Серйозним недоліком у відтворенні промислових гідробіонтів водойм суші є *гідротехнічне будівництво*, зокрема спорудження гребель, що перерізають природні міграційні шляхи прохідних риб. Велика кількість мальків риб гине, потрапляючи в зрошувальні системи або турбіни електростанцій. Отже, будь-яке гідробудівництво повинно проводитись з урахуванням інтересів промислу гідробіонтів. Зокрема, споруда греблі має супроводжуватися створенням рибопідйомників, рибоходів або інших пристроїв, що дають можливість прохідним риbam потрапляти з нижніх б'єфів греблі у верхні. Досить часто вживаються заходи щодо збереження природних нерестовищ, що зникають у результаті підняття рівня води, або шукають шляхи їх біологічної заміни. Для попередження потрапляння мальків в канали зрошувальних систем і турбін електростанцій створюють рибозахисні споруди, зокрема електричні.

Зменшення природного відтворення промислових гідробіонтів пов'язано з:

- скороченням природних нерестових та нерестових субстратів;
- порушенням міграційних шляхів;
- зарегулюванням стоку річок та змінами рівневого режиму;
- будівництвом гребель в гирловій частині річок;
- скороченням чисельності нерестової частини стад;
- погіршенням умов переднерестового нагулу та ін.

У зв'язку з цим потрібне науково обгрунтоване регулювання промислу, що має зводитися не тільки до визначення допустимого об'єму вилову, але встановлення термінів і місць промислу, регламентації способів, знарядь лову й промислової міри з таким розрахунком, щоб збиток природному відтворенню не виходив за рамки властивостей саморегульованих видів.

Проблема охорони й підвищення ефективності природного відтворення біоресурсів ускладнюється тим, що її доводиться розв'язувати в умовах комплексного використання водойм, ураховуючи інтереси різних галузей народного господарства, пов'язаних із використанням водойм. Інтереси

енергетики, зрошувального землеробства, навігації, питного водопостачання, рибного господарства, рекреації тощо потрібно, за можливості, гармонійно поєднувати один з одним, знаходячи оптимальне вирішення масштабів різних дій. Завдання збереження біоресурсів стає одним з елементів проблеми комплексного використання водойм як природних тіл на користь усього народного господарства.

Аквакультура. Аквакультура (рибництво) - сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг.

Із розвитком цивілізації й зростанням технічних можливостей людей здійснюється інтенсивне освоєння гідросфери як джерела біологічної сировини. Цей процес розвивається в різних аспектах. Насамперед, крім мало освоєних водойм, в експлуатацію включаються більш великі, аж до відкритої частини Світового океану. Другий аспект - посилення експлуатації наявних біоресурсів, «дарів природи», за рахунок удосконалення техніки лову та розширення асортименту об'єктів, що добуваються. Третій аспект полягає в охороні природного відтворення біоресурсів і здійсненні низки заходів, які підвищують його ефективність. Нарешті, четвертим (вищим) етапом є перетворення водойм на культурно оброблювані водогосподарські угіддя з поширенням на них тих самих принципів господарювання, що знаменували становлення й розвиток сільськогосподарського виробництва. Усі чотири аспекти інтенсифікації реалізуються, як це було й при освоєнні суші, паралельно один одному. В історичному аспекті акцент зміщується на вдосконалення промислу та забезпечення його сировинної бази, на розвиток аквакультури.

За напрямками діяльності аквакультура може здійснюватися з метою:

- отримання товарної продукції аквакультури та її подальшої реалізації (*товарна аквакультура*);
- штучного розведення (*відтворення*), вирощування водних біоресурсів;
- надання *рекреаційних* послуг.

Основними напрямками отримання *товарної аквакультури* є випасна, ставкова та індустріальна аквакультура. Випасна аквакультура - діяльність з екстенсивного вирощування об'єктів аквакультури шляхом вселення різновікових груп гідробіонтів, одержаних в умовах аквакультури, в рибогосподарські водні об'єкти (їх частини) для підвищення ефективності використання їх біопродукційного потенціалу. Вона ґрунтується на ефективному використанні природних кормових ресурсів водойм. Випасна

аквакультура - найбільш економічний і перспективний напрямок одержання продукції гідробіонтів, оснований на використанні природного біопродуктивного потенціалу. Використання випасних водойм (спускних і неспускних ставів, водосховищ, водойм комплексного призначення) може забезпечити швидкий і високий економічний ефект.

Ставкова аквакультура - діяльність з розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури з використанням рібницьких ставків, штучно створених водойм (руслених, балочних або одамбованих ставків), відокремлених від материнських водних об'єктів (їх частин), лиманів, обводнених торфових кар'єрів тощо. Це використання інтенсивних і напівінтенсивних методів вирощування одомашнених або високопродуктивних порід і кросів риби. Ставкове рибництво - основний напрямок сучасної аквакультури. За останні п'ятнадцять років ставкове рибництво ведеться на екстенсивній і напівекстенсивній основі, базується на полікультурному вирощуванні коропа і рослиноїдних риби.

Індустріальна аквакультура - це діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури з використанням рібницьких і плавучих садків, рібницьких басейнів, інших технологічних пристроїв, у тому числі із застосуванням установок замкнутого водопостачання. Цим методом рибу вирощують при високій щільності посадки з використанням різних способів інтенсифікації. Індустріальне вирощування має великі переваги і перспективи.

За організаційно-технологічними показниками аквакультура може здійснюватися за інтенсивною, напівінтенсивною та екстенсивною формами.

Екстенсивна форма аквакультури - організаційно - технологічна форма рибогосподарської діяльності у сфері аквакультури, за якої вирощування об'єктів аквакультури здійснюється з використанням природних кормових ресурсів рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) без застосування засобів інтенсифікації.

Екстенсивний розвиток товарного рибництва означає ріст виробництва продукції за рахунок збільшення площ вирощування риби, збільшення тривалості міжремонтних періодів експлуатації гідротехнічних споруд і механізмів й кращого використання обладнання. Екстенсивне ведення рибного господарства засноване на природній кормовій базі і залежить від родючості ґрунту та інших природних чинників середовища. Ефективність товарного рибництва у цих умовах диференційована за природно-кліматичними і ґрунтовими зонами.

У сучасних умовах все більшого розвитку набуває інтенсивна форма ведення й підвищення ефективності товарного рибництва.

Інтенсивна форма аквакультури - організаційно-технологічна форма рибогосподарської діяльності у сфері аквакультури, за якої вирощування об'єктів аквакультури здійснюється з ущільнених посадок із інтенсивною штучною годівлею комбікормами, збалансованими за складом відповідно до

біологічних потреб конкретних гідробіонтів, та іншими кормами з високою поживністю.

Мета інтенсифікації полягає в отриманні максимуму продукції з одиниці площі водойми при мінімальних затратах матеріальних ресурсів і живої праці. Вона означає досконалість біотехніки і організації виробництва, передбачає годівлю риби, внесення добрив і меліорацію водойм, підвищення рибопродуктивності за рахунок ущільнених посадок сумісне вирощування риби різних видів і різного віку, використання біостимуляторів росту риби, введення комплексної механізації і автоматизації рибоводних процесів. У результаті інтенсивного ведення господарства зростає виробництво продукції, ефективно використовуються всі види ресурсів.

Напівінтенсивна форма аквакультури - організаційно-технологічна форма рибогосподарської діяльності у сфері аквакультури, що здійснюється із застосуванням окремих засобів інтенсифікації, у тому числі з обмеженою штучною підгодівлею кормами різної поживності.

В свою чергу, розрізняють прісноводну та морську аквакультуру. У першому випадку це відтворення та вирощування гідробіонтів у прісноводних екосистемах (озера, водосховища, ставки), а в другому - в солонуватоводних та морських акваторіях.

Відповідно вирощування прісноводних гідробіонтів (риби) називається лімнокulturурою, а морських - марикультурурою. Аквакультуру можна розглядати як господарювання на водоймах із метою підвищення їх продуктивності, аналогічно як діяльність на суші, що пов'язана з організацією сільськогосподарського виробництва. До приватних форм ведення аквакультури, у її ширшому розумінні, належить рибництво в озерах і водосховищах, ставкове рибництво, садкове й басейнове вирощування (лоткове) риб, устричні та мідієві господарства, культивування ракоподібних, водоростей та інших гідробіонтів.

Найпростіша заміна малоцінних риб високопродуктивним вирішується в заморних озерах (вселення потрібних риб після загибелі внаслідок нестачі кисню). Це дає можливість вирощувати тільки товарних цьоголіток. Для вирощування дворічок потрібне створення розплідників. Одним зі способів заселення озер цінними рибами - є повний вилов наявних малоцінних видів. У будь-якому випадку для зариблення озер потрібний посадковий матеріал. Він може бути отриманий при переході деяких озер у розплідники. Рибопродуктивність озер різко підвищується при спільному вирощуванні в них не одного, а декількох видів риб. Наприклад, при вирощуванні пеляді або сига продукція становить 30-40 кг/га; полікультури, що складається з пеляді, сига й судака, становить 100-150 кг/га. Можна використовувати й складніші схеми полікультури, що передбачає сумісний нагул більшості видів риб, які не конкурують між собою, у тому числі й рослиноїдних. Удосконалення озерного рибництва досягається також

унесенням мінеральних добрив, що стимулюють первинне продукування та підкормлювання риб.

Украї перспективним для розвитку рибного господарства на водосховищах є використання мілководних заток для вирощування товарної риби, їх продуктивність може сягнути 10 ц / га.

Садкове й басейнове вирощування прісноводних риб. Садкове й басейнове вирощування риб - вища форма товарного рибництва. Його суть полягає в тому, що мальки риб утримуються в невеликих об'ємах води при вкрай високій щільності посадки (200-300 екз / м³, у ставках - 0,2-0,3 екз / м), яка стає можливою завдяки внесенню концентрованих кормів, високій швидкості протікання води, що привносить кисень і виносить усі продукти метаболізму. Найчастіше застосовуються сітчасті плавучі садки, що встановлюються у водоймах, зокрема, водосховищах або скидних каналах водоймах-охолоджувачах. Там вирощують зазвичай коропів.

На водосховищах рекомендується використовувати сітчасті садки (нерестові, малькові, вирощувальні, нагульні), корм у які задається автоматично. Найбільш керованою формою промислового рибництва є басейновий метод. У лотках або інших ємкостях створюється режим, оптимальний для процесу вирощування риби за всіма основними показниками.

Заводське вирощування мальків цінних риб для випуску її в річки зводиться до вилову репродукторів, отримання від них статевих продуктів, запліднення ікри та її інкубації. Мальки випускають у водойму відразу ж або після попереднього вирощування до потрібного розміру.

При басейновому вирощуванні мальків деяких риб можна використовувати штучні корми. Для мальків осетрових потрібні живі кормові організми з числа тих, якими мальки живляться в природних умовах, або інші, що задовольняють відповідні їх вимоги.

Марикультура риб. Марикультура (морська аквакультура) - діяльність з розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у внутрішніх морських водах, територіальному морі та виключній (морській) економічній зоні країни із застосуванням плавучих садків, інших технологічних пристроїв з використанням морської води. Вирощування морських риб проводиться переважно для отримання товарної продукції, рідше - для посилення природного відтворення господарських цінних видів.

Для ведення марикультури використовуються природні й штучні водойми. Найчастіше риб розводять у різних прибережних водоймах, що заповнюються під час припливу та забезпечених греблями для утримання води під час відпливу. Іноді такі водойми розміщуються так низько, що не обсихають під час відпливу й тому необхідності у спорудженні греблі немає. В інших випадках спад води заповнюється роботою насосів. Дуже часто марикультура здійснюється в затоках і бухтах, відгороджених сітками. Як правило, вирощувальні площі (ємкості) зариблюються мальками, що

відловлюються в морі, рідше - вирощеними в розплідниках. Живлення риб забезпечується за рахунок природної кормової бази або штучної підгодівлі. Садкова марикультура ґрунтується здебільшого на внесенні природного або штучного корму ззовні. Рухливість води (припливи й відливи) забезпечує винесення із садків продуктів обміну та надходження кисню. Із морських заток й інших ділянок для марикультури часто використовують ті, які підігріваються термальними водами електростанцій, що споруджуються на узбережжі. Особливо поширена й ефективна марикультура в країнах Південно-Східної Азії.

Аквакультура безхребетних. Вона полягає в розведенні морських молюсків і ракоподібних, причому для цього використовують прибережні ставки, окремі ділянки моря, різні садки та басейни.

Із молюсків найчастіше розводять устриць, мідій, морських гребінців і головоногих.

Із ракоподібних розводять переважно солоноводних креветок і прісноводних гігантських креветок. Окрім креветок, у невеликій кількості розводять омарів, культивування яких ускладнюється тривалістю циклу розвитку і канібалізмом. Освоюється культивування лангустів і крабів.

Культивування водоростей. Значна увага в різних країнах приділяється культивуванню прісноводних водоростей, що належать до родів *Chlorella*, *Scenedesmus* і *Lagerheimia*.

ТЕМА 2. Закон України Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів (2 год)

- 1. Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі рибного господарства, їх повноваження**
- 2. Біоресурси та рибогосподарські водні об'єкти (їх частини)**
- 3. Наукове забезпечення рибного господарства. Державний моніторинг, державний облік і державний кадастр водних біоресурсів та рибогосподарських водних об'єктів (їх частин)**
- 4. Охорона водних біоресурсів та державний контроль у галузі рибного господарства**
- 5. Особливості видачі дозвільних документів у галузі рибного господарства**
- 6. Використання водних біоресурсів**
- 7. Право користування та право власності на водні біоресурси**
- 8. Штучне відтворення водних біоресурсів і здійснення аквакультури**

Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

анадромні види риб - види риб, які відтворюються у прісній воді та здійснюють нагул у морських водах;

відтворення водних біоресурсів - природне чи штучне (розведення, переселення тощо) поновлення чисельності водних біоресурсів (ретрансформація), яка зменшується у процесі їх використання чи природної смертності;

водні біоресурси (водні біологічні ресурси) - сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних біоресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини;

гідробіонти - тварини чи рослини (гідрофіти), що мають різноманітні пристосування для життя у воді;

добування (вилов) - вилучення водних біоресурсів із середовища їх перебування;

естуарії - частково замкнута водна маса в нижній течії річки, яка вільно з'єднана з морем і живиться прісною водою з водозбірного басейну;

каботажне плавання - плавання суден флоту рибної промисловості для здійснення рибогосподарської діяльності у межах Азово-Чорноморського басейну між портами України без заходу до портів інших держав;

катадромні види риб - види риб, які відтворюються у морі та здійснюють нагул у прісних водах;

квота добування (вилову) - частка ліміту спеціального використання водних біоресурсів, що встановлюється для кожної конкретної юридичної чи фізичної особи та визначається в натуральних величинах або у відсотках від загального ліміту;

конвенційний район - частина відкритого моря, на яку поширюється дія міжнародних договорів України щодо регулювання промислу водних біоресурсів;

користувачі водних біоресурсів - суб'єкти рибного господарства, що здійснюють спеціальне використання водних біоресурсів;

ліміт спеціального використання водних біоресурсів (загальнодопустимий улов) - обсяг вилучення з природного середовища (вилову, добування, збирання) конкретних видів водних біоресурсів на конкретному водному об'єкті, встановлений на певний проміжок часу з метою попередження перевищення прогнозу допустимого вилову;

любительське рибальство - безоплатне добування (вилов) водних біоресурсів у порядку загального використання, у дозволенних обсягах, для особистих потреб (без права реалізації) знаряддями вилову, встановленими для цього правилами рибальства. В інших випадках любительське рибальство здійснюється на праві спеціального використання;

морський рибний порт - спеціалізований морський порт, який є державним підприємством з комплексом споруд та інфраструктурою, розташованими на спеціально відведеній території та акваторії, та призначений для обслуговування рибальських і торгівельних суден, вантажів, а також перевезення вантажів на судах, що належать порту;

незаконне рибальство - рибальська діяльність, яка здійснюється: рибальськими суднами у водах під юрисдикцією держави без дозволу цієї держави або з порушенням її законів чи регламентів; рибальськими суднами під прапором держав, які є договірними сторонами міжнародних регіональних рибогосподарських організацій, що здійснюють промисел із порушенням заходів щодо збереження та управління, ухвалених цими організаціями, або відповідних положень міжнародного права; рибальськими суднами з порушенням національного законодавства або міжнародно-правових зобов'язань, включаючи зобов'язання держав, що співпрацюють у рамках міжнародних регіональних рибогосподарських організацій;

непідвітне рибальство - рибальська діяльність, про яку користувач не звітував або подавав недостовірні звіти до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, яка здійснювалася в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій та про яку не звітував або подавав недостовірні звіти з порушенням процедур подання звітності, встановлених такими організаціями;

нерегульоване рибальство - рибальська діяльність, яка здійснюється в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій рибальськими суднами без національної належності або під прапором держави, яка не є стороною цієї організації або рибальського об'єднання, у спосіб, що не відповідає або порушує заходи із збереження та управління, ухвалені цими організаціями, або яка здійснюється у районах чи щодо рибних запасів, стосовно яких не застосовуються заходи із збереження та управління рибальськими суднами у спосіб, що суперечить зобов'язанням держави із збереження водних біоресурсів згідно з міжнародним правом;

об'єкти промислу - водні біоресурси певного виду та біологічного стану, щодо яких здійснюється промисел, вилов, добування, збирання;

охорона водних біоресурсів - система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, поліпшення умов існування, відтворення і раціонального використання водних біоресурсів, забезпечення виконання юридичними і фізичними особами вимог законодавства;

переробка водних біоресурсів - зміна первинних властивостей гідробіонтів із застосуванням різноманітних способів технологічної обробки (охолодження, заморожування, соління, копчення, сушіння; обробка консервантами, кислотами, луками чи ферментами, фізико-хімічна,

біологічна, термічна обробка, консервування, подрібнення, розбирання тощо);

правила рибальства - нормативно-правові акти, які у визначеному районі дії встановлюють умови, способи добування, допустимі до вилучення розміри водних біоресурсів, вимоги щодо їх охорони, а також можуть визначати кількість, типи, розміри, технічні характеристики суден флоту рибної промисловості та знарядь вилову, умови користування рибогосподарськими водними об'єктами та навантаження на них;

прогноз допустимого вилову - можливий обсяг вилову водних біоресурсів у рибогосподарському водному об'єкті або районі промислу на промисловий сезон, що визначається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, на підставі науково-біологічних обґрунтувань та може змінюватися (уточнюватися) під час здійснення промислу на основі результатів нових наукових досліджень про стан запасів водних біоресурсів;

продукція промислу українського походження - різні види харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, виробленої з водних біоресурсів резидентами України, у тому числі на судах флоту рибної промисловості під Державним Прапором України;

промислове рибальство (промисел) - вид спеціального використання водних біоресурсів (вилучення, приймання, переробка, зберігання, транспортування тощо, у тому числі постачання палива, води, тари, продовольства для функціонування суден флоту рибної промисловості та їх екіпажів) у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), у тому числі у водах, що знаходяться за межами юрисдикції України;

район промислу - рибогосподарський водний об'єкт (його частина), в якому проводиться промисел водних біоресурсів;

режим промислу - встановлена на певний проміжок часу сукупність вимог та правил, які уточнюють, доповнюють або скасовують правила рибальства для оптимізації кількісного та видового складу водних біоресурсів у визначеному водному об'єкті (його частині);

режим рибогосподарської експлуатації водного об'єкта - встановлена на відповідний термін сукупність вимог, умов та заходів щодо обсягів робіт з відтворення водних біоресурсів за їх віковими та видовими характеристиками, строків лову, типів і кількості знарядь та засобів лову, обсягів вилучення, регламентації любительського і спортивного рибальства, ощадливого використання водних біоресурсів рибогосподарського водного об'єкта (його частини);

рибальство - добування водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах;

рибне господарство - галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою

одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості;

рибогосподарська діяльність - діяльність юридичних осіб і фізичних осіб - підприємців, пов'язана з вивченням водних біоресурсів, їх охороною, відтворенням, спеціальним використанням, переробкою, реалізацією тощо;

рибогосподарський водний об'єкт (його частина) - водний об'єкт (його частина), що використовується або може використовуватися для цілей рибного господарства;

рибогосподарські водні об'єкти за межами юрисдикції України - виключні (морські) економічні зони іноземних держав, конвенційні райони та відкрите море, в яких вилучення (добування, вилов, збирання) водних біоресурсів здійснюється відповідно до вимог законодавства прибережних держав та міжнародних договорів України;

рибоприймальний пункт - спеціально визначене місце для обліку вилучених водних біоресурсів та продукції з них;

рибопромислове судно (плавзасіб) - судно, що використовується для здійснення рибальства, у тому числі судна для приймання, переробки, перевантаження, транспортування, зберігання улову водних біоресурсів і продуктів їх переробки, а також для постачання палива, води, продовольства, тари та інших матеріалів;

спеціальне товарне рибне господарство - діяльність, яка включає комплекс заходів, основною метою яких є підвищення рибопродуктивності рибогосподарського водного об'єкта (його частини) шляхом штучного відтворення водних біоресурсів, а також шляхом збереження та раціонального використання видів водних біоресурсів, які раніше перебували у рибогосподарському водному об'єкті (його частині);

спортивне рибальство - вид любительського рибальства, що здійснюється у порядку загального використання, з установленням певних вимог до проведення спортивних змагань або кваліфікаційних нормативів;

суб'єкт рибного господарства - юридична чи фізична особа, яка провадить рибогосподарську діяльність відповідно до законодавства;

улов - сукупність добутих водних біоресурсів у кількісному, ваговому та видовому вимірах;

флот рибної промисловості - рибальські, науково-дослідні, навчальні чи інші спеціалізовані судна, що використовуються для здійснення рибогосподарської діяльності, у тому числі судна для приймання, переробки, перевантаження, транспортування, зберігання уловів водних біоресурсів і продуктів їх переробки, а також для постачання палива, води, продовольства, тари та інших матеріалів.

Стаття 2. Законодавство про рибне господарство

Законодавство про рибне господарство ґрунтується на нормах Конституції України і складається з цього Закону, інших законодавчих актів,

міжнародних договорів України, які застосовуються в Україні в порядку, передбаченому Законом України "Про міжнародні договори України" , та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Стаття 3. Завдання законодавства про рибне господарство

Завданням законодавства про рибне господарство є правове регулювання відносин у галузі вивчення, охорони, відтворення, використання та реалізації водних біоресурсів, переміщення через митний кордон України водних біоресурсів та продукції з них, а також встановлення основних принципів регулювання та управління рибогосподарською діяльністю в межах території України у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах, територіальному морі, виключній економічній зоні України та на континентальному шельфі.

Правове регулювання відносин у відкритому морі, конвенційних районах та економічних зонах іноземних держав здійснюється відповідно до міжнародних договорів України.

Стаття 4. Галузь рибного господарства

Функціонування галузі рибного господарства забезпечують суб'єкти рибного господарства, а також технологічно пов'язані з ними підприємства та організації чи інші підприємства, які забезпечують діяльність та розвиток галузі .

Стаття 5. Завдання державної політики у галузі рибного господарства

Завданням державної політики у галузі рибного господарства є:

- забезпечення продовольчої безпеки держави;
- управління рибальством, збереження та збільшення чисельності водних біоресурсів у природному середовищі, їх біологічного різноманіття шляхом забезпечення охорони, відтворення та раціонального використання;
- науково обґрунтоване використання водних біоресурсів;
- підвищення біопродуктивності рибогосподарських водних об'єктів шляхом відтворення водних біоресурсів, розвитку аквакультури;
- забезпечення раціонального використання об'єктів промислу, покращення та розширення асортименту продукції їх переробки;
- забезпечення рівних умов конкуренції в галузі рибного господарства;
- виконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо забезпечення гарантій і створення умов безпеки, захисту інтересів під час провадження суднами фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності промислового вилову водних біоресурсів і рибогосподарської діяльності у виключній економічній зоні України, відкритому морі, конвенційних районах та у виключних економічних зонах інших держав;
- здійснення державного нагляду у галузі рибного господарства.

Державні органи, що здійснюють управління та регулювання у галузі рибного господарства, їх повноваження

Стаття 6. Державне управління та регулювання у галузі рибного господарства

Державне управління та регулювання у галузі рибного господарства здійснюють Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства, центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до їх повноважень, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації.

Стаття 7. Повноваження Кабінету Міністрів України у галузі рибного господарства

До повноважень Кабінету Міністрів України у галузі рибного господарства належать:

забезпечення здійснення державної політики у галузі рибного господарства, визначеної Верховною Радою України;

розроблення та виконання загальнодержавних програм охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

організація зовнішньоекономічних зв'язків і міжнародного співробітництва у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

затвердження переліку промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів (їх частин);

затвердження зон рибництва та рибопродуктивності нагульних ставів по регіонах;

затвердження порядку підтвердження законності вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування, переробки продуктів вилову та верифікації (встановлення достовірності) аналогічних документів, що видаються компетентними органами влади іноземних держав;

здійснення інших повноважень відповідно до Конституції та законів України.

Стаття 8. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, належать:

визначення пріоритетних напрямів розвитку в галузі рибного господарства, узагальнення практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президенту України та Кабінету Міністрів України;

участь у формуванні державної політики в галузі освіти, професійної підготовки кадрів для рибного господарства;

затвердження правил пожежної безпеки на суднах флоту рибної промисловості, а також під час проведення вогневих робіт на суднах, які ремонтуються або будуються на суднобудівних та судноремонтних підприємствах;

затвердження порядку реєстрації рибальських суден;

затвердження методики розрахунку збитків, завданих рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних біоресурсів;

затвердження переліку категорій посад працівників рибного господарства;

затвердження системи управління охороною праці в рибному господарстві;

затвердження спеціальних правил експлуатації та обліку, інструкції і положення про комісію з проведення технічного нагляду за суднами рибної промисловості, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства;

затвердження типового табеля забезпечення постачання суден флоту рибної промисловості;

затвердження порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання, інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування водних біоресурсів та їх використання у спеціальних товарних рибних господарствах;

затвердження лімітів спеціального використання водних біоресурсів та квот добування;

затвердження положення про безпечне укомплектування екіпажами морських суден флоту рибної промисловості;

затвердження положення про інспекцію державного портового нагляду морських рибних портів України;

затвердження положення про капітана морського рибного порту;

затвердження правил та режимів рибальства, добування (вилучення, вилову) та відтворення водних біоресурсів;

затвердження положення про встановлення відповідності системи управління безпекою компаній та суден флоту рибної промисловості вимогам Міжнародного кодексу з управління безпечною експлуатацією суден і попередженням забруднення 1993 року;

затвердження порядку нарахування та внесення платежів за спеціальне використання водних біоресурсів;

затвердження порядку носіння форменого одягу та формених знаків розрізнення працівників рибного господарства;

затвердження положення про сертифікацію персоналу суден флоту рибної промисловості;

затвердження порядку оформлення приходу з рейсу та виходу в рейс суден флоту рибної промисловості капітанами морських рибних портів України;

встановлення нормативів екологічної безпеки водних об'єктів, що використовуються для потреб рибного господарства за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища;

затвердження спеціальних форм статистичної звітності в галузі рибного господарства;

прийняття інших нормативно-правових актів у галузі рибного господарства, у тому числі на виконання міжнародно-правових зобов'язань України, відповідно до законів України.

Стаття 9. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства

До повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, відповідно до покладених на нього завдань належать:

вжиття заходів щодо забезпечення збереження запасів анадромних видів риб у виключній (морській) економічній зоні України;

здійснення державного нагляду (контролю) у галузі охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів у виключній (морській) економічній зоні України, територіальному морі, внутрішніх водоймах України та у водах за межами юрисдикції України щодо рибальських суден, що плавають під Державним Прапором України, відповідно до міжнародних договорів України;

здійснення державного контролю технічного стану рибозахисних споруд, проведення рибозахисних заходів на водозабірних та інженерних спорудах меліоративних систем;

здійснення контролю за дотриманням правил рибальства;

здійснення контролю за дотриманням лімітів і нормативів використання водних біоресурсів;

здійснення контролю за дотриманням правил використання об'єктів тваринного світу в частині водних біоресурсів;

складання протоколів та розгляд справ про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;

ведення реєстру рибальських суден;

акредитація органів сертифікації персоналу рибальських суден;

видача дипломів, кваліфікаційних сертифікатів та документів про відповідність компаній і суден вимогам Міжнародної конвенції про стандарти підготовки, сертифікації персоналу риболовних суден та несення вахти 1995 року, Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі 1974 року, Міжнародного кодексу з управління безпечною експлуатацією суден і попередженням забруднення 1993 року;

видача свідоцтва про право плавання суден під Державним Прапором України;

видача дозволів, сертифікатів, довідок міжнародного зразка відповідно до вимог міжнародних договорів України з питань ведення рибного промислу і торгівлі рибою та морепродуктами;

видача свідоцтва про мінімальний склад екіпажу, свідоцтва про тимчасове виключення судна з Державного суднового реєстру України;

видача суднового білета для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства;

здійснення державного контролю за безпекою мореплавства флоту рибної промисловості;

контроль за дотриманням кваліфікаційних вимог (стандартів) щодо підготовки та сертифікації персоналу рибальських суден;

здійснення контролю за достовірністю подання суб'єктами рибного господарства, пов'язаними з добуванням і використанням водних біоресурсів, звітних даних про обсяги використання водних біоресурсів;

здійснення контролю за дотриманням порядку придбання або збуту осетрових видів риб та продукції з них;

здійснення державного контролю за системою моніторингу рибальських суден;

здійснення технічного нагляду та нагляду за дотриманням вимог міжнародних договорів України стосовно технічного стану суден рибної промисловості;

реєстрація рибальських суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, у Судновій книзі України;

ведення реєстру сертифікатів, дипломів, кваліфікаційних посвідчень командного складу та членів персоналу рибальського судна;

запровадження спеціальних форм статистичної звітності в галузі рибного господарства щодо водних біоресурсів згідно з міжнародними стандартами та нормами, забезпечення обміну такою інформацією з відповідними міжнародними організаціями згідно із законодавством та міжнародними договорами України;

виконання функцій уповноваженого органу, який взаємодіє з Європейським Союзом, органами влади іноземних держав (їх компетентними органами і організаціями) з питань дотримання вимог системи попередження та ліквідації незаконного, непідзвітного та нерегульованого рибальства;

здійснення у випадках, передбачених законом, ліцензування певних видів господарської діяльності;

розроблення порядку штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів та їх використання;

погодження науковим установам програм на проведення дослідного вилову водних біоресурсів;

участь у проведенні експертизи проектів будівництва нових та розширення, реконструкції, технічного переозброєння діючих підприємств, документації з перепрофілювання, консервації та ліквідації діючих

підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, виконання інших робіт, а також впровадження нової техніки, технологій, матеріалів і речовин, що впливають або можуть вплинути на стан рибогосподарських водних об'єктів (їх частин);

надання в установленому порядку пропозицій та здійснення контролю щодо рівневого режиму роботи рибогосподарських водних об'єктів, що забезпечує повноцінне існування гідробіонтів;

погодження видачі дозволів на будівельні, днопоглиблювальні роботи, видобування піску і гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду;

погодження режимів рибогосподарської експлуатації водних об'єктів та контроль за діяльністю спеціальних товарних рибних господарств;

встановлення в установленому порядку заборони вилову водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) та забезпечення контролю за дотриманням заборони;

видача документів дозвільного характеру у сфері рибного господарства;

проведення у межах своїх повноважень моніторингу внутрішнього і зовнішнього ринків рибної продукції, здійснення державного регулювання внутрішнього ринку рибної продукції;

участь у веденні державного кадастру тваринного світу;

здійснення у межах своїх повноважень у порядку, визначеному законом, співробітництва з державами-донорами та міжнародними організаціями з питань залучення міжнародної технічної допомоги в рибогосподарський комплекс України;

співпраця з Комітетом рибного господарства Сільськогосподарської та харчової організації ООН, органами влади іноземних держав та міжнародними організаціями з питань управління рибальством, аквакультури, безпеки мореплавства на морі, запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, охорони праці у рибному господарстві;

здійснення державного регулювання у галузі аквакультури, забезпечення формування раціонального ринку вітчизняної продукції аквакультури, здійснення науково-технологічної політики селекції в аквакультурі;

забезпечення підготовки, перепідготовки, дипломування та сертифікації фахівців у галузі рибного господарства згідно з вимогами міжнародних договорів України, інших нормативно-правових актів;

здійснення контролю за діяльністю галузевої системи науково-технічної інформації;

забезпечення функціонування морських рибних портів;

співпраця з класифікаційними товариствами;

розподіл між користувачами водних біоресурсів квот добування, у тому числі:

у районах дії міжнародних організацій з управління рибальством, членом яких є Україна відповідно до міжнародних договорів України;

у водах за межами районів управління таких організацій відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України;

у водах, що перебувають під юрисдикцією прибережних держав, якщо це передбачено міжнародними договорами України;

участь у розробленні та здійсненні заходів з нарощення експортного потенціалу рибної галузі, відновлення традиційних та освоєння нових ринків збуту продукції;

участь у заходах з контролю якості та безпеки продуктів рибальства, харчової продукції під час її виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, використання та утилізації;

розроблення програми науково-технічного розвитку галузі та організація її виконання;

здійснення організаційного забезпечення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців у галузі рибного господарства у вищих навчальних закладах, що належать до сфери управління його;

сприяння підвищенню енергоефективності підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління його;

виконання в межах повноважень інших функцій з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління його;

здійснення відповідно до законодавства повноважень державного замовника науково-дослідних робіт, координація їх проведення, сприяння впровадженню у виробництво наукових розробок та поширенню передового досвіду;

здійснення державної атестації наукових установ, що належать до сфери його управління;

здійснення інших повноважень відповідно до цього Закону.

Стаття 10. Повноваження посадових осіб органів рибоохорони

Посадові особи органів рибоохорони здійснюють державний контроль та управління в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та мають такі повноваження:

здійснювати державний контроль (нагляд) за дотриманням правил використання, порядку придбання та збуту об'єктів тваринного світу в частині водних біоресурсів;

давати обов'язкові до виконання письмові вказівки (приписи) про усунення порушень у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

перевіряти документи на право використання водних біоресурсів, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд

речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь рибальства, добутої продукції та інших предметів;

безперешкодно користуватися при виконанні службових обов'язків послугами попутного водного і сухопутного транспорту та засобами зв'язку, що належать користувачам водних біоресурсів усіх форм власності;

безоплатно одержувати від органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, громадян, іноземців та осіб без громадянства статистичні, інші довідкові та інформаційні матеріали, пояснення, необхідні для визначення стану охорони, відтворення і використання водних біоресурсів, а також повідомлення про аварійні забруднення довкілля;

у разі неможливості встановлення особи правопорушника на місці вчинення правопорушення доставляти його до правоохоронних органів чи в приміщення виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі створення) ради для складення протоколу про адміністративне правопорушення;

вилучати в осіб, які порушують законодавство у галузі охорони і використання водних біоресурсів, знаряддя добування водних біоресурсів, транспортні (у тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що були знаряддями правопорушення, незаконно добуті водні біоресурси, а також відповідні документи на них;

проводити у випадках, встановлених законом, фотографування, звукозапис, фото- і відеозйомку як допоміжні засоби для запобігання і виявлення порушень законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

викликати посадових осіб, громадян України, іноземців та осіб без громадянства для надання усних або письмових пояснень у зв'язку з порушенням законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

безперешкодного доступу до території (у тому числі об'єктів природно-заповідного фонду) і приміщень підприємств, установ та організацій, які здійснюють добування, утримання, зберігання або переробку водних біоресурсів, з метою здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

визначати розмір збитків, завданих рибному господарству, за затвердженими таксами та методиками;

видавати та скасовувати передбачені законодавством документи на право добування водних біоресурсів, а також на право переселення та утримання в неволі чи напіввільних умовах водних біоресурсів;

складати протоколи та розглядати в установленому законом порядку справи про адміністративні правопорушення у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

подавати позови про відшкодування шкоди, заподіяної суб'єктами господарювання та громадянами, внаслідок порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

вилучати зняття добування (вилову) водних біоресурсів, транспортні засоби, обладнання та предмети, що були зняттями правопорушення у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, а також незаконно добути водні біоресурси у разі неможливості встановлення власника зазначеного майна;

зупиняти діяльність суб'єктів рибного господарства, що провадиться з порушенням вимог законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

визначати в установленому порядку строки заборони вилову водних біоресурсів в рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) та забезпечувати контроль за їх дотриманням;

вимагати від суб'єктів рибного господарства подання звітів про обсяги спеціального використання водних біоресурсів та контролювати їх достовірність;

здійснювати перевірку зняття добування, контролювати їх кількість, перевіряти відповідність вимогам законодавства у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

погоджувати режими рибогосподарської експлуатації водних об'єктів та забезпечувати державний контроль (нагляд) за їх дотриманням;

здійснювати передбачені законодавством заходи щодо регулювання рибальства;

погоджувати видачу дозволів на будівельні, днопоглиблювальні роботи, видобування піску і гравію, прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду;

виконувати функції контролю, спостереження та нагляду в районах відкритого моря відповідно до міжнародних договорів України;

використовувати за погодженням із Міністерством внутрішніх справ України спеціальні транспортні засоби, які мають графічні забарвлення, написи та емблему;

інші повноваження відповідно до закону.

Органи рибоохорони під час здійснення охорони виключної (морської) економічної зони мають такі повноваження:

зупиняти та оглядати в установленому порядку судна, що здійснюють промисел водних біоресурсів, пошук, дослідження та операції, пов'язані з промислом у виключній (морській) економічній зоні, а також перевіряти документи на здійснення промислу та інших робіт;

зупиняти або припиняти промисел та інші роботи у разі порушення вимог Закону "Про виключну (морську) економічну зону України" або відсутності дозволу (погодження) на їх проведення;

складати протоколи про вчинення правопорушення у виключній (морській) економічній зоні;

застосовувати штрафні санкції у випадках, передбачених законом;

безоплатно користуватися транспортними послугами та засобами зв'язку промислових суден іноземних держав, що здійснюють промисел або інші роботи у виключній (морській) економічній зоні згідно з міжнародними договорами України або дозволами.

Під час виконання службових обов'язків посадові особи органів рибоохорони мають право на носіння форми встановленого зразка, а також на носіння і застосування табельної зброї та інших спеціальних засобів відповідно до закону.

Органи рибоохорони є правоохоронними органами, які для виконання їх повноважень держава забезпечує транспортними засобами, приладами спостереження, зброєю, відео- і фототехнікою, спецодягом тощо.

У разі загибелі (смерті) працівника органів рибоохорони у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків його сім'ї, а у разі її відсутності його батькам виплачується одноразова грошова допомога в розмірі десятирічної заробітної плати за останньою посадою, яку він обіймав, у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

У разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного працівнику органів рибоохорони у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, а також інвалідності, що настала у період роботи в органах рибоохорони або не пізніше ніж через три місяці після звільнення з роботи в органах рибоохорони чи пізніше цього строку, але внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце у період роботи в органах рибоохорони, залежно від ступеня втрати працездатності йому виплачується одноразова грошова допомога в розмірі до п'ятирічної заробітної плати за останньою посадою, яку він обіймав, у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України. Визначення ступеня втрати працездатності працівником органів рибоохорони у період роботи в органах рибоохорони у кожному випадку ушкодження здоров'я здійснюється в індивідуальному порядку відповідно до законодавства.

Посадові особи органів рибоохорони мають право залучати до охорони водних біоресурсів громадських інспекторів рибоохорони. Положення про громадських інспекторів рибоохорони затверджує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості.

Держава гарантує посадовим особам органів рибоохорони та членам їхніх сімей захист честі, гідності, здоров'я та майна від злочинних посягань та інших протиправних дій.

Стаття 11. Повноваження, місцевих державних адміністрацій у галузі рибного господарства

До повноважень, місцевих державних адміністрацій у галузі рибного господарства належать:

розроблення, затвердження і реалізація в межах своїх повноважень місцевих програм охорони, використання та відтворення водних біоресурсів; організація та здійснення заходів у межах своїх повноважень щодо охорони водних біоресурсів і поліпшення середовища їх існування; здійснення інших повноважень відповідно до закону.

Біоресурси та рибогосподарські водні об'єкти (їх частини)

Стаття 12. Водні біоресурси

До водних біоресурсів належать:

водні біоресурси, які перебувають в умовах природної волі внутрішніх морських вод, територіального моря, континентального шельфу, виключної економічної зони, транскордонних вод та внутрішніх рибогосподарських водних об'єктів, розташованих на території більш як однієї області та у водах за межами юрисдикції України;

водні біоресурси, які перебувають у водних об'єктах у межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також види, занесені до Червоної книги України.

Стаття 13. Рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), які використовуються для цілей рибного господарства

Рибогосподарські водні об'єкти поділяються на рибогосподарські водні об'єкти загальнодержавного та місцевого значення.

До рибогосподарських водних об'єктів загальнодержавного значення належать:

внутрішні морські води і територіальне море, виключна економічна зона України;

поверхневі води, що розташовані і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків.

До рибогосподарських водних об'єктів місцевого значення належать водні об'єкти, що розташовані і використовуються у межах однієї області та не належать до водних об'єктів загальнодержавного значення.

Наукове забезпечення рибного господарства. Державний моніторинг, державний облік і державний кадастр водних біоресурсів та рибогосподарських водних об'єктів (їх частин)

Стаття 14. Наукове забезпечення

Наукове забезпечення рибного господарства здійснюють рибогосподарські та інші спеціалізовані науково-дослідні установи, наукові підприємства та організації, селекційні центри, основними завданнями яких є:

проведення державного моніторингу запасів водних біоресурсів та стану рибогосподарських водних об'єктів;

проведення наукових досліджень з оцінки стану, вивчення біології та середовища існування водних біоресурсів, збирання біологічних і промислово-статистичних даних, розроблення прогнозів допустимих виловів та лімітів певних видів водних біоресурсів, щодо яких існує доцільність визначення;

розроблення ефективних екологічно безпечних методів профілактики хвороб водних біоресурсів;

розроблення та створення нових знарядь добування;

розроблення методів управління та раціонального використання водних біоресурсів, їх збереження і відтворення у водах під юрисдикцією України, відкритому морі, а також у водах під юрисдикцією інших держав відповідно до міжнародних договорів України;

розроблення та удосконалення методів підвищення продуктивності рибогосподарських водних об'єктів шляхом введення аквакультури, створення нових високопродуктивних об'єктів рибництва на селекційно-генетичній основі;

розроблення нових ресурсозберігаючих технологій і технологій переробки водних біоресурсів;

розроблення та удосконалення методів виробництва з водних біоресурсів харчових, лікувально-профілактичних препаратів, біологічно активних речовин, кормів і харчових добавок для населення та сільськогосподарських тварин;

участь у створенні міжнародної системи збереження та управління біоресурсами в Азово-Чорноморському басейні і відкритому морі, налагодження та підтримка зв'язків з іноземними рибогосподарськими і науковими установами та організаціями;

маркетингові дослідження у рибному господарстві, промислового рибальстві, розроблення стратегії подальшої діяльності суб'єктів рибного господарства, промислового рибальства та охорони водних біоресурсів, підвищення їх конкурентоспроможності, забезпечення інтеграції у міжнародні організації;

створення інвестиційних проектів, планів розвитку, реконструкції та реструктуризації підприємств;

використання галузевих трудових, матеріальних та фінансових ресурсів.

Фінансування наукових досліджень у галузі охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, аквакультури, діяльності рибогосподарських і наукових установ та організацій здійснюється за рахунок Державного бюджету України, коштів інноваційних програм і проектів та інших джерел, не заборонених законом.

Стаття 15. Державний моніторинг і ведення державного обліку та державного кадастру водних біоресурсів і рибогосподарських водних об'єктів

Державний облік, державний моніторинг, державний кадастр водних біоресурсів, а також державний облік та державний реєстр рибогосподарських водних об'єктів ведуться центральним органом виконавчої влади у галузі рибного господарства з метою визначення сучасного стану, планування, організації і здійснення заходів щодо охорони водних біоресурсів, їх раціонального використання та відтворення.

Державний моніторинг водних біоресурсів здійснюється з метою забезпечення сталого використання водних біоресурсів та недопущення їх виснаження.

Державний кадастр водних біоресурсів є складовою частиною державного кадастру тваринного світу і ведеться відповідно до законодавства. Результатом ведення державного обліку рибогосподарських водних об'єктів є створення відповідного реєстру. Державний реєстр рибогосподарських водних об'єктів ведеться центральним органом виконавчої влади у галузі рибного господарства в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Державний облік водних біоресурсів здійснюється шляхом наукових досліджень, пов'язаних з визначенням чисельності водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах, а також контролю за одержанням достовірної інформації про обсяги їх використання, загибелі або знищення.

Фінансування робіт з ведення державного обліку, державного моніторингу, державного кадастру водних біоресурсів, а також державного обліку та державного реєстру рибогосподарських водних об'єктів здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Охорона водних біоресурсів та державний контроль у галузі рибного господарства

Стаття 16. Зміст охорони водних біоресурсів та основні шляхи її забезпечення

Охорона водних біоресурсів та основні шляхи її забезпечення визначаються відповідно до цього Закону, законів України "Про тваринний світ" , "Про охорону навколишнього природного середовища" та інших нормативно-правових актів.

Стаття 17. Основні вимоги до охорони середовища перебування водних біоресурсів

При розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції, технічному переоснащенні та введенні в експлуатацію підприємств, споруд, інших об'єктів, при проведенні різних робіт на землях водного фонду, які можуть негативно впливати на стан водних біоресурсів, виконавці таких робіт зобов'язані виконувати заходи щодо збереження сприятливих умов для існування, відтворення, міграції та зимівлі водних біоресурсів, а також

забезпечувати недоторканність ділянок, що становлять особливу цінність для охорони і відтворення водних біоресурсів.

Експлуатація водозабірних споруд та інших об'єктів, застосування технологій без рибозахисних пристроїв забороняється.

Особи, які здійснюють експлуатацію гідротехнічних споруд рибогосподарських водних об'єктів, зобов'язані утримувати в належному технічному стані рибогосподарські та рибозахисні споруди, дотримуватися вимог технологічних, ветеринарно-біологічних, санітарно-епідеміологічних заходів та своєчасно проводити їх капітальний ремонт.

Під час розвідки та видобування корисних копалин, користування надрами континентального шельфу, створення на ньому штучних островів, установок та інших споруд обов'язково вживаються заходи щодо охорони водних біоресурсів та рибогосподарських водних об'єктів.

На рибогосподарських водних об'єктах, що становлять особливу цінність для охорони і відтворення водних біоресурсів, права користувачів природних ресурсів можуть обмежуватися відповідно до закону.

Для рибогосподарських водних об'єктів встановлюються екологічні нормативи якості води. Зазначені нормативи розробляються і встановлюються відповідно до законодавства.

За забруднення водних об'єктів наднормативними скидами забруднюючих речовин забруднювач несе відповідальність відповідно до закону.

Рівень води в рибогосподарських водних об'єктах має бути достатнім для забезпечення природного відтворення та життєдіяльності гідробіонтів. Підвищення або зниження рівня води у водних об'єктах погоджується з центральним органом виконавчої влади у галузі рибного господарства.

Стаття 18. Охорона анадромних видів риб

Україна як держава походження анадромних видів риб - осетра, севрюги, білуги, шипа, азово-чорноморського оселедця, вирезуба, атлантичного лосося, дунайського лосося та інших забезпечує їх збереження шляхом охорони та регулювання їх промислу.

Розроблення та виконання заходів щодо охорони та регулювання використання анадромних видів риб, які формуються у річках та лиманах України, за межами виключної економічної зони здійснюються на основі міжнародних договорів України.

Для забезпечення раціонального використання анадромних видів риб, які формуються у річках та лиманах України, за межами виключної економічної зони України можуть вживатися також інші заходи щодо їх збереження та управління промислом відповідно до законодавства та міжнародних договорів України.

Іноземці, іноземні юридичні особи за порушення, допущені за межами виключної економічної зони України, пов'язані з промислом анадромних

видів риб, які формуються у річках та лиманах України, несуть відповідальність згідно з вимогами міжнародного права.

Стаття 19. Особливості охорони водних біоресурсів Азово-Чорноморського басейну

Охорона водних біоресурсів Азово-Чорноморського басейну здійснюється з урахуванням необхідності створення сприятливих умов для відтворення та збільшення запасів осетрових та інших видів водних біоресурсів шляхом обмеження кількості знарядь лову, плавзасобів, а також потужності плавзасобів, заборони застосування певних видів знарядь лову та припинення їх спеціального використання з урахуванням положень міжнародних договорів України.

Стаття 20. Відшкодування шкоди, завданої рибному господарству внаслідок знищення або погіршення стану водних біоресурсів та середовища їх перебування внаслідок господарської та іншої діяльності

Шкода, завдана рибному господарству внаслідок знищення або погіршення стану водних біоресурсів та середовища їх перебування внаслідок господарської та іншої діяльності, підлягає відшкодуванню за рахунок осіб, які безпосередньо здійснювали або замовляли здійснення такої діяльності.

Стаття 21. Державний контроль за провадженням рибогосподарської діяльності

Державний контроль за провадженням рибогосподарської діяльності здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, з метою забезпечення:

реалізації державної політики у галузі вивчення, охорони, відтворення, раціонального використання водних біоресурсів, їх переробки та ведення аквакультури;

підтримання балансу між виробничими потужностями користувачів, наявними запасами водних біоресурсів та їх репродуктивним потенціалом;

виконання зобов'язань за міжнародними договорами України щодо збереження та раціонального використання водних біоресурсів під час провадження рибогосподарської діяльності у водах за межами юрисдикції України;

запобігання виснаженню рибогосподарських водних об'єктів (їх частин);

державного контролю за якістю імпортованої в Україну продукції водних біоресурсів;

захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що одержали квоти на вилов водних біоресурсів, шляхом регулювання імпорту в Україну тих видів водних біоресурсів, які використовуються у водних об'єктах України вітчизняними користувачами.

Стаття 22. Громадський контроль за провадженням рибогосподарської діяльності

Громадський контроль у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів здійснюється громадськими інспекторами рибоохорони.

Громадський контроль громадських інспекторів рибоохорони у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів здійснюється відповідно до положення про них, яке затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості.

Особливості видачі дозвільних документів у галузі рибного господарства

Стаття 23. Документи дозвільного характеру, що видаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, видає такі документи дозвільного характеру:

дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах);

дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України;

форма реєстрації уловів (реекспорту) антарктичного та патагонського іклячів;

дозвіл на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікати на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, в частині осетрових риб і виробленої з них продукції;

підтвердження законності вилучення водних біоресурсів з середовища їх існування та переробки продуктів лову;

інші документи дозвільного характеру, передбачені міжнародними договорами України.

Стаття 24. Особливості видачі дозвільних документів у галузі рибного господарства

Видача дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України, форми реєстрації уловів (реекспорту) антарктичного та патагонського іклячів, дозволу на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, в частині осетрових риб і виробленої з них продукції, підтвердження законності вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування та переробки продуктів лову (у разі необхідності суб'єкту господарювання для здійснення

зовнішньоторговельних операцій) здійснюється на безоплатній основі центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства.

Дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) або письмове повідомлення про відмову у видачі такого дозволу видається протягом п'яти робочих днів з дня подання суб'єктом господарювання пакета документів, необхідних для одержання дозволу, згідно з установленим Кабінетом Міністрів України порядком.

Дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) видається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, крім видів водних біоресурсів, занесених до Червоної книги України.

Строк дії дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) становить п'ять років.

Підставою для відмови у видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) є:

подання суб'єктом господарювання неповного пакета документів, необхідних для одержання дозволу згідно з установленим Кабінетом Міністрів України переліком;

виявлення в документах, поданих суб'єктом господарювання, недостовірних відомостей;

відсутність науково обґрунтованої інформації щодо спеціального використання водних біоресурсів (рішень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства);

відсутність частки нерозподіленого ліміту водних біоресурсів;

систематичні (три і більше) грубі порушення протягом року законодавства з охорони, використання та відтворення водних біоресурсів;

несплата на час розгляду питання про видачу дозволу штрафних санкцій або наявність невідшкодованої шкоди, завданої рибному господарству;

наявність простроченої заборгованості перед державним або місцевим бюджетом;

використання виділеної кількості водних біоресурсів менш як на 75 відсотків протягом попередніх чотирьох років.

Дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) анулюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, у разі:

звернення суб'єкта господарювання із заявою про анулювання дозволу;

ліквідації юридичної особи або припинення підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця, якій видано дозвіл;

рішення суду про скасування дозволу;
 систематичних (три і більше) грубих порушень протягом попереднього року законодавства з охорони, використання та відтворення водних біоресурсів;

встановлення факту надання в заяві та документах, що додаються до неї, недостовірної інформації.

Дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України або письмове повідомлення про відмову у видачі такого дозволу видається протягом тридцяти календарних днів з дня затвердження наказу центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, щодо розподілу прав на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України. Дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України видається на кожне рибальське судно, строк дії зазначеного дозволу не може перевищувати дванадцяти календарних місяців.

Підставою для відмови у видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України є:

несвоєчасне подання суб'єктом господарювання пакета документів, необхідних для одержання дозволу згідно з установленим Кабінетом Міністрів України переліком;

подання суб'єктом господарювання неповного пакета документів, необхідних для одержання дозволу згідно з установленим Кабінетом Міністрів України переліком;

виявлення в документах, поданих суб'єктом господарювання, недостовірних відомостей;

занесення рибальського судна до переліку суден, задіяних у незаконному рибальстві.

Дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України анулюється у разі:

порушення рибальським судном правил та режимів промислу;

порушення рибальським судном вимог законодавства з охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, міжнародних договорів України;

занесення рибальського судна до переліку суден, задіяних у незаконному рибальстві;

цілеспрямованого промислу водних біоресурсів, що підпадає під дію мораторію або заборони використання водних біоресурсів, який установлюється відповідними міжнародними договорами України та міжнародними компетентними органами;

використання рибальським судном заборонених знарядь промислу;

цілеспрямованого пошкодження суднової апаратури, що унеможливорює здійснення дистанційного контролю за рибальським судном;

фальсифікації або приховування розпізнавальних знаків, назви або порту реєстрації рибальського судна;
закінчення строку дії судових документів.

Рішення про анулювання дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів за межами юрисдикції України видається особисто або надсилається суб'єкту господарювання - юридичній чи фізичній особі поштовим відправленням з описом вкладення не пізніше п'яти робочих днів з дня видання наказу. Дія зазначених дозволів припиняється через п'ятнадцять робочих днів з дня прийняття рішення про їх анулювання.

Форма реєстрації уловів антарктичного та патагонського іклячів або письмове повідомлення про відмову в її видачі оформлюється протягом десяти календарних днів з дня отримання запиту від судновласника - юридичної або фізичної особи, судно якого здійснювало вилучення зазначених видів риби, чи від імпортера, який здійснює імпорт відповідної продукції в Україну.

Дозвіл на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікати на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, в частині осетрових риби і виробленої з них продукції або письмове повідомлення про відмову в їх видачі видаються протягом тридцяти календарних днів з дня отримання від суб'єкта господарювання запиту щодо здійснення відповідної зовнішньоторговельної операції. У разі необхідності підготовки висновку наукової установи щодо існування потенційної загрози виживанню виду внаслідок міжнародної торгівлі його зразками строк розгляду поданих документів продовжується на тридцять календарних днів. З метою зменшення негативного впливу на живі зразки вживаються заходи щодо скорочення строку розгляду документів, поданих заявником для видачі сертифіката, до трьох робочих днів з дня отримання документів для розгляду.

Підтвердження законності вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування та переробки продуктів лову (у разі необхідності суб'єкту господарювання для здійснення зовнішньоторговельних операцій) або письмове повідомлення про відмову у видачі підтвердження видається протягом десяти календарних днів з дня отримання запиту від судновласника, судно якого здійснювало вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування, власника судна або суб'єкта господарювання, що здійснює переробку продуктів лову.

Строк дії форм реєстрації уловів антарктичного та патагонського іклячів і дозволу на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря

зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, в частині осетрових риб і виробленої з них продукції, які є разовими, обмежується строком завершення зовнішньоторговельних операцій із конкретним вантажем зазначених видів риб.

Підтвердження законності вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування та переробки продуктів лову обмежується строком завершення зовнішньоторговельних операцій з конкретним вантажем водних біоресурсів.

Підстави для відмови у видачі форми реєстрації уловів антарктичного та патагонського іклячів, дозволу на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, в частині осетрових риб і виробленої з них продукції, підтвердження законності вилучення водних біоресурсів із середовища їх існування та переробки продуктів лову (у разі необхідності суб'єкту господарювання для здійснення зовнішньоторговельних операцій) та їх анулювання визначаються Законом України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності".

Підстави для переоформлення, видачі дублікатів документів дозвільного характеру в галузі рибного господарства визначаються Законом України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності".

Порядок видачі документів дозвільного характеру або відмови в їх видачі, переоформлення, видачі дублікатів, анулювання документів дозвільного характеру в галузі рибного господарства встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Використання водних біоресурсів

Стаття 25. Види використання водних біоресурсів

Використання водних біоресурсів, які перебувають у стані природної волі, здійснюється в порядку загального і спеціального використання.

Стаття 26. Загальне використання водних біоресурсів

Громадяни мають право використовувати безоплатно водні біоресурси в наукових, культурно-освітніх та виховних цілях для задоволення естетичних, оздоровчих, рекреаційних та інших потреб без вилучення їх з природного середовища, а також здійснювати любительське і спортивне рибальство у водних об'єктах загального користування в межах встановлених законодавством обсягів безоплатного вилову водних біоресурсів.

Стаття 27. Спеціальне використання водних біоресурсів

Спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється шляхом їх вилучення з природного середовища і включає:

промислове рибальство;

вилов водних біоресурсів у науково-дослідних, науково-промислових, дослідно-конструкторських цілях, а також з метою з'ясування їх санітарно-епідеміологічного стану;

контрольний виллов водних біоресурсів для визначення їх стану та запасів;

меліоративний виллов водних біоресурсів з метою формування їх оптимального видового та вікового складу;

виллов водних біоресурсів з метою отримання біологічного матеріалу для штучного відтворення їх запасів та здійснення аквакультури;

любительське і спортивне рибальство у водних об'єктах загального користування, що перевищує встановлені обсяги безоплатного виллову.

Законодавством можуть визначатися й інші види спеціального використання водних біоресурсів.

Спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах, внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній економічній зоні та на континентальному шельфі України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, а у відкритому морі та у виключних економічних зонах іноземних держав - відповідно до умов міжнародних договорів України або законодавства іноземних держав.

Спеціальне використання водних біоресурсів іноземцями, іноземними юридичними особами у виключній економічній зоні і на континентальному шельфі України здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України відповідно до міжнародних договорів України.

Використання водних біоресурсів, які перебувають у межах ізольованих природних або штучно створених водних об'єктів, наданих у користування для потреб аквакультури, не належить до спеціального використання і здійснюється в порядку, визначеному власниками цих водних біоресурсів.

Стаття 28. Ліміти і прогнози допустимого виллову спеціального використання водних біоресурсів

Спеціальне використання водних біоресурсів здійснюється відповідно до лімітів та прогнозів допустимого виллову.

З метою збереження та забезпечення раціонального використання окремих водних біоресурсів, які інтенсивно експлуатуються та/або характеризуються відповідно до наукових обґрунтувань наукових установ, що входять до сфери управління центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства, незадовільним станом, встановлюються ліміти промислового виллову на наступний календарний рік, які в подальшому розподіляються на квоти. Перелік видів водних біоресурсів, щодо яких встановлюються ліміти промислового виллову, та обсяги лімітів на підставі наукових обґрунтувань наукових установ, що входять до сфери управління центрального органу виконавчої влади у галузі рибного

господарства, затверджує центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства.

Для регулювання промислу водних біоресурсів, щодо яких не встановлюються ліміти вилову, центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства на підставі наукових обґрунтувань наукових установ, що входять до сфери його управління, визначає прогноз допустимого вилову на наступний календарний рік. Прогноз допустимого вилову може коригувати центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства.

Спеціальне використання тих видів водних біоресурсів, щодо яких у зв'язку з особливостями їх просторового розподілу у водному об'єкті або відповідно до технічних можливостей промислу не може бути досягнуто рівня вилучення, який загрожує стану запасів ресурсів, ліміти та прогнози допустимого вилову не встановлюються.

Порядок затвердження лімітів та прогнозів допустимого вилову водних біоресурсів встановлює Кабінет Міністрів України.

Стаття 29. Встановлення лімітів на використання водних біоресурсів

Ліміти встановлюються на види водних біоресурсів, щодо яких здійснюється промисел на відповідних водних об'єктах, крім ізольованих об'єктів та об'єктів промислу, запаси яких формуються виключно шляхом штучного розведення водних біоресурсів.

Обґрунтування допустимих обсягів спеціального використання водних біоресурсів за видами у водних об'єктах розробляють наукові установи та організації, що входять до сфери управління центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства, наукові установи, що входять до Національної академії наук України та Української академії аграрних наук, на замовлення центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства, суб'єктів рибного господарства.

Затвердження лімітів на спеціальне використання водних біоресурсів у зоні юрисдикції України в місячний строк з дня отримання документів здійснює центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства на підставі поданого науковими організаціями та установами науково-біологічного обґрунтування.

Порядок встановлення лімітів на спеціальне використання водних біоресурсів загальнодержавного значення в межах юрисдикції України та водних біоресурсів у відкритому морі, територіальному морі та виключних економічних зонах іноземних держав визначає Кабінет Міністрів України, у тому числі - відповідно до міжнародних договорів України.

Стаття 30. Розподіл ліміту на квоти спеціального використання водних біоресурсів та прогнозів допустимого вилову

Ліміти вилову водних біоресурсів розподіляються центральним органом виконавчої влади у галузі рибного господарства.

За рішенням центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства ліміти вилову водних біоресурсів, а також прогнози допустимого вилову можуть розподілятися на квоти:

- користувачів для промислу;
- наукових установ та організацій;
- для здійснення контрольного вилову органами рибоохорони;
- для здійснення рибальства з навчальними та культурно-освітніми цілями;

- добування водних біоресурсів для здійснення рибальства з метою рибництва, відтворення та акліматизації водних біоресурсів;

- добування водних біоресурсів з метою організації любительського та спортивного рибальства.

До 15 відсотків встановленого ліміту або прогнозу допустимого вилову за рішенням центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства можуть попередньо не розподілятися на окремі квоти та залишатися як резерв для подальшого поповнення вищезазначених квот у разі їх вичерпання під час здійснення промислу.

Переважне право на одержання квот добування водних біоресурсів для здійснення спеціального використання мають суб'єкти рибного господарства - користувачі водних біоресурсів, які:

- традиційно здійснюють спеціальне використання водних біоресурсів;
- використовували протягом попередніх трьох і більше років квоти не менш як на 75 відсотків;

- мають власну матеріально-технічну базу для здійснення рибогосподарської діяльності;

- здійснюють рибницько-меліоративні заходи, що забезпечують поліпшення санітарного стану рибогосподарських водних об'єктів.

Після затвердження у встановленому порядку центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства лімітів або прогнозів допустимого вилову центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства укладає договори на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах з користувачами строком на п'ять років. Квоти розраховуються пропорційно до даних державної статистики за останні чотири роки, що передують розрахунковому, про обсяг добутих кожним користувачем водних біоресурсів у середньому за рік. Відповідно до заявки користувача за ним може закріплюватися квота менша, ніж розрахована до принципів, визначених у цій статті.

Договори на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах можуть укладатися за результатами аукціонів, що проводяться для реалізації квот або прогнозів допустимого вилову, що вивільняються внаслідок припинення права користувачів на спеціальне використання водних біоресурсів, або з резерву.

Типовий договір на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах встановлює Кабінет Міністрів України.

Організатором аукціонів з продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах є центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства.

Порядок проведення аукціонів з продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах встановлює Кабінет Міністрів України.

Стаття 31. Правила промислового рибальства

Правила промислового рибальства розробляються на основі наукових обґрунтувань за басейновим принципом та затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства.

Правилами промислового рибальства визначаються райони, способи і строки вилову водних біоресурсів, типи, розміри та кількість рибпромислових суден, знаряддя вилову, їх кількість, допустимі до вилову розміри об'єктів промислу, вимоги щодо їх охорони, а також умови користування промисловими ділянками рибогосподарських водних об'єктів, навантаження на кожний водний об'єкт за кількістю та потужністю плавзасобів.

З метою забезпечення охорони, раціонального використання окремих видів водних біоресурсів, а також для доповнення, уточнення або зміни зазначених правил можуть розроблятися режими для окремих рибогосподарських водних об'єктів. Режими затверджуються центральним органом виконавчої влади з питань аграрної політики та продовольства.

Стаття 32. Порядок спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах за межами юрисдикції України

У виключних економічних зонах іноземних держав, конвенційних районах та відкритому морі промислове та науково-пошукове використання водних біоресурсів здійснюється суб'єктами рибного господарства згідно з вимогами міжнародних договорів України або законодавства відповідних іноземних держав.

Порядок спеціального використання водних біоресурсів у відкритому морі та виключних економічних зонах іноземних держав встановлюється відповідно до норм міжнародного права або міжнародних договорів України.

Стаття 33. Порядок спеціального використання водних біоресурсів іноземними юридичними і фізичними особами

Іноземні юридичні і фізичні особи можуть нарівні з українськими суб'єктами рибного господарства використовувати водні біоресурси у промислових, наукових та інших цілях у виключній економічній зоні України, територіальному морі, на континентальному шельфі, крім акваторій та об'єктів природно-заповідного фонду, за умови наявності міжнародних

договорів України та на підставах відповідних документів дозвільного характеру.

Іноземні юридичні та фізичні особи, які здійснюють вилов у виключній економічній зоні України, дотримуються вимог, установлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 34. Права суб'єктів рибного господарства

Суб'єкти рибного господарства мають право на:

користування рибогосподарськими водними об'єктами, землями водного фонду та використання водних біоресурсів на недискримінаційних умовах у встановленому порядку;

власність на водні біоресурси, добуті у порядку, встановленому законом, а також на доходи від їх реалізації;

спорудження у встановленому порядку гідротехнічних та інших об'єктів, необхідних для забезпечення рибогосподарської діяльності;

поновлення права власності на водні біоресурси;

одержання компенсації або кредитних чи інших пільг у разі проведення за власні кошти робіт з відтворення водних біоресурсів, здійснення інших ефективних заходів щодо їх охорони тощо; оскарження в суді неправомірних дій посадових осіб;

інші права, передбачені законом.

Стаття 35. Обов'язки суб'єктів рибного господарства

Суб'єкти рибного господарства зобов'язані:

додержуватися умов провадження діяльності, пов'язаної з промисловим виловом, крім внутрішніх водойм (ставків) рибницьких господарств;

додержуватися правил рибальства;

вносити своєчасно плату за спеціальне використання водних біоресурсів;

не допускати погіршення умов існування водних біоресурсів внаслідок своєї діяльності;

додержуватися встановленого режиму господарської діяльності на земельних ділянках прибережних захисних смуг;

сприяти науковим установам на договірних умовах у роботі щодо вивчення біологічного стану водних біоресурсів і стану наданих у користування рибогосподарських водних об'єктів (їх частин);

вести облік обсягів використання водних біоресурсів та надавати у встановленому порядку інформацію органам, що здійснюють проведення державного моніторингу, ведення державного обліку та державного кадастру водних біоресурсів;

здійснювати у встановленому порядку комплексні рибницько-меліоративні заходи щодо охорони та відтворення, у тому числі штучного, водних біоресурсів, збереження і поліпшення умов їх існування;

негайно інформувати центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах рибного господарства, здійснення

державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, ветеринарної медицини, санітарного та епідемічного благополуччя населення, про виявлення захворювань водних біоресурсів, погіршення стану середовища їх перебування, випадки їх загибелі;

здійснювати заходи з профілактики і боротьби із захворюванням та загибеллю водних біоресурсів;

здійснювати охорону водних біоресурсів, додержуватися режиму охорони видів, занесених до Червоної книги України, у межах наданих у користування промислових ділянок рибогосподарських водних об'єктів (їх частин);

самостійно припиняти використання водних біоресурсів у разі зниження їх відтворюючої здатності та виникнення загрози знищення, негайно вживати заходів для усунення негативного зовнішнього впливу на водні біоресурси та середовище їх перебування, проникнення чужорідних видів;

не допускати без дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, переселення водних біоресурсів;

безперешкодно допускати в місця відтворення, добування, зберігання, утримання, на рибоприймальні пункти та місця реалізації водних біоресурсів, на рибальські судна та інші плаваючі засоби, зайняті в технологічному процесі, представників центральних органів виконавчої влади, які здійснюють державний контроль за провадженням рибогосподарської діяльності, надавати на їх вимогу документи щодо обліку та використання водних біоресурсів, своєчасно виконувати їхні вимоги та письмові розпорядження, які базуються на засадах цього Закону та інших нормативно-правових актів у галузі рибного господарства.

Стаття 35-1. Переміщення через митний кордон України водних біоресурсів та продукції з них

Ввезення в Україну і вивезення за її межі водних біоресурсів та продукції з них здійснюються за правилами, встановленими законодавством України, у тому числі міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Органи доходів і зборів здійснюють митні формальності, необхідні для випуску у відповідний митний режим відповідних водних біоресурсів та продукції з них, на підставі документів, зазначених в абзацах шостому і сьомому отриманих від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, з використанням механізму "єдиного вікна" відповідно до Митного кодексу України.

Право користування та право власності на водні біоресурси

Стаття 36. Право користування водними біоресурсами

Юридичні та фізичні особи мають право користуватися водними біоресурсами як об'єктами права власності Українського народу відповідно до Конституції України та цього Закону.

Право користування водними біоресурсами здійснюється з вилученням і без вилучення їх з природного середовища суб'єктами господарювання та фізичними особами відповідно до закону.

Надання у користування рибогосподарських водних об'єктів місцевого значення для провадження рибогосподарської діяльності здійснюється відповідно до закону.

Припинення права користування водними біоресурсами здійснюється відповідно до закону.

Стаття 37. Право власності на водні біоресурси

Водні біоресурси, що знаходяться у внутрішніх водних об'єктах, територіальному морі, у виключній економічній зоні України, на континентальному шельфі, є об'єктами права власності Українського народу, від імені якого права власника на ці ресурси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах, визначених Конституцією України та законами України.

Водні біоресурси можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

У власності суб'єктів господарювання та фізичних осіб, іноземців, осіб без громадянства, а також іноземних юридичних осіб можуть перебувати окремі види водних біоресурсів, які на законних підставах, з додержанням умов та правил добування вилучені з природного середовища або розведені у штучно створених умовах, що підтверджено документами, які засвідчують законність їх набуття.

Водні біоресурси, вилучені в порядку спеціального використання, є власністю користувачів з моменту, коли вони потрапили до знарядь вилову, крім видів, що становлять особливу природоохоронну, наукову та естетичну цінність, а також види, занесені до Червоної книги України.

Не можуть передаватися у приватну власність водні біоресурси з числа видів, що становлять особливу природоохоронну, наукову та естетичну цінність, а також види, занесені до Червоної книги України.

Стаття 38. Припинення права власності на водні біоресурси

Право власності на водні біоресурси припиняється у разі:

- порушення порядку їх спеціального використання;
- порушення встановленого порядку переселення, схрещування водних біоресурсів, а також виведення та використання генетично змінених їх видів;
- створення власником водних біоресурсів умов, що призводять до погіршення довкілля, порушення стану екосистеми;
- встановлення законодавчими актами України заборони щодо перебування у приватній власності окремих видів водних біоресурсів;
- добровільної відмови власника від права власності на водні біоресурси.

Право власності суб'єктів господарювання на водні біоресурси може припинятися відповідно до рішення суду.

Стаття 39. Гарантії і захист прав суб'єктів рибного господарства

Права суб'єктів рибного господарства охороняються законом.

Припинення права користування або права власності на водні біоресурси застосовується лише у випадках, передбачених цим Законом.

Стаття 40. Умови та порядок відшкодування шкоди, заподіяної суб'єктам рибного господарства

Шкода, заподіяна суб'єктам рибного господарства неправомірними діями центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів рибоохорони, правоохоронних органів, юридичних та фізичних осіб, підлягає відшкодуванню у порядку, визначеному цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Штучне відтворення водних біоресурсів і здійснення аквакультури

Стаття 41. Порядок штучного відтворення водних біоресурсів

Штучне відтворення водних біоресурсів здійснюють суб'єкти рибного господарства шляхом розведення, вселення, переселення водних біоресурсів для здійснення рибогосподарської діяльності.

Стаття 42. Порядок здійснення аквакультури

Суб'єкти аквакультури здійснюють діяльність у сфері аквакультури відповідно до закону.

Облік рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, акваторій (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України, які надані в користування для цілей аквакультури, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України.

Переробка водних біоресурсів

Стаття 43. Переробка водних біоресурсів

Переробка водних біоресурсів здійснюється шляхом їх розбирання, охолодження, заморожування, копчення, соління, маринування, сушіння, в'ялення, консервування, фасування, нагрівання чи поєднання цих процесів та інших видів переробки та технологій.

Стаття 44. Забезпечення виробником контролю якості і безпеки водних біоресурсів та продуктів їх переробки

З метою збереження здоров'я населення виробник зобов'язаний здійснювати постійний контроль якості та безпеки водних біоресурсів та

продуктів їх переробки з дотриманням закріплених у законодавстві норм щодо стандартів якості продукції, що виробляється.

Рибні порти, приймальні пункти та флот рибної промисловості

Стаття 46. Рибні порти, приймальні пункти та флот рибної промисловості

У галузі рибного господарства діють морські рибні порти, портопункти та інші місця базування суден флоту рибної промисловості.

Перелік морських рибних портів, портопунктів та місць базування суден флоту рибної промисловості для вивантаження водних біоресурсів (структурно відокремлена частина рибогосподарського підприємства) затверджується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства.

Морські рибні порти, портопункти та місця базування суден флоту рибної промисловості мають забезпечувати безпечну стоянку суден (плавзасобів) флоту рибної промисловості та дотримання законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у тому числі шляхом участі в межах визначеної законодавством компетенції у виявленні випадків скидання суднами (плавзасобами) забруднюючих речовин у межах акваторії порту, портопунктів та місць базування суден.

Порядок взаємодії адміністрації морських рибних портів, портопунктів, місць базування суден флоту рибної промисловості та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, із забезпечення дотримання законодавства про охорону навколишнього природного середовища у разі виявлення випадків скидання суднами (плавзасобами) забруднюючих речовин у межах акваторії порту, портопунктів та місць базування суден встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Морський рибний порт належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства. Начальник і капітан морського рибного порту (портопункту) призначається на посаду та звільняється з посади керівником центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства.

Будівництво або будь-які інші роботи на території та акваторії, відведених порту, здійснюються за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, та органами місцевого самоврядування.

Стаття 47. Рибоприймальні пункти

Місце розташування рибоприймального пункту погоджує центральний орган виконавчої влади у галузі рибного господарства для обліку вилучених водних біоресурсів та продукції з них.

Рибоприймальний пункт розташовується безпосередньо біля берегової лінії водного об'єкта, де здійснюється спеціальне використання водних біоресурсів.

Рибоприймальний пункт може розташовуватися безпосередньо на судні з веденням відповідного обліку вилучених водних біоресурсів.

Стаття 48. Класифікація суден флоту рибної промисловості та технічний нагляд за ними

Класифікацію суден флоту рибної промисловості, що підлягають реєстрації у Державному судновому реєстрі України, і технічний нагляд за ними здійснює класифікаційне товариство, обране судновласником.

Технічний нагляд за виконанням на судах вимог міжнародних договорів України (конвенційний нагляд) здійснюють класифікаційні товариства. Нагляд за виконанням на судах вимог міжнародних договорів України здійснюється класифікаційним товариством за дорученням Кабінету Міністрів України.

Контроль за здійсненням технічного нагляду за українськими рибальськими суднами здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, відповідно до міжнародних договорів України.

Класифікація суден флоту рибної промисловості, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, здійснюється залежно від району плавання та висоти мінімального надводного борту, а саме:

судна 1 району плавання - судна з висотою мінімального надводного борту не менше 0,2 м, які експлуатуються у закритих для судноплавства рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) - озерах, ставках, охолоджувачах енергетичних об'єктів тощо загальною площею до 200 га;

судна 2 району плавання - судна з висотою мінімального надводного борту не менше 0,3 м, які експлуатуються у закритих для судноплавства рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) - озерах, ставках, охолоджувачах енергетичних об'єктів тощо загальною площею понад 200 га та в частинах судноплавних річок;

судна 3 району плавання - судна з висотою мінімального надводного борту не менше 0,4 м, які експлуатуються у відкритих для судноплавства рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) - річках, мілководних частинах водосховищ;

судна 4 району плавання - судна з висотою мінімального надводного борту не менше 0,5 м, які експлуатуються у відкритих для судноплавства рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) - річках, відкритих частинах водосховищ, прибережних частинах Азовського та Чорного морів (20 миль від берега).

Технічний нагляд за рибальськими суднами, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства.

Судна (плавзасоби), які здійснюють промисловий вилов водних біоресурсів, мають бути побудовані згідно з проектом та призначені для промислового рибальства, а також мати відповідну проектну документацію, що містить інформацію про призначення цього судна.

Судна, що допускаються до експлуатації з нижчим значенням району плавання, не можуть бути допущені до використання в районах плавання з вищим значенням.

Стаття 49. Допуск суден флоту рибного господарства до плавання

Судно може бути допущене до плавання тільки після того, як буде встановлено, що воно задовольняє вимоги безпеки мореплавства, охорони людського життя і навколишнього природного середовища.

Стаття 50. Порядок реєстрації суден флоту рибної промисловості

Порядок реєстрації суден флоту рибної промисловості у Державному судовому реєстрі України та Судновій книзі України встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Реєстр рибальських суден є складовою частиною Державного судового реєстру України та Суднової книги України. Керівництво та контроль за реєстрацією і веденням обліку рибальських суден здійснюється центральним органом виконавчої влади у галузі рибного господарства.

Судна флоту рибної промисловості мають відповідати вимогам міжнародних договорів України та угод щодо безпеки мореплавства, підготовки їх екіпажів, збереження життя людини на морі, запобігання забрудненню навколишнього природного середовища та управління рибальством, а також вимогам міжнародних організацій з управління рибальством, членом яких є Україна.

Міжнародне співробітництво в галузі рибного господарства

Стаття 51. Міжнародне співробітництво в галузі рибного господарства

Міжнародне співробітництво в галузі рибного господарства здійснюється шляхом:

- участі в розробленні проектів міжнародних договорів;
- участі в роботі міжнародних організацій.

Якщо міжнародними договорами України встановлено інші правила та положення, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила цих міжнародних договорів.

Відповідальність за порушення законодавства про рибне господарство

Стаття 52. Відповідальність за порушення законодавства про рибне господарство

Порушення вимог цього Закону тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність відповідно до закону.

Відповідальність за рибогосподарську діяльність на суднах під Державним Прапором України за межами України встановлюється на підставі міжнародних договорів України. У разі такої діяльності у виключних економічних зонах іноземних держав відповідальність встановлюється законодавством цих держав.

Державна підтримка рибного господарства

Стаття 53. Основні засади пріоритетного розвитку рибного господарства

Основні засади пріоритетного розвитку рибного господарства передбачають:

формування цінового і кредитного механізму з урахуванням специфіки рибного господарства як галузі з уповільненим обігом капіталу та низькою нормою прибутку;

сприяння будівництву та модернізації суден флоту рибної промисловості, підприємств рибного господарства шляхом включення до планів державного замовлення будівництва суден для флоту рибної промисловості та рибницьких заводів з вирощування цінних видів риби для зариблення рибогосподарських водних об'єктів загальнодержавного значення;

визнання суб'єктів рибогосподарського комплексу, діяльність яких пов'язана з промисловим виловом водних біоресурсів на водних об'єктах загальнодержавного значення, розведенням, вирощуванням та переробкою власної продукції, товаровиробниками сільськогосподарської продукції;

пріоритетне надання в оренду водних об'єктів з низькою рибопродуктивністю суб'єктам господарювання, які займаються вирощуванням водних біоресурсів.

Модуль 2

Спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів. Вибір форм для акліматизації. Організація утримання, перевезення та вселення гідро біоресурсів

ТЕМА 3. Правила любительського і спортивного рибальства (4 год)

1. Район дії Правил рибальства

2. Визначення термінів

3. Загальні положення

4. Здійснення любительського рибальства

5. Контроль за дотриманням Правил рибальства

6.Відповідальність за порушення Правил рибальства

Правила любительського і спортивного рибальства (далі Правила рибальства) розроблені відповідно до Закону України "Про тваринний світ" та Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 1998 р. N 1126, і регламентують норми лову (добування), заборонені місця, терміни заборони лову (добування) водних живих ресурсів, мінімальний розмір риб та інших водних живих ресурсів, умови проведення спортивних змагань з рибальства і підводного полювання, район дії, дозволені та заборонені знаряддя і способи лову та інше.

Район дії Правил рибальства

1.1. Дія цих Правил рибальства поширюється на всі водні об'єкти України (далі - водойми) та їх придаткову систему в межах, яких вона сягає за максимальних паводків (за винятком водойм, які знаходяться на території природно-заповідного фонду, риборозплідних господарств, водойм, які мають обмеження щодо їх спеціального використання (питні, технічні тощо), штучно створених ізольованих водойм або їх ділянок, на яких лов (добування) водних живих ресурсів заборонено).

1.2. Район дії Правил рибальства охоплює водойми таких умовних регіонів:

- а) Чорноморський;
- б) Азовський;
- в) внутрішні водойми.

1.2.1. До Чорноморського регіону належать:

Чорне море в межах територіальних вод з затоками, бухтами, лиманами; ріки, які впадають у Чорне море, з їх придатковими системами (озерами, затоками, каналами, протоками, водосховищами, які мають постійну або тимчасову сполучність з рікою, плавнями та тимчасовими водними об'єктами, а також - усіма притоками у межах поширення максимальних паводків ріки), в таких межах:

- р.Дніпро - від місця впадіння у Дніпровський лиман до греблі Каховської ГЕС з притокою Інгулець від гирла Інгульця до с.Велика Олександрівка;
- р.Південний Буг - від місця впадіння у Бузький лиман до с.Голоскове Миколаївської області включно;
- р.Інгул - від гирла до с.Чернишівка Миколаївської області включно;
- р.Дністер з рукавом Турунчук, а також Кучурганське водосховище - в межах Одеської області;
- р.Дунай, включаючи озеро Сасик і Стенсівсько-Жебріянські плавні;

- усі внутрішні водойми в межах Одеської, Миколаївської та Херсонської областей.

1.2.2. До Азовського регіону належать:

Азовське море, Керченська протока, Сиваш та інші затоки, бухти і лимани; річки, які впадають в Азовське море, з їх додатковими системами в таких межах:

- р.Берда - до греблі Бердянського водосховища;
- р.Кальміус - до греблі Павлопольського водосховища;
- річки Великий і Малий Утлюк, включаючи обвідний канал, який з'єднує їх з морем;
- інші річки, які впадають в Азовське море на території України від витоку до гирла.

1.2.3. До регіону внутрішніх водойм належать: всі водойми України, за винятком водойм Чорноморського та Азовського регіонів.

Визначення термінів

2.1. Терміни, що використовуються в цих Правилах рибальства, мають таке значення:

водойми - сформовані природою або створені штучно об'єкти ландшафту чи геологічні структури, де зосереджуються води (річка, озеро, море, водосховище, канал, водоносний горизонт);

внутрішні водойми - озера, річки та їх додаткові системи, водосховища, ставки, канали, а також технічні водні об'єкти;

додаткові системи водойм - непроточні при найнижчому рівні води: протоки, гирла, озера та інші водойми, в тому числі ті, які тимчасово заливаються водою в період весняної повені;

рибогосподарські водойми - водні об'єкти, які використовуються чи можуть використовуватись для вирощування та лову (добування) водних живих ресурсів або мають значення для відтворення їх запасів;

рибогосподарські водойми загального користування - водні об'єкти, на яких здійснюється любительське і спортивне рибальство на умовах загального використання водних живих ресурсів без надання спеціального дозволу на їх використання та без закріплення цих водних об'єктів за окремими особами;

рибогосподарські водойми спеціального користування - водні об'єкти, на яких здійснюється любительське і спортивне рибальство на умовах надання спеціального дозволу на використання водних живих ресурсів та із закріпленням (або без такого) цих водних об'єктів за окремими особами;

водні живі ресурси - сукупність водних організмів, життя яких неможливе без перебування у воді.

До їх числа належать: прісноводні, морські, анадромні риби на всіх стадіях розвитку; круглороті; морські ссавці;

водні безхребетні, у тому числі молюски, головоногі, червононогі, двостулкові;

ракоподібні, черв'яки, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, інші водні тварини; водорості, вищі водні рослини;

спеціальне використання водних живих ресурсів - усі види використання водних живих ресурсів (за винятком любительського і спортивного рибальства у водоймах (їх ділянках) загального користування), що здійснюються з їх вилученням з природного середовища;

любительське і спортивне рибальство - вилов риби, добування водних безхребетних у спеціально визначених для цього водоймах (їх ділянках) з метою особистого споживання (за умови дотримання встановлених правил рибальства та водокористування); промислове рибальство - вид спеціального використання водних живих ресурсів, які перебувають у стані природної волі, шляхом їх вилучення (вилову, добування, збирання) із природного середовища з метою задоволення потреб населення і народного господарства; користувачі водних живих ресурсів - підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які використовують водні живі ресурси;

дозвіл на право здійснення любительського і спортивного рибальства - документ, що видається за плату органами рибоохорони на право здійснення любительського і спортивного рибальства за умов спеціального використання водних живих ресурсів на спеціально визначених для цієї мети водоймах (їх ділянках);

природно-заповідний фонд - ділянки суходолу і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і охороняються як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання; прибережна захисна смуга - частина водоохоронної зони відповідної ширини уздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони;

забруднювальна речовина - речовина, що спричиняє погіршення якості води;

маломірні судна - плавзасоби, які не підлягають нагляду класифікаційного товариства судновласника;

меліоративний лов - вилучення певної кількості окремих видів водних живих ресурсів з метою кількісної та якісної оптимізації їх складу та покращення стану водних екосистем;

води транскордонні - водні об'єкти, які розташовані на кордоні або перетинають кордони щонайменше двох країн; б'єф - ділянка річки, що розташована вище або нижче від водопідпірної споруди (греблі).

Загальні положення

3.1. Любительський і спортивний лов риби і водних безхребетних для власних потреб дозволяється всім громадянам України, іноземцям, а також особам без громадянства у всіх водоймах України, за винятком вилову у водоймах природно-заповідного фонду, ставкових та інших риборозплідних господарствах, водоймах, спеціальне використання яких обмежене (питні, технічні, лікувальні та інші), водоймах, де лов або добування (далі - лов) заборонені цими Правилами рибальства.

3.2. Любительське і спортивне рибальство (далі - любительське рибальство) на водоймах загального користування здійснюється безоплатно та без надання спеціальних дозволів.

3.3. Любительське рибальство на окремих водоймах або їх ділянках (далі - водойми) в місцях концентрації (скупчення) риб, водних безхребетних здійснюється на засадах їх спеціального використання за спеціальними дозволами органів рибоохорони.

3.4. Водойми та умови використання водних живих ресурсів для любительського рибальства визначаються органами рибоохорони на підставі науково-біологічних обґрунтувань. (Абзац перший пункту 3.4 із змінами, внесеними згідно з Наказом Мінагрополітики N 229 від 01.08.2001)

На окремих водоймах, де науково-дослідні організації не проводять дослідження, обґрунтовані пропозиції щодо визначення водойм для любительського рибальства вносяться іхтіологічними службами органів рибоохорони.

3.5. Дозволи на право здійснення любительського рибальства на засадах спеціального використання водних живих ресурсів видаються органами рибоохорони.

3.6. За видачу дозволів справляється плата, розмір якої встановлюється Укрдержрибгоспом за узгодженням з Мінфіном.

3.7. Нормативи плати за вилов риби в порядку здійснення спеціального використання водних живих ресурсів встановлюються

Кабінетом Міністрів України.

3.8. Водойми можна надавати в установленому законодавством порядку громадським організаціям для здійснення любительського рибальства на договірних засадах.

3.9. Громадські організації, що об'єднують громадян, які займаються любительським рибальством, діють на підставі своїх статутів (положень), цих Правил рибальства і у відповідності до законодавства України.

3.10. Для створення сприятливих умов любительського рибальства та надання відповідних послуг рибалкам-любителям на ізольованих водоймах місцевого значення або ділянках таких водойм можуть створюватись в установленому законодавством порядку культурні рибні господарства (далі - КРГ).

Створюються такі господарства за погодженням з органами рибоохорони. Розпорядження цими водоймами здійснюється відповідно до статті 8 Водного кодексу.

Режим любительського рибальства в КРГ встановлюється користувачами цих господарств.

Правила рибальства на водойми КРГ не поширюються.

Розмір плати за лов риби в КРГ встановлюється користувачами цих господарств.

Користувачами (засновниками) КРГ можуть бути фізичні або юридичні особи всіх форм власності.

3.11. На водоймах, визначених для любительського рибальства, забороняється промислове рибальство.

На таких водоймах, як виняток, дозволяється проведення відлову старшовікових груп риби, меліоративного і контрольного лову водних живих ресурсів, відлову риби з метою запобігання її загибелі, заготівлі плідників для риборозведення.

Лов зазначених водних живих ресурсів здійснюється постійно або тимчасово у порядку їх спеціального використання.

3.12. Об'єктами любительського рибальства можуть бути будь-які види риби і водних безхребетних, за винятком видів, вилов яких заборонено цими Правилами рибальства.

3.13. Громадяни, які займаються любительським рибальством, зобов'язані:

виконувати вимоги цих Правил рибальства;

підтримувати належний санітарний стан водойм, не залишати на берегах водойм і на кризі сміття та інші відходи, не допускати засмічення та забруднення водойм іншим чином;

мати при собі документи, що дають право на риболовлю на окремих водоймах, де впроваджено лов риби за дозволами, і пред'являти їх працівникам органів рибоохорони або інших уповноважених на те органів за їх вимогою;

не допускати пошкодження покажчиків, щитів та інших знаків, встановлених на водоймах та на їх берегах.

3.14. Забороняється:

застосовувати без дозволу органів рибоохорони нові знаряддя та способи лову, які не передбачені цими Правилами рибальства; перебувати на водоймі або поблизу неї з вибуховими та отруйними речовинами, а також зі знаряддями лову, застосування яких у даний час і в цьому місці заборонено, а також зберігати заборонені знаряддя лову на водоймах або поблизу них; продаж фізичними та юридичними особами, які не мають на це дозволу, сіткових матеріалів, знарядь лову і пристосувань до них, застосування яких заборонено правилами рибальства;

продаж або скуповування риби, ікри і водних безхребетних та продуктів їх переробки без наявності документа, який підтверджує законність їх придбання, та сертифіката якості;

миття у рибогосподарських водоймах або в їх прибережних смугах транспортних засобів, а також проведення робіт, які негативно впливають на стан водойм;

зупинка плавзасобів в заборонених для рибальства місцях, за винятком зупинок біля населених пунктів та випадків конечної потреби (шторм, туман, аварія тощо);

організація змагань з рибальства в період нересту риби; пересування автотранспортних засобів, крім тих, що належать природоохоронним та правоохоронним органам, по кризі рибогосподарських водойм у період льодоставу (за винятком спеціально обладнаних льодових трас);

пересування плавзасобів у заборонених для рибальства зонах (за винятком установлених судових ходів), а на ділянках, оголошених органами рибоохорони нерестовищами в період нересту - всіх плавучих засобів, крім суден спеціально уповноважених органів, які здійснюють охорону водних живих ресурсів; лов морських ссавців, риби та інших водних живих ресурсів, занесених до Червоної книги України;

вивезення (винесення) риби, раків та інших водних живих ресурсів у кількості, що перевищує добову норму лову, або заборонених до лову правилами рибальства;

вилучення із води знарядь лову, які належать іншим особам, та об'єктів лову, які є в цих знаряддях тощо;

проведення без погодження з органами рибоохорони та без дозволу Мінекобезпеки акліматизації (реакліматизації), переселення і розведення нових для фауни України або генетично змінених водних живих ресурсів, зариблення водойм тощо.

3.15. Забороняється лов водних живих ресурсів:

із застосуванням вибухових і отруйних речовин, електроструму, колючих знарядь лову, вогнепальної та пневматичної зброї (за винятком гарпунних рушниць для підводного полювання), промислових та інших знарядь лову, виготовлених із сіткоснастевих чи інших матеріалів усіх видів і найменувань, а також способом багріння, спорудження гаток, запруд та спускання води з рибогосподарських водойм;

у каналах теплоенергоцентралей, підвідних та скидних каналах електростанцій;

у підвідних і магістральних каналах, відводах рибогосподарських та меліоративних систем, в шлюзових каналах тощо;

у новостворених водосховищах (до особливого розпорядження); з незареєстрованих плавзасобів або таких, що не мають на корпусі чіткого реєстраційного номера (за винятком веслових човнів);

з човнів або інших плавзасобів на промислових ділянках, закріплених за користувачами водних живих ресурсів, а також на відстані від берега більш як 3 км в Чорному морі і 1,5 км - в Азовському морі;

у верхніх б'єфах гребель на відстані ближче ніж за 500 метрів, в нижніх - на відстані в межах, встановлених п.4.13 цих Правил рибальства;

поблизу мостів, які охороняються, в межах режимних зон охорони;

у радіусі 500 метрів навколо риборозплідних господарств; у водоймах риборозплідних і товарних рибних господарств; на водоймах, що розташовані в зоні евакуації (відчуження) на територіях, радіактивно забруднених унаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС; на зимувальних ямах;

з криги на ділянках водойм, закріплених за рибодобувними організаціями - на відстані більш як за 500 метрів від берега; на водоймах, що не визначені органами рибоохорони як такі, на яких дозволене любительське рибальство;

у темний час доби (пізніше години від заходу сонця та раніше години до його сходу) з човнів та інших плавучих засобів у Чорному та Азовському морях; без наявності відповідних документів, що дають право на здійснення лову в окремих водоймах.

Здійснення любительського рибальства

4.1. Любительський лов риби, інших водних живих ресурсів здійснюється:

на водоймах загального користування - безкоштовно; на водоймах, наданих громадським об'єднанням для організації любительського рибальства:

членам таких об'єднань - за їх членськими квитками; іншим громадянам - за платними відловлювальними картками, які видаються цими об'єднаннями. Вартість таких карток встановлюється громадськими об'єднаннями за погодженням з фінансовими органами Автономної Республіки Крим або відповідної області та з органами рибоохорони;

на водоймах, де впроваджене платне рибальство, лов з берега, з човнів або з криги - за платними дозволами, що видаються органами рибоохорони.

Установлення плати за рибальство з берега допускається тільки на річках, площа водозбору яких не перевищує 50 тис. квадратних кілометрів.

Право безплатного рибальства на водоймах, де впроваджене платне рибальство, а також на тих, що закріплені за громадськими об'єднаннями, надається (за наявності відповідного посвідчення): інвалідам I та II груп;

учасникам ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС I та II категорій, а також дітям до 16 років.

Любительський лов риби, інших водних живих ресурсів, за винятком видів, пойменованих в п.4.10 цих Правил рибальства, в літній період, у

строки від скресання криги і до льодоставу (за винятком забороненого нерестового періоду), дозволяється:

4.1.1. На водоймах загального користування - з берега або з човна, вудками всіх видів із загальною кількістю гачків не більше п'яти на рибалку, та спінінгом.

4.1.2. На водоймах, на яких впроваджене платне рибальство: з берега або з човна вудками усіх видів із загальною кількістю гачків не більше десяти на рибалку і спінінгом.

4.1.3. На водоймах, наданих громадським об'єднанням для організації любительського рибальства:

членам громадських об'єднань за їх членськими квитками з берега і човнів вудками всіх видів із загальною кількістю гачків не більше десяти на рибалку і спінінгом; іншим особам - забороняється;

особи, поійменовані в пункті 4.1.2 цих Правил рибальства, мають право на безоплатний лов риби з берега і човна.

4.1.4. Дітям до 16 років самостійний лов риби дозволяється тільки з берега.

4.2. Любительський лов риби в зимовий період (від льодоставу до скресання криги) дозволяється зимовими вудками з блешнею вертикального блесніння з гачком не більше N 10, мормишкою, наживною і живцевою снастями із загальною кількістю гачків:

на водоймах загального користування, а також тих, що закріплені за громадськими об'єднаннями - не більше п'яти на рибалку;

на водоймах, де впроваджене платне рибальство - не більше десяти на рибалку.

4.3. Підводне полювання на риб дозволяється: гарпунними рушницями без застосування аквалангів та інших автономних дихальних приладів:

на ділянках водойм, визначених органами рибоохорони для проведення любительського рибальства; при наявності посвідчення підводного мисливця.

Підводне полювання здійснюється з обов'язковим дотриманням вимог цих Правил рибальства щодо строків, місць лову, норми вилову, наявності документів на право лову, сплати за дозволи та водні живі ресурси.

4.4. В нерестовий заборонний період любительське рибальство може бути дозволено органами рибоохорони на спеціально визначених ділянках водойм однією поплавковою або донною вудкою із одним гачком і спінінгом з берега.

4.5. Лов безхребетних дозволяється:

усіх безхребетних - ручним збиранням, а також:

креветок, гамаруса, мотиля - однією підсакою з діаметром не більше 70 см;

мотиля - однією ручною драгою з діаметром не більше 70 см без застосування механічних пристроїв;

мідії, черевоногого моллюска рапана - щипцями, підсакою з діаметром не більше 70 см, підводним ловом без застосування аквалангів та інших автономних дихальних приладів;

раків - раколовкою-"хапкою" з діаметром не більше 70 см і вічком не більше 22 мм, волосінню з приманкою і рогаткою;

"розщипом" - не більше п'яти снастей на ловця.

Забороняється лов раків у нерестовий період, під час линьки і виношування ікри, а також у темну пору доби (пізніше години від заходу сонця та раніше години до його сходу) із застосуванням підсвічування.

Терміни заборони на лов раків установлюються місцевими органами рибоохорони і доводяться до відома населення через засоби масової інформації.

4.6. Дозволяється одній особі вилов за одну добу перебування на водоймі видів у певних кількостях.

Вивезення з водойми риби та безхребетних - як у свіжому, так і в обробленому вигляді, - незалежно від терміну перебування на водоймі дозволяється в розмірі не більше за добову норму, за винятком випадків, коли вага однієї рибини перевищує встановлену норму вилову.

4.7. Застосування живої насадки - живця на рибальських снастях дозволяється із числа тих видів риб, які не перелічені в додатку цих Правил рибальства.

Відлов живця дозволяється на водоймах підсакою діаметром не більше 100 см або "хваткою" ("павуком") розміром 1x1 м з вічком сіткового полотна не більше 10 мм.

4.8. Централізована заготівля живця та кормових організмів для акваріумного риборозведення з метою їх реалізації провадиться за спеціальними дозволами, які видаються органами рибоохорони за плату, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07.02.2000 N 231. (Пункт 4.7 із змінами, внесеними згідно з Наказом Мінагрополітики N 229 від 01.08.2001).

4.9. Лов водних безхребетних (мотиль, гамарус, волохокрилець, дафнія, циклоп, артемія та інші види) дозволяється безкоштовно на водоймах загального користування, на відведених органами рибоохорони ділянках для застосування як наживки при риболовлі або для потреб акваріумного риборозведення в кількості не більше 0,1 кг на ловця за добу.

4.10. Забороняється любительський лов таких видів водних ссавців, риб і водних безхребетних:

- дельфінів, тюленів, усіх видів осетрових та їх гібридів, лосося, камбали-калкан (в Чорному морі), вирезуба, кутума, шемаї (в Чорноморському регіоні), річкової міноги, форелі, харіуса, чопа, рибця

звичайного, вусача (крім нижнього Дніпра), минька, всіх видів крабів, устриць та інших видів, занесених до Червоної книги України.

4.11. Забороняється лов риби і водних безхребетних, менших за розміри, вказані в додатку цих Правил рибальства.

4.12. Максимально дозволений прилов риби і раків, менших за встановлений розмір, допускається всіма видами дозволених цими Правилами рибальства любительських знарядь лову за підрахунком поштучно, не більше 30 % від загального улову за видами, вказаними в додатку цих Правил рибальства.

Забороняється лов риби, добування водних тварин протягом усього року:

4.13.1. В Чорному морі з лиманами і пониззями річок:

а) перед гирлом р. Дунай на ділянках шириною 1 км в обидва боки від кожного рукава й гирла, відлічуючи від середини фарватера, на 5 км углиб моря, а також безпосередньо в р. Дунай та Стенсівсько-Жебріянських плавнях в акваторіальних межах Дунайського біосферного заповідника;

б) в Дністровському лимані:

- перед гирлами річок Дністер та Турунчук на відстані 2 км праворуч і ліворуч від гирел і на 2 км в бік лиману;

- на ділянці від гирла ріки Турунчук вздовж західного берега до міста Білгород-Дністровський на відстані 1 км вглиб лиману; - перед гирлом, яке з'єднує Дністровський лиман з морем - на відстані 1 км в обидва боки від гирла, на 2 км углиб моря і на 1 км усередину приморської частини Дністровського лиману від

Кароліно-Богазької коси і на 1 км в обидва боки від гирла;

- у Карагольській затоці;

в озері Ялпуг - у верхів'ї від автошляхового мосту Болград-Рені униз до лінії, яка з'єднує північну межу села Тополине і протилежний берег, на 5 км від південної межі

с.Виноградівка;

в озері Кагул - від риборозплідника рибгоспу ім.Шмідта на 2 км уздовж берега в бік м.Рені та на 500 м углиб озера, включаючи протоку Руська;

в озері Кугурлуй - від каналу Тобачел Ренійського району, включаючи райони плавнів Каприці, Голубова Скеля, Шурой, а також канал "Георгій Запша" до виходу в озеро Кугурлуй та углиб водойми на 200 м;

у верхів'ях Хаджибейського лиману - від лінії, яка з'єднує північний край с.Щорсове з південним краєм с.Жовте, до гирла

р.Малий Куяльник і вглиб до південної водної межі с.Білка; у верхів'ях озера Сасик - від лінії, яка з'єднує південні межі селищ Борисівка та Трапівка, до гирл річок Кагільник та Сарата і углиб цих річок до автошляхових мостів на трасі

Татарбунари - Жовтий Яр;

в) на річці Південний Буг:

на ділянці від греблі Олександрівської ГЕС на протязі 4 км униз за течією (Миколаївська область);

на ділянці в межах м.Первомайська від впадання р.Кодима вниз річкою до краю міської межі;

у притоці Синюха на ділянці від Первомайського заводу будматеріалів до впадання в р.Південний Буг;

г) на річці Дніпро:

на відстані 10 км униз за течією від греблі Каховської ГЕС;

на Львівській ямі (на 700 м униз і на 100 м угору від пристані с.Львів);

на ділянці нижче за лінію від Верхньо-Касперівського маяка через протоки на щоглу Червоної Хати і далі на верхів'я затоки Глаголь на південь до виходу протоки Джигірка, включаючи Щучу Забич, і далі - на материковий берег, і в Дніпровському лимані - перед гирлами ріки Дніпро по лінії, що йде від гирла балки біля східного краю с. Широка Балка, через лиман у точці 4,5 км на захід від рибоприймального пункту в с.Рибальче, на Станиславській ямі

(навпроти села Станислав) тощо.

4.13.2. Азовське море з лиманами і пониззями річок, що до нього впадають:

від мису Довгий в Арабатській затоці до бухти Шовковиця в Казантипській затоці на відстані 8 км береговою лінією; від села Каменське до бухти Насир в Арабатській затоці на відстані 15 км береговою лінією;

від фортеці до північної межі с.Соляне на Арабатській стрілці;

від мису Чагани на схід до пансіонату військрадгоспу

"Азовський" на відстані 18 км береговою лінією;

від Чорної гори мису Тархан на схід до водовипуску очисних споруд м.Керч у районі Булганацької балки.

4.13.3. Внутрішні водойми:

у Дніпровських водосховищах:

Київському - перед гирлом р.Тетерів на ділянці, обмеженій з боку водосховища лінією, що йде від південної межі с. Страхолісія водною межею Дніпровсько-Тетерівського держлісомисливського господарства до північної межі с.Сухолуччя річкою Тетерів до

с.Приборськ. Канівському:

- на відстані 5 км вниз від греблі Київської ГЕС; - в затоці "Річище" вниз, від греблі до гатки;

- в затоці "Галерне" на всій акваторії.

Кременчуцькому:

- на відстані 5 км нижче від греблі Канівської ГЕС до створу пристані "Тарасова гора";

- верхній вхід до урочища "Озеро Криве";

- у Роському іхтіологічному заказнику у межах: від гирла річки Рось до с. Межиріч із затоками і заплавами;

- Сульській - від острова "Жовнинська круча" - село Мозолівка вгору до гирла річки Сула;

- Цибульницькій - від острова "Московська гора" траверзою на протилежний берег і вгору до гирла річки Цибульник;

- перед гирлом річки Вільшанка на відстані 500 м від гирла в обидві сторони та вглиб водосховища;

- в Липівському державному орнітологічному заказнику в межах: від залізничного моста вгору паралельно суднового ходу, вздовж лівого берега на відстані 400 м за острови Копилові і далі в напрямку с.Кедина Гора; Дніпродзержинському:

- на відстані 10 км униз від греблі Кременчуцької ГЕС; - у відрозі ріки Псел від нижнього закінчення острова Волчек у районі колишнього села Редути догори, паралельно до суднового ходу, на русловий маяк біля гирла р.Псел і до створу N 9; - у Ворсклянській затоці - лінією: Кишеньковське лісництво - с.Великий Курган, від нього - на лівий берег (колишнє

с.Вереміївка), далі вгору до шосейного мосту на трасі

"Світлогорськ - Кобеляки" біля с.Лучки. Дніпровському:

- на відстані 5 км - униз від греблі Дніпродзержинської ГЕС до автошляхового мосту в м.Дніпродзержинську;

- у балці Велика Осокорівка - від гирла на створі, обмеженому насосною станцією водопроводу "Дніпро - Західний Донбас" - траверзою на протилежний берег угору за течією до траси

"Москва-Сімферополь", включаючи всі балки та затоки;

- в балці Вороній - від с.Мар'ївка Синельниківського р-ну - униз за течією, включаючи острови Великий і Малий Махорет з прилеглими ділянками шириною 50 м.

Каховському:

- на дільниці від греблі Дніпровської ГЕС старим і новим руслами до залізничних мостів через водосховище в м.Запоріжжя, за винятком дільниці по старому руслу р.Дніпро, від гранітного кар'єру до затоки "Вирва"; у затоках:

- Капулівській - від лінії: мис в с.Капулівка - мис в с.Олексіївка - насосна станція колгоспу ім.К.Маркса - вглиб затоки;

- Новопавлівській - від лінії: мис у районі зони відпочинку м.Нікополя, включаючи Зелений острів, - західна межа смт

Червоногригор'ївка - углиб затоки;

- Рогачицькій - від лінії: мис в с.Рогачик - с.Сергіївка, угору до автостради Запоріжжя - Нова Каховка; на внутрішніх водоймах Кучугур:

- а) від східної межі с.Іванівка до пристані Енергодар - у 500-метровій прибережній смузі, включаючи Іванівські кучугури та їх внутрішні водойми;

б) від лінії ЛЕП до Водяньського ковша у 500-метровій прибережній смузі, включаючи внутрішні водойми Водяньських кучугур;

в) в кілометровій зоні навколо Великих кучугур і Малих кучугур; у водосховищах: Дністровському:

- перед гирлами річок, що впадають у Дністровське водосховище, - на 1 км в обидва боки від гирла і углиб водосховища та на 1 км від гирла догори за течією.

Ладижинському:

- від острова в с.Сокілець до бази відпочинку Вінницького державного політехнічного університету;

- від греблі Ладижинської ГЕС до Паланської затоки правим берегом; у річках:

- Конка - на ділянці від залізничного мосту до автошляхового мосту автомагістралі Москва-Сімферополь через цю річку;

- Ворскла - на ділянці від гирла до гужового мосту біля міста Кобеляки;

- Псел - на ділянці від гирла до залізничного мосту через цю річку біля станції Потоки;

- Цибульник - на всій її протяжності;

- Сула - на ділянці від гирла до села Бурімка правим берегом і до с.Горошино лівим берегом;

- Вільшанка - на ділянці від гирла до с.Байбузи;

- Південний Буг - на відстані 5 км від греблі Гайворонської ГЕС униз за течією;

- Оскол - на ділянці від гирла до греблі Червонооскольської ГЕС;

- Сіверський Донець - на ділянці від села Студенок до села Кам'янка Ізюмського району Харківської області;

- на ділянці від автошляхового мосту с. Богородичне до с. Маяки; (Пункт 4.13.3 доповнено абзацом згідно з Наказом Мінагрополітики N 229 від 01.08.2001)

- ~~від Райгородської греблі до затоки Мертвий Донець; N 229 від 01.08.2001)~~

- на ділянці від греблі ЛТЕС (м.Щастя) до гирла річки Євсуг, включаючи 1,5 км русла цієї річки вверх за течією; - Деркул - на ділянці від села Герасимівка до гирла;

- Тетерів із заплавою - на ділянці від гирла до с.Приборськ;

- від греблі буферного водосховища в с. Нагоряни донизу на відстані 1 км;

- Бистриця Надвірнянська - на ділянці від початку до с. Пасічна Надвірнянського району; (Абзац пункту 4.13.3 із змінами, внесеними згідно з Наказом Мінагрополітики N 229 від 01.08.2001)

- Бистриця Солотвинська - на ділянці від початку до с. Монастирчани Богородчанського району;
 - Прут з притоками - в межах території Карпатського Національного природного парку;
 - Чорний Черемош і Білий Черемош з їх притоками - на ділянці від початку до села Кути Косівського району;
 - Рибниця з притоками - на всій протяжності у межах Івано-Франківської області;
 - Лімниця з притоками - на ділянці від витoku до шляхового мосту в с.Рівни;
 - Чечва з притоками - на ділянці від витoku до впадіння в Чечвинське водосховище;
 - Свіча з притоками - на ділянці від витoku до мосту у м. Вигода Долинського району;
 - Лужниця з притоками - на ділянці від витoku до шляхового мосту в с.Гошів;
 - Сукіль з притоками - на ділянці від витoku до шляхового мосту в місті Болехів;
 - Десна - в іхтіологічному заказнику "Кам'яна гряда" - ділянка на відстані 1 км в районі пристані м.Новгород-Сіверський Чернігівської області.
- 4.14. Забороняється лов риби, добування водних тварин на таких водоймах у такі строки:
- 4.14.1. Чорноморський регіон:
- р.Дунай в межах України - на 30 діб, на додатковій системі української ділянки ріки, включаючи озеро Сасик - на 60 діб (конкретні строки встановлюються щорічно з урахуванням погодних умов);
 - р.Дністер в межах Одеської області - з 15 квітня по 5 червня, у плавневих озерах - з 15 квітня по 15 червня;
 - р.Дніпро - від місця впадання у Дніпровський лиман до забороненого простору Каховської ГЕС з притокою Інгулець від гирла до с.Велика Олександрівка, включаючи додаткову систему цих річок*
 - з 10 квітня по 15 червня;
- * Примітка: у подальшому строки заборони, встановлені для річок, поширюються також на їх додаткову систему.
- р.Південний Буг - від впадання у Бузький лиман до с.Голоскове
 - з 5 квітня по 25 травня;
 - р.Інгул - від гирла до с.Чернишовка - з 1 квітня по 30 червня; в лиманах:
 - Дніпровському, Бузькому і Березанському - на усій акваторії - з 5 квітня по 5 червня;
 - Дніпровському - на відстані 1,5 км від берега углиб лиману на ділянці від нижньої межі Дніпровського забороненого простору до Покровсько-

Хуторського лабазу, включаючи всю додаткову озерну систему - з 6 червня по 15 червня;

Тілігульському, Григоріївському, Дофонівському, Шаболатському (Будацькому), Сухому і Тузловському - з 1 травня по 15 червня;

Хаджибейському - з 15 квітня по 15 червня;

Дністровському з прилеглими плавнями - з 15 квітня по 31 липня;

Дніпровському по всій акваторії - з 5 квітня по 5 червня, а на ділянці від нижньої межі Дніпровсько-Хуторського лабазу - у півторакілометровій прибережній зоні, включаючи додаткову систему

- до 15 червня;

у Кучурганському водосховищі - з 15 квітня по 15 червня; у всіх придністровських озерах з прилеглими до них ериками і плавнями - з 15 квітня по 15 червня;

у озерах і гирлах лиманів, які з'єднують озера і лимани з морем, і перед гирлами з боку моря та лиманів - на відстані 500 м в обидва боки від гирла та на 500 метрів углиб моря, озера, лиману

- з 1 квітня по 31 серпня;

в усіх інших водоймах Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, не вказаних у цих Правилах - з 1 квітня по 30 червня; у всіх внутрішніх водоймах Автономної Республіки Крим - з 1 квітня по 31 травня; таких об'єктів лову:

- азово-чорноморської кефалі в морі і лиманах - з 20 серпня по 10 вересня;

- оселедця в р. Дунай і передгірловому просторі Чорного моря - в строки ступеневої заборони;

- оселедця в рр. Дністер, Турунчук і Дністровському лимані - в строки ступеневої заборони;

- бичка в Чорному морі - з 1 травня по 15 червня;

- глоси в Чорному морі (крім Каркінітської затоки) і в лиманах - з 14 лютого до 1 травня;

- креветок - з 1 червня по 31 серпня;

- мідії - з 1 червня по 30 серпня.

4.14.2. Азовський регіон: в усіх річках з їх додатковими системами - з 1 квітня по 31 травня; в Азовському морі, Керченській протоці і затоці Сиваш: камбали-глоси - з 1 січня по 31 травня, креветок - з 1 липня по 31 липня.

4.14.3. Регіон внутрішніх водойм:

на період нересту риби:

у всіх водосховищах, а також в озерах Волинської і Рівненської областей - з 1 квітня по 10 червня;

в річках, притоках і озерах Закарпатської області - з 25 березня по 15 травня і з 1 вересня по 31 грудня;

р.Дністер з усіма притоками - з 1 квітня по 10 червня; у всіх інших річках та їх кореневих водах - з 1 квітня по 20 травня, а в додаткових - з 1 квітня по 30 червня;

на зимувальних ямах - з 1 листопада до закінчення зимового періоду (перелік і межі зимувальних ям, строки заборони лову на яких щорічно затверджуються управліннями або інспекціями рибоохорони і доводяться до відома населення інспекціями рибоохорони через засоби масової інформації);

на окремих ділянках у таких межах: у водосховищах:

Київському - з 1 листопада до 30 червня:

- від греблі насосної станції на річці Ірпінь на відстані 3 км в обидві сторони і вглиб водосховища;

Кременчуцькому - з 1 листопада до кінця весняної заборони на ділянці від острова Червоний (48-й буй) вгору до 72-го буя шириною по руслу Дніпра 1 км;

Дніпровському - з 1 березня по 31 серпня:

- в балці "Гадюча" (Малишовка) від гирла до вершини; - у Самарській затоці на ділянці від Усть-Самарського автошляхового мосту вгору за течією до Вільна - від гирла до селища Відрадне; Крачуновське - з 1 квітня по 31 серпня:

- від гирла річки Боковенька до с.Христофорівка;

- на річці Боковій - з 1 квітня по 31 серпня, від гирла до с.Софігейківка.

З 1 листопада по 20 травня в річках:

- Десна - від Чернігівського залізничного мосту до автошляхового мосту в с.Шестовиця;

- перед гирлами річок Снов та Убідь - в обидва боки на відстані 1 км від гирл;

- Убідь - з усіма рукавами від гирла до смт Сосниця.

Контроль за дотриманням Правил рибальства

5.1. Контроль за дотриманням Правил рибальства здійснюють органи рибоохорони та інші спеціально уповноважені на те органи, а також громадські інспектори рибоохорони та громадські інспектори з охорони довкілля.

5.2. До системи органів рибоохорони входять:

Головне управління охорони, відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства (Головрибвод);

басейнові управління охорони, відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства (басейнові управління рибоохорони);

інспекції охорони, відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства (інспекції рибоохорони);

структурні підрозділи відтворення водних живих ресурсів, їх акліматизації.

5.3. Органи рибоохорони, що здійснюють охорону, відтворення і державний контроль використання водних живих ресурсів, відповідно до законодавства, мають право:

визначати водойми для організації любительського рибальства, надавати дозволи на його здійснення;

давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) про усунення порушень в охороні, використанні і відтворенні водних живих ресурсів;

перевіряти документи на право використання водних живих ресурсів, зупиняти судна, інші плавучі і наземні транспортні засоби та у разі потреби проводити їх огляд, а також речей, знарядь рибальства і добутих водних живих ресурсів;

доставляти осіб, що порушують законодавство з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів, до органів місцевого самоврядування та органів внутрішніх справ; у встановленому законодавством порядку застосовувати спеціальні засоби захисту та вогнепальну табельну зброю; вилучати у осіб, які порушили законодавство з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів, знаряддя лову, плавучі та транспортні засоби, обладнання і предмети, що були знаряддям правопорушення, незаконно вилучені водні живі ресурси, а також відповідні документи;

використовувати фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжні засоби для розкриття порушень законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів і запобігання цим порушенням;

викликати громадян і посадових осіб для надання усних або письмових пояснень у зв'язку з порушенням ними законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів; складати протоколи і в установленому порядку розглядати справи про адміністративні правопорушення законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів; безперешкодно відвідувати підприємства, установи, організації, українські та іноземні судна, плавучі засоби, що здійснюють добування і переробку риби, інших водних живих ресурсів у зоні юрисдикції України, гідротехнічні споруди (крім забороненої зони та контрольованої зони гідроелектротехнічних споруд, на яких установлений особливий режим охорони), а також території природно-заповідного фонду України з метою здійснення контролю за дотриманням законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів;

брати участь у проведенні державної екологічної експертизи відповідних проектів здійснення господарської та іншої діяльності; визначати за затвердженими в установленому законодавством порядку

методиками і таксами обсяги збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства, розміри стягнень за незаконне добування (збирання) або знищення цінних видів риб та водних живих ресурсів;

подавати позови про відшкодування збитків і втрат, заподіяних підприємствами, установами, організаціями та громадянами внаслідок порушення законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів;

визначати терміни заборони на лов (добування) водних живих ресурсів на підставі обґрунтувань, що подаються науково-дослідними організаціями.

З метою створення сприятливих умов для нересту риби та відтворення інших водних живих ресурсів зазначені терміни можуть бути перенесені на 10 днів в той чи інший бік (залежно від гідрометеорологічних умов), без зміни загальної тривалості періоду заборони;

дозволяти у заборонений період здійснення любительського лову риби та водних безхребетних обмеженою кількістю визначених знарядь лову, за винятком місць нересту риби, зимівлі або масового скупчення водних живих ресурсів.

Відповідальність за порушення Правил рибальства

6.1. Особи, винні в порушенні цих Правил рибальства, несуть відповідальність у встановленому законодавством порядку.

6.2. Шкода, заподіяна громадянами України, іноземцями та особами без громадянства незаконним (з порушенням Правил рибальства) виловом, добуванням або знищенням цінних видів риб, водних безхребетних і водних рослин у рибогосподарських водоймах, відшкодовується порушниками відповідно до такс, затверджених постановою Кабінету Міністрів України.

6.3. Застосування заходів адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних осіб від відшкодування у повному обсязі збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення цих Правил рибальства.

6.4. Незаконно виловлені водні живі ресурси підлягають вилученню в установленому законодавством порядку.

ТЕМА 4. Категорії акліматизації гідробіонтів (2 год)

1. Спонтанна і цілеспрямована акліматизація гідробіонтів. Біологічні інвазії. Форми цілеспрямованої акліматизації.

2. Критерії попереднього оцінювання можливості цілеспрямованої акліматизації обраного виду у новій водоймі.

3. Методи акліматизації.

4. Оцінювання результатів акліматизації

Спонтанна і цілеспрямована акліматизація гідробіонтів. Біологічні інвазії

Процес розселення водних тварин на нових акваторіях може відбуватися самостійно, спонтанно або ж здійснюється за посередньої чи безпосередньої участі людини.

Мимовільне, спонтанне розселення видів виділяється у самостійний напрям – аутоакліматизацію. Рушійною силою і основною причиною аутоакліматизації гідробіонтів у нових водоймах є здатність їх до розширеного відтворення та необхідність розселення нащадків для отримання власного життєвого простору. Визначальною при цьому є висока екологічна пластичність (еврибіонтність) більшості водних організмів.

Захоплення нових акваторій видами і процес їх акліматизації у нових умовах відбувається спочатку стихійно, навіть якщо в ньому бере опосередковану (непряму) участь людина. Це стосується переміщення гідробіонтів з баластними водами транспортних засобів, супутнє занесення видів під час проведення рибоводних заходів на водоймах тощо.

Самовільне вселення видів може носити масовий характер, коли вселенці здатні швидко розмножуватися і пригнічувати місцеву фауну, захоплювати кормові ресурси та життєвий простір. У такому випадку процес аутоакліматизації розглядається як біологічна інвазія, тобто вторгнення, проникнення в угруповання рослин або тварин нових, не характерних для них видів. Біологічні інвазії видів викликають розбалансування внутрішніх екосистемних процесів та руйнування біотичних зв'язків між компонентами біоценозів, що призводить до перебудови їх структури, зміни домінантних видів, зниження біопродуктивності водойм та зменшення кількості цінних видів.

Цілеспрямована акліматизація гідробіонтів здійснюється людиною за спеціальним планом чи схемою, розробленими науковими чи рибогосподарськими організаціями і органами рибоохорони чи органами охорони навколишнього середовища та контролюється нею від початку до кінця. В основі цілеспрямованої акліматизації лежить чітко визначена практична задача.

Форми цілеспрямованої акліматизації

Залежно від мети проведення акліматизаційних робіт виділяють такі форми цілеспрямованої акліматизації гідробіонтів.

Форми цілеспрямованої акліматизації

1) *промислово-господарська* – ґрунтується на повноциклічній акліматизації диких водних об'єктів у природних водоймах (водорості, вищі водяні рослини, безхребетні, риби, ссавці) з подальшою їх натуралізацією і промисловим та кормовим використанням; варіантом промислово-господарської акліматизації виду є реакліматизація аборигенних видів у межах природного ареалу їх поширення з метою нарощування чисельності до промислових запасів чи поповнення кормових ресурсів;

2) *аквакультуральна* – акліматизація нових об'єктів для ставових, нагульних і садкових господарств, риборозплідників, для вирощування у природних водоймах до певних стадій розвитку або етапів життєвого циклу; ця форма ґрунтується на можливості поетапної акліматизації організмів.

Переслідуючи мету широкого розселення промислово цінних видів, неможливо обмежитися тільки повноциклічною акліматизацією гідробіонтів у природних водоймах.

Багато інтродуцентів, особливо цінні види, виявляються нездатними натуралізуватися у нових умовах. Одні в новому середовищі існування здатні нагулюватися і дозрівати, але не знаходять місця для нересту; для їх розмноження потрібні рибоводні заводи або розплідники (осетрові, лососеві і ін.). Інші інтродуценти можуть тільки нагулюватися, а дозрівати і розмножуватися будуть у материнській водоймі (вугор, тропічні креветки, кефаль). Треті здатні завершувати свій біологічний цикл у розплідниках, ставах теплових електростанцій або господарствах на термальних водах тощо.

3) *прицільна* – введення в екосистему представників нового виду з чітко визначеною метою – подавити малоцінний вид, знищити шкідника або збудника хвороб, використати резерви специфічного корму. Як приклад прицільного переселення гідробіонтів можна назвати акліматизацію мізид – ці раки заповнили відсутню ланку в харчовому ланцюзі молоді судака і білизни і сприяли збільшенню їх чисельності. Вселення білого амура в канали і нерестово-вирощувальні господарства південної зони України для придушення надмірного розвитку вищої водної рослинності, а також вселення тиліпії в стави електростанцій, в яких ці риби знищують надмірні зарості м'якої водної рослинності і фітопланктону, використання білого товстолоба для зниження рівня розвитку фітопланктону та чорного амура для знищення біоперешкод у вигляді друз молюсків на гідроспородах водойм-охолоджувачів енергетичних об'єктів також є прикладами прицільної акліматизації.

Критерії попереднього оцінювання можливості цілеспрямованої акліматизації обраного виду у новій водоймі

Приймаючи рішення про проведення акліматизації нового виду в обраній водоймі, необхідно, насамперед, хоча б приблизно оцінити доцільність запланованого заходу.

Доцільність переселення особин того або іншого виду гідробіонтів у нову водойму встановлюють з огляду на такі міркування:

- якщо який-небудь вид цінних промислових риб раніше населяв водойму, але у результаті дії низки причин, не пов'язаних зі зміною режиму водойми, був знищений чи зник, доцільно відновити його у цій водоймі;
- якщо змінився режим водойми і умови існування риб або кормових організмів стали незадовільними, в неї необхідно переселити такі види, що пристосовані до існування у подібних умовах;
- якщо водойму населяють цінні види риб, але кормова база обмежує подальше збільшення їх запасів, у неї необхідно переселити нові види кормових організмів або збільшити запаси існуючих;
- якщо промислові види риб, що населяють водойму, не до кінця використовують кормові ресурси, слід переселити в неї такі види риб, які споживатимуть невживаний корм;
- якщо цінні види риб мають вузький ареал, його бажано б було розширити шляхом переселення їх в інші водойми.

Для попереднього оцінювання доцільності і можливості проведення акліматизаційних робіт використовують кілька основних критеріїв, запропонованих Б.Г.Іоганzenом (1963) і розвинених Т.С.Рассом (1965):

1) географічний критерій – показує можливість акліматизації обраного рекрута у новій водоймі, з огляду на відповідність зони вселення географічному ареалу поширення виду, дозволяє оцінити можливість поширення виду, який переселяється, у новій географічній зоні.

Для попереднього оцінювання доцільності проведення акліматизаційних робіт щодо гідробіонтів за географічним критерієм необхідно проаналізувати сучасний ареал поширення виду, дослідити його палеоареал та спрогнозувати потенційні ареали поширення обраного рекрута.

2) екологічний критерій – відображає відповідність умов існування у новій водоймі екологічним вимогам виду-

інтродуцента. Особлива увага звертається на задоволення потреб виду в критичні періоди його життєвого циклу (період нересту, зимівлі, розвитку личинок тощо).

Попереднє оцінювання доцільності проведення акліматизаційних робіт за екологічним критерієм здійснюють за схемою.

3) біотичний критерій – виявляє наявність вільних кормових ресурсів для всіх стадій розвитку рекрута у водоймі, яка заселяється, дозволяє оцінити їх обсяги та доступність для споживання, встановлює наявність або відсутність близьких йому видів, можливих конкурентів і ворогів, інвазійних і інфекційних захворювань тощо. Цей критерій дає змогу оцінити можливість відновлення біотичних зв'язків виду-інтродуцента з навколишнім середовищем;

4) господарський критерій (за Б.Г. Іоганzenом), промисловий (за Т.С. Рассом) – передбачає господарську доцільність інтродукції обраного

виду, яку оцінюють за смаковими якостями і поживною цінністю об'єкта вселення, масовістю його популяцій, доступністю його для промислу чи використання як кормовий ресурс.

Проведення акліматизації нового виду гідробіонтів у обраній водоймі найуспішнішим буде за позитивної оцінки відносно всіх перерахованих критеріїв.

Методи акліматизації

Оскільки цілеспрямована акліматизація гідробіонтів – це досить специфічна сфера діяльності людини, яка несе певні ризики для навколишнього середовища, у процесі її становлення сформувалися власні чотири методи проведення робіт з вселення гідробіонтів у нові водойми.

Виділяють активний і пасивний методи та методи радіальної і ступінчастої акліматизації.

Суть активного методу полягає в тому, що людина активно втручається в процеси підготовки і проведення інтродукції, обирає вид для акліматизації, відбирає посадковий матеріал, визначає місце і час збору, а потім місце і час випуску інтродуцентів і у подальшому активно втручається у процеси виживання і пристосування інтродуцента, допомагаючи йому прийомами культивування, селекції, гібридизації, годівлі, охорони.

Суть пасивного методу полягає в тому, що роль людини обмежена вибором і перенесенням об'єкта акліматизації у новий регіон або водойму; решта етапів процесу залежить від природи інтродуцента.

Метод радіальної акліматизації базується на активному методі, а суть його полягає у створенні людиною під повним її контролем у розплідниках чи нерестово-вирощувальних господарствах плідникових стад інтродуцентів, забезпечення дозрівання плідників, отримання від них потомства, застосування до потомства методів попередньої адаптації щодо незвичного вираження основних абіотичних факторів майбутнього середовища існування і подальше розселення адаптованих особин в інші водойми однієї природно-кліматичної зони.

Метод ступінчастої акліматизації також базується на активному методі, а суть його полягає у поступовому перенесенні, просуванні нового виду в невласливу йому кліматичну зону через низку проміжних акліматизацій. Цей метод надзвичайно тривалий, оскільки вимагає завершення декількох біологічних циклів об'єктівінтродуцентів на кожному етапі. При цьому більшість видів все ж таки втрачають свої промислові якості чи екстер'єрні ознаки. Ніякий метод ступінчастої акліматизації, як би повільно він не проводився, не дозволяє переступити межу властивостей видів, а тільки дещо відсуває сублетальні зони умов існування до летальних. Цей метод є найменш ефективним, але він дозволяє у деяких випадках досить успішно освоювати нові об'єкти для аквакультури.

Оцінювання результатів акліматизації

Успішність проведених робіт з акліматизації нового виду гідробіонтів оцінюють за трибальною шкалою.

За такого оцінювання «**1 бал**» відповідає факту виживання вселених особин у водоймі-реципієнті, навіть якщо не відбулося їх розмноження;

- у «**2 бали**» оцінюють біологічний ефект від інтродукції, тобто формування нової популяції інтродуцентів за рахунок розмноження переселених особин і виживання їх потомства;

- у «**3 бали**» оцінюють промисловий ефект від акліматизації, тобто формування численної нової популяції виду, здатної до самовідтворення, входження переселенців до трофічних ланцюгів як кормові ресурси чи можливість використання нової популяції у промислі.

Промислово-господарська акліматизація вважається цілком успішною, якщо її результати можна оцінити в 3 бали. Отримання біологічного ефекту, який оцінюється в 2 бали, також свідчить про достатню успішність проведених акліматизаційних робіт, але вказує на необхідність більш тривалого їх підготовчого (латентного) періоду. Оцінка в 1 бал для промислово-господарської акліматизації є негативною. Аквакультуральна і прицільна акліматизація вважаються успішними вже за оцінювання в 1 бал, оскільки вони базуються на поетапній акліматизації, яка передбачає можливість відсутності природного нересту для нового об'єкта у водоймі-реципієнті, а поповнення його кількості буде відбуватися за рахунок повторних пересадок та регулярного зарибнення.

ТЕМА 5. Методи вибору форм для акліматизації (2 год)

1. Географічні методи вибору рекрутів.

2. Біоекологічні методи вибору рекрутів.

3. Відбір видів для акліматизації за господарською цінністю.

4. Відбір видів для акліматизації за біологічною вартістю.

5. Методи попередньої перевірки відібраних для акліматизації форм.

Вибір виду (рекрута) для акліматизації є першим етапом її теоретичної підготовки. Підхід до вибору рекрутів визначається метою акліматизації і є різним залежно від того, для чого здійснюється інтродукція: з метою поетапної акліматизації, культивування чи натуралізації виду у природних водоймах.

Розділяють географічні і біоекологічні методи вибору форм для акліматизації. Існують також методи відбору рекрутів за господарською цінністю та біологічною вартістю.

Географічні методи вибору рекрутів

Група географічних методів, які використовуються з метою вибору форм гідробіонтів для акліматизації базується на дослідженні ареалів поширення видів протягом всього їх історичного розвитку. Серед географічних методів виділяють метод аналогів, метод палеоареалів, метод потенційних ареалів.

Суть *методу аналогів* полягає у тому, що на основі ретельного вивчення комплексу природних умов існування виду, відібраного для акліматизації, підбирають для нього аналогічні місця за межами ареалу його поширення. При цьому для переселення використовують екотипи, які найбільше відповідають умовам водоймиреципієнта, перевагу віддають екологічним модифікаціям виду.

Географічні методи вибору форм гідробіонтів для акліматизації

Метод аналогів застосовується для попереднього (наближеного) оцінювання придатності рекрута для інтродукції. У разі позитивного оцінювання можливості акліматизації намагаються знайти надійні методи відбору посадкового матеріалу.

Метод палеоареалів базується на дослідженні філогенетичного розвитку видів, відібраних для акліматизації. Протягом історичного часу існування виду його ареал може неодноразово змінюватися під впливом коливань клімату або інших факторів середовища. Пристосування до нових умов існування залишає свої сліди в комплексі морфологічних і фізіологічних ознак особин. Таким чином, ареал поширення видів, як рослин, так і тварин, є функцією історичних і нині діючих чинників середовища у поєднанні з властивостями видів. Розглядаючи ареал поширення виду в історичному аспекті, можна за палеоареалами підшукати для сучасних форм відповідні умови життя в інших районах або водоймах і подолати бар'єри, які розірвали ареали видів.

Метод потенційних ареалів для підбору форм для акліматизації використовує дослідження рівня витривалості виду до нових незвичних умов існування і його здатності до адаптаційної мінливості.

Витривалість видів є ознакою, яка формується у процесі їх історичного розвитку і контролюється законами органічної еволюції. Цими ж законами контролюється і мінливість морфологічних та фізіологічних ознак. При цьому морфофункціональна мінливість не завжди супроводжується змінами витривалості. Ця теорія дозволяє вважати за можливе переселення видів в умови, які відрізняються від умов материнських водойм, але не виходять за «межі витривалості» інтродуцента. Ареал, який може займати вид відповідно своєї витривалості, називається потенційним. Величина потенційного ареалу залежить від

можливостей, які мав вид до переселення, і сили конкуренції, яку він зустрине у новому середовищі.

Біоекологічні методи вибору рекрутів

В основі групи біоекологічних методів вибору форм для акліматизації лежить дослідження комплексу пристосувальних ознак виду до середовища існування, так званих, життєвих форм і потенційних властивостей видів, які можуть проявлятися за зміни градієнтів біотопів.

Біоекологічні методи вибору форм гідробіонтів для акліматизації

Метод життєвих форм передбачає вивчення комплексів пристосувальних ознак, які забезпечують виживання представників тих чи інших видів у середовищі їх існування. Життєва форма формується у процесі історичного розвитку виду. Із цього випливає, що під впливом середовища існування види здатні змінювати свої вимоги до умов життя у відносно короткий термін, а тому можлива їх акліматизація в умовах, які відрізняються від материнських, але відповідають пройденому історичному шляху.

Метод потенційних властивостей видів базується на положенні про приховані спадкові еколого-фізіологічні властивості живих організмів, які можуть не проявлятися у сучасних умовах існування. У особин сучасних видів і у окремих їх популяцій проявляються тільки ті властивості, які необхідні у цих умовах існування, а потенційно зберігаються властивості, передані їм у спадок предками. За зміни середовища (або умов життя) можливий прояв прихованих рис, внаслідок чого збільшується життєстійкість виду і розширюються його адаптивні та акліматизаційні можливості. Таким чином, у відібраних для інтродукції видів необхідно враховувати не тільки характерні для цієї екоморфи риси біології, екології і морфології, але і риси, які можуть проявитися у новому середовищі.

У процесі встановлення потенційних властивостей видів можна передбачити характер адаптацій і напрямок мінливості переселенців, тобто можна підібрати нове середовище згідно з їх адаптивними можливостями. Екологофізіологічний підхід до вибору інтродуцентів дозволяє використати адаптивні можливості особин на різних стадіях їх розвитку і виявити найвужчі зони адаптацій у різні періоди їх онтогенезу. Це має важливе значення для подолання найважчої фази акліматизації – фази адаптації посадкового матеріалу і його потомства до фізико-хімічних умов середовища. У подальшому, коли переселенець почне формувати свою популяцію, еколого-фізіологічні особливості переселеної екоморфи втрачають своє значення, оскільки під тиском нового середовища і природного відбору виникає нова екоморфа. Чіткий відбір певної екоморфи

має значення і для посилення та закріплення яскраво виражених рис і властивостей, які цікавлять акліматизаторів, шляхом селекції або гібридизації.

Відбір видів для акліматизації за господарською цінністю

За цілеспрямованої акліматизації гідробіонтів, яку проводить людина з певною метою і за чітко розробленим планом, перш за все, увага звертається на господарську цінність рекрута.

Господарська цінність видів визначається різними показниками, які не можна порівняти між собою: одні об'єкти ціняться за смакові якості, інші – за високий вміст жирів, треті – внаслідок традиційних смаків місцевого населення.

Об'єктивним методом оцінювання господарської цінності обраного для акліматизації виду гідробіонтів є його оцінювання за біохімічним складом та виходом їстівних частин, тобто калорійністю і засвоюваністю як продукту харчування людини. За цими показниками визначається товарна цінність і вартість риби та інших гідробіонтів згідно з ДСТУ 2284-93 «Риба жива. Загальні технічні умови» (цей стандарт не поширюється на морські види гідробіонтів) та ДСТУ 3326-96 «Риба, морські безхребетні, водорості та продукти їх перероблення. Терміни та визначення».

Калорійність (енергетична цінність) встановлюється за сумарним вмістом жирів, білків і вуглеводів. Вміст останніх у об'єктах акліматизації становить не більше 1%, тому вони суттєво не впливають на калорійність. Білки рибних та морепродуктів характеризуються високою засвоюваністю (до 93-95%), яка значно переважає білки м'яса інших сільськогосподарських тварин. Висока засвоюваність білків пов'язана з невисоким вмістом серед них білків сполучних тканин, майже повною відсутністю еластину, легкою глютинізацією колагену. Ступінь засвоєння рибних і морепродуктів в організмі людини визначається також співвідношенням білків і жирів у їх тканинах. За відсутності або надто високого вмісту жирів у тканинах і органах риб, ракоподібних, молюсків і т. ін. засвоєння білків знижується. Рівень засвоєння жирів високий і становить 96-97%. Риб'ячий жир має рідку консистенцію і містить понад 80% ненасичених жирних кислот (від загальної їх кількості).

Для об'єктів акліматизації, які будуть використовуватися як продукти харчування людини, важливе значення має їх біологічна повноцінність, тобто здатність речовин хімічного складу забезпечувати формування пластичного резерву організму людини.

Для встановлення харчової цінності рекрутів визначають азотисту фракцію і амінокислотний спектр білків, жирнокислотний і груповий склад ліпідів, ступінь їх окиснення, а також вміст мінеральних речовин і вітамінів в об'єкті дослідження.

Цінність об'єктів акліматизації, як продуктів харчування, відображає, в першу чергу, якість білкового компоненту, пов'язаного із збалансуванням його амінокислотного складу, а також здатність його максимально перетравлюватися, засвоюватися і використовуватися організмом людини. Для визначення харчової цінності об'єкта акліматизації досліджується амінокислотний склад його білків і порівнюється з ідеальною шкалою амінокислот, яка відображає склад гіпотетичного білка, повністю збалансованого за вмістом амінокислот, розробленою об'єднаним експертним комітетом ФАО/ВОЗ. Це порівняння становить метод амінокислотного скору. Лімітуючою щодо поживної цінності вважається амінокислота, скор якої має мінімальне значення.

Існують й інші способи оцінювання якості білка: загальний вміст амінокислот, коефіцієнт ефективності білка, коефіцієнт використання білка.

Поряд з білками харчову цінність риб і безхребетних обумовлюють ліпіди. Якість ліпідного складу визначається наявністю в них фосфатидів, поліненасичених жирних кислот і вітамінів за ліпідним скором. Для жирнокислотного складу ліпідів цінних видів гідробіонтів характерний високий вміст кислот з п'яти і шести подвійними зв'язками, які забезпечують ефективний ліпідний обмін, проникливість капілярів і зниження рівня холестерину у крові людини, що дозволяє віднести м'ясо риб і безхребетних до дієтичних і лікувальнопрофілактичних продуктів харчування.

У зв'язку з тим, що вуглеводи присутні в їстівних частинах рибних продуктів у незначній кількості, вони мало впливають на їх поживну цінність, вуглеводного скору, як правило, не проводять. Аміоцукри і полімери, які їх містять, характеризуються високою біологічною активністю і мають інгібуючий вплив на негативні процеси в обміні речовин людини.

Мінеральні речовини, які містяться в об'єктах акліматизації, диференціюють на біологічно активні компоненти – Cu, Zn, Sn, Se, Fe, Ni, Cr, Al, Mn, Co, F і J та групу речовин, роль яких ще до кінця не встановлено, – B, Mo, V, Si, Br. Регламентація вмісту мінеральних речовин у рибних продуктах здійснюється державними стандартами щодо якості продуктів харчування ДСТУ 2284-93 «Риба жива. Загальні технічні умови» та ДСТУ 3326-96 «Риба, морські безхребетні, водорості та продукти їх перероблення. Терміни та визначення».

За інтегральним скором щодо перерахованих вище складових якості продуктів харчування і визначають господарську цінність об'єкта акліматизації.

Якщо об'єкт акліматизують цілеспрямовано для отримання певного виду сировини оцінювання його господарської цінності проводитиметься за вмістом цільового сировинного компонента.

Відбір видів для акліматизації за біологічною вартістю

Під час вибору видів гідробіонтів для повноциклічної цілеспрямованої акліматизації аж до фази натуралізації необхідно враховувати їх біологічну вартість.

Під *біологічною вартістю* організму розуміють співвідношення загальних витрат органічних ресурсів (кормів), що пішли на ріст і розвиток особин, включених у трофічний ланцюг, до величини та швидкості оплати цих витрат його кінцевою ланкою.

Популяція інтродуцента оплачує понесені водоймою кормові витрати приростом своєї біомаси, а швидкість дозрівання особин впливає на оборотність органічної речовини і отримання промислової продукції, тобто органічна речовина виступає у ролі змінного капіталу водойми, а кормові ресурси – оборотного.

Оплата витрачених кормових ресурсів може здійснюватися за рахунок:

- 1) величини вагового приросту особин (довгоциклічні гідробіонти здатні нарощувати велику масу);
- 2) збільшення чисельності популяцій за мінімального приросту особини за одиницю часу (короткоциклічні гідробіонти мають дуже численні популяції);
- 3) збільшення біомаси за рахунок обох цих показників (середньоциклічні гідробіонти).

Оплата корму особоною виражається кормовим коефіцієнтом або енергетичним показником.

Кормовий коефіцієнт (K_k) – це відношення кількості одиниць затрачених кормів до кількості одиниць маси, яку набирає об'єкт акліматизації;

Енергетичний показник (K_2) – це відношення кількості затраченої енергії використаних кормів до кількості енергії, акумульованої в організмі.

Таким чином, для визначення біологічної вартості виду важливе значення має продуктивність його особин, тривалість їх дозрівання та те, яке місце в екосистемі займе інтродуцент, тобто коли і яким чином він оплатить витрати кормів і які витрати понесе водойма за його появи.

Продуктивність особин певного виду гідробіонтів оцінюють за соматичним коефіцієнтом продуктивності (СКП), який отримують у результаті порівняння середніх річних приростів маси особин риб (або безхребетних) одного трофічного рівня, взятих за період їх дозрівання з тривалістю цих періодів.

Характер живлення гідробіонтів відображається на темпі їх росту таким чином: зоопланктонофаги, які витрачають на міграції і добування їжі величезну кількість енергії, більш тугорослі, ніж бентофаги і хижаки, які поїдають крупніший і концентрований корм.

За соматичним коефіцієнтом продуктивності серед планктонофагів найбільш продуктивні пелядь, оселедці, шемая; серед бентофагів – сазан,

вирезуб, кутум, камбалакалкан; серед хижаків – лососеві і сом; менш продуктивні, але маючі значну потенційну можливість росту – смугастий окунь і судак.

Лососі найбільш продуктивні серед хижаків холодної зони і конкурують у цьому відношенні з представниками теплих зон і навіть ганоїдними. Серед лососевих найпродуктивнішою є горбуша, а найменш продуктивним – європейський благородний лосось.

Будь-який організм займає певний трофічний рівень і його існування залежить від витрати кормів на всіх організмів, включених у трофічний ланцюг. Чим далі стоїть інтродуцент від первинної ланки, тим більше його «біологічна вартість».

Важливо знати, в яку ланку трофічного ланцюга вводиться новий вид. При цьому необхідно визначити, прискорить чи уповільнить його поява колообіг речовин у трофічних ланцюгах і у водоймі загалом. Прискорюють процеси колообігу речовин у водоймах короткоциклічні види, серед риб найбільш динамічні – планктонофаги. Економлячи на прирості тіла, короткоциклічні риби витрачають енергію кормів на моторику і формування статевих продуктів. Внаслідок швидкої зміни поколінь і високої елімінації окремих генерацій такі риби легше переносять зміну екологічних умов, швидше адаптуються і набувають морфо-фізіологічних змін, тому виявляються надзвичайно життєстійкими в нових умовах. Вони без допомоги людини займають відповідні біотопи і, характеризуючись величезною кормовою пластичністю, конкурують з іншими мешканцями водойми. Проте, не дивлячись на біологічну «дешевизну», короткоциклічних риб без спеціального призначення переселяти недоцільно, щоб не подовжувати харчовий ланцюг і не вводити трофічного конкурента аборигенам.

Вселення дрібних тугорослих, короткоциклічних хижаків майже завжди призводить до зниження якості і кількості промислової продукції. Вони виїдають дрібні, потрібні іншим риbam корми, ікру, личинок і молодь риб, швидко нарощують чисельність, а самі мало використовуються як корм і в промислі.

Швидкорослі і швидкодозріваючі хижаки мають найвищий СКП (лососеві), вони часто вводять у колообіг речовин додаткові ресурси (малоцінних і смітних риб), збільшуючи оборотний капітал, сприяють прискоренню обороту і, як правило, покращують якість промислової продукції.

Середньо- і довгоциклічні види не можуть швидко адаптуватися до нових умов і нарощувати чисельність популяції. Вони менш конкурентоспроможні і часто поступаються своїм життєвим простором скоростиглим видам. Вони із самого початку появи у водоймі потерпають і від пресу промислу, а тому потребують різних заходів для підтримання щільності створюваної популяції.

Існує різниця в принципах відбору гідробіонтів за біологічною вартістю для натуралізації в природних водоймах і для поетапної акліматизації в аквакультурі.

Для натуралізації, як правило, обирають об'єкти швидко дозріваючі з високим темпом накопичення маси або численними популяціями, оскільки вони підпадуть під експлуатацію, яка доцільна після дозрівання.

Для аквакультури і за товарного вирощування можуть бути вигідні риби з високим темпом росту. Тривалість періоду їх дозрівання і чисельність популяції не мають великого значення, оскільки в нагульних господарствах і водоймах продукцію можна знімати в будь-який час після досягнення рибою товарної цінності.

Методи попередньої перевірки відібраних для акліматизації форм

Відібрана у першому наближенні форма для переселення повинна пройти екологічну перевірку. Перевірку рекрутів проводять методом інтродукції філогенетичних комплексів або методом біоекологічного аналізу властивостей видів.

Метод інтродукції філогенетичних комплексів полягає у тому, що корисні види одного роду або родини з різних природно-кліматичних зон поміщають в однорідні умови. З них за реакцією переселенців на нові умови вибирають найбільш відповідні види для інтродукції. Метод може бути застосований для екологічної перевірки малорухливих або прикріплених гідробіонтів.

Метод біоекологічного аналізу властивостей видів передбачає, що перевірка екологічної витривалості рекрута може бути здійснена шляхом ставлення широких експериментальних досліджень у лабораторних і природних умовах. Для проведення перевірки вибирають низку життєво важливих чинників нового водного середовища існування виду (температура води, освітлення, солоність, кисневий режим тощо) і досліджують набір градацій цих факторів та ступінь виживання інтродуцентів за різних співвідношеннях обраних градацій. Добре поставлений експеримент допомагає підвищити результативність інтродукцій і передбачати результати перших двох фаз акліматизації гідробіонтів.

Модуль 3

Основні та перспективні об'єкти для акліматизаційних робіт серед риб. Відтворення іхтіофауни та підвищення рибопродуктивності

ТЕМА 6. Основні принципи відбору рекрутів для акліматизації (2 год)

1.Відновлення зв'язків інтродуцентів з абіотичним середовищем водойми вселення.

2. Відновлення зв'язків інтродуцентів з біотичним середовищем водойми вселення.

Відновлення зв'язків інтродуцентів з абіотичним середовищем водойми вселення

Для підтримки енергетичного обміну і загальної життєдіяльності холоднокровним водним організмам із зовнішнього середовища необхідні: **кисень** для енергетичного обміну і **солі** для процесів осморегуляції. Все інше вони отримують з кормами.

Якість кисню, розчиненого у воді, як правило, залишається постійною і тому він споживається організмом (у сприятливих умовах) безперешкодно. Але кількість кисню може зазнавати різких коливань. Потреба в кисні гідробіонтів залежить від їх видової специфіки, стадії розвитку, розмірів особин та їх активності. За вимогливістю до кисню гідробіонтів ділять на дві групи:

а) оксифільні (стенооксибіонтні) види – надзвичайно вимогливі до вмісту кисню у воді, виживають за його парціального тиску не нижче 50-80 мм рт. ст., що відповідає його вмісту у воді на рівні 2,3 мг/л, або 30-40% насичення прісної води за температури 20° С. До таких організмів належать лососеві (форель, лососі), окуневі (судак, смугастий окунь), з безхребетних: гамариди прибіійної зони, мізиди, деякі краби, лангусти;

б) евриоксифільні (евриоксибіонтні) види – відносно легко переносять коливання парціального тиску кисню і здатні існувати за мінімальних його кількостей – близько 1 мг/л за парціального тиску близько 20 мм рт. ст., або 20% насичення киснем прісної води за температури 20° С. До евриоксифільних належать риби стоячих вод і безхребетні, які знаходяться у ґрунті.

Серед риб, які входять до списків інтродуцентів, немає видів, здатних хоча б тимчасово існувати без кисню. Надзвичайно чутливі до газового режиму ракоподібні. Але серед безхребетних є види моллюсків, червів тощо, які здатні тривалий час переносити дефіцит кисню. Моллюски можуть виживати без кисню від 4 – 7 до 100 год. і більше.

Під час проведення акліматизаційних робіт особлива увага звертається на вимогливість до вмісту кисню у воді та фізіологічну витривалість щодо коливань парціального тиску кисню риб і ракоподібних. Для цього визначають рівень споживання кисню організмами, які знаходяться в активному стані (активний обмін) під впливом різних факторів середовища (температура, солоність тощо), на різних етапах розвитку, а також встановлюють критичні порогові значення насичення води киснем для окремих видів, які знаходяться в різних умовах середовища, особливо під час їх транспортування.

За вимогливістю до сольових режимів водойм, гідробіонти, з якими працюють акліматизатори, представлені видами прісноводного, солонуватоводного і морського походження. Серед них є стеногалінні і евригалінні форми. Перші важко, а другі відносно легко переносять зміну сольового складу вод. Небагато видів здатні виживати у всьому сольовому діапазоні від 0 до 300‰.

Прісноводні гідробіонти у більшості випадків здатні переносити значні коливання солоності.

Безхребетні можуть адаптуватися до солоності вод у межах від 0,01 до 7,5‰. Сольовий діапазон молюска *Unio pictorum* – 0-2,5‰; коловерток *Asplanchna priodonta* – 0-5‰; *Brachionus pala* – 0-6‰; олігохет *Limnodrilus* – 0-7,5‰; циклопа *Cyclops strenuus* – 0-7‰ тощо.

Адаптивність коропових проявляється в межах 0-12‰, окуневих 0-14; осетрових – 0-18 і 0-36‰, лососевих – 0-36‰.

Широка евригалінність властива дорослим або цілком сформованим особинам, молодь більш чутлива до сольового режиму і віддає перевагу прісним або слабо солоним водам (0-3‰).

Через різну чутливість риб до солоності в онтогенезі виникли прохідні і напівпрохідні стада в морських басейнах (осетрові, лососеві, оселедцеві, коропові, окуневі). Проте, не дивлячись на тривале (багато тисячоліть) існування прохідних і напівпрохідних форм риб, їх властивість – перехід з прісної води в солону і назад, – слабо закріплено або зовсім не закріплено природним відбором і вона не є спадковою ознакою. Прохідні і напівпрохідні риби легко утворюють туводні стада (лящ, судак) і форми (сигові, осетрові та ін.), залишаючись в прісній воді протягом всього біологічного циклу.

Вимоги прісноводних риб до сольових умов у період розмноження дуже суворі і спадково закріплені. У природних умовах вони не піддаються зміні, і нерест відбувається в типово прісних водах.

Морська фауна більш евригалінна і проявляє адаптації в межах 5-47‰, але не переносить прісну воду, особливо в період розмноження.

Найбільш стеногалінними є голкошкірі, брахіоподи, багато молюсків і ракоподібні. З риб типово стеногалінними є тунці, зубатки, нототенія.

До евригалінних видів належать кефалеві, камбалові, які адаптуються до води солоністю від 18 до 40‰. Дорослі особини і мальки, що добре сформувалися, здатні проникати в опріснені (10-12‰) і навіть прісні води.

Таким чином, від мінералізації води у водоймі-реципієнті залежить видовий склад можливого акліматизаційного фонду і нормальний перебіг розвитку певних груп тварин. Чим менше солоність вод, тим більш бідне населення і тим менше продуктивність 2 і 3-ї ланок харчового ланцюга.

Завдяки пластичності солонуватоводних видів та їх здатності виживати у водах проміжної солоності (0,5-17‰) і навіть у прісних водах багато

безхребетних увійшли до основного акліматизаційного фонду кормових організмів і ними заселена велика кількість прісних і солонуватих водойм.

Зміна видових властивостей інтродуцентів можлива і за рахунок включення в їх обмін речовин якісно нових елементів середовища, здатних замінити втрачені організмом зв'язки з середовищем материнської водойми. Встановлено, що у водах океанічного типу в процесі осморегуляції гідробіонтів найбільш активну участь беруть хлорні солі (NaCl, KCl), а в солонуватих водах помітну роль виконують і менш активні двовалентні сполуки кальцію і магнію. Наявність двовалентних іонів Ca^{2+} та Mg^{2+} пом'якшує дію одновалентних, і сольовий обмін у гідробіонтів у водах прісноводного типу відбувається у більш широкому сольовому діапазоні, ніж у воді океанічного типу. Одновалентні іони солей окреслюють мінімальний сольовий діапазон витривалості виду, а двовалентні – максимальний.

Найбільш лабільним у цьому відношенні є процес осморегуляції у морських і солонуватоводних організмів, про що свідчить інтенсивне проникнення морських видів у солонуваті води і солонуватих у прісні.

Класичним прикладом може бути дрейсена (*Dreissena polymorpha* L.) солонуватоводного походження. У її осморегуляторний механізм включилися двовалентні іони, що сприяло подоланню нею сольового бар'єра між солонуватими і прісними водами. Дрейсена сьогодні населяє солонуваті і прісні води. Проте перебудова осморегуляторного процесу дрейсени з солонуватоводного на типово морський з різким переважанням у воді одновалентних хлоридних іонів виявилася неможливою. Дрейсена практично не змогла освоїти солонуваті моря з океанічним складом вод. Вона не проникла далі естуаріїв і дельт річок і населяє води більш слабкої солоності (0,3-5‰).

Необхідна для виживання та освоєння нових біотопів інтенсивність обміну речовин інтродуцентів визначається і **фізичними умовами середовища**.

До найважливіших фізичних факторів водного середовища, які визначають екологічну ємкість водойми-реципієнта, належить, перш за все, **температура і межі її коливань**.

Щодо температурних режимів адаптації гідробіонтів, як вже зазначалося раніше, широкі і проявляються у зміні інтенсивності перебігу біологічних (температура росту, швидкість дозрівання, плодючість) та фізіологічних (обмін речовин, активність ферментів) процесів, у зміні швидкості поведінкових реакцій, рівня життєстійкості особин.

Особини пойкилотермних тварин (температура тіла яких залежить від температури зовнішнього середовища) здатні пристосовуватися до широкої амплітуди коливань температурних режимів, але дуже чутливі до їх різких змін. Особливо небезпечні різкі стрибкоподібні підвищення температур. За досягнення верхнього порогу фізіологічної норми в організмі настає термічний шок і він, зазвичай, є незворотним, що призводить до загибелі

особин. Більш терпиме відношення гідробіонтів до зниження температур. Багато видів здатні переносити короточасне промерзання, а сезонні зміни температур до нульових і від'ємних значень у зимовий період здатні переносити всі види помірної і арктичної зони.

Встановлено, що для кожного виду риб існує певний температурний поріг, нижче якого неможливе розмноження, це так звана «видова температурна точка нересту», рівень якої визначається зоогеографічною приналежністю виду. У зв'язку з цим широкого визнання набуло правило Ортона-Руннстрема: теплолюбність видів визначається температурою їх нересту; арктичні види, просуваючись у бореальні води, розмножуються за температур, близьких до мінімальних для цієї кліматичної зони; бореальні види, просуваючись на північ, розмножуються за температур, максимальних для арктичних областей.

Температурний фактор має істотний вплив на потенційну плодючість риб. Під час просування на північ або у континентальні холодні зони теплолюбних риб (ляща, чехоні і т. ін.) – відбуваються такі зміни:

а) тривалий період майже цілорічного нересту замінюється укороченим сезонним;

б) скорочується кількість виметів ікри;

в) знижується потенційна плодючість риб.

Переселення виду на північ або південь у водойми, розміщені далеко за межами ареалу, ослаблює життєстійкість переселенця.

Важливе значення під час проведення акліматизаційних робіт відіграє і **світло**, зокрема **режим освітлення нового біотопу**. Для інтродукцій рослин неодмінною умовою їх виживання є підбір відповідного світлового режиму. Тварини у меншій мірі залежать від освітлення.

Водне середовище нерівномірно поглинає окремі ділянки спектра. Тільки поверхневий 50-100-метровий шар води океанів фактично придатний для життя рослин. Він є продукційним шаром для макрофітів і фітопланктону та пасовищем для зоопланктону і риб. Найінтенсивнішому освітленню піддаються тропічні зони океану, в них фотичний шар найбільшої товщини (майже 100 м). У північних широтах продукційний шар менше і глибини більше 50 м вже бідні фітопланктоном. У прісній воді, менш прозорій, ніж води океану, рослинність не опускається нижче 30 м. Часто фотичний шар займає всього 1-2 м.

Водні рослини не бояться прямого освітлення сонячним промінням, а тварини віддають перевагу розсіяному світлу. На пряме освітлення безхребетні і риби реагують по-різному – одні входять в освітлену зону і концентруються в ній, інші відступають в затінені ділянки. Властивістю позитивного або негативного фототропізму можна широко користуватися під час підготовки і відсортовування інтродуцентів від інших видів.

Фототропізм тварин може змінюватися залежно від солоності, температури, рН і т. ін.; не залишається однаковим він і у особин на різних стадіях індивідуального розвитку.

Слід пам'ятати про ці властивості безхребетних і риб при виборі місць для їх випуску при трансплантації. Випуск фототропічних безхребетних і личинок риб в яскраво освітлені місця сприяє їх концентрації, а це може бути і корисним, і небезпечним. Концентрація тварин корисна для забезпечення їх роіння і розмноження, але небезпечна для виживання. Значне скупчення особин може привернути увагу хижаків, і вселенці будуть знищені раніше, ніж знайдуть притулок.

На успіх акліматизаційних робіт впливає і **наявність відповідних субстратів для життя і розмноження інтродуцентів**. Пелагічні форми, які населяють товщу води, мало залежать від ґрунтів водойми і рідко потребують субстрату. Для виживання донних і нектобентичних організмів ґрунти мають величезне значення. Літофілам (мідії, дрейсени, баянуси, асцидії та ін.) необхідний твердий субстрат для прикріплення, псамофілам (корофіїди, гамариди, мізиди, кардіїди) – для побудови будиночків або укриття (епіфауна); поліхети (Нуранія, Nereidae), личинки комах – хіроміди, деякі молюски – макома, синдесмія – пелофіли, вони віддають перевагу м'яким мулам або сильно замуленому піску, щоб будувати нори і зариватися глибше в ґрунт (інфауна).

Серед донних безхребетних, які переселяються, є представники різних груп. Під час акліматизації види, тісно пов'язані з ґрунтом зберігають свої вимоги до нього. Гідробіонти, вселені на невластивий їм донний субстрат, пригнічуються і поступово відмирають. Відсутність необхідного ґрунту або субстрату для прикріплення, побудови будиночків і нір призводить до загибелі переселенців.

Нектобентичні форми (мізиди, креветки) відносно легко переносять варіабельність ґрунтів. Навіть у районах з мулистими ґрунтами, але доброю протічністю багато хто з мізид добре виживає і утворює значну біомасу. Але все-таки ракоподібні уникають м'яких мулистих ґрунтів.

Багатьом риbam також необхідні певні ґрунти протягом всього життя або в період нересту.

Більшість прісноводних риб потребує «нерестового» субстрату, з них: літофілів (що відкладають ікру на твердий ґрунт) – майже 56%, фітофілів (що відкладають ікру на рослини) – 12%, псамофілів (що відкладають ікру на підмита коріння рослин) – 11% і пелагофілів (що відкладають ікру в товщу води) – понад 8%. Кількість видів інших екологічних груп – індиферентних до наявності нерестових субстратів, тих, що виношують потомство, або живородних – невелика.

До літофільних риб належать найцінніші і найбільш часто використовувані для акліматизації осетрові, лососеві, багато корошових. До фітофілів належать щучі, умброві, деякі корошові (лящ, вобла, сазан); до

псамофілів – деякі коропіві, в'юни. До пелагофільних належать риби амурського комплексу (білий амур, білий і строкатий товстолоби), деякі оселедцеві (тюлька, кільки), анчоусові (хамса, шпроти), кефалеві, камбала-калкан.

Індиферентні до нерестового субстрату представники родини окуневих (окунь, йорж, судак). Це, ймовірно, сприяє успішному приживанню судака в нових водоймах при його інтродукціях і затрудняє боротьбу з окунем і йоржем як малоцінними рибами.

На умови життя і розповсюдження гідробіонтів істотний вплив мають **швидкість течій і рух водяних мас**. Річкові риби (коропіві, соми, щуки) шукають затишні зони. Значні швидкості течій (понад 5 м/с) важко долають навіть такі сильні риби, як лососеві, осетрові, рибець, шемая. Значні швидкості течій необхідні для підтримки пелагічної ікри на плаву. Наприклад, у рослиноїдних риб (товстолобів) ікра утримується у товщі води, коли швидкість течії в ній досягає 1-2 м/с. У рівнинних річках, де течії в межах нижчі 1-0,5 м/с, розмноження рослиноїдних риб неможливе. Багато безхребетних (струмковими, молюски) населяють річки і струмки із швидкою течією, але знаходять у них затишні зони або прикріплюються до субстрату, зариваються у ґрунт. Високі швидкості течій перешкоджають розселенню безхребетних у верхів'ях річок.

У річкових системах з каскадом дамб (Дніпро) швидкості плину вод та їх сезонні коливання зменшуються у декілька разів і наближуються до рухливості вод в озерах і морях (до 2 м/с). Малі швидкості течії (0,1-0,5 м/с) сприяють поступовому розселенню гідробіонтів. Особливо успішно розносяться течіями пелагічні личинки молюсків, ракоподібних, риб. Проточність дніпровських і багатьох інших водосховищ сприяє успішному виживанню як аборигенів (хірономіди), так і інтродуцентів (мізиди, поліхети). Завдяки слабким течіям або за зменшення швидкості плину вод від верхів'я до ділянок перед дамбами добре виживають нектобентичні (мізиди) і донні (поліхети) форми.

У морських басейнах течії також можуть перешкоджати або сприяти розселенню гідробіонтів. Переселенці з пелагічною личинкою (нереїди, двостулкові молюски, раки) швидше розселяються, якщо їх личинки розносяться течіями у сусідні сприятливі для їх існування зони. Багато гідробіонтів слугують індикаторами наявності морських течій з певним температурним режимом (у холодних панують діатомові водорості – *Chaetoceras*, *Synedra*, *Thalassiosira*, а в теплих – *Coccolithophoridae* і *Peridinea*).

Коливання рівня води, які відбуваються внаслідок приливновідпливних явищ у морях і спрацювання рівнів у водосховищах, можуть мати істотний вплив на результати акліматизації малорухливих, прикріплених об'єктів, які вселяються на мілководні ділянки водойм. Рухомі форми відступають і повертаються в прибережну зону разом з приливно-

відпливною хвилею, а прикріплені або сидячі в ґрунті оголюються і обсихають. Вони залишаються без їжі і в пригніченому стані майже половину свого життя. Внаслідок цього у них погіршуються темпи росту, затримується дозрівання.

Краще всіх спрацювання рівня переносять пелагічні види (фітопланктон, зоопланктон, риби-планктонофаги і з пелагічною ікרוю), нектобентичні (мізиди, гамариди) і форми з пелагічною личинкою (дрейсени, монодакна).

Розміри водойм вселення практично не впливають на успіх акліматизаційних робіт щодо гідробіонтів. Акліматизація і натуралізація риб можуть бути сумнівними тільки в дуже малих і мілководних водоймах (декілька десятків гектарів) з різкими коливаннями гідрологічного режиму.

Важливе значення для виживання гідробіонтів має **конфігурація берега**. За наявності бухт і затишних зон виживання безхребетних, личинок і молоді риб відбувається більш успішно, оскільки вони легше знаходять притулок, де ховаються від несприятливих фізико-хімічних умов (швидких течій, ударів хвиль, змучування ґрунту тощо) та від ворогів. У великих водоймах розосередження на значних просторах нечисленних вселенців затрудняє зустріч самців і самок і може перешкодити утворенню популяцій.

Відновлення зв'язків інтродуцентів з біотичним середовищем водойми вселення

Найважливішими біотичними факторами, які впливають на виживання вселенців і утворення ними стійких популяцій, є наявність корму, хижаків, конкурентів і паразитів.

Поживні речовини, що є кормом для вселенців, закладені в живих організмах (або їх залишках), які становлять для акліматизантів біологічне оточення і можуть бути факторами середовища, які сприяють чи перешкоджають їх приживанню у новому середовищі існування. Наприклад, надмірний розвиток фітопланктону, що є кормом для безхребетних і риб, може перешкоджати нормальному існуванню личинок і молоді риб, у тому числі і переселених фітофагів. З другого боку, невчасний розвиток потрібних кормових організмів або їх малі концентрації негативно позначаються на рекрутах, особливо на молоді.

Найбільше значення біотичне оточення має для ранніх стадій розвитку вселенців. Личинки багатьох риб мають малий запас жовтка або жиру для ендогенного живлення, малоактивні в перші дні життя і малі за розмірами, тому вимагають великих концентрацій дуже дрібного корму (інфузорій, коловороток, копепод, личинок моллюсків, баянусів). У личинок, які перейшли на зовнішнє живлення, найвужчий харчовий спектр, для задоволення їх кормових потреб у місцях випуску і майбутнього існування повинні бути в достатніх концентраціях відповідні кормові організми.

Практично всі риби на ранніх стадіях розвитку живляться планктоном і тому можливе загострення конкуренції серед молоді аборигенів і вселенців. Особливо небезпечне переселення личинок риб ранньою весною, коли концентрації кормових організмів малі і не забезпечують кормових потреб, що призводить до масової загибелі переселенців. Для личинок сигових (пелядь, ряпушка) харчовий спектр досить широкий, оскільки завдяки значному запасу поживних речовин у жовтку, вони переходять на активне живлення, досягнувши крупних розмірів, тому здатні споживати і відносно крупні корми. Менша вимогливість до корму є однією з причин кращого виживання сигових під час випуску їх у водойми на ранніх стадіях розвитку.

Активна молодь і дорослі особини риб, як правило, знаходять відповідний корм у новій водоймі, але і для них необхідно встановити нижній поріг концентрації кормових організмів.

Якщо група переселенців невелика, **конкурентні відносини** з аборигенами через корми практично не виникають. Але в разі зростання чисельності популяції вселенців все більшого значення набувають трофічні взаємовідносини. Найкраще приживання особин і формування у подальшому популяції (риб чи безхребетних) спостерігається у тих випадках, коли новий член угруповання споживає маловикористовувані корми або якщо у водоймі є значний запас необхідних кормів. Так, поліхети, мізиди, корофіїди й інші безхребетні прижилися і утворили численні популяції у водоймах з великими запасами рослинного детриту. У них не виникло гострої конкуренції через корми з аборигенами. Молодь рослиноїдних риб добре виживає й інтенсивно росте у південних водоймах з надміром фітопланктону або макрофітов і тривалим періодом їх вегетації, а також за відсутності інших споживачів рослин.

Досить часто вступають у конкурентні взаємовідносини з аборигенами зоопланктонофаги і бентофаги, що призводить або до зменшення темпу росту вселенців і аборигенів, які використовують однакові корми, або до зменшення чисельності тих та інших. У окремих випадках спостерігається витіснення одних видів іншими.

Істотний вплив на виживання вселенців можуть мати **хижаки**. Для ранніх стадій розвитку риб небезпечні численні представники тваринного і навіть рослинного світу. З «хижих» рослин прісних вод слід зазначити пухирчатку (*Utricularia vulgaris*), яка в дельтах річок може утворювати щільні зарості і у значній кількості знищувати зоопланктон і личинок риб.

Знищують личинок риб ракоподібні, п'явки, кишковопорожнинні. Для прісноводних риб безпеку представляють гідра і п'явки, для морських дуже небезпечні медузи, гребневики, гідроїдні поліпи. Щитень і циклопи в прісних водах, а в морських креветки, краби, гамариди можуть завдавати шкоди гніздам з ікрою, личинкам і молоді риб. Особливо небезпечними у прісних водах є хижі комахи та їх личинки: жуки-плавунці (*Ditiscidae*), водолюби (*Hydrophilidae*), водяні клопи (*Naucoridae*), водяні скорпіони

(*Nepidae*), личинки бабок (*Odonata*). Хижі комахи, жаби і птахи знищують личинок білорибци, сазана, коропа в риборозплідниках і ставах.

Небезпечними хижаками можуть бути риби-іхтіофаги. Особливо небезпечні типово хижі – щука, окунь, білізна, минь, судаки. Мирні, але численні і часто непромислові риби – плітка, верховодка, краснопірка, йорж, а також цінні – сазан, марена, чехоня також можуть живитися молоддю і личинками риб. Лящ і сазан виїдають ікру коропа, плітки і в'язя; плітка – личинок і мальків коропа; судак, окунь і щука захоплюють крупніших мальків риб, можуть стати і канібалами. Проте накопичено не так вже й багато фактів, які показували б, що хижаки перешкоджають виживанню вселених особин. Набагато частіше через хижаків подовжується термін нарощування чисельності вселенців і формування їх популяцій. Мала кількість особин в партіях, які вселяються у водойму, не відразу привертає увагу аборигенів.

Розсіваючись у просторі, інтродуценти уникають небезпеки.

Важливим фактором, який визначає біотичну ємкість водойми-реципієнта, є наявність паразитів. Всі гідробіонти заражені паразитами або хвороботворними бактеріями чи грибками. Лише ранні стадії (ікра, личинки) можуть бути стерильними. У разі вселення у нові умови часто спостерігається зміна паразитів. Деякі паразити вселенців, не знаходячи проміжних господарів, гинуть, а інші можуть бути передані аборигенам, що може нанести шкоду останнім. Часто вселенець отримує нових для себе паразитів, що може загрожувати його життєздатності і навіть виживанню.

Інфекційні захворювання, які вражають населення цілих водойм (краснуха тощо), небезпечні для переселених особин. Вселенці, що не мають імунітету, можуть постраждати або загинути від зараження. У свою чергу рекрути, взяті із зараженої водойми, можуть бути переносниками захворювань. Тому під час проведення акліматизаційних робіт у водоймах-донорах і водоймах-реципієнтах має бути нормальний стан відносно інфекційних захворювань. Проводити акліматизаційні роботи у водоймах неблагополучних щодо інфекційних захворювань риб та безхребетних.

ТЕМА 7. Основні та перспективні об'єкти для акліматизаційних робіт серед риб (4 год)

- 1. Рослиноїдні риби**
- 2. Коропоподібні**
- 3. Осетрові**
- 4. Лососеві**
- 5. Сигові**

Рослиноїдні риби

Для переселення з метою акліматизації і товарного вирощування останнім часом найчастіше використовують родини Коропових (*Cyprinidae*), Окуневих (*Percidae*), Осетрових (*Acipenseridae*) і Лососевих (*Salmonidae*).

Біологічну номенклатуру об'єктів акліматизації наведено згідно з ДСТУ 4415:2005 «Риби Азовського, Чорного морів і внутрішніх водойм України. Номенклатура біологічна і товарна».

Найбільш широко в Україні нині застосовується поетапна акліматизація **рослиноїдних риб** – білого товстолоба і білого амура. Достатньо поширені інтродукції строкатого товстолоба, значно менше – чорного амура.

Відтворення цих представників коропових у нашій країні можливе лише у штучних умовах заводським методом з використанням гіпофізарних ін'єкцій. Заводське відтворення базується у південних регіонах, у середній і північній смузі роботи із штучного відтворення прив'язують до водоймоохолоджувачів промислових підприємств та енергетичних об'єктів чи використовують системи терморегуляції. Формувати ремонтно-плідникові стада доцільно на базі рибних господарств, розміщених поблизу водоймоохолоджувачів. Пересадки здійснюють на стадії личинки.

Товстолоби білий і строкатий є типовими представниками теплолюбних рослиноїдних риб. Ці види належать до автохтонного фауністичного комплексу річкових басейнів Центрального і Південного Китаю, а також басейну р. Амур. Вони населяють ріки Східної Азії від Амуру на півночі до Південного Китаю на півдні, відсутні на корейському півострові. У річці Амур товстолоби поширені у середній і нижній частинах, зустрічаються у великих озерах. Розводити товстолобів почали у Китаї, потім у Таїланді, Тайвані, Японії, на о. Шрі-Ланка.

До України для акліматизації товстолоб строкатий разом з товстолобом білим були завезені у 70-х роках минулого століття і добре прижилися у ставах і водосховищах. У разі вирощування у полікультурі товстолоба білого використовують як біомеліоратора.

Товстолобик білий росте досить інтенсивно, в окремих випадках досягає довжини понад 1 м і маси понад 40 кг, статевої зрілості досягає у 5-6-річному віці, плодючість са-мок завдовжки 60 см становить майже 500 тис. ікринок, конкурентів у живленні немає. М'ясо має високу поживну цінність, жирність може досягати 20%.

Товстолобик строкатий може досягати довжини – до 1 м, маси – до 35 кг. Статевої зрілості досягає на 5-7 роках життя, плодючість – 0,5-1,1 млн ікринок. Живиться зоопланктоном, рідше – фітопланктоном і детритом. На ранніх етапах розвитку може становити конкуренцію у живленні коропа.

Товстолоб строкатий належить до середньожирних риб, вміст жирів у м'ясі трирічних товстолобів становить 3,4%, вміст білка – вище ніж у коропа

– 18,5%, калорійність – 5835,6 – 4403,0 кДж/кг. З віком із збільшенням розмірів харчова цінність риб збільшується. Цінними об'єктами для аквакультуральної та прицільної акліматизації є і завезені у той же час, що і товстолобики, амури: білий та чорний.

Білого амура давно культивують у ставових господарствах Китаю, а також по всій Південно-Східній Азії, включаючи Індонезію. Його було акліматизовано у багатьох країнах Азії, Європи, Америки, Африки. У 1960-х роках інтродуковано у ставові господарства Узбекистану і регулярно зариблювали молоддю у багато рівнинних водойм. Самовідтворення виду спостерігалось на середніх течіях Сирдар'ї і Амудар'ї. Із середини 60-х років минулого століття роботи із акліматизації білого амура розпочалися в Україні, Білорусі, Казахстані, Молдові, Європейській частині Російської Федерації. Упродовж останніх років молодь білого амура випускали практично в усі значні водосховища, озера і озерно-річкові системи. Найчастіше ж його вирощують у ставах. Особливо перспективне вирощування цього виду у ставах-охолоджувачах теплових електростанцій, які, як правило, сильно заростають вищою водною рослинністю, та інтродукції у канали південних регіонів, оскільки він — облігатний фітофаг.

Білий амур має високий темп росту: протягом 1-го року життя досягає 7-8 см довжини і 15-25 г маси, на 2 році – 15-16 см і 450-500 г, до 5 років – 35 см і 2,5 кг, до 7 років виростає до півметра і більше; статевої зрілості досягає на 7-10 роках життя, плодючість 100-800 тис. ікринок, невимогливий до вмісту у воді кисню, стійкий до інфекційних захворювань.

М'ясо цієї цінної промислової риби має гарні смакові якості. Порівняно з близьким за масою коропом білий амур забезпечує більший вихід їстівних частин (тушка, філе). З віком зі збільшенням розмірів харчова цінність риб збільшується: у трирічних білих амурів кількість їстівних частин зростає до 59,4%. М'ясо характеризується високими смаковими якостями, хоча вміст жирів у ньому значно нижче, ніж у товстолобів.

Чорний амур живе в річках Далекого Сходу Росії (Сунгарі, Уссурі), в оз. Ханка, а також у Китаї – від провінції Хубей до Кантона (річки Хуанхе, Янзи-цзян) і на острові Тайвань. У річці Амур цей вид риб зустрічається рідко.

Чорний амур – велика риба довжиною до 1 м і більше. Досягає маси до 36 і навіть до 60 кг, середня маса – майже 15 кг (у віці 13-14 років). Темп росту риб до настання статевої зрілості цілком визначається кількістю і якістю їжі.

Амур чорний – молюскофаг, має міцний жувальний апарат, він здатний дробити міцні мушлі навіть дорослих молюсків, використовується як біомеліоратор для боротьби з обростанням гідроспоруд дрейсною. За відсутності основного корму – молюсків, ріст чорного амура сповільнюється, це може навіть стати однією з причин його захворювань.

Серед інших видів корошових важливим об'єктом для акліматизаційних робіт у водоймах України є амурський сазан.

Підвищена зацікавленість амурським сазаном пов'язана із широким використанням у рибогосподарському виробництві корошо-сазанових гібридів, для яких характерні гетерозисні ознаки посиленої життєстійкості, більш швидких темпів росту, стійкості до низки захворювань. Ефект гетерозису найбільш чітко проявляється під час поєднання чистих ліній короша (самки) з амурськими сазанами чистої лінії (самці). Проте практика постійних інтродукцій амурського сазана з материнських водойм невиправдана через високу вартість перевезень і постійну небезпеку занесення збудників нових хвороб риб та небажаних супутніх видів. Тому для застосування в Україні пропонується аквакультуральна форма повноциклічної акліматизації цього виду у ставах чи малих водосховищах.

Корошоподібні

Важливим об'єктом для акліматизаційних робіт в Україні з ряду Корошоподібних вважається рід **Буфало** родини Чукучанових.

Здійснюються інтродукції трьох видів буфало: великоротого, малоротого і чорного.

Їх батьківщиною є водойми Північної Америки з високою та помірною швидкістю течії.

Великоротий буфало за темпами росту випереджає короша. Він досягає маси 40 кг, має досконалий фільтраційний апарат, живиться зоопланктоном. Стійкий до несприятливих умов, витримує високу каламутність води. Великоротий буфало – зграйні риби, які тримаються у товщі води, що дозволяє забезпечувати їх ефективний відлов стандартними знаряддями лову. Швидкий темп росту і висока плодючість цих риб – до 1,5 млн ікринок роблять їх бажаними об'єктами акліматизації.

Малоротий буфало досягає маси 17 – 18 кг, рот невеликий, нижній, зяброві тичинки короткі, потовщені, живиться бентосом. Мешкає в проточних глибоких водоймах.

Чорний буфало характеризується повільним ростом, він найдрібніший, досягає маси 7 кг. Рот невеликий нижній, зяброві тичинки короткі з булавоподібними потовщеннями, живиться бентосом. Мешкає здебільшого у великих і дрібних річках з швидкою течією, веде одноосібний придонний спосіб життя. Найбільші перспективи пов'язані зі вселенням чорного буфало у водойми-охолоджувачі енергетичних об'єктів, багаті на м'який зообентос замулені водойми півдня країни з незначним підвищенням мінералізації води (3-4‰).

Найбільш поширеним в Україні інтродуцентом родини окуневих є **судак**. Його використовують для зариблення внутрішніх водойм з 1896 року.

В останні роки у зв'язку зі зниженням його чисельності у водоймах внаслідок надмірного вилову актуальною є реакліматизація судака у межах природного ареалу поширення. Вселення судака у водойми різних типів було обґрунтовано Б.П.Лужиним, який вважав, що чисельні непромислові і малоцінні види риб можуть послужити кормом для нього, а він стане цінним об'єктом промислу. Цей розрахунок дав позитивний результат.

Судак невибагливий до умов існування, добре приживається і розмножується у нових водоймах, добре відновлює чисельність у материнських. Має середній темп росту, високу плодючість – до 1,1 млн ікринок. Оскільки глотка у судака відносно вузька, він не може нанести шкоди цінним промисловим риbam, у зв'язку з чим ціниться як чудовий біомеліоратор, якого використовують для боротьби з малоцінними дрібними рибами.

Серед перспективних об'єктів для акліматизаційних робіт із ряду окунеподібних слід назвати форелеокуня.

Форелеокунь (великоротий окунь) належить до чорних кам'яних окунів родини серанових. Він освоює чисті озера із густо зарослими берегами і глибинами 3-4 м, у тому числі і з солонуватою водою. У рибництві може використовуватися як біомеліоратор у спускних водоймах з посиленням розвитком смітної риби. Підсадка форелеокуня у стави не тільки дає додаткову рибну продукцію за рахунок самого окуня, але і сприяє підвищенню рибопродуктивності щодо коропа, оскільки він виїдає конкуруючих з коропом у живленні пуголовків, жаб, смітну рибу, а сам не є його харчовим конкурентом. Може використовуватися для боротьби з малоцінною рибою в озерах і водосховищах.

Нині багато країн Європи і Північної Америки займаються його штучним розведенням, тому сучасний ареал поширення форелеокуня уточнюється.

Форелеокунь у 1883 році був завезений у Німеччину з Північної Америки, а звідти поширився майже в усі європейські країни. У 1902 році його завезли з Німеччини до Росії в озеро Абрау під Новоросійськом, з якого в 1937 році пересадили в озеро Лиманчик того самого району, пізніше поширили в озера, водосховища та ставові господарства Московської і Воронежської областей, на Північний Кавказ. Переселенням цього виду у водойми України почали займатися у 70-х роках минулого століття. Інтродукції не можна вважати достатньо успішними, оскільки форелеокунь утворив тільки малочисельні локальні популяції в окремих водоймах західних регіонів України. Нині природна популяція форелеокуня існує в озері Пісочне Шацького національного природного парку.

Вид характеризується високою потенцією росту, старші вікові групи мають середню масу 4-5 кг і більше. Статевозрілим стає в дво-, трирічному віці, плодючість його 10-17 тис. ікринок, вихід молоді 4-5 тис. шт. на самку. У ставах самки дозрівають у віці двох років. Охоче нерестяться в звичних

коропових ставах без попередньої їх підготовки, відкладаючи ікру на різний субстрат (галька, трава, ущільнений ґрунт). Нерест відбувається у травні – червні за температури води 15-23° С. Самець охороняє ікру і мальків від хижаків. М'ясо у форелеокуня біле, щільне, з добрими смаковими якостями.

Невимогливість до умов середовища, широкий діапазон живлення, швидкий ріст, раннє дозрівання та високі смакові якості роблять форелеокуня цінним об'єктом акліматизації і штучного розведення.

Перспективним для акліматизації є і завезений з Північної Америки **смугасти́й окунь**, що належить до роду лавраків родини серанових.

Природний ареал його поширення – американське побережжя Атлантичного океану, від річки Святого Лаврентія на півночі до річки Сент-Джонс у Флориді, і південне побережжя Мексиканської затоки від Флориди до Луїзіани. У 1879 і 1882 рр. молодь смугастого окуня було випущено в естуарії річки СанФранциско на тихоокеанському побережжі, звідки він розповсюдився на північ до Ванкувера і на південь до Каліфорнійської затоки. З 1896 р. широко інтродукований у водосховища басейну річок Міссурі, Св. Франциска і Колорадо.

У 1965 р. молодь смугастого окуня було завезено в СРСР і вселено у водойми Азово-Чорноморського басейну та Каспійського моря. Було розроблено технологію одержання потомства смугастого окуня заводським методом із застосуванням гіпофізарних ін'єкцій. Штучним відтворенням цього виду займалися в риборозпліднику «Гарячий Ключ» на Кубані. Звідти у 1973 р. смугастого окуня було трансплантовано в Шапсугське водосховище, а в 1975 р. – у водойми Литви. Природне відтворення його спостерігалось у річках Кубань, Протока та в гірлах інших річок.

Крупні розміри (довжина до 180 см і вага до 50 кг) у поєднанні з високими смаковими якостями спонукають освоювати цей об'єкт для випасної аквакультури в природних і штучних водоймах комплексного призначення, а також для марикультури в плавучих садках.

Як перспективний об'єкт для акліматизаційних робіт у прісноводних водоймах Азово-Чорноморського басейну нині розглядається і **китайський окунь (ауха)** із родини серанових (рис. 17). Це досить великий пелагічний хижак, який досягає довжини 70 см і маси 8,6 кг.

Батьківщиною його є річки Китаю і Кореї, а також басейн річки Амур, основні нерестовища знаходяться на ділянці між м. Благовещенськ і оз. Болонь у Росії та у нижній течії Сунгарі у Китаї.

Статевої зрілості досягає на третьому-четвертому, частіше п'ятому році життя, досягнувши довжини 32-34 см. Плодючість від 48 до 380 тис., у середньому майже 160 тис. ікринок. Масовий нерест починається за температури води 20-26° С.

Молодь дуже рано переходить на хижацтво, досягнувши розмірів 5 мм. Дорослі особини живляться дрібними непромисловими видами риб. М'ясо

аухи має високі смакові якості і ціниться як делікатесний продукт харчування.

Важливими об'єктами акліматизаційних робіт є **осетрові**. Вони у межах природного ареалу живуть лише у північній півкулі і є найціннішими промисловими рибами, належать до швидкоростучих риб, які ефективно використовують кормові ресурси водойм.

Поширені осетрові переважно у водоймах Росії – понад 90% світових запасів. У водоймах України вони раніше мешкали в басейнах Чорного і Азовського морів, але внаслідок надмірного промислу та браконьєрства різко скоротили чисельність популяцій і перебувають на межі зникнення. Питання збільшення масштабів штучного відтворення та подальшої реакліматизації осетрових є надзвичайно актуальним нині для рибогосподарської галузі України, оскільки кормові ресурси Азовського та Чорного морів, які мають оптимальні умови для їх існування, використовуються лише на 7-11%. Потенційні можливості наших морів можуть забезпечити щорічний випуск 220 млн екз. молоді осетрових риб: 90 млн екз. осетра та 130 млн екз. севрюги. Використання тільки плідників, вилучених із природних умов не дозволяє забезпечити необхідні масштаби проведення акліматизаційних робіт, необхідна робота з формування репродуктивних ремонтно-плідникових стад осетрових. Існує два шляхи їх створення: доместикація плідників із природних водойм та вирощування з штучно отриманої молоді – «від ікри до ікри». Всі осетрові відкладають ікру в річках, на ділянках з гальковим або піщано-гальковим дном, швидкою течією та гарною аерацією води. У морській або стоячій воді нерест не проходить. Найважливішими районами їх нагулу є Азовське та північнозахідна частина Чорного моря. Питаннями відтворення природних популяцій осетрових займається ВАТ «ММК ім. Ілліча».

Об'єктами штучного розведення і акліматизації в Україні серед осетрових є **осетер, севрюга, стерлядь**.

Акліматизують російського осетра, інколи сибірського (ленського).

Російський осетер належить до риб з тривалим життєвим циклом (до 50 років). Статева зрілість настає пізно: у дослідженнях С.П.Озінковської було встановлено, що нерестову частину популяції становлять самки осетра у віці 11-24 роки та самці у віці 6-17 років. Аналіз вікової структури популяції осетра в Азовському морі показав, що самці дозрівають у віці з 6 років, самки – з 11. Плодючість російського осетра коливається у широких діапазонах – від 60 до 880 тис. ікринок, у середньому становить 170–300 тис. ікринок. Одна й та сама риба відкладає ікру не кожен рік. Упродовж життя нерест відбувається всього декілька разів (4–5). У нересті одночасно бере участь велика кількість різних вікових груп плідників.

Згідно з «Російсько-Українською програмою розвитку осетрового господарства в басейні Азовського та Чорного морів», схваленою на засіданні XIV сесії Російсько-Української комісії з питань рибальства в

Азовському та Чорному морях у листопаді 2002 р. реакліматизаційні роботи щодо російського осетра проводимуться на Дністрі у південно-східній частині України на межі кліматичних зон Північного та Південного степу.

Сибірський (ленський) осетер дуже невибагливий до умов існування і характеризується високими потенційними можливостями росту, особливо у тепловодних господарствах при ТЕС, де він росте у 7-9 разів швидше, ніж у природних умовах. Основне стадо ленського осетра мешкає у нижній частині річки Лена.

Плідникові стада створюються у багатьох рибоводних господарствах різних країн, у тому числі в Україні, Італії, Франції. Нині обставини склалися так, що чисельність ленського осетра у господарствах вище його чисельності у материнській водоймі. Перспектива акліматизації ленського осетра актуальна для Кременчуцького, Канівського та Київського водосховищ Дніпра, де умови існування оптимальні для його вселення та існують значні запаси кормових організмів (бентосу), які не повною мірою використовуються аборигенними видами.

Севрюга за інтенсивністю росту поступається осетрам. Статевої зрілості досягає у віці 5-13 років – самці, 10-7 років – самки.

Рибоводним освоєнням севрюги займається Білоцерківська дослідна станція Інституту гідробіології НАН України.

Стерлядь – один із небагатьох представників осетрових риб, які постійно живуть у прісних водах. Природний ареал поширення – річки басейнів Каспійського, Чорного, Азовського, Білого морів, басейни річок Об та Єнісей. Нині малочисельні популяції стерляді збереглися на окремих ділянках водойм басейнів Дніпра та Дністра, зустрічається вона в окремих водоймах басейну Дунаю. Широко впроваджується ставове вирощування стерляді у рибних господарствах України. Вона дуже вибаглива до якості води. Перевагу віддає прохолодній, чистій, проточній воді.

Стерлядь досягає маси 3-5 кг, але основу популяцій формують риби у віці 3-12 років з довжиною тіла до 35-55 см і вагою до 1,5 кг. Найшвидше росте дунайська стерлядь, яка на третьому році життя може досягати довжини 45 см та ваги 0,5 кг. Статевої зрілості самці досягають на 3-6 роках життя, самки – у 4-10-літньому віці. Прискорене статеве дозрівання спостерігається під час вирощування плідників у теплих скидних водах енергетичних об'єктів. Плодючість самок у межах 5-100 тис. ікринок залежно від віку.

Нині значну увагу приділяють акліматизації і введенню в іхтіокомплекси внутрішніх водойм України риб-сестонофагів, які не потребують штучної годівлі, характеризуються прискореним ростом у поєднанні з високою харчовою цінністю м'яса.

Одним із таких об'єктів є представник ряду осетроподібних – **веслоніс**.

Природним ареалом поширення веслоноса є річка Міссісіпі з притоками Огайо, Міссурі та Іллінойс. Зустрічається він в озерах та

водосховищах, зв'язаних з Міссісіпі, а також у деяких інших річках, що впадають у Мексиканську затоку. Протяжність ареалу поширення веслоноса з півночі на південь становить близько 2000 км, що значно урізноманітнює умови середовища, до яких пристосувався цей вид риб. У зв'язку з цим веслоніс характеризується високою екологічною пластичністю і може пристосовуватися до життя у різних типах внутрішніх водойм: ріках, озерах, водосховищах, що обумовлює його привабливість як об'єкта акліматизації. Його розглядають як перспективний об'єкт для введення в екосистеми рік, озер і водосховищ України.

Веслоніс (*Polyodon spathula* Walb.)

Статевої зрілості веслоніс досягає у віці 9-14 років (самки) та 6-9 років (самці). Може мати довжину 2 м та масу до 75 кілограмів. Плодючість риб довжиною 1,2-1,35 м становить від 80 до 200 тис. ікринок.

Високі смакові якості м'яса веслоноса, яке подібне до м'яса білуги, відсутність дрібних кісток і луски, високий вихід м'яса (понад 60%), делікатесна ікра дають підставу вважати його однією з найцінніших акліматизованих прісноводних риб.

Серед **лососевих** для акліматизації привабливими є два підсмієства – лососі і сиви. Із лососів в Україні нині поширені інтродукції форелі – струмкової і райдужної. Активно застосовується поета-пна акліматизація форелі і вирощування її у садках.

Акліматизацію форелі почали у карпатських водоймах ще у минулому столітті, спочатку її розселили у гірських річках, пізніше стали розводити штучно і вирощувати як товарну рибу. У 1930 р. було зроблено першу спробу розселити у гірських водоймах Закарпаття озерну форель. Нині озерна форель залишилася в обмеженій кількості тільки у Синевірському озері, проте вона вже акліматизувалася і її плідникове поголів'я варто використати для розмноження та розселення у інші гірські озера.

Штучне розведення лососевих полягає у відлові дорослих самок і самців, отриманні від них зрілої ікри і молок, інкубації заплідненої ікри, підрощуванні личинок і мальків. Переселення проводять на різних стадіях розвитку залежно від мети заходу.

Нині на базі Інституту рибного господарства НААН створена лабораторія лососівництва та зникаючих видів риб з метою відродження цього напрямку рибництва в Україні та істотного розширення видової структури об'єктів культивування за рахунок аборигенних представників лососевих та нових інтродуцентів. Першочергова увага в роботі лабораторії надана збереженню генофонду зникаючих видів лососевих, у тому числі дунайського лосося, харіуса, струмкової форелі. Основними напрямками дослідних робіт лабораторії лососівництва є:

- селекційно-племінна робота з райдужною фореллю та її формами, яка має на меті створення продуктивних ремонтноматочних стад,

приспособлених до різних технологій вирощування, з різними термінами нерестового циклу;

- отримання внутрішньовидових та міжвидових гібридів з покращеними продуктивними якостями та привабливими фенотиповими ознаками;

- роботи з інверсії статі у райдужної форелі з метою отримання потомства жіночої статі, що сприятиме підвищенню рибопродуктивності за рахунок прискореного росту самок, дозволить отримувати харчову ікру та крупну форель для забезпечення споживача вітчизняною делікатесною продукцією;

- відтворення зникаючих видів лососевих риб з метою збереження біорізноманіття та забезпечення гомеостазу природних водойм.

Із **сигових** у 1957-1959 рр. у Терезьянське водосховище Закарпаття для акліматизації було випущено мальків **омуля та сига**. Завезені види прижилися погано, акліматизація була неефективною.

Як перспективний вид для акліматизації розглядається **пелядь – озерно-річковий сиг**.

Пелядь (*Coregonus peled Gmelin*)

Рибоводне освоєння пеляді почалося в 50-60 р. ХХ ст. у багатьох країнах. За рахунок акліматизаційних робіт її новий ареал простягнувся від Німеччини до Забайкалля. У 60-70-х рр. пелядь була акліматизована у Польщі, Чехії, Словаччині, Фінляндії, наприкінці 70-х її було запущено у систему озер Монголії. В Україні акліматизаційні роботи щодо пеляді проводилися в озерах Закарпаття. У нових умовах існування пелядь характеризується швидким ростом, що дозволяє використовувати її як товарну рибу вже на першому році життя. 90-96% товарної пеляді вирощують у озерах, 4-10% – у ставах і водосховищах.

Пелядь відрізняється високою екологічною пластичністю і здатна утворювати локальні форми

ТЕМА 8. Основні об'єкти для акліматизаційних робіт серед кормових безхребетних (2 год)

1. Мізиди, гамариди

2. Ракоподібні

3. Черви

Акліматизація безхребетних – один із визнаних шляхів збагачення природної кормової бази водойм. Серед безхребетних попитом для створення кормових ресурсів для промислових видів риб користуються мізиди, гамариди (бокоплави), ракоподібні (гіллястовусі, веслоногі, зяброногі), нерейди, поліхети, молюски (синдесмія, монодакна).

Нині більшу частину акліматизаційного фонду становлять ракоподібні, молюски і черви, поширені в опріснених затоках та гирлах річок Азовського і Чорного морів, а також вже акліматизовані раніше понто-каспійські ендемічні види кормових безхребетних.

Із ряду **мізиди** (*Mysidacea*) переселяють понтокаспійських ендеміків і лиманні форми, поширені у пониззях річок і опріснених затоках Азовського та Чорного морів:

Paramysis lacustris, *P. intermedia*, *P. baeri* тощо.

Мізиди – чудовий корм для судака, ляща, осетра, сигів, білизни.

Місця заготовки понто-каспійських мізид – водойми, де після первинної інтродукції вони утворили щільні скопища, зазвичай, це – передгирлові ділянки і гирла річок, струмків та струмочків на рівних піщаних, частково замулених ґрунтах на глибині 1,2 – 1,5 м.

Мізид відловлюють у травні – першій декаді червня. Як знаряддя лову використовують трали із капронового сита №1517, довжиною до 1,5 м, розмір вхідного отвору 60 x 40 см. Відлов проводять з катера або човна, а також вбхід з берега. Протяжність одного тралення становить 100 м.

Для перевезення мізид використовують пакети із сумішшю води і кисню та канни. Кількість мізид у пакеті залежить від кількості у популяції молоді. Для активно рухомої молоді щільність посадки дещо нижче ніж для дорослих особин, у зв'язку зі значним рівнем її травмування під час перевезення.

Із ряду **бокоплавів (гамарид)** – *Amphipoda* переселяють понто-каспійські види: *Pontogammarus robustoides*, *P. maeoticus*, *P. sarsi*, *Dikerogammarus haemobathes*, *D. caspius*, *Gammarus lacustris*, *Corophium nobile*, *C. chelicorne* й ін.

Бокоплав є основним кормом для форелі, ляща, сазана, озерних сигів, чехоні тощо.

Райони заготівлі – опріснені лимани і нижня течія річок Азовського та Чорного морів. Час відлову – травень-червень.

Відловлюють гамарид драгами, рідше сачками і тралами. Відловлених гамарид до упакування і відправки тримають у садках прямокутної форми розміром 1 x 1 x 1 м із капронового сита на глибині 0,8 м. Перевозять гамарид в ізоітермічних пінопластових контейнерах на рамках розміром 38 x 35 x 1 см для перевезення ікри сигових риб, у лотках або кюветах. Кожну рамку покривають вологою марлевою серветкою із рослинним субстратом, на якому розміщують гамарид у кількості 70-80 тис. шт. на 1 рамку. У контейнер встановлюють 10 рамок (верхня рамка з льодом). Дерев'яні лотки для перевезення виготовляють розміром 35 x 35 x 8 см. Дно лотка із капронового сита №18. У кожен лоток поміщають 200 тис. гамарид. У контейнер встановлюють 4 лотки. У кюветах із рослинним субстратом перевозять 35-40 тис. гамарид на 1 кювету. Температура під час перевезення понто-каспійських видів гамарид – 14-18° С, відхід за тривалості

транспортування 50 год – 5%. *Gammarus lacustris* перевозять на рамках за температури 4-5° С, відхід за тривалості транспортування 28 год – 5%.

Із ряду веслоногих ракоподібних (*Copepoda*) акліматизують калянїпеду – *Calanipeda aquae dulcis* та гетерокопу – *Heterocope caspia*.

Райони їх заготівлі – лимани і затоки Азовського моря. Час заготівлі – червень – липень.

Відлов ведуть планктонною сіткою із газу № 23 діаметром 40-50 см, довжиною 1,2 м, перевозять у стандартних поліетиленових пакетах. Щільність посадки – 150-300 тис. шт. Пакети укладають у картонні коробки разом з пакетами з льодом.

Перспективною групою для масового культивування у рибоводних цілях є зяброногі ракоподібні (*Branchiopoda*). Їх розводять на рибоводних заводах як кормовий об'єкт для молоді осетрових.

Існування зяброногих в умовах тимчасових водойм, що періодично повністю висихають або промерзають, визначило низку специфічних рис їх біології, які дуже важливі для штучного розведення. Висока плодючість, короткий життєвий цикл, здатність відкладати яйця, які можуть переносити висихання і промерзання, нормальний розвиток популяції в умовах дуже високої щільності, великі репродуктивні можливості дозволяють вести інтенсивну культуру практично у будь-якій зоні рибництва.

Найбільш поширеними є акліматизаційні роботи з *Artemia salina* і *Streptocephalus torvicornis*.

Вони зустрічаються у водоймах різної солоності від солонуватих до ультрагалінних практично по всьому світу. Вихідну культуру зяброногів може бути виведено із діапаузних яєць, які збирають у місцях природного поширення цих видів.

Основними місцями заготівлі яєць є заливи і лагуни Сиваша на Азовському морі, солоні озера Криму, північно-західне узбережжя Чорного моря. Яйця збирають після літнього висихання, коли вони спливають на поверхню води і накопичуються у великій кількості біля берегів, утворюючи смуги товщиною від 0,5 до 20 см.

Із червів акліматизують нереїд, зокрема, *Nereis diversicolor*.

Район заготівлі посадкового матеріалу – затоки Азовського моря. Час заготівлі – серпень – вересень.

Верхній шар мулистого ґрунту знімають на глибині 0,5 м совковими лопатами. Ґрунт з черв'яками поміщають у сита, встановлені у місткостях з водою. Черв'яки активно проходять через сита і падають на дно місткості.

До транспортування нереїса тримають у садках розміром 2,5 x 1,5 x 0,6 м із металічної сітки з вічками в 1 мм.

Первозять у стандартних поліетиленових пакетах. Щільність посадки до 20 тис. *Nereis* екз. в пакет за температури 5-10° С.

Акліматизують також *Hypania invalida*, родина поліхетиамфаретида – *Ampharetidae*.

Район заготівлі – гирло Дністра, час заготівлі – липень.

Поліхет відловлюють овальними драгами на глибині 9-10 м. Транспортують в ізотермічних пінопластових контейнерах на листах (по 11 листів у контейнері). Щільність посадки до 18 тис. екз. на кожен лист.

Перед завантаженням поліхет розміщують на субстраті – пропущеному через сито мулі, шар 2-3 см. За температури повітря у контейнері 2-4° С і тривалості транспортування 18 год відхід становить 15%.

Серед двостулкових молюсків (*Bivalvia*) як кормовий об'єкт для риб акліматизують синдесмію – *Abra ovata* та монодакну – *Hypanis colorata*.

ТЕМА 9. Основні та перспективні об'єкти для акліматизаційних робіт серед промислових безхребетних (2 години)

1.Десятиногі ракоподібні

Промислових безхребетних акліматизують із метою отримання цінних продуктів харчування для людини та важливої сировини для різних галузей промисловості (харчової, медичної, хімічної, ювелірної тощо).

Для акліматизації промислових безхребетних застосовують господарсько-промислово і аквакультуральну форми.

Промислово-господарська форма передбачає повноциклічну, від інтродукції до натуралізації, акліматизацію диких видів у природних водоймах. Оскільки багато безхребетних характеризуються високою екологічною пластичністю і мають короткий чи середньотривалий життєвий цикл, така акліматизація для них у більшості випадків є ефективною. Важливе значення ця форма має і у разі відтворення запасів цінних аборигенних видів, які внаслідок низки причин (зміна режимів, забруднення водойм, надмірний промисел) скоротили чисельність своїх популяцій до критичного рівня.

Аквакультуральна форма передбачає поетапну, часткову, без натуралізації, акліматизацію нових видів для фермерських та інших типів господарств з метою розширення асортименту їх товарної продукції, яка має, або може мати попит на ринку.

Акліматизаційні роботи проводять серед ракоподібних та молюсків: акліматизують раків і креветок, а також двостулкових і черевоногих молюсків. Як можлива перспектива розглядається акліматизація крабів.

Біологічна номенклатура об'єктів акліматизації наводиться згідно з ДСТУ 4785:2007 «Ракоподібні. Номенклатура біологічна і товарна» та ДСТУ 4797:2007 «Молюски. Номенклатура біологічна і товарна».

Необхідність акліматизаційних робіт щодо раків обумовлена різким скороченням їх промислових запасів у водоймах України. До 2000 р. раки були важливою статтею українського експорту водних живих ресурсів. Після

2000 р. аж до 2005 р. раки, внаслідок надто інтенсивного промислу та поширення їх захворювань, що призвели до вимирання місцевих популяцій у внутрішніх водоймах, віднесені до видів гідробіонтів, що зникають. З 2005 р. поповнення запасів раків відбувається завдяки реакліматизації аборигенних видів та поетапної акліматизації їх для аквакультури.

Найчастіше акліматизують місцеві види – **вужькопалого та широкопалого річкових раків**.

Як донори акліматизаційного матеріалу використовуються чисті природні водойми різних кліматичних зон України (озера, малі водосховища), як реципієнти – річки з кам'янистим донним субстратом, помірною швидкістю течії, озера та стави. У якості посадкового матеріалу відбирають плідників, різновікових особин, молодь.

Спочатку роботи проводять із плідниками: заготовляють за допомогою раколовок дозрілих самок з ікрою, витримують їх у оптимальних для розвитку ікри контрольованих умовах в лотках інкубаційних цехів, отримують личинок, підрощують личинок до життєстійких стадій із штучною годівлею, молодь вселяють у нагульні стави чи випускають у природні водойми. Для підтримання чисельності новоствореної популяції у подальшому практикують підсаджування нової молоді наступних партій. Важливе значення має охорона, тобто чітко лімітоване використання популяцій промислом.

Із загального світового вилову безхребетних майже 1/5 частина припадає на креветок. Їх використовують як цінний делікатесний харчовий продукт. Креветки мають дуже ніжне і смачне м'ясо, у якому міститься більше 30 хімічних елементів – йод, натрій, калій, кальцій, магній, фосфор, кобальт, цинк, мідь, залізо тощо. Воно характеризується високим вмістом білків та низьким вмістом жирів, значною кількістю вітамінів групи В та пантотенової кислоти.

Креветки поширені по всьому світу, зустрічаються як в солоних, так і у прісних водоймах. У нашій країні вони найбільш поширені у затоках Чорного моря. Контрольоване вирощування креветок від ікринок до товарних розмірів в промислових масштабах ведеться в Японії і США, у меншій мірі – в Іспанії, Франції, Великій Британії, Австралії, на Філіппінах. Найінтенсивніший розвиток штучне розведення креветок одержало в Японії, де проблемами їх культивування займаються вже більше 25 років.

Необхідність акліматизаційних робіт щодо креветок в Україні обумовлена різким скороченням їх промислових запасів у природних умовах існування в результаті високого рівня браконьєрського лову. Реакліматизаційні роботи проводяться відносно аборигенних видів.

Найбільш перспективною для акліматизації в Україні є гігантська прісноводна креветка, проблемою культивування якої займаються нині у Севастополі в Інституті біології південних морів НАН України.

Природний ареал поширення гігантської прісноводної креветки охоплює всі країни Південно-Східної Азії від Індії до Китаю, а також острови Океанії і Північну Австралію. Основні місця її існування – пониззя і естуарії річок.

Водоймами-реципієнтами служать стави з контрольованими режимами. Посадковим матеріалом є плідники.

Життєвий цикл гігантської прісноводної креветки включає чотири стадії: ікра, личинка, постличинка, доросла особина. Для нересту (ікрометання) креветки спускаються в опріснені придельтові морські ділянки, личинковий розвиток відбувається у солонуватій воді. Під час стадії личинки креветки перебувають у плаваючому стані і линяють кожні 2-3 дні. До стадії постличинки проходить 11 линьок, в середньому протягом 30 днів (від 21 до 45). Доросла особина росте і розвивається у прісній воді.

В Україні відсутні промислові запаси крабів. Нині краби розглядаються як далеко перспективний вид для марікультури. Біологічне обґрунтування акліматизації крабів у водоймах України не розроблено, як і біотехніка проведення акліматизаційних робіт. Нині здійснюється охорона зникаючих видів і спостерігається стихійне розселення нових чужорідних нашим водним екосистемам видів.

Кримський півострів входить у межі ареалу поширення кам'яного краба, мармурового краба та ксанто пореса.

Кам'яний краб – один із крупних крабів Чорного моря, зустрічається на глибині до 30 метрів зі скелястим чи кам'янистим дном. До 80-х років ХХ ст. він був чисельним і розглядався як частково промисловий вид.

Мармуровий краб нині зустрічається на невеликих глибинах зі скелястим або кам'янистим дном, здатний виходити на берег і якийсь час обходитися без води.

Ксанто пореса мешкає на невеликих глибинах (до метра) з гальковим дном. Всі три види перебувають на межі зникнення і занесені до Червоної книги України.

Китайський волохаторукий краб (*Eriocheir sinensis*)

Небезпека щодо виду полягає в тому, що він є конкурентом за екологічну нішу для вузькопалого річкового рака і стійким до чуми раків, що дозволяє йому витіснити цей аборигенний промислово цінний вид з екосистем наших водойм.

ТЕМА 10. Трансплантація (пересадка) інтродуцентів (2 год)

1. Вилов і розміщення партій інтродуцентів перед перевезенням і перед випуском у водойму-реципієнт.

2. Засоби транспортування інтродуцентів.

3. Умови транспортування інтродуцентів.

4. Способи інтродукції.

Виллов і розміщення партій інтродуцентів перед перевезенням і перед випуском у водойму-реципієнт

Трансплантація, тобто безпосереднє перенесення об'єктів акліматизації з водойми-донора у водойму-реципієнт, передбачає:

- 1) збір і заготівлю посадкового матеріалу;
- 2) транспортування інтродуцентів; 3) випуск інтродуцентів у водойму вселення.

Методи збору посадкового матеріалу визначаються біологією і екологією переселенця, особливостями його поведінки. Вони залежать і від стадії розвитку інтродуцентів, на якій здійснюється пересадка.

Ікру найчастіше одержують на рибоводних заводах (лососеві, осетрові) або в місцях нересту в кладках і гніздах (судак, сазан і т. ін.). У багатьох випадках ікру отримують штучно примусовим шляхом, проводячи гіпофізарні ін'єкції самкам і самцям.

Личинок риб відбирають на рибоводних заводах або після доінкубації ікри в риборозплідниках. Личинок перевозять

на далекі відстані рідше, ніж ікру, зважаючи на їх підвищену вимогливість до умов перевезення, а також високі темпи росту і особливості розвитку.

Молодь риб відловлюють у природних умовах. Молодь кефалі тримається зграйками, не дуже полохлива, добре переносить транспортування. Молодь осетрових, коропових й інших риб одержують у риборозплідниках. Вона легко переносить перевезення навіть за значної щільності посадки у автоцистернах, живорибних вагонах або іншій тарі з можливістю аерації. Значно менш транспортабельна молодь оксифільних риб (сигових, судака). Її намагаються перевозити в холодну пору року.

Статевозрілих риб відловлюють для пересадки в період нерестового ходу (севрюга, стерлядь, судак, рибець, синець) або на зимувальних ямах (сом) звичайними знаряддями промислового лову. Для посадки в транспортну тару з улову відбирають непошкоджених і цілком життєздатних особин.

Запліднену ікру транспортують на початкових або кінцевих стадіях розвитку, коли ембріон найменш чутливий до механічних подразнень.

Личинок риб, у яких відсутня стадія спокою (сигів, осетра, севрюги, білуги), перевозять у перші дні після викльову. Личинок риб, які проходять у перші тижні життя стадію спокою, не транспортують, оскільки спостерігаються великі втрати, у цьому випадку перевозять ікру в останній стадії розвитку або молодь.

Інший посадковий матеріал (молодь, різновікові особини, плідники) перед перевезенням має вийти із стресового стану після облову. Для цього його витримують у садках, або ізольованих ставах. Перед витримуванням посадковий матеріал має бути відсортований за віковим і розмірним класами. Кожен клас витримують окремо. До початку транспортування зябра риб мають бути чистими, а кишечник вільним. Цього досягають витримуванням посадкового матеріалу протягом 2-3 діб у чистій проточній воді з достатнім вмістом кисню без годівлі. Щільність посадки при цьому знижена.

Засоби транспортування інтродуцентів

Перевезення інтродуцентів бувають нетривалі – 2-4 години, і тривалі – до двох діб. На дальні відстані перевезення здійснюють літаками і автотранспортом, рідко залізничним транспортом, на близькі – автотранспортом. Для транспортування інтродуцентів у межах одного водного об'єкта використовують судна-прорізі та інші види водного транспорту.

На далекі відстані рибу перевозять в окремих контейнерах, встановлюючи їх батареями на платформах вантажних автомобілів по всій площі. Місткість таких резервуарів становить від 2000 до 3000 л, загальне завантаження – 12000-18000 л. Аерація води у контейнерах здійснюється з використанням зрідженого кисню. Балони зі зрідженим киснем встановлюються і закріплюються біля борту, який прилягає до кабіни водія. Тут розміщено систему теплообмінних труб, якими проходить зріджений кисень і поступово, переходячи у газоподібний стан, подається у розпилювач, прокладений на дні транспортної тари.

На близькі відстані перевезення живої риби здійснюється з використанням автоцистерн, місткістю до 2 500 л. Насичення води киснем здійснюється аераційною системою пневматичного типу, до складу якої входять повітряний компресор, вологофільтр, повітропровід.

Ікру і личинок риб та безхребетних перевозять у спеціальній тарі на непереобладнаних вантажних чи напіввантажних автомобілях

До того часу, як живу рибу почали перевозити літаками, суттєву роль у транспортуванні посадкового матеріалу відігравали залізничні перевезення з використанням живорибних вагонів, в яких встановлювали резервуари з водою і аераційні системи.

Судна-прорізі астраханського типу довжиною 13 м, шириною 5 м, глибиною 0,8 м, з об'ємом води 30 м³ використовують для перевезення плідників на рибоводні заводи, товарної риби на комбінати і в живорибні садки.

Прорізі використовують також для транспортування дрібних водних організмів, наприклад, мізид. Для цього у прорізь встановлюють 10 садків розмірами 100 x 75 x 90 см з двома вікнами розміром 50 x 30 см, затягнутими

сіткою з вічком 1 мм. В одну прорізь поміщають від 30 до 100 тис. екз. мізид за щільності посадки 200-400 екз. на 1 л води.

Неклеюку і штучно знеклеєну ікру різних видів риб транспортують без води і без субстрату. За короткочасного транспортування таку ікру перевозять у банках, в які наливають воду, а потім поступово заповнюють ікрою. Заповнивши банки доверху ікрою, воду зціджують. Банки розміщують в ізотермічному контейнері, переклавши папером, поролоном або іншим пакувальним матеріалом.

За тривалого транспортування неклеюку або штучно знеклеєну ікру перевозять на дерев'яних рамках, укладених в ізотермічні, вологонепроникні пінопластові контейнери. На дно контейнера заздалегідь ставлять кювету з висотою бортів 5 см. Зверху на рамки з ікрою ставлять таку ж кювету, але з сітчастим дном. У верхню кювету закладають лід. Ящик з ікрою закривають кришкою і перевозять до місця призначення. За час транспортування лід поступово тоне. Вода стікає рамками, охолоджуючи і зволожуючи ікру, і потрапляє в нижню кювету-водоприймач.

Ікру осетрових риб перевозять на дерев'яних рамках розміром 34 x 28 см розділених навпіл планками і обтягнутих сіткою з синтетичного матеріалу. На кожній рамці встановлена волога марлева серветка розміром 70 x 50 см, на якій в 1,5-2 шари розкладена ікра. Ікру осетрових риб, взятую з інкубаційних апаратів, розкладають на рамки у воді. Для цього застосовують заповнений водою лоток або використовують ванни інкубаційних апаратів Ющенка. На рамки розстилають марлеві серветки. Укладену ікру накривають вільними кінцями серветки. Рамки в кількості 20 шт., на яких розміщено 170-300 тис. ікринок (залежно від виду риби), укладають у стійку ящика.

Подібне транспортування придатне і для ікри лососів.

Зручною тарою для перевезення ікри є картонний або фанерний ящик з укладеними в нього кюветами з пористого стиролового пластика. У таких ящиках перевозять ікру сигових, кутума, судака тощо.

Запліднену незнеклеєну ікру корошових, окуневих та інших риб перевозять без води у вологому середовищі. За короткочасних перевезень приклеєну до субстрату ікру поміщають у картонну коробку, дно якої вислане поліетиленовою плівкою і мохом, прикритим мокрою марлевою серветкою. За відсутності моху дно коробки можна застелити стеблами рослинності: рогозу чи очерету. В дорозі субстрат з ікрою періодично обприскують водою. У жаркі дні на дно коробки кладуть невеликі шматочки льоду, які оберігають ікру від нагрівання і швидкого обсихання.

За тривалого транспортування субстрат із приклеєною ікрою частикових риб розміщують на рамках і прикривають вологими марлевими серветками: 6-8 рамок кладуть одна на одну в ящик із пінопласту. Для підтримання невисокої температури (нижче 8°C) зверху над стосом рамок встановлюють кювету із льодом, а знизу – порожню кювету-водоприймач.

Кожна коробка розміром 30 x 30 x 17 см вміщує майже 500 тис. ікринок частикових риб.

У кожен ящик вкладають конверт із накладною, в якій вказано кількість ікри, дату запліднення і температуру інкубації.

Запліднену і знеклеєну ікру осетрових та інших видів риб перевозять також і в поліетиленових пакетах, заповнених водою і чистим киснем. Співвідношення об'єму води з ікрою і кисню приймають як 1:1. Транспортування ікри здійснюють після завершення її дроблення.

Зручною тарою для перевезення передличинок, личинок і молоді риб є поліетиленові пакети. Пакети виготовляють із поліетиленового рукава шириною 40-80 см і товщиною 0,07-0,15 мм. Використовують як прозору, так і непрозору плівку. Для збільшення надійності пакетів їх слід виготовляти із кількох шарів поліетилену. Місткість стандартного пакету – 40 л.

Пакет заповнюють на половину об'єму водою і передличинками (личинками чи молоддю), а вільний простір, що залишився, – чистим киснем, який подається під тиском із балона.

При цьому кисень надходить із трубки, пропущеної всередину пакета через зібрані у вигляді гармошки (дрібних складок) верхні краї. Пропустивши в кожен пакет по 20 л кисню, їх міцно зав'язують або закривають затискачем і встановлюють у ящики з картону.

Кисень, який міститься в пакеті, поступово проникає у воду і під час покачування насичує її. Це дозволяє транспортувати передличинки, личинки і молодь риб за щільних посадок. Перевезення в поліетиленових пакетах зручніші й економічніші, ніж в інших ємкостях. У пакетах передличинки, личинки і молодь риб можна відправляти прямими рейсами літаків без супроводжувачих осіб.

Пакети, доставлені до місця призначення, поміщають на деякий час у водойму або заповнений водою басейн, в який буде випущена риба. Після того, як температура води в пакетах і у водоймі (басейні) стане однаковою, пакети розкривають і випускають привезений матеріал. За дотримання норм завантаження пакетів передличинками, личинками і молоддю риб відхід їх за період транспортування не спостерігається.

Для транспортування плідників можна використовувати великогабаритні поліетиленові пакети (об'ємом 100-300 л), заповнені водою і киснем. Для підвищення міцності такі пакети армують алюмінієвою чи мідною сіткою.

Для перевезення промислових, кормових і декоративних безхребетних, не вимогливих до кисневого режиму, використовують канни без системи аерації. Їх виготовляють із прозорого органічного скла товщиною 6-10 мм. Такі канни характеризуються високою міцністю і мають відносно невелику масу.

Найбільш вигідний розмір канн: 50 x 30 x 30 см, загальний об'єм – 45 л, об'єм води – 40 л.

Крім канн для перевезення посадкового матеріалу в невеликій кількості використовують термоси різного об'єму.

Для перевезення вимогливих до кисневого режиму промислових, кормових і декоративних безхребетних використовують канни з системою аерації у вигляді кисневих балонів із редукторами та розпилювачами.

Умови транспортування інтродуцентів

Успіх транспортування акліматизаційного матеріалу до місця інтродукції, а у подальшому і виживання особин всієї партії переселенців та ефективність латентного періоду акліматизації залежать від умов їх перевезення.

Для забезпечення оптимальних умов існування посадкового матеріалу під час транспортування важливим є правильне обрання транспортної тари, про що йшлося вище, а також правильний розрахунок тривалості перевезення, вибір обґрунтованої щільності посадки інтродуцентів у транспортну тару та забезпечення необхідного температурного і оптимального кисневого режимів.

Тривалість транспортування інтродуцентів у відкритих ємкостях з аерацією визначається низкою факторів, найбільш важливими серед яких є накопичення у воді продуктів обміну речовин, фізіологічний стан гідробіонтів та механічні впливи.

В основу розрахунку тривалості перевезення посадкового матеріалу покладено результати аналізу тривалості реальних еталонних перевезень інтродуцентів із відходами, які не перевищують 15%.

Інтенсивність накопичення продуктів обміну речовин у воді транспортної тари прямо пропорційна щільності посадки в неї інтродуцентів. За збільшення щільності посадки зростає і можливість травмування особин.

Під час складання норм щільності посадок гідробіонтів у транспортні місткості проводять таку роботу:

- встановлюють фактори, які впливають на виживання організмів в місткостях певного типу;
- розробляють розрахункові формули;
- збирають і уточнюють вихідні дані для розрахунків; □ складають таблиці норм щільності посадки гідробіонтів у місткості різних типів;
- перевіряють і уточнюють нормативи.

У транспортних місткостях, які не аеруються або слабо аеруються, основним лімітуючим фактором виживання гідробіонтів є вміст у воді кисню; у відкритих місткостях з хорошою аерацією – накопичення у воді

амонійних сполук і вуглекислоти; у закритих місткостях з хорошою аерацією – накопичення вуглекислоти.

Виходячи з цього, під час розрахунків щільності посадки інтродуцентів у транспортну тару, необхідно враховувати:

- ступінь розчинення кисню у воді
- пороговий вміст кисню у воді для обраного виду гідробіонтів;
- інтенсивність споживання кисню обраним видом гідробіонтів;
- інтенсивність виділення вуглекислоти обраним видом гідробіонтів;
- гранично допустимі концентрації вуглекислоти у воді для обраного виду гідробіонтів.

4.Способи інтродукції

Переселення інтродуцентів у нові водойми може здійснюватися різними способами:

1) **Пряме вселення** – особин нового виду на будь-якій стадії розвитку переносять безпосередньо з водойми-донора у водойму-реципієнт. Такий спосіб може бути використаний, коли умови існування у материнській і новій водоймі дуже подібні, у протилежному випадку посадковий матеріал зазнає стресу і може загинути у повному обсязі.

2) **Рибоводне освоєння** – рекрути розміщуються спочатку на рибоводних заводах, у риборозплідниках, ставових господарствах тощо, де умови їх існування піддаються чіткому контролю, з метою доінкубації ікри, підрощування личинок до отримання більш життєстійких стадій. В таких умовах можуть створюватися плідникові стада нових видів і для них використовують штучне відтворення заводським методом. Надалі застосовують метод радіальної акліматизації, тобто розселення потомства, отриманого від такого плідникового стада у інші водойми цієї ж рибоводної зони.

3) **Попередня адаптація** – перед випуском у водойму-реципієнт рекрути проходять попередню аклімацію (привчання) до температурного режиму, солоності, зміни концентрацій специфічних іонів, щоб уникнути різких стрибків змін факторів середовища і нівелювати різницю умов у водоймі-донорі, транспортній тарі і у водоймі, що заселяється. Такий спосіб інтродукції дозволяє з використанням методу ступінчастої акліматизації просувати новий вид у невласливу йому кліматичну зону, звичайно у межах витривалості виду до змін умов існування.

Карантинізація – перед випуском у природну водойму-реципієнт рекрутів витримують у спеціалізованих господарствах з метою перевірки на зараження паразитами і хвороботворними бактеріями (у випадку виявлення зараження застосовують заходи дезінфекції).

Модуль 4

Законодавство про охорону водних біоресурсів, порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів

ТЕМА 11. *Значення державних органів рибоохорони та функціональні обов'язки співробітників іхтіологічної служби (2 год)*

1.Значення державних органів рибоохорони

2.осадова інструкція провідного іхтіолога

Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки – так написано в Конституції України. Якщо розуміти це з точки зору рибоохоронних заходів, то це здійснення раціонального використання водних ресурсів, збереження чистоти води, забезпечення відтворення водних ресурсів та поліпшенню навколишнього середовища. Запаси риби та інших водних живих ресурсів України мають велике господарське значення, а у зв'язку з цим потребують надійної охорони та заходів щодо умов їх відтворення.

Утворенню стабільних рибних запасів постійно перешкоджають забруднення зворотніми водами промислових, сільськогосподарських та комунальних об'єктів діяльності, зарегулювання Дніпра для цілей енергетики, зрошення, зріст водокористування тощо. Все це обумовлює зниження рибних запасів, погіршення їх умов існування та відтворення.

В теперішній час постійно виконуються заходи із підвищення рибогосподарського значення водойм України, збільшенню їх рибопродуктивності. Для цього побудовані багаточисельні рибоводні заводи, виконується рибогосподарська меліорація, на водозабірних спорудах використовуються рибозахисні пристрої.

Рибогосподарське законодавство забезпечує раціональне використання рибних запасів, тобто поєднання потреб населення у продуктах рибної промисловості з максимально можливою охороною рибних запасів та середі їх існування. Для досягнення збільшення обсягів вилову риби та інших водних живих ресурсів необхідно постійно збільшувати обсяги робіт з їх відтворення та контролювати виконання існуючих норм, правил, інших законодавчих актів.

Державна рибна промисловість у водоймах України координується Головним управлінням охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства (Головрибводом). Головрибводу підпорядковані басейнові управління рибоохорони, обласні інспекції рибоохорони, які в свою чергу координують роботу районних інспекцій рибоохорони, територіальних відділів та рибоохоронних дільниць.

Основним нормативним документом у галузі рибного господарства є Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів». Цей Закон визначає правові, економічні, соціальні та організаційні засади рибогосподарської діяльності, порядок взаємовідносин між державними органами управління і користувачами водних біоресурсів у процесі їх вивчення, охорони, відтворення і раціонального використання, що належать до природних ресурсів внутрішніх водних об'єктів України, її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони та Світового океану.

Законодавство про рибне господарство ґрунтується на нормах Конституції України і складається з цього Закону, розробленого відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Водного кодексу України, Земельного кодексу України, Кодексу торговельного мореплавства України, Податкового кодексу України, Законів України «Про тваринний світ», «Про виключну (морську) економічну зону України», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», та виданих відповідно до них нормативно-правових актів.

Завданням законодавства про рибне господарство є правове регулювання відносин у галузі вивчення, охорони, відтворення, використання та реалізації водних біоресурсів, переміщення через митний кордон України водних біоресурсів та продукції з них, а також встановлення основних принципів регулювання та управління рибогосподарською діяльністю в межах території України у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні України та на континентальному шельфі.

Для здійснення державного контролю за охороною, використанням і відтворенням водних біоресурсів у складі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства можуть створюватися підрозділи спеціального призначення.

Під час виконання заходів, пов'язаних з перебуванням представників органів рибоохорони на місцях, де зберігаються, обліковуються водні біоресурси, продукти харчування та переробки, державні інспектори органів рибоохорони повинні мати при собі всі необхідні санітарні посвідчення та інші документи відповідно до законодавства.

Під час виконання службових обов'язків державні інспектори органів рибоохорони мають право на носіння форми встановленого зразка, а також на носіння і застосування табельної зброї та інших спеціальних засобів відповідно до законодавства.

Для виконання своїх обов'язків держава забезпечує органи рибоохорони транспортними (в тому числі плавучими) засобами, приладами нічного спостереження, зброєю, відео -, фототехнікою, спецодягом тощо.

Державні інспектори органів рибоохорони підлягають обов'язковому державному особистому страхуванню. Держава гарантує їм соціальний захист.

Порядок та умови страхування державних інспекторів органів рибоохорони та їх соціального захисту встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Шкода, завдана рибному господарству внаслідок знищення або погіршення стану водних біоресурсів та середовища їх перебування під час здійснення господарської та іншої діяльності, підлягає компенсації за рахунок осіб, які безпосередньо здійснювали або замовляли здійснення такої діяльності.

Для ознайомлення з функціональними обов'язками співробітників іхтіологічної служби органів рибоохорони, надається типова:

Посадова інструкція провідного іхтіолога територіального (чорноморського) відділу рибоохорони

1. Загальні положення

1.1. Провідний іхтіолог призначається на посаду та звільняється з посади начальником державного басейнового управління за поданням начальника територіального відділу.

1.2. Підпорядковується безпосередньо начальнику територіального відділу та його заступнику.

1.3. Керується в своїй роботі Законом України «Про тваринний світ», Законом України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства», Правилами промислового рибальства в басейні Чорного моря, Правилами любительського і спортивного рибальства, інструкцією «Про порядок спеціального використання, водних живих ресурсів», наказами та розпорядженнями Державного агентства рибного господарства України, Головрибвуду, Державного басейнового управління, територіального відділу та своїми функціональними обов'язками.

2. Завдання та обов'язки

Провідний іхтіолог зобов'язаний:

2.1. Знати Закони України «Про тваринний світ», Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження тимчасового порядку ведення рибного

господарства і здійснення рибальства», Правила промислового рибальства в басейні Чорного моря, Правила любительського і спортивного рибальства, інструкцію «Про порядок спеціального використання, водних живих ресурсів», накази та розпорядження Державного агентства рибного господарства України, законодавчу базу з охорони праці та протипожежної безпеки;

2.2. Вивчати стан та вести облік і характеристику Фонду рибогосподарських водоймищ;

2.3. Вести контроль за використанням об'єктів водного промислу;

2.4. Здійснювати підготовку, видачу та реєстрацію промислових документів на право проведення промислу водних живих ресурсів згідно «Закону України про ліцензування», «Інструкції про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів» № 623/404 та Правил промислового рибальства;

2.5. Проводити регулювання промислового та любительського рибальства на рибогосподарських водоймах підконтрольних відділу;

2.6. Вести облік вилучених водних живих ресурсів рибо добувними підприємствами;

2.7. Готувати наряди-накази для рейдових груп з рибоохорони;

2.8. Вести контроль за промисловими, меліоративними, контрольними та науково-дослідними ловами водних живих ресурсів та за використанням матеріально-технічної база на промислі;

2.9. Вести контроль за рибоприймальними пунктами користувачів;

2.10. Вести контроль за гідрохімічним режимом рибогосподарських водоймищ;

2.11. Вести спостереження за зимівлею риби і облік зимувальних ям;

2.12. Вести спостереження за нерестом водних живих ресурсів та їх нерестовищами;

2.13. Вести контроль за якісним виконанням рибоводної меліорації;

2.14. Вести контроль за виконанням зариблення рибогосподарських водойм;

2.15. Проводити іхтіологічні спостереження за водозабірними спорудами та їх рибозахисними пристроями, складати акт перевірок (згідно затвердженого графіка);

2.16. Вести збирання іхтіологічного матеріалу з уловів користувачів, рибаків-любителів;

2.17. Обробляти, згідно діючої методики, зібраний іхтіологічний матеріал;

2.18. Вести облік водозабірних споруд і при виявленні неробочих, знімати з обліку;

2.19. Вести журнал по узагальненню іхтіологічного матеріалу;

2.20. Контролювати роботи спеціальних товарно-рибних господарств;

- 2.21. Здійснювати моніторинг цін на рибу по ринках підконтрольного району;
- 2.22. Здійснювати розробку та внесення в регіональну секцію науковопромислової ради Державного агенства рибного господарства по Чорноморському басейну, по упорядкуванню режиму промислового та любительського рибальства;
- 2.23. Організувати та провадити заняття з інспекторським складом відділу, щодо іхтіологічних питань в їх діяльності;
- 2.24. Зберігати службову інформацію;
- 2.25. Перевіряти ефективність діючих заходів регулювання рибальства;
- 2.26. Вести масово-роз'яснювальну роботу серед користувачів водних живих ресурсів, рибалок-любителів та серед громадян всіма засобами: теле- та радіо- виступи, статті у пресі, лекції серед населення, наглядні стенди, розповсюдження листівок та ін.;
- 2.27. Готувати та своєчасно направляти до Управління необхідну інформацію щотижневого, щомісячного, квартального, піврічного та річного звіту;
- 2.28. Знати дислокацію рибогосподарських водоймищ та діючі нормативно-законодавчі документи, які регламентують роботу іхтіологічної служби;
- 2.29. Готує приписи, веде журнал їх реєстрації;
- 2.30. Веде журнал план – наказів та облік рапортів інспекторського складу;
- 2.31. Відповідає за охорону праці та протипожежну безпеку відділу;
- 2.32. При необхідності, виконує інші доручення начальника та його заступника.

3. Права

Провідний іхтіолог має право:

- 3.1. Складати протоколи про адміністративні правопорушення з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів в межах своєї компетенції;
- 3.2. Визначати обсяги нанесеної шкоди та збитків заподіяних рибному господарству в наслідок порушення законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів;
- 3.3. Збирати пояснення у порушників з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів;
- 3.4. Перевіряти у юридичних та фізичних осіб документи на право спеціального використання водних живих ресурсів та на забір води з рибогосподарських водоймищ підконтрольних територіальному відділу;

3.5. Використовувати фотографування, відео зйомку, як допоміжні засоби, для запобігання і розкриття порушень законодавства з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів;

3.6. Носити формений одяг із знаками розрізнення;

3.7. Під час виконання службових обов'язків має право носити, використовувати табельну зброю, боєприпаси, спецзасоби згідно чинного законодавства.

3.8. Викликати громадян і посадових осіб в інспекцію для надання усних або письмових пояснень з питань охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів;

3.9. Має права гарантовані Конституцією України, Кодексом законів про працю та іншими законодавчими актами України.

4. Відповідальність

Провідний іхтіолог несе відповідальність:

4.1. За своєчасне та достовірне надання інформації керівництву територіального відділу;

4.2. За своєчасну підготовку документів регламентуючих роботу користувачів водних живих ресурсів;

4.3. За своєчасне виконання розпоряджень начальника Управління та відділу;

4.4. За узагальнення іхтіологічного матеріалу, визначення зимувальних ям, нерестовищ;

4.5. За проведення профілактичної, масово - роз'яснювальної роботи, організацію взаємодії з засобами масової інформації;

4.6. За стан техніки безпеки, охорони праці в територіальному відділі, протипожежну безпеку та електробезпеку;

4.7. За своєчасне навчання, проведення інструктажів і перевірку знань з питань охорони праці, електро-пожежобезпеки, проходження медичних оглядів робітниками відділу;

4.8. За виконання своїх функціональних обов'язків та розпоряджень отриманих від осіб, яким він підпорядковується;

4.9. Провідний іхтіолог несе повну матеріальну відповідальність за ввірене йому майно державного басейнового управління, територіального відділу.

5. Кваліфікаційні вимоги:

5.1. На посаду провідного іхтіолога призначаються особи, які мають базову вищу освіту та стаж роботи не менш трьох років у рибній галузі.

ТЕМА 12. Порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів (2 год)

- 1. Загальні положення**
- 2. Порядок встановлення лімітів**
- 3. Порядок виділення квот**
- 4. Порядок видачі дозвільних документів для здійснення промислового лову**
- 5. Порядок видачі дозволів та талонів для здійснення дослідного лову**
- 6. Порядок вилучення риби та інших водних живих ресурсів**
- 7. Порядок вилучення риби та інших водних живих ресурсів**
- 8. Порядок скасування дозволів, тимчасового призупинення реєстрації талонів**

1. Загальні положення

1.1. Ця Інструкція розроблена у відповідності до Законів

України "Про тваринний світ", "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про виключну (морську) економічну зону України", "Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них", "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", "Про природно-заповідний фонд України", постанов Кабінету Міністрів України від 10.08.92 N 459 "Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення" (із змінами), від 20.11.2000 N 1719 "Про запровадження ліцензії єдиного зразка для певних видів господарської діяльності".

Інструкція визначає порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів загальнодержавного значення (крім видів, які занесені до Червоної книги України) підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, громадянами України, іноземцями й особами без громадянства (далі - користувачі) у рибогосподарських водних об'єктах, у тому числі внутрішніх морських водах і територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі України.

1.2. Основні терміни та поняття, які використовуються:

бирка для маркування знарядь лову - предмет встановленого національним стандартом зразка, який призначено для маркування знарядь лову;

вилучення риби та інших водних живих ресурсів – вилов (добування, збирання тощо) з природного або штучного середовища риби та інших водних живих ресурсів за допомогою знарядь лову;

відповідальний за вилучення риби та інших водних живих ресурсів - особа, яка здійснює ведення промислового журналу та відповідає за

вилучення риби та інших водних живих ресурсів з водного об'єкта та їх облік;

група видів - сукупність споріднених за морфологічними, біологічними чи промисловими характеристиками видів риби та інших водних живих ресурсів; **дослідно-конструкторський лов** - вилучення риби та інших водних живих ресурсів з метою з'ясування доцільності використання знарядь, засобів лову для здійснення промислу; **дослідний лов** - науково-дослідний, науково-промисловий, контрольний, дослідноконструкторський лов, вилучення риби та інших водних живих ресурсів для подальшого відтворення та з'ясування біологічного і санітарно-епідеміологічного стану; **дозвіл на спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів** (далі - дозвіл) - офіційний документ, який засвідчує право користувача на спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів, крім промислового вилову риби та інших водних живих ресурсів, у межах отриманої квоти, ліміту;

журнал обліку вилучених риби та інших водних живих ресурсів (далі - промисловий журнал) - основний документ з обліку обсягів вилученої риби та інших водних живих ресурсів встановленого зразку;

знаряддя лову (добування, збирання і таке інше) риби та інших водних живих ресурсів (далі - знаряддя лову) - сітки, неводи, трали, пастки, сачки тощо, якими здійснюється лов риби та інших водних живих ресурсів; **квота спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів** (далі - квота)

- частка ліміту, встановлена для конкретного користувача;

користувач риби та інших водних живих ресурсів (далі користувач) - підприємства, установи й організації незалежно від форм власності, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які використовують рибу та інші водні живі ресурси; **контрольний лов** - вилучення риби та інших водних живих ресурсів для контролю кількісного або якісного складу популяції з метою регулювання їх промислу, з'ясування ветеринарно-санітарного, іхтіопатологічного (епідеміологічного) стану тощо; **ліміт спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів** (далі - ліміт) - дозволений обсяг вилучення (вилову, добування, збирання) риби та інших водних живих ресурсів з природного та штучно створених рибогосподарських водних об'єктів; **ліцензія** - документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов;

ліцензійні умови - установлений з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;

меліоративний лов - вилучення окремих видів риби та інших водних живих ресурсів для оптимізації кількісного, якісного складу популяцій, попередження загибелі від явищ задухи, епізоотій, поліпшення стану водних екосистем. Проведення меліоративного лову здійснюється у відповідності до вимог природоохоронного законодавства;

науково-дослідна установа (далі - наукова установа) - юридична особа незалежно від форми власності, що створена в установленному законодавством порядку, для якої наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 відсотків загального річного обсягу виконаних робіт;

науково-дослідний лов - вилучення риби та інших водних живих ресурсів, яке здійснюється для наукових потреб;

науково-промисловий лов - вилучення риби та інших водних живих ресурсів для з'ясування доцільності їх промислового лову;

об'єкт промислу - риби та інших водних живих ресурсів певного виду та біологічного стану, що до якого здійснюється вилучення;

органи рибоохорони - спеціально уповноважений орган державного нагляду у сфері охорони використання та відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України (у тому числі в усіх поверхневих, територіальних і внутрішніх морських водах, які використовуються (можуть використовуватися) для рибальства, вирощування чи розведення риби), в інших об'єктах водного промислу або об'єктах, які мають значення для природного відтворення запасів риби та інших водних живих ресурсів, а також у виключній (морській) економічній зоні України та акваторіях у межах континентального шельфу України;

посвідчення рибалки - документ, виданий користувачем риби та інших водних живих ресурсів, який засвідчує особу рибалки в складі виробничого підрозділу користувача;

правила промислу (рибальства) - нормативні документи, що встановлюють певні вимоги, умови, способи, типи знарядь лову, строки та порядок вилову окремих видів риби та інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах загальнодержавного значення;

промисел риби та інших водних живих ресурсів – вид спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів для виробництва харчової, технічної, кормової, медичної та інших видів продукції;
промислове рибальство (далі - промисел) - вид спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів, які перебувають у стані природної волі, шляхом їх вилучення (вилову, добування, збирання) із природного або штучного середовища з метою задоволення потреб населення і народного господарства;

природно-заповідний фонд (далі - ПЗФ) - ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти, які мають особливу

природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, охороняються як національне надбання і щодо яких установлюється особливий режим охорони, відтворення і використання;

природно-заповідні установи (далі - ПЗУ) - природні та біосферні заповідники, національні природні та регіональні ландшафтні парки, природоохоронні, науководослідні установи, управління якими здійснюють спеціальні адміністрації;

промислова операція - дія у вигляді постановки, підйому, перебирання (підрізування) знарядь лову, траління або замет активних знарядь лову, а також ручний збір риби та інших водних живих ресурсів;

район промислу - рибогосподарський водний об'єкт або його частина, у якому проводиться промисел риби та інших водних живих ресурсів;

регулювання промислу (рибальств) - визначення районів, строків лову, типів і параметрів знарядь лову, способів вилучення, порядку та умов установлення лімітів вилучення риби та інших водних живих ресурсів з рибогосподарських водних об'єктів;

режим рибальства - документ, що уточнює положення правил промислового рибальства протягом певного періоду в певній водоймі; **риба та інші водні живі ресурси** (далі - водні біологічні ресурси) - сукупність організмів, життя яких неможливе без перебування у воді. До водних живих ресурсів належать прісносноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку; круглороті, морські ссавці; водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини;

рибоприймальний пункт (далі - РПП) - стаціонарне приміщення, призначене для приймання, зважування та обліку, тимчасового зберігання риби та інших водних живих ресурсів, розташоване безпосередньо за межами прибережної захисної смуги водного об'єкта, яке відповідає санітарним та технологічним нормам;

рибалка - особа, яка безпосередньо здійснює вилучення риби та інших водних живих ресурсів з природного середовища або штучно створених рибогосподарських водних об'єктів;

риболовне судно - судно, що використовується для вилучення, приймання, обробки, обліку, зберігання та транспортування риби та інших водних живих ресурсів, спеціально обладнане (згідно з нормативно-технічними вимогами законодавства України) для виконання зазначених робіт; **рибоприймальне судно** (далі - РПС) - судно, пристосоване відповідно до технологічних та санітарних вимог для приймання, зважування, обліку, обробки, зберігання та транспортування улову риби та інших водних живих ресурсів;

рибогосподарські водні об'єкти - озера, річки, моря з лиманами та естуаріями, водосховища, ставки, а також окремі технологічні водойми, які

використовуються або можуть використовуватися для розведення, вирощування, відтворення та (або) вилову риби та інших водних живих ресурсів, де господарська діяльність усіх учасників водогосподарського комплексу обмежується в інтересах рибного господарства;

спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів - усі види використання риби та інших водних живих ресурсів (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) з природного середовища або штучно створених рибогосподарських водних об'єктів; **співвиконавці** - підприємства, організації і громадяни (користувачі), силами і знаряддями та плавзасобами яких наукові установи здійснюють вилучення риби та інших водних живих ресурсів з водного об'єкта за договорами про спільне виконання програм дослідних робіт;

талон - документ, що засвідчує право рибалки, відповідального за вилучення риби та інших водних живих ресурсів;

техніко-виробничі показники користувачів (далі - техніко-виробничі показники) - сукупність виробничих показників, до яких належать тип та чисельність рибальських суден, промислове обладнання, норма оснащення знаряддями лову на одне судно, ланку, дільницю, бригаду тощо та кількість осіб, які в складі цих виробничих підрозділів здійснюють вилучення риби та інших водних живих ресурсів і забезпечують їх ефективне використання; **технологічний процес** - сукупність технологічних операцій, які виконуються при вилученні риби та інших водних живих ресурсів з наступним виготовленням з них продукції (розробляється і затверджується користувачем відповідно до чинних ДСТУ і технічних умов);

технологічна операція - певна частина технологічного процесу;

улов - обсяг вилученої риби та інших видів водних живих ресурсів у кількісному чи ваговому виразі;

частикові риби - узагальнена назва будь-якої риби, яка виловлюється ставними сітками і неводами (крім тюлькових), ятерами. Розрізняють дрібний (чехоня, клипець, синець, окунь, плоскирка тощо), великий частик (лящ, сазан, сом, судак, товстолобики, білизна, амур білий тощо).

2. Порядок установлення лімітів

2.1. Ліміти встановлюються на види (групи видів) риби та інших водних живих ресурсів, стосовно яких здійснюється промисел на відповідних водних об'єктах, за винятком об'єктів промислу, запаси яких формуються виключно шляхом їх штучного розведення. Ліміти на групу видів (інші риби, інший дрібний частик, інші види частикових, інші безхребетні, інші водні живі ресурси) установлюються за сумою обсягів можливого допустимого

вилучення окремих видів, які не є основними об'єктами промислу в даній водоймі.

Обсяги використання риби та інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах, наданих користувачам у користування для їх штучного розведення і вирощування, регламентуються режимами рибогосподарської експлуатації, які розробляються відповідно до вимог пункту 2.3 Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування водних живих ресурсів та їх використання, затвердженої наказом Держкомрибгоспу від 28.10.98 N 154 (z0357-99) (zareєстровано в Мін'юсті України 07.06.99 за N 357/3650), (із змінами).

Біологічні обґрунтування щодо допустимих обсягів використання риби та інших водних живих ресурсів за видами (групами видів) на відповідних водних об'єктах розробляють наукові установи, організації, а на водних об'єктах, де не здійснюються наукові дослідження, зазначені обґрунтування розробляють органи рибоохорони на замовлення Державного департаменту рибного господарства (далі - Укрдержрибгосп), інших юридичних або фізичних осіб.

Обґрунтування щодо допустимих обсягів використання риби та інших водних живих ресурсів у наступному році подаються науковими установами, організаціями, органами рибоохорони до 1 липня поточного року на розгляд Укрдержрибгоспу і повинні містити такі відомості:

2.1.1. Перелік методик, використаних при оцінці запасів риби та інших водних живих ресурсів.

2.1.2. Оцінка біологічного стану риби та інших водних живих ресурсів, вплив на них біотичних, абіотичних факторів та антропогенних чинників.

2.1.3. Дані щодо сучасного стану запасів риби та інших водних живих ресурсів та обсяги встановлення на їх основі лімітів, що пропонуються, а також обсяги вилучення риби та інших водних живих ресурсів за попередні три роки.

2.1.4. Пропозиції щодо рибницьких, меліоративних та інших заходів з поліпшення середовища перебування риби та інших водних живих ресурсів, відновлення чисельності, оптимізації їх видового складу.

2.1.5. Дані щодо допустимої кількості знарядь лову (за типами) та їх промислове навантаження, які необхідні для використання певного об'єкта промислу.

Укрдержрибгосп узагальнює подані матеріали і до 1 серпня поточного року направляє до Мінприроди України.

2.2. Мінприроди України до 1 вересня поточного року затверджує ліміти і направляє їх Мінагрополітики України та своїм структурним підрозділам.

2.3. Затвердження змін, що вносяться протягом поточного року до встановлених лімітів, Мінприроди України здійснює в місячний термін після подання Укрдержрибгоспом обґрунтувань щодо допустимих обсягів

використання риби та інших водних живих ресурсів за видами (групами видів) на відповідних водних об'єктах і направляє їх Мінагрополітики України та своїм структурним підрозділам.

3. Порядок виділення квот

3.1. Для отримання квот на наступний рік користувачі подають до 1 серпня поточного року до Укрдержрибгоспу заяву про виділення квот установленого зразка (додаток 1), копію установчих документів (нотаріально посвідчені), де зазначений відповідний вид діяльності (юридичні особи), копію свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності (фізичні особи).

Заява про виділення квот у межах території природно-заповідного фонду розглядається за умови погодження її Державною службою заповідної справи та для установ ПЗФ - адміністрацією відповідної природно-заповідної установи, а для всіх інших територій та об'єктів ПЗФ - юридичними або фізичними особами, у віданні яких вони перебувають, та адміністрацією природно-заповідної установи.

У разі проведення науково-дослідного, науково-промислового, контрольного, дослідноконструкторського, меліоративного лову, вилучення риби та інших водних живих ресурсів для подальшого відтворення, з'ясування санітарно-епідеміологічного стану (далі - дослідний лов) до заяви додаються наукові обґрунтування необхідних квот. У разі проведення лову з метою акліматизації, переселення риби та інших водних живих ресурсів до заяви додається дозвіл Мінприроди України.

3.2. Для розгляду поданих документів Урдержрибгосп призначає комісію, яка визначає обсяги квот риби та інших водних живих ресурсів і користувачів, які здійснюватимуть промисловий, дослідний лов у межах виділених їм квот (або без квот) згідно з установленими лімітами чи частинами установлених лімітів. Склад комісії затверджується Укрдержрибгоспом. Для участі в роботі комісії залучаються представники Укрдержрибгоспу, Мінприроди України (за згодою з правом дорадчого голосу), науки, органів рибоохорони, користувачів та їх об'єднань, обласних державних адміністрацій та Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

3.3. Переважне право на одержання квот для здійснення спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів мають:

3.3.1. Користувачів які здійснюватимуть вилучення риби та інших водних живих ресурсів при виконанні програм дослідних робіт.

3.3.2. Користувачів які здійснюють штучне відтворення риби та інших водних живих ресурсів, рибницькі, меліоративні заходи, що забезпечують поліпшення стану рибогосподарських водних об'єктів у районі ведення промислового вилучення риби та інших водних живих ресурсів.

3.3.3. Користувачів які традиційно (3 і більше років) здійснюють спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів та мають

власний стаціонарний РПП, судна та інфраструктуру щодо вилучення риби та інших водних живих ресурсів.

3.3.4. Резиденти України, які є власниками риболовних суден.

3.3.5. Користувачі, техніко-економічні показники яких забезпечують найбільш ефективне використання квот.

3.4. Для забезпечення оперативного управління промислом і дослідним ловом комісія залишає в резерві до 20 відсотків ліміту окремих видів риби та інших водних живих ресурсів на кожному водному об'єкті. Нерозподілена частка ліміту зраховується до резерву.

3.5. Комісія може відмовити заявнику у виділенні квоти в разі (повідомлення про відмову надсилається протягом двох тижнів після завершення роботи комісії):

3.5.1. Несвоєчасного подання заявником документів або їх невідповідності вимогам, зазначеним у пункті 3.1 цієї Інструкції, надання недостовірних даних, відсутності ліцензії.

3.5.2. Використання виділених квот менше ніж на 70 відсотків протягом 3 років, за винятком випадків форс-мажорних обставин, які пов'язані з впливом природних факторів (підтвердження форс-мажорних обставин надаються науково-дослідними установами, органами рибоохорони, структурними підрозділами Мінприроди України).

3.5.3. Відсутності частки нерозподіленого ліміту, за винятком резерву.

3.5.4. Порушень вимог постанови Кабінету Міністрів України від 27.08.99 № 1583 "Про технічний нагляд за суднами рибного господарства України, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства" та наказу Міністерства аграрної політики України від 13.11.2000 № 226 "Про затвердження Інструкції з проведення технічного нагляду за суднами рибного господарства України, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 26.12.2000 за № 949/5170.

3.5.5. Порушень вимог наказу Мінагрополітики України від 25.12.2003 № 466 "Про утворення системи дистанційного контролю риболовних суден", зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30.12.2003 за № 1258/8579 (із змінами).

3.6. Заяву щодо виділення додаткових (до попередньо виділених) квот користувачу протягом поточного року Укрдержрибгосп (за наявності резерву ліміту) розглядає за умови використання користувачем не менше 70 відсотків отриманої квоти та в разі прилову інших видів риб або організації промислу видів, не передбачених основною квотою. Повідомлення про виділення додаткової квоти або відмову в її виділенні Укрдержрибгосп після одержання відповідної заявки в тижневий термін доводить до відома користувача, органу рибоохорони, у зоні діяльності якого користувач здійснює лов. Користувач може звернутись до Укрдержрибгоспу з клопотанням щодо повернення отриманої квоти (частини квоти) до резерву.

Укрдержкомрибгосп у тижневий термін розглядає клопотання користувача і зараховує зазначену квоту (частину квоти) до резерву, якщо відмову від квоти (частини квоти) спричинили події надзвичайного характеру, включаючи пожежі, повені, землетруси, стихійне лихо, вибухи, воєнні дії та інші обставини.

3.7. У разі, коли користувач одержав дозвільні документи в органах рибоохорони та не розпочав використання отриманої квоти впродовж трьох місяців з моменту отримання повідомлення про її виділення, за винятком періодів заборони на промисел, квота на підставі подання органів рибоохорони за рішенням Укрдержрибгоспу зараховується до резерву про, що повідомляється користувач.

3.8. У разі неподання користувачем до Укрдержрибгоспу документів на переоформлення в установлений строк у зв'язку із зміною назви, місця розташування, форми власності квота користувача за рішенням Укрдержрибгоспу зараховується до резерву.

3.9. При анулюванні ліцензії чи скасуванні дозвільних документів квота користувача за рішенням Укрдержрибгоспу зараховується до резерву.

3.10. У разі анулювання або визнання недійсною ліцензії квота користувача за рішенням Укрдержрибгоспу зараховується до резерву про, що повідомляється користувач.

3.11. Користувач, який тільки що розпочав свою діяльність щодо вилучення риби та інших водних живих ресурсів та отримав квоти протягом поточного року, зобов'язаний придбати у власність плавзасоби, знаряддя лову та інше відповідно до технологічних вимог матеріально-технічне обладнання і прилади та розпочати будівництво РПП.

У разі, якщо користувач протягом промислового року після отримання квоти не виконав умови пункту 3.12 цієї Інструкції, то на наступний промисловий рік йому у виділенні квоти буде відмовлено.

3.12. У разі виконання вимог користувачем пункту 3.12 цієї Інструкції Укрдержрибгосп виділяє квоти на наступний рік з 3 - відсотковою надбавкою до квоти попереднього року для розвитку та економічного зростання користувача.

4. Порядок видачі дозвільних документів для здійснення промислового лову

4.1. Для здійснення промислового лову риби та інших водних живих ресурсів (вид діяльності, який підлягає ліцензуванню) користувачам необхідно зареєструвати в органах рибоохорони талони. Талони видаються користувачем.

Для здійснення всіх інших видів вилучення риби та інших водних живих ресурсів (види діяльності, які не підлягають ліцензуванню) користувачам необхідно отримати в органах рибоохорони дозвіл і зареєструвати талони.

4.2. Для реєстрації талона на здійснення промислового лову риби та інших водних живих ресурсів користувач подає до органу рибоохорони, у зоні діяльності якого здійснюватиметься промисловий лов, такі документи:

4.2.1. Заяву про реєстрацію документів для здійснення спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів.

4.2.2. Повідомлення про виділення квоти Укрдержрибгоспу.

4.2.3. Довідку про наявність дозволених правилами, режимами рибальства знарядь лову, РПП (РПС/РОС), завірену користувачем.

4.2.4. Документ про авансову плату за спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів (за винятком випадків, коли квота виділяється додатково з резерву ліміту, або у випадку, коли користувач здійснює вилучення риби та інших водних живих ресурсів без квоти в межах загального ліміту водойми), акт про виконання робіт з відтворення риби, інших водних живих ресурсів та робіт природоохоронного призначення (додаток 7), якщо такі роботи виконувались.

4.2.5. Промисловий журнал, журнал обліку прийнятої риби та інших водних живих ресурсів. Сторінки журналів повинні бути пронумеровані, прошнуровані, скріплені підписами і печатками користувача та органу рибоохорони.

4.2.6. Довідку, завірену територіальним органом Мінприроди, про те, що користувач ознайомлений з режимом території чи об'єкта природно-заповідного фонду та з особливими умовами використання водних живих ресурсів (якщо промисловий лов має здійснюватись в межах природно-заповідного фонду).

4.3. Зареєстровані талони видаються користувачу або за його дорученням особі, відповідальній за проведення промислу, у двотижневий термін після отримання документів, зазначених у пункті 4.2 цієї Інструкції.

Відмітка про видачу документів на ведення промислу заноситься до журналу реєстрації, сторінки журналу мають бути прошнуровані, пронумеровані та скріплені печаткою органу рибоохорони.

У разі зміни назви, реєстраційних документів, форми власності користувач зобов'язаний в десятиденний термін переоформити документи для подальшого здійснення промислу в порядку, зазначеному в пункті 4.2 цієї Інструкції.

4.4. Термін дії талона встановлюється з дати видачі його і до кінця календарного року.

4.5. Журнал реєстрації, заяви користувачів після закінчення терміну їх дії зберігаються протягом трьох років в органах рибоохорони, який їх видав. Талони зберігаються у користувача впродовж того самого терміну.

У разі втрати журналу обліку вилученої риби та інших водних живих ресурсів, талона, бирок користувач зобов'язаний в триденний термін письмово повідомити про це орган рибоохорони, де їх було зареєстровано чи отримано. Орган рибоохорони в триденний термін з дня отримання

повідомлення приймає рішення щодо перереєстрації або заміни втрачених документів та бирок.

4.6. У разі невиконання вимог інструкції, вимог правил і режимів рибальства орган рибоохорони повертає представлені документи без розгляду в триденний термін, повідомивши причину відмови.

4.7. Після закінчення терміну дії талона користувач зобов'язаний в десятиденний термін пред'явити органу рибоохорони (який їх реєстрував) для перевірки промисловий журнал та журнал обліку прийнятої риби та інших водних живих ресурсів.

4.8. Користувач, при необхідності зміни бирок, особистих даних рибалок та ін., за клопотанням до органу рибоохорони та погодженням має право на протязі терміну дії талону вносити необхідні зміни та доповнення.

5. Порядок видачі дозволів та талонів для здійснення дослідного лову

5.1. Для отримання дозволу на здійснення дослідного лову у рибогосподарських водних об'єктах користувач подає до органів рибоохорони в зоні діяльності користувача такі документи:

5.1.1. Заяву про видачу дозвільних документів для здійснення спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів, погоджену Мінприроди України або його уповноваженим територіальним органом (крім тієї, що пов'язана з проведенням дослідного лову, який здійснюється іхтіологічною службою органів рибоохорони).

5.1.2. Повідомлення Укрдержрибгоспу про виділення квоти.

5.1.3. У рибогосподарських водних об'єктах, де не встановлені ліміти, дослідний лов здійснюється без квотування за програмами наукових установ або іхтіологічних служб органів рибоохорони, затвердженими рішенням науково - промислової ради Укрдержрибгоспу.

5.1.4. Довідку користувача, що підтверджує наявність у користувача або співвиконавця відповідних до програми дослідних робіт знарядь лову, рибоприймального пункту, рибальського судна. Якщо користувач не може власними силами здійснити вилучення риби та інших водних живих ресурсів, то дозволяється вилучення риби та інших водних живих ресурсів силами співвиконавця (за договорами про спільне виконання програми дослідних робіт). Дозволяється (за погодженням з Укрдержрибгоспом) здійснення дослідних ловів за рахунок промислових квот користувачів-співвиконавців (з відповідним оформленням, звітністю та оплатою за використання риби та інших водних живих ресурсів) при обов'язковій присутності наукового працівника.

5.1.5. Копії свідоцтва про право плавання під Державним прапором України (або тимчасове свідоцтво) і копію свідоцтва про право власності на

судно або договір оренди в разі здійснення промислу із судна, піднаглядного класифікаційному товариству.

5.1.6. Копії судових білетів устанавленого Мінагрополітики України зразка з відміткою про здійснений щорічний технічний огляд (а для орендованих суден і копію договору оренди) в разі здійснення промислу із судна, що не підлягає нагляду класифікаційного товариства.

5.1.7. Промисловий журнал та журнал обліку прийнятої риби та інших водних живих ресурсів пронумеровані, прошнуровані, скріплені підписами і печатками органу рибоохорони, користувача. При використанні РПП співвиконавця за договором, який передбачений пунктом 5.1.3 цієї Інструкції, у журнал обліку прийнятих риби та інших водних живих ресурсів ставиться печатка співвиконавця та органу рибоохорони.

5.1.8. Програму дослідних робіт, погоджену органами рибоохорони та затверджену рішенням Науково-промислової ради Укрдержрибгоспу, а в разі лову з метою акліматизації, переселення - дозвіл Мінприроди України.

5.2. Для отримання дозволу для здійснення дослідного лову у водних об'єктах, що перебувають у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, користувачі подають документи, зазначені в пункті 5.1 цієї Інструкції, до Мінприроди України або його територіального уповноваженого органу, який їх розглядає та видає дозвіл або обґрунтовану відмову.

5.3. У разі подання документів з порушенням вимог пункту 5.1 цієї Інструкції орган рибоохорони повертає представлені документи без розгляду в триденний термін, повідомивши причину відмови.

5.4. На підставі дозволу, виданого органами рибоохорони або Мінприроди України, органи рибоохорони в триденний термін після отримання документів, зазначених у пункті 5.1 цієї Інструкції, реєструють користувачу талон та бирки для маркування знарядь лову в кількості і за номерами, зазначеними в дозволі.

Термін дії дозволу встановлюється відповідно до строків лову окремих видів риби та інших водних живих ресурсів, зазначених у програмі дослідних робіт, але не більше 12 місяців календарного року. Перед початком науково-дослідних робіт дозвіл, виданий органами Мінприроди України, у триденний термін реєструється в органах рибоохорони. Наукові установи до початку робіт повідомляють засобами зв'язку органи рибоохорони про початок роботи.

У разі втрати дозволу, талонів, бирок користувач зобов'язаний в триденний термін письмово повідомити організацію, де їх було отримано чи зареєстровано. Орган рибоохорони в триденний термін після отримання письмового повідомлення розв'язує питання щодо заміни втрачених дозвільних документів та бирок.

Заяви користувачів про отримання дозволу та журнал реєстрації зберігаються протягом трьох років в органі рибоохорони або Мінприроди

України та його територіальними підрозділами, якими видано дозвіл. Талони зберігаються у користувача впродовж того самого терміну.

5.5. Після закінчення терміну дії дозволу користувач зобов'язаний в двотижневий термін повернути їх за місцем видачі, пред'явити для перевірки промисловий журнал та журнал обліку прийнятої риби та інших водних живих ресурсів, подати звіт про використання дозволу та звіт про результати роботи.

6. Порядок вилучення риби та інших водних живих ресурсів

6.1. Перед початком здійснення промислового, науково-промислового та інших ловів на території природно-заповідної установи її адміністрація визначає кожному користувачу район лову й інші особливості умови використання водних живих ресурсів та видає перепустки на територію природно-заповідного об'єкта. У разі здійснення спеціального використання водних живих ресурсів у межах всіх інших територій та об'єктів ПЗФ визначення району лову та інших особливих умов використання водних живих ресурсів здійснює територіальний орган Мінприроди України. У разі здійснення промислового, науково-промислового та інших ловів на територіях акваторій заказників визначення району лову й інших умов використання риби та інших водних живих ресурсів та видачу перепусток здійснює територіальний орган Державної служби заповідної справи.

Усі користувачі риби та інших водних живих ресурсів у межах природно-заповідного фонду у двотижневий термін після закінчення дії виданих дозволів направляють звіти щодо їх реалізації, копії актів проведення науково-дослідних, контрольних, меліоративних та інших ловів до Державної служби заповідної справи. Несвоєчасне направлення звітів є підставою для подальшої відмови у видачі дозволів на спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів у межах природно-заповідного фонду.

6.2. При проведенні промислового лову дозволяється вилучення риби та інших водних живих ресурсів з дотриманням ліцензійних умов, правил, режимів рибальства, що діють на рибогосподарському водному об'єкті, де здійснюється промисел, цієї Інструкції за наявності в рибалки, відповідального за лов у виробничому підрозділі користувача, талона, який реєструється органом рибоохорони, промислового журналу, биркованих знарядь лову, а в рибалок, які здійснюють лов у складі зазначеного підрозділу, - посвідчення рибалки, яке видає користувач (додаток 13), за винятком екіпажів риболовних суден, піднаглядних кваліфікаційному товариству.

При проведенні дослідного лову дозволяється вилучення риби та інших водних живих ресурсів з дотриманням вимог програми дослідних робіт, цієї

Інструкції, за наявності у відповідального за проведення дослідного лову дозволу талона, промислового журналу, а в рибалки, який здійснює лов у складі виробничого підрозділу користувача, у тому числі й за договорами про спільне проведення дослідних робіт, - посвідчення рибалки, яке видається користувачем або співвиконавцем, за винятком екіпажів риболовних суден, піднаглядних класифікаційному товариству.

Проведення промислового або дослідного лову без відповідального за його проведення (який визначається наказом користувача) забороняється.

6.3. Рибалка, відповідальний за вилучення риби та інших водних живих ресурсів у виробничому підрозділі користувача, та відповідальна особа за проведення дослідного лову зобов'язані:

6.3.1. Виконувати вимоги ліцензійних умов, правил, режимів рибальства, режимів територій та об'єктів природно-заповідного фонду, програм науково - дослідних робіт, цієї Інструкції.

6.3.2. Забезпечувати належне ведення промислового журналу, облік, зберігання, транспортування, а також здавання вилученої риби та інших водних живих ресурсів на свої приймальні пункти або приймальні пункти інших користувачів, з якими укладені договори на приймання риби та інших водних живих ресурсів.

У разі здійснення дослідного лову виробничим підрозділом іншого користувача в порядку, передбаченому пунктом 5.1.3 цієї Інструкції, рибалкам, які здійснюють вилучення, дозволяється здавати улов риби та інших водних живих ресурсів для оприбуткування на свої приймальні пункти.

6.4. Улов риби та інших водних живих ресурсів оприбутковується на рибоприймальному судні або здається на рибоприймальний пункт чи рибопереробне судно та оформляється квитанцією (додаток 14). Особа, яка приймає улов, зобов'язана зареєструвати квитанцію в журналі обліку прийнятої риби та інших водних живих ресурсів та видати перший примірник квитанції рибалці, який здав улов, і згідно з абзацом 2 пункту 6.3.2 цієї Інструкції - копію квитанції особі, відповідальній за проведення дослідного лову.

6.5. Риба та інші водні живі ресурси, використані у відповідності до програми наукових робіт для лабораторних досліджень і не придатні внаслідок цього для подальшого їх використання, підлягають списанню відповідно до акта, підписаного відповідальним за проведення науково-дослідних робіт. Акт складає комісія у кількості трьох осіб, до складу якої входять представники науково-дослідної установи, користувачі (співвиконавці) та представники контрольних природоохоронних органів.

6.6. Користувачі зобов'язані подавати звіт про обсяги вилучення риби та інших водних живих ресурсів до органу, який зареєстрував талони, у встановлені строки (додаток 15), щомісяця до 5-го числа місяця, наступного за звітним, - органу рибоохорони, який зареєстрував відповідний талон або

видав дозвіл для здійснення лову в межах виділеної квоти або без квотування, щоденно оперативну інформацію - органу рибохорони, який зареєстрував талон та видав відповідний дозвіл, або до штабу путини за його наявності при здійсненні промислу риби та інших водних живих ресурсів у межах загального ліміту або в межах частини загального ліміту.

6.6.1. Користувачі, що здійснюють спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, крім того, до 5-го числа місяця, наступного за звітним, подають звіт відповідному органу Мінприроди України.

7. Порядок ведення промислового журналу

7.1. Промисловий журнал є основним документом з обліку обсягів вилучених риби та інших водних живих ресурсів.

7.2. Відповідальним за правильне і своєчасне ведення промислового журналу при здійсненні промислового лову є рибалка,

відповідальний за лов у виробничому підрозділі користувача, а при здійсненні дослідного лову зазначений журнал зобов'язаний вести представник юридичної особи, відповідальний за його проведення.

7.3. Сторінки журналу повинні бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені підписами, печатками користувача та органу рибохорони.

7.4. Усі записи в журналі виконуються акуратно, розбірливо, пастою або чорнилом. У разі неточності в записах весь горизонтальний рядок закреслюється двома прямими лініями і записи поновлюються в наступному рядку.

7.5. На титульній сторінці журналу записуються його повна назва, порядковий номер, дата початку ведення журналу, назва користувача, назва та номер структурного підрозділу користувача або співвиконавця, тип, назва, номер, порт приписки судна.

7.6. Журнал ведеться тільки в період здійснення операцій, пов'язаних з вилученням риби та інших водних живих ресурсів:

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, - щоденно на місці лову на кожному судні безпосередньо;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - на місці базування (рибстані).

7.7. У графі 1 записуються число, місяць, рік, час (година) виходу на лов:

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, - щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - безпосередньо перед кожним виходом на промисел на рибогосподарському водному об'єкті.

7.8. У графі 2 записуються назва рибогосподарського водного об'єкта або його частини, місце здійснення лову (номер квадрата, координати):

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, - щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;
- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - безпосередньо перед кожним виходом на промисел на рибогосподарському водному об'єкті.

7.9. У графі 3 записуються: - вид лову (промисловий, дослідно-конструкторський, контрольний, меліоративний, науково-дослідний, науково-промисловий лов); - вид промислової операції (траління, закидання, притонення кошільних, кільцевих, закидних неводів, дифонів, постановка пасток, зябрових сіток, ставних неводів, наживних крючків та інших знарядь лову);

- тривалість лову при тралінні, закиданні, притоненні кошільних, кільцевих, закидних неводів, дифонів і інших - дата і час початку та закінчення промислової операції, при перебуванні на лову пасток зябрових сіток, інших знарядь лову - дата і час початку та закінчення промислової операції.

Зазначена графа заповнюється:

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, - щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;
- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - безпосередньо перед кожним виходом на промисел у рибогосподарському водному об'єкті, а дата і час – безпосередньо на пункті базування (рибстані) після закінчення даної промислової операції.

7.10. У графах 4, 5, 6 записуються назва та параметри знарядь лову, які перебувають на лову (довжина, висота, розмір вічка), їх кількість:

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, - щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;
- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - безпосередньо перед початком виходу на промисел на рибогосподарському водному об'єкті.

7.11. У графі 7 записуються назви видів риби та інших вилучених водних живих ресурсів: - для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, - щоденно на промислі після закінчення технологічної операції із сортування риби за видами у відповідності до технологічних інструкцій та ДСТУ;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - на пункті базування (рибстані) після сортування та здавання риби та інших водних живих ресурсів у відповідності до технологічних інструкцій.

7.12. У графі 8 записується літерами кількість вилучених особин осетрових риб, камбалікалкана, інших видів риб та водних живих ресурсів, визначених Укрдержрибгоспом.

7.13. У графі 9 записують дату, час (годин) та місце здачі улову після здавання його на РПП.

7.14. У графі 10 записується літерами кількість риби та інших водних живих ресурсів за видами і вагою, зданих на РПП (під час здавання рибопродукції вказується згідно з нормативами розрахункова вага вилучених видів риби та інших водних живих ресурсів) та списаних до акта (за його наявності):

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства з приймальним пунктом на борту судна, - на промислі після повного завершення технологічного процесу конкретної промислової операції у відповідності до технологічних інструкцій і ДСТУ;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства з береговим РПП, і для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - на пункті базування (рибстані) після здавання риби та інших водних живих ресурсів у відповідності до технологічних інструкцій і ДСТУ.

7.15. У графі 11 записуються номер квитанції і номер акта про списання риби та інших водних живих ресурсів (за його наявності):

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства з рибоприймальним пунктом на борту судна, - на промислі після повного завершення технологічного процесу конкретної промислової операції у відповідності до технологічної інструкції і ДСТУ;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства з береговим РПП, і для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, - на пункті базування (рибстані) після здавання риби та інших водних живих ресурсів у відповідності до технологічної інструкції і ДСТУ.

7.16. У графі 12 після відповідного оформлення журналу ставить підпис рибалка, відповідальний за лов у виробничому підрозділі користувача, а при здійсненні дослідного лову - особа, відповідальна за його проведення.

8. Порядок скасування дозволів, тимчасового призупинення реєстрації талонів

8.1. Дозвіл та талон можуть бути скасовані органом, який його видав, у разі:

8.1.1. Припинення діяльності користувачем, який здійснював спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів.

8.1.2. Невиконання умов, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 10.08.92 N 459 (459-92-п) "Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення" (із змінами). При цьому складається акт у двох примірниках, де вказуються причини скасування. Один примірник акта залишається в користувача, а другий - в уповноваженої особи, що складала акт.

8.1.3. Порушення користувачем території чи об'єкта природно-заповідного фонду або особливих умов використання риби та інших водних живих ресурсів.

8.2. Призупинення дії дозволу та талона на спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів здійснюється шляхом їх вилучення. Дія дозволу може бути тимчасово призупинена

уповноваженим органом до з'ясування обставин порушень або усунення виявлених недоліків. При цьому складається акт у двох примірниках, де вказуються причини призупинення. Один примірник акта залишається в користувача або рибалки, а другий - в уповноваженої особи, що складала акт.

8.3. Отримання нового дозволу або талона для здійснення спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів у наступному році здійснюється у порядку, установленому цією Інструкцією.

8.4. Права користувачів забезпечуються у відповідності до законодавства України.

8.5. Оскарження дій посадових осіб у разі відмови в погодженні заяви, виділенні квоти, видачі дозволу, реєстрації талона, а також у разі скасуванні дозволів, вирішуються в порядку, передбаченому законодавством України.

МОДУЛЬ 5

Виявлення адміністративних правопорушень та організація рибоохоронного рейду

ТЕМА 13. Користування органами рибоохорони кодексом України про адміністративні правопорушення (2 год)

1. Витяг з кодексом України про адміністративні правопорушення

Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки (стаття 66. Конституції України). Органи держрибоохорони, відповідно до законодавства мають право:

давати обов'язкові до виконання письмові вказівки (приписи) про усунення порушень у галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів;

перевіряти документи на право використання водних біоресурсів, зупиняти відповідно до законодавства транспортні (в тому числі плавучі) засоби, які задіяні в промисловому вилученні водних біоресурсів, та проводити огляд транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь лову, добутої продукції та інших спеціальних предметів, пов'язаних з промисловим вилученням водних біоресурсів; вилучати в порядку, встановленому законодавством, у осіб, які порушують законодавство у галузі охорони і використання водних біоресурсів, знаряддя добування водних біоресурсів, транспортні (в тому числі плавучі) засоби, обладнання та предмети, що були знаряддями правопорушення; незаконно добуті біоресурси; визначати розмір збитків, завданих рибному господарству, за затвердженими таксами та методиками; скасовувати видані дозволи чи інші передбачені законодавством документи на право добування водних біоресурсів в інших цілях, а також на право переселення та утримання в неволі чи напіввільних умовах водних біоресурсів; складати протоколи та розглядати в установленому законодавством порядку справи про адміністративні правопорушення в галузі охорони, використання і відтворення водних біоресурсів.

Для виконання своїх посадових обов'язків, згідно діючого законодавства України, кожен працівник органів держрибоохорони повинен знати та вміти користуватися Кодексом України про адміністративні правопорушення. Далі надані основні статті КупАП, які використовуються в роботі працівниками держрибоохорони:

Статті КУпАП для керівництва в роботі органів держрибоохорони

12 – Вік, після досягнення якого настає адміністративна відповідальність

13 – Відповідальність неповнолітніх

14 – Відповідальність посадових осіб **24** – Види адміністративних стягнень

24 -1 – Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх

26 – Попередження

27 – Штраф

38 – Строки накладення адміністративного стягнення

39 – Строк, після закінчення якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню **240** – Органи рибоохорони

255 – Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення

256 – Зміст протоколу про адміністративне правопорушення

- 268** – Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності
- 276** – Місце розгляду справи про адміністративне правопорушення
- 277** – Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення
- 283** – Зміст постанови по справі про адміністративне правопорушення
- 284** – Види постанов по справі про адміністративне правопорушення
- 285** – Оголошення постанови по справі про адміністративне правопорушення і вручення копії постанови
- 289** – Строк оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення
- 292** – Строк розгляду скарги і протесту на постанову по справі про адміністративне правопорушення
- 293** – Розгляд скарги і протесту на постанову по справі про адміністративне правопорушення
- 298** – Обов'язковість постанови про накладання адміністративного стягнення
- 299** – Звернення постанови до виконання
- 303** – Давність виконання постанов про накладання адміністративних стягнень
- 307** – Строки і порядок виконання постанови про накладання штрафу
- Органи рибоохорони складають адміністративні протоколи та виносять постанови за статтями:**
- 50** – Порушення права державної власності на тваринний світ (переуступка квот)
- 85ч.3** – Порушення правил використання об'єктів тваринного світу. Порушення правил рибальства
- 86-1** – Експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням
- 91-2** – Перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів
- 188 -5** – Невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної та ядерної безпеки або охорону природних ресурсів
- Органи рибоохорони складають адміністративні протоколи, за якими суди виносять постанови за статтями:**
- 85ч.4** – Порушення правил використання об'єктів тваринного світу. Грубе порушення правил рибальства
- 85-1** – Виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу
- 88-1** – Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах.

Далі наведені статті КупАП, якими користуються працівники органів держрибоохорони для керівництва в роботі:

Стаття 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення

Завданням Кодексу України про адміністративні правопорушення є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

Стаття 2. Законодавство України про адміністративні правопорушення

Законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України.

Закони України про адміністративні правопорушення до включення їх у встановленому порядку до цього Кодексу застосовуються безпосередньо.

Положення цього Кодексу поширюються і на адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законами, ще не включеними до Кодексу.

Стаття 12. Вік, після досягнення якого настає адміністративна відповідальність

Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення **шістнадцятирічного віку**.

Стаття 13. Відповідальність неповнолітніх

До осіб віком **від шістнадцяти до вісімнадцяти років**, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, **передбачені статтею 24-1** цього Кодексу.

У разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 121-127, частинами першою і другою статті 130, статтями 173, 174, 185, 190-195 цього Кодексу, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені статтею 185) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу.

Стаття 14. Відповідальність посадових осіб

Посадові особи **підлягають адміністративній відповідальності** за адміністративні правопорушення, зв'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського

порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків.

Стаття 24. Види адміністративних стягнень

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

- 1) *попередження*;
- 2) *штраф*;
- 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- 4) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання);
- 6) виправні роботи;
- 7) адміністративний арешт.

Законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень.

Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Стаття 24-1. Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх

За вчинення адміністративних правопорушень *до неповнолітніх* у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) застереження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) *передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють*, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Стаття 26. Попередження

Попередження, як захід адміністративного стягнення виноситься в письмовій формі. У передбачених законом випадках попередження фіксується іншим установленим способом.

Стаття 27. Штраф

Штраф – є грошовим стягненням, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених цим Кодексом та іншими законами України.

Стаття 38. Строки накладення адміністративного стягнення

Адміністративне стягнення може бути накладено **не пізніш як через два місяці з дня вчинення правопорушення**, а при триваючому правопорушенні — два місяці з дня його виявлення.

У разі відмови в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи, але при наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення адміністративне стягнення може бути накладено не пізніш як через місяць з дня прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття.

Стаття 39. Строк, після закінчення якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню

Якщо особа, піддана адміністративному стягненню, **протягом року з дня закінчення виконання стягнення** не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню.

Стаття 256. Зміст протоколу про адміністративне правопорушення У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються: дата і місце його складення, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу порушника; місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення порушника; інші відомості, необхідні для вирішення справи. Якщо правопорушенням заподіяно матеріальну шкоду, про це також зазначається в протоколі.

Протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка вчинила адміністративне правопорушення; при наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами.

У разі відмовлення особи, яка вчинила правопорушення, від підписання протоколу, в ньому робиться запис про це. Особа, яка вчинила правопорушення, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви свого відмовлення від його підписання.

При складенні протоколу порушникові роз'яснюються його права і обов'язки, передбачені статтею 268 цього Кодексу, про що робиться відмітка у протоколі.

Стаття 268. Права особи, яка притягається до адміністративної відповідальності

Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право: *знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання; при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження; оскаржити постанову по справі.* Справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Під час відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

Стаття 276. Місце розгляду справи про адміністративне правопорушення

Справа про адміністративне правопорушення розглядається **за місцем його вчинення.**

Стаття 277. Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення

Справа про адміністративне правопорушення розглядається **в п'ятнадцятиденний строк з дня одержання** органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Стаття 283. Зміст постанови по справі про адміністративне правопорушення

Розглянувши справу про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить постанову по справі. Постанова виконавчого органу сільської, селищної, міської ради по справі про адміністративне правопорушення приймається у формі рішення.

Постанова повинна містити: найменування органу (посадової особи), який виніс постанову, дату розгляду справи; відомості про особу, щодо якої розглядається справа; викладення обставин, установлених при розгляді справи; зазначення нормативного акта, який передбачає відповідальність за дане адміністративне правопорушення; прийняте по справі рішення.

Якщо при вирішенні питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення органами (посадовими особами), переліченими у пунктах 1-4 статті 213 цього Кодексу, одночасно вирішується питання про відшкодування винним майнової шкоди, то в постанові по

справі зазначаються розмір шкоди, що підлягає стягненню, порядок і строк її відшкодування.

Постанова по справі повинна містити вирішення питання про вилучені речі і документи, а також вказівку про порядок і строк її оскарження.

Постанова по справі про адміністративне правопорушення підписується посадовою особою, яка розглянула справу.

У випадках, передбачених законодавством України, про захід стягнення робиться відповідний запис на протоколі про адміністративне правопорушення або постанова оформляється іншим установленим способом.

Стаття 284. Види постанов по справі про адміністративне правопорушення

По справі про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов:

- 1) про накладення адміністративного стягнення;
- 2) про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 цього Кодексу;
- 3) про закриття справи.

Постанова про закриття справи виносить при оголошенні усного зауваження, передачі матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу або передачі їх прокурору, органу досудового слідства чи дізнання, а також при наявності обставин, передбачених статтею 247 цього Кодексу.

Стаття 285. Оголошення постанови по справі про адміністративне правопорушення і вручення копії постанови

Постанова оголошується негайно після закінчення розгляду справи. Копія постанови ***протягом трьох днів вручається або висилається особі, щодо якої її винесено.***

Копія постанови в той же строк вручається або висилається потерпілому на його прохання.

Копія постанови вручається під розписку. В разі, якщо копія постанови висилається, про це робиться відповідна відмітка у справі.

По справах про адміністративне правопорушення, передбачені статтями 174 і 191 цього Кодексу, щодо особи, якій вогнепальну зброю, а також бойові припаси ввірено в зв'язку з виконанням службових обов'язків або передано в тимчасове користування підприємством, установою, організацією, суд надсилає копію постанови, крім того, відповідному підприємству, установі або організації для відома і органу внутрішніх справ для розгляду питання про заборону цій особі користуватися вогнепальною зброєю.

Стаття 289. Строк оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення

Скаргу на постанову по справі про адміністративне правопорушення **може бути подано протягом десяти днів з дня винесення постанови**. В разі пропуску зазначеного строку з поважних причин цей строк за заявою особи, щодо якої винесено постанову, може бути поновлено органом (посадовою особою), правомочним розглядати скаргу.

Стаття 292. Строк розгляду скарги і протесту на постанову по справі про адміністративне правопорушення

Скарга і протест на постанову по справі про адміністративне правопорушення розглядаються правомочними органами (посадовими особами) **в десятиденний строк з дня їх надходження**, якщо інше не встановлено законами України.

Стаття 293. Розгляд скарги і протесту на постанову по справі про адміністративне правопорушення

Орган (посадова особа) при розгляді скарги або протесту на постанову по справі про адміністративне правопорушення перевіряє законність і обґрунтованість винесеної постанови і приймає одне з таких рішень:

- 1) залишає постанову без зміни, а скаргу або протест без задоволення;
- 2) скасовує постанову і надсилає справу на новий розгляд;
- 3) скасовує постанову і закриває справу;
- 4) змінює захід стягнення в межах, передбачених нормативним актом про відповідальність за адміністративне правопорушення, з тим, однак, щоб стягнення не було посилено.

Якщо буде встановлено, що постанову винесено органом (посадовою особою), неправомочним вирішувати цю справу, то така постанова скасовується і справа надсилається на розгляд компетентного органу (посадової особи).

Стаття 298. Обов'язковість постанови про накладення адміністративного стягнення

Постанова про накладення адміністративного стягнення є **обов'язковою для виконання** державними і громадськими органами, підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами і громадянами.

Стаття 299. Звернення постанови до виконання

Постанова про накладення адміністративного стягнення **підлягає виконанню з моменту її винесення**, якщо інше не встановлено цим Кодексом та іншими законами України.

При оскарженні або опротестуванні постанови про накладення адміністративного стягнення постанова підлягає виконанню після залишення скарги або протесту без задоволення, за винятком постанов про застосування заходу стягнення у вигляді попередження, а також у випадках накладення штрафу, що стягується на місці вчинення адміністративного правопорушення.

Постанова про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу *підлягає примусовому виконанню* після закінчення строку, встановленого частиною першою статті 307 цього Кодексу.

Постанова про накладення адміністративного стягнення звертається до виконання органом (посадовою особою), який виніс постанову.

Стаття 303. Давність виконання постанов про накладення адміністративних стягнень

Не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання *протягом трьох місяців з дня винесення*. В разі зупинення виконання постанови відповідно до статті 291 цього Кодексу перебіг строку давності зупиняється до розгляду скарги або протесту. У разі відстрочки виконання постанови відповідно до статті 301 цього Кодексу перебіг строку давності зупиняється до закінчення строку відстрочки.

Законами України може бути встановлено й інші, більш тривалі строки для виконання постанов по справах про окремі види адміністративних правопорушень.

Стаття 307. Строки і порядок виконання постанови про накладення штрафу

Штраф має бути сплачений порушником *не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня вручення йому постанови* про накладення штрафу, а в разі оскарження або опротестування такої постанови — не пізніше як через п'ятнадцять днів з дня повідомлення про залишення скарги або протесту без задоволення.

У разі відсутності самостійного заробітку в осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративне правопорушення, штраф стягується з батьків або осіб, які їх замінюють.

Органи рибоохорони мають право виносити постанови згідно статті 240 КУпАП:

Стаття 240. Органи рибоохорони

Органи рибоохорони розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням правил рибальства та охорони рибних запасів, *передбачені статтею 50, частиною третьою статті 85, статтями 86-1, 91-2 і 188-5 цього Кодексу*.

Від імені органів рибоохорони розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право: керівник спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у галузі рибного господарства та його заступники, начальники басейнових управлінь по охороні, відтворенню рибних ресурсів і регулюванню рибальства та їх заступники, начальники відділів рибоохорони зазначених басейнових управлінь, начальники державних інспекцій рибоохорони, старші державні інспектори та державні інспектори рибоохорони.

Стаття 50. Порушення права державної власності на тваринний світ

Самовільна переуступка права користування об'єктами тваринного світу, а також укладення інших угод, які в прямій чи прихованій формі порушують право державної власності на тваринний світ, — тягнуть за собою **попередження або накладення штрафу** на громадян **від трьох до семи** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і **попередження або накладення штрафу** на посадових осіб - **від п'яти до восьми** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 86-1. Експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням

Експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням, якщо його наявність передбачена відповідними нормативами, або з неефективно працюючим рибозахисним обладнанням, — тягне за собою **накладення штрафу** на громадян **від одного до шести** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - **від п'яти до восьми** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 91-2. Перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів

Перевищення затверджених лімітів та нормативів використання природних ресурсів, — тягне за собою **накладення штрафу** на громадян **від трьох до вісімнадцяти** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - **від дев'яти до тридцяти** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 188-5. Невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної та ядерної безпеки або охорону природних ресурсів

Невиконання законних розпоряджень чи приписів, інших законних вимог посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної та ядерної безпеки або охорону природних ресурсів, ненадання їм необхідної інформації або надання неправдивої інформації, вчинення інших перешкод для виконання покладених на них, — тягнуть за собою **накладення штрафу** на громадян **від дев'яти до п'ятнадцяти** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - **від п'ятнадцяти до сорока п'яти** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 85. ч.3. Порушення правил використання об'єктів тваринного світу

Порушення правил рибальства, тягне за собою **попередження або накладення штрафу** на громадян **від двох до десяти** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і **попередження або накладення штрафу** на посадових осіб - **від десяти до тридцяти** неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Органи рибоохорони також мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення по статтям КУпАП передбачених ст. 255, але ці справи розглядаються судами.

Стаття 255. Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення (витяг)

У справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218 — 221 цього Кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати:

1) уповноважені на те посадові особи:

- органів рибоохорони (*статті 85, 85-1, 88-1*).

Стаття 85. ч.4. *Порушення правил використання об'єктів тваринного світу*

Грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, електроструму, вибухових або отруйних речовин, інших заборонених знарядь лову, промислових знарядь лову особами, які не мають дозволу на промисел, вилов водних живих ресурсів у розмірах, що перевищують встановлені ліміти або встановлену правилами любительського і спортивного рибальства добову норму вилову), — тягне за собою **накладення штрафу на громадян від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення**, які є приватною власністю порушника, **та незаконно добутих водних живих ресурсів чи без такої** і на посадових осіб - **від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення**, які є приватною власністю порушника, **та незаконно добутих водних живих ресурсів чи без такої**.

Стаття 85-1. Виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу

Виготовлення, збут заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу, а також збут незаконно добутої продукції, — тягнуть за собою **накладення штрафу від дев'яти до двадцяти одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян з конфіскацією цих знарядь, матеріалів та засобів для їх виготовлення**.

Стаття 88-1. Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах

Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, — тягне за собою **накладення штрафу від трьох до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією об'єктів тваринного або рослинного світу чи без такої**.

Ті самі дії, вчинені щодо об'єктів тваринного або рослинного світу, які перебували в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, занесених до Червоної книги України або які охороняються відповідно до

міжнародних договорів України, — тягнуть за собою *накладення штрафу від дев'яти до двадцяти чотирьох* неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з *конфіскацією об'єктів тваринного або рослинного світу чи без такої*.

ТЕМА 14. Класифікація органами рибоохорони адміністративних правопорушень (2 год)

1. Правила промислового рибальства

2. Порядок видачі дозвільних документів для здійснення промислового лову

3. Правила любительського й спортивного рибальства України

При складанні адміністративного протоколу інспектор рибоохорони повинен правильно каласифікувати адміністративне правопорушення, визначити пункт Правил рибальства або Інструкції про порядок спеціального використання риби та інших, які було порушено. У разі неправильної класифікації порушенн, адміністративний протокол не буде розглянутий в суді або може бути скасований. Для якісної кваліфікації порушень необхідно знати та вміти швидко користуватися наступними документами:

Правила промислового рибальства в басейні Чорного моря (витяг) Забороняється:

9.1. Скидати в рибогосподарські водні об'єкти і їхню водоохоронну зону неочищені й незнешкоджені стічні води промислових, комунальних, сільськогосподарських, інших підприємств, а також води після миття транспорту, виробничі, побутові та інші види відходів.

9.2. Скидати ґрунт, вибраний при проведенні днопоглиблювальних, дноочисних та інших робіт, а також пульпу, що створюється за межами відведених і позначених місць та не в установлені терміни.

9.3. Здійснювати в рибогосподарських водних об'єктах вимочування льону, конопель, миття автотранспорту, винної тари, тари з-під ядохімікатів та інших речовин, що негативно впливають на гідрохімічний режим водних об'єктів.

9.4. Здійснювати заготівлю лісу на берегах рік та їхніх притоків, що є місцями нересту цінних видів риби, інших водних живих ресурсів на відстані менше ніж 1 км від берега, а в районі розміщення рибоводних заводів і господарств із розведення риби, інших водних організмів – на відстані менше ніж 3 км.

9.5. Вилучення заборонених, незаконно встановлених знарядь лову та незаконно вилучених водних живих ресурсів без відповідного запису в судовому журналі і без оповіщення державних органів рибоохорони.

9.6. Знаходитися промисловим, транспортним та іншим суднам у межах заборонених для промислу місцях, за винятком транзитного проходу і

проходу фарватером, зупинок біля поселень, для встановлення бакенів і у випадках надзвичайної потреби (шторм, туман, аварія і т.п.).

9.7. Всюди продаж і скупка водних живих ресурсів (об'єктів промислу) та продукції із них без наявності у продавця документів, що підтверджують законність їх вилучення або придбання.

9.8. У прибережних захисних смугах забороняється:

9.8.1. Застосування авіаопилення і авіаоприскування при обробці сільськогосподарських, лісних та інших масивів.

9.8.2. Використання для будь-яких цілей препаратів ДДТ, гексахлорану та інших речовин, гранично допустима концентрація яких для води рибогосподарських водних об'єктів нормується як "відсутність".

9.8.3. Застосування пестицидів із незатвердженими ГДК для води рибогосподарських водних об'єктів.

9.8.4. Будівництво складів для схову пестицидів і мінеральних добрив, влаштування злітно-посадочних майданчиків для авіахімічних робіт, ванн для купання худоби, майданчиків для заправки наземної апаратури ядохімікатами.

9.8.5. Будівництво тваринницьких ферм і комплексів, розміщення шлаконакопичувачів, сховищ, відстійників, промислових відходів та інших гідротехнічних споруд, що можуть створювати негативний вплив на прибережні води морів, рік, озер і т.п.

9.9. Користувачам водних живих ресурсів забороняється:

9.9.1. Здійснення промислу виробничими підрозділами користувача (ланки, дільніці, бригади тощо) на судах, що не призначені для здійснення промислу, та (або) без наявності у рибалок, відповідальних за вилучення, промислових квитків, талонів, журналів обліку вилучених водних живих ресурсів (промислових журналів), а в інших рибалок, які здійснюють вилучення водних живих ресурсів у зазначених підрозділах користувача, посвідчень рибалок.

9.9.2. Зберігати об'єкти промислу, невраховані чи заборонені до вилову, частини їхнього тіла, а також приймати (здавати) виловлені об'єкти одного виду під іншою назвою або без видової назви.

9.9.3. Вести неточно облік та подавати неточні звітні облікові дані про райони та об'єкти промислу, обсяги вилучення водних живих ресурсів та заготівлю ікри.

9.9.4. Зберігати на судні, бригадному стані тощо або у водоохоронній зоні неопломбовані державними органами рибоохорони знаряддя лову, застосування яких у даному районі і в даний період заборонено.

9.9.5. Використовувати ставні знаряддя лову, не позначаючи їх розташування за допомогою буїв чи розпізнавальних знаків.

9.9.6. Використовувати знаряддя лову із водних об'єктів, в яких виявлені осередки паразитарних та інфекційних захворювань риб, в інших водних об'єктах без попередньої дезінфекції цих знарядь.

9.9.7. Перебувати на водному об'єкті або у водоохоронній зоні зі знаряддями лову, застосування яких заборонено цими Правилами, а також із вибуховими та отруйними речовинами, за винятком випадків (проведення на водних об'єктах робіт, пов'язаних із застосуванням цих речовин, а також при транзитному проходженні), узгоджених з державними органами рибоохорони.

9.9.8. Викидати за борт улов (у тому числі дозволених до вилову об'єктів промислу) або його частину. У таких випадках користувач зобов'язаний відшкодувати завдані збитки.

9.9.9. Вилов риби, інших водних живих ресурсів на зимувальних ямах.

9.10. Без погодження з державними органами рибоохорони забороняється:

9.10.1. Будь-яка діяльність, що може негативно вплинути на стан водних живих ресурсів, без виконання обов'язкових заходів для попередження та зменшення можливого впливу.

9.10.2. Проводити в рибогосподарських водних об'єктах без обґрунтування наукових установ, підприємств, організацій та дозволу Мінекобезпеки акліматизацію та переселення водних організмів.

9.10.3. Здійснювати обвалювання та відбудову зруйнованих валів на заплавах ділянках, що є місцями нересту, міграцій риби та інших водних живих ресурсів.

9.10.4. Створювати завали та перегороджувати ріки, протоки, канали, руйнувати вали та береги, проводити будівництво ставів і каналів, випускати з лиманів і озер воду, проводити відторгнення морських заток, відділення морських акваторій дамбами.

9.10.5. Здійснювати забір води з рибогосподарських водних об'єктів для потреб промисловості, сільського, комунального та особистого господарства. Експлуатувати водозабірні споруди без ефективних рибозахисних пристроїв.

9.10.6. Здійснювати видобуток гравію та піщано-ракушкової суміші в рибогосподарських водних об'єктах та в прибережних захисних зонах.

9.10.7. Здійснювати в рибогосподарських водних об'єктах днопоглиблювальні, вибухові, бурові, сейсмологічні та геологорозвідувальні роботи, за винятком проведення невідкладних днопоглиблювальних робіт для підтримки судноплавства на обмілілих ділянках річок. Для проведення вибухових робіт у зазначених випадках потрібно негайно сповістити в державні органи рибоохорони.

9.10.8. Здійснювати заготівлю очерету, рогозу та інших водних рослин у рибогосподарських водних об'єктах і на їхніх берегах.

9.10.9. Здійснювати встановлення штучних рифів.

9.10.10. Проводити на рибогосподарських водних об'єктах і їхніх ділянках роботи з розведення та вирощування водних живих ресурсів.

10. Забороняється промисел протягом всього року:

10.1. У Чорному морі: В передгирловому просторі р. Дунай (від Старостамбульського гирла до Білгородського каналу включно і на 10 км у глиб моря) на ділянках шириною по 1 км в обидва боки від кожного рукава й гирла, рахуючи від середини фарватера і на 5 км в глиб моря.

10.2. У р.Дніпро:

10.2.1. Протягом 10 км униз по річці від греблі Каховської ГЕС.

10.2.2. На Львовській ямі (на 100 м вгору і на 700 м вниз річкою від пристані с.Львово).

10.2.3. На ділянці нижче лінії, що йде від Верхньокасперовського маяка через усі гирла на щоглу Червоної Хати й далі на вершину заплави Глаголь, на південь до виходу протоки Джигирка, включаючи Щукову Забич, і далі на материковий берег, і в Дніпровському лимані перед гирлом р. Дніпро по лінії, що йде від гирла балки, розміщеної біля східного кінця с.Широка Балка, через лиман у точці в 4,5 км до заходу від рибоприймального пункту в с.Рибальче, а також на Станіславській ямі (навпроти с.Станіслав).

10.3. У р.Південний Буг:

10.3.1. На ділянці від греблі Олександрівської ГЕС протягом 4 км вниз по річці.

10.3.2. На ділянці в межах м.Первомайська від впадіння р.Кодима вниз рікою до міської межі.

10.3.3. У притоці р.Синюха на ділянці від Первомайського заводу будматеріалів до впадіння в р.Південний Буг.

10.4. У верхів'ї лиману Сасик:

10.4.1. Від лінії, що з'єднує південні межі сіл Борисівка й Трапівка до гирл рік Когільник і Сарата та в поймах цих рік до автошляхових мостів на трасі Татарбунари – Жовтий Яр.

10.5. У Дністровському лимані:

10.5.1. Перед гирлами рік Дністер і Турунчук – на відстані 2 км праворуч і ліворуч від гирл та на 2 км в глиб лиману, а також на 2 км в глиб цих річок.

10.5.2. На ділянці від гирла р. Турунчук уздовж західного берега до м. Білгород-Дністровський – на відстані 1 км в глиб лиману.

10.5.3. Перед гирлом, що з'єднує Дністровський лиман з морем на відстані 1 км в обидва боки від гирла, на 2 км в глиб моря і на 1 км всередину приморської частини Дністровського лиману, від Кароліно-Бугазької коси.

10.5. 4.У Гарагольській затоці.

10.6. У Хаджибейському лимані: У верхів'ї від лінії, що з'єднує північну межу с. Щорсове й південну межу с.Жовте до гирла р. Малий Куяльник та в поймі цієї ріки до південної межі с.Білка.

10.7. У протоці Джигирка: На всьому протязі.

10.8. У Чорному морі тралами в районах, обмежених:

10.8.1. Меридіанами 35 град.05 мін.сх.д. і 35 град. 50,5 мін.сх.д., береговою межею та лінією, яка проходить на віддалі 12 миль від берега.

10.8.2. Береговою межею та лінією, яка проходить через південну межу мису Євпаторійський, точки 45 град.09 мін.півн.ш. 33 град.16 мін.сх.д. і 45 град.00 мін.півн.ш. 33 град.04 мін.сх.д., далі йде на віддалі 12 миль від берега до перети ну з лінією, що з'єднує мис Тарханкут і Дністровсько-Царгородський маяк, і далі до мису Тарханкут.

10.8.3. З півдня лінією, що з'єднує мис Тарханкут із ДністровськоЦаргородським маяком.

10.8.4. Зі сходу меридіаном 30 град.00 мін.сх.д., із заходу – береговою смугою та з півдня державним кордоном.

10.9. В озерах:

10.9.1. Ялпуг – у верхів'ї від автошляхового мосту Болград – Рені вниз до лінії, що з'єднує північний край села Тополине й протилежний берег на 5 кілометрів у південному напрямку від села Виноградівка.

10.9.2. Кагул – від риборозплідника рибколгоспу ім.Шмідта на 2 км вздовж берега в бік м.Рені та на 500 метрів в глиб озера, включаючи протоку Руська.

10.9.3. Кугурлуй – у межах від каналу Тобочел Ренійського району, включаючи райони плавнів Каприці, Голобова Скеля, Шурой, канал "Георгій Запша" до виходу в озеро Кугурлуй і в глиб водойми на 200 метрів

11. Забороняється ведення промислу в такі строки:

11.1. У річках: **11.1.1.** Дніпро – від гирла до забороненого простору Каховської ГЕС, а також у придатковій системі – з 10 квітня по 15 червня. Заборона не поширюється на лов оселедця на ділянці від верхнього кордону Нижньодніпровського забороненого простору до нижнього кордону забороненого простору у с.Львово.

11.1.2. Інгулець – від гирла до с.Велика Олександрівка – з 10 квітня по 15 червня.

11.1.3. Південний Буг – від Варваровського моста вгору рікою до забороненого простору Олександрівської ГЕС – з 5 квітня по 5 червня і від забороненого простору Олександрівської ГЕС до с.Голоскове – з 5 квітня по 20 червня. Заборона не поширюється на вилов пузанка.

11.1.4. Інгул – на всьому протязі з придатковою системою – з 1 квітня по 30 червня;

11.1.5. Дністер з рукавом Турунчук – з 15 квітня по 5 червня, в заплавах озер – з 15 квітня по 15 червня. Заборона не поширюється на лов оселедців.

11.1.6. Дунай, його протоках, гирлах і ериках – з 1 по 30 травня, у придунайських озерах, лимані Сасик і Стенсівсько-Жебріянських плавнях – з

15 квітня по 15 червня. Заборона не поширюється на лов сітками в річці осетрових і оселедця.

11.2. У лиманах:

11.2.1. Дніпровському (західним кордоном є лінія коса Очаківська – коса Кінбурнська), Бузькому й Березанському – на всій акваторії з 5 квітня по 5 червня. Заборона не поширюється на вилов оселедців і пузанка.

11.2.2. Дніпровському – на відстані 1,5 км від берега в глиб лиману на ділянці від нижньої межі Дніпровського забороненого простору до Покровсько-Хуторського лабазу, включаючи всю придаткову озерну систему – з 6 по 15 червня.

11.2.3. Хаджибейському – з 15 квітня по 15 червня.

11.2.4. Сухому – з 1 травня по 15 червня.

11.2.5. Дністровському з плавнями, що прилягають до нього, – з 15 квітня до 31 липня. Заборона не поширюється на лов оселедців.

11.2.6. Кучурганському – з 15 квітня по 15 червня.

11.3. У гирлах озер і лиманів: Що з'єднуються з Чорним морем і перед гирлами з боку моря та лиманів – на відстані 500 м праворуч і ліворуч від гирла та на 500 м в глиб моря, озера чи лиману – з 1 квітня по 31 серпня.

11.4. У полойних системах і займищах усіх річок від скресання криги до спаду весняної повені.

11.5. В усіх інших, не перерахованих у статтях 10 і 11 цих Правил внутрішніх водних об'єктах Миколаївської, Херсонської, Одеської областей, – з 1 квітня по 30 червня, Автономної Республіки Крим – з 1 квітня по 31 травня.

16. Забороняється:

16.1. Усякий вид та засіб промислу, не передбачений пунктами 13 і 14 цих Правил.

16.2. Добування занесених у Червону книгу України тварин і рослин, крім плідників, які відбираються для потреб рибництва (прилов видів, які занесені до Червоної книги України, випускаються у рибогосподарські водні об'єкти в живому вигляді, а заснула риба, інші водні живі ресурси оприбутковуються).

16.3. Займати знаряддями лову та іншими спорудами для вилову водних живих ресурсів понад 2/3 ширини русла ріки, струмка чи протоки, а також закидання неводів з протилежних берегів "у замок".

16.4. Установлювати ставні знаряддя лову в шаховому порядку.

16.5. Виконувати траління різноглибинним тралом без використання приладів контролю горизонтального ходу трала, а також із доторканням розпірних дошок до ґрунту.

16.6. Вилов риби на греблях у нижньому Дніпрі.

16.7. Використання суден для лову закидними неводами й волокушами в р. Дунай.

16.8. Застосування:

16.8.1. Неводів та волокуш з приводами понад $1/2$ довжини відповідного крила.

16.8.2. Ставних порядків у лиманах довжиною понад 600 м і на відстані ближче 500 м один від одного, за винятком вилову піленгаса, коли відстань між сітками не обмежується.

16.8.3. У р. Дунай з її додатковою системою та передгирловим простором лав ятерів і порядків сіток довжиною понад 150 м з відстанню між лавами ятерів менше 200 м, а між порядками сіток – менше 500 м один від одного.

16.8.4. Поріжі в сітках при спеціалізованому промислі оселедців (крім р. Дунай з її додатковою системою і передгирловим простором), калкана, катрана і скатів.

16.8.5. Лійок з кільцями в ставних неводах з розміром вічка менше як 20 мм.

16.8.6. Сіток у Дніпровському і Бузькому лиманах у світлий час доби від закінчення весняної заборони до 15 вересня. Державним органам рибоохорони надається право дозволяти в окремих випадках залишати на промислі сітки у вихідні й передсвяткові дні у світлий час доби.

16.8.7. Бурил у Дніпровському і Бузькому лиманах у темний час доби.

16.8.8. Будь-яких засобів і пристроїв, що зменшують розмір вічка нижче допустимого.

16.8.9. Ставних неводів, ятерів та сіток у гирлах та протоках.

16.8.10. Плавних сіток без нижньої підбори з ядром, що волочиться по дну.

16.8.11. Сіткових пасток при гардах.

16.9. При добуванні водних живих ресурсів застосовувати знаряддя лову з розміром вічка нижче розмірів, передбачених Правилами рибальства.

22. Порядок притягнення порушників цих Правил до адміністративної, дисциплінарної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності, а також відшкодування збитків, завданих рибному господарству, визначаються діючим законодавством. Припинення права спеціального використання водних живих ресурсів не звільняє користувача від зобов'язань щодо компенсації збитків, завданих ним внаслідок порушення.

23. Вибірка з води знарядь лову, що використовувались з порушенням цих Правил, доставка затриманих знарядь лову, плавзасобів та уловів до місць зберігання на вимогу працівників державних органів рибоохорони проводиться порушником за його рахунок. Інструкція про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів (витяг)

Порядок видачі дозвільних документів для здійснення промислового лову

Для реєстрації талона на здійснення промислового лову риби та інших водних живих ресурсів користувач подає до органу рибоохорони, у зоні діяльності якого здійснюватиметься промисловий лов, такі документи:

4.2.1. Заяву про реєстрацію документів для здійснення спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів.

4.2.2. Повідомлення про виділення квоти Укрдержрибгоспу.

4.2.3. Довідку про наявність дозволених правилами, режимами рибальства знарядь лову, РПП (РПС/РОС), завірену користувачем.

4.2.4. Документ про авансову плату за спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів (за винятком випадків, коли квота виділяється додатково з резерву ліміту, або у випадку, коли користувач здійснює вилучення риби та інших водних живих ресурсів без квоти в межах загального ліміту водойми), акт про виконання робіт з відтворення риби, інших водних живих ресурсів та робіт природоохоронного призначення, якщо такі роботи виконувались.

4.2.5. Промисловий журнал, журнал обліку прийнятої риби та інших водних живих ресурсів. Сторінки журналів повинні бути пронумеровані, прошнуровані, скріплені підписами і печатками користувача та органу рибоохорони.

4.2.6. Довідку, завірену територіальним органом Мінприроди, про те, що користувач ознайомлений з режимом території чи об'єкта природнозаповідного фонду та з особливими умовами використання водних живих ресурсів (якщо промисловий лов має здійснюватись в межах природнозаповідного фонду).

6. Порядок вилучення риби та інших водних живих ресурсів

6.2. При проведенні промислового лову дозволяється вилучення риби та інших водних живих ресурсів з дотриманням ліцензійних умов, правил, режимів рибальства, що діють на рибогосподарському водному об'єкті, де здійснюється промисел, цієї Інструкції за наявності в рибалки, відповідального за лов у виробничому підрозділі користувача, талона, який реєструється органом рибоохорони, промислового журналу, биркованих знарядь лову, а в рибалок, які здійснюють лов у складі зазначеного підрозділу, - посвідчення рибалки, яке видає користувач, за винятком екіпажів риболовних суден, піднаглядних кваліфікаційному товариству.

При проведенні дослідного лову дозволяється вилучення риби та інших водних живих ресурсів з дотриманням вимог програми дослідних робіт, цієї Інструкції, за наявності у відповідального за проведення дослідного лову дозволу талона, промислового журналу, а в рибалки, який здійснює лов у складі виробничого підрозділу користувача, у тому числі й за договорами про спільне проведення дослідних робіт, – посвідчення рибалки, яке

видається користувачем або співвиконавцем, за винятком екіпажів риболовних суден, піднаглядних класифікаційному товариству.

Проведення промислового або дослідного лову без відповідального за його проведення (який визначається наказом користувача) забороняється.

7. Порядок ведення промислового журналу

7.1. Промисловий журнал є основним документом з обліку обсягів вилучених риби та інших водних живих ресурсів.

7.2. Відповідальним за правильне і своєчасне ведення промислового журналу при здійсненні промислового лову є рибалка, відповідальний за лов у виробничому підрозділі користувача, а при здійсненні дослідного лову зазначений журнал зобов'язаний вести представник юридичної особи, відповідальний за його проведення.

7.3. Сторінки журналу повинні бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені підписами, печатками користувача та органу рибоохорони.

7.4. Усі записи в журналі виконуються акуратно, розбірливо, пастою або чорнилом. У разі неточності в записах весь горизонтальний рядок закреслюється двома прямими лініями і записи поновлюються в наступному рядку.

7.5. На титульній сторінці журналу записуються його повна назва, порядковий номер, дата початку ведення журналу, назва користувача, назва та номер структурного підрозділу користувача або співвиконавця, тип, назва, номер, порт приписки судна.

7.6. Журнал ведеться тільки в період здійснення операцій, пов'язаних з вилученням риби та інших водних живих ресурсів :

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, – щоденно на місці лову на кожному судні безпосередньо;
- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, – на місці базування (рибстані).

7.7. У графі 1 записуються число, місяць, рік, час (година) виходу на лов :

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, – щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;
- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, – безпосередньо перед кожним виходом на промисел на рибогосподарському водному об'єкті.

7.8. У графі 2 записуються назва рибогосподарського водного об'єкта або його частини, місце здійснення лову (номер квадрата, координати) :

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, – щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;
- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, – безпосередньо перед кожним виходом на промисел на рибогосподарському водному об'єкті.

7.9. У графі 3 записуються: - вид лову (промисловий, дослідноконструкторський, контрольний, меліоративний, науково-дослідний, науково-промисловий лов);

- вид промислової операції (траління, закидання, притонення кошільних, кільцевих, закидних неводів, дифонів, постановка пасток, зябрових сіток, ставних неводів, наживних крючків та інших знарядь лову);

- тривалість лову при тралінні, закиданні, притоненні кошільних, кільцевих, закидних неводів, дифонів і інших – дата і час початку та закінчення промислової операції, при перебуванні на лову пасток зябрових сіток, інших знарядь лову – дата і час початку та закінчення промислової операції.

Зазначена графа заповнюється:

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, – щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства,

- безпосередньо перед кожним виходом на промисел у рибогосподарському водному об'єкті, а дата і час - безпосередньо на пункті базування (рибстані) після закінчення даної промислової операції.

7.10. У графах 4, 5, 6 записуються назва та параметри знарядь лову, які перебувають на лову (довжина, висота, розмір вічка), їх кількість:

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, – щоденно на промислі з початку кожної промислової операції;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, – безпосередньо перед початком виходу на промисел на рибогосподарському водному об'єкті.

7.11. У графі 7 записуються назви видів риби та інших вилучених водних живих ресурсів:

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства, – щоденно на промислі після закінчення технологічної операції із сортування риби за видами у відповідності до технологічних інструкцій та ДСТУ;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, – на пункті базування (рибстані) після сортування та здавання риби та інших водних живих ресурсів у відповідності до технологічних інструкцій.

7.12. У графі 8 записується літерами кількість вилучених особин осетрових риб, камбали-калкани, інших видів риб та водних живих ресурсів, визначених Укрдержрибгоспом.

7.13. У графі 9 записують дату, час (годин) та місце здачі улову після здавання його на РПП.

7.14. У графі 10 записується літерами кількість риби та інших водних живих ресурсів за видами і вагою, зданих на РПП (під час здавання рибопродукції вказується згідно з нормативами розрахункова вага вилучених

видів риби та інших водних живих ресурсів) та списаних до акта (за його наявності) :

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства з приймальним пунктом на борту судна, – на промислі після повного завершення технологічного процесу конкретної промислової операції у відповідності до технологічних інструкцій і ДСТУ;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства з береговим РПП, і для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, – на пункті базування (рибстані) після здавання риби та інших водних живих ресурсів у відповідності до технологічних інструкцій і ДСТУ.

7.15. У графі 11 записуються номер квитанції і номер акта про списання риби та інших водних живих ресурсів (за його наявності) :

- для суден, що підлягають нагляду класифікаційного товариства з рибоприймальним пунктом на борту судна, – на промислі після повного завершення технологічного процесу конкретної промислової операції у відповідності до технологічної інструкції і ДСТУ;

- для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства з береговим РПП, і для суден, що не підлягають нагляду класифікаційного товариства, – на пункті базування (рибстані) після здавання риби та інших водних живих ресурсів у відповідності до технологічної інструкції і ДСТУ.

7.16. У графі 12 після відповідного оформлення журналу ставить підпис рибалка, відповідальний за лов у виробничому підрозділі користувача, а при здійсненні дослідного лову - особа, відповідальна за його проведення.

Закон України «Про тваринний світ» (витяг)

Стаття 34. Обов'язки користувачів об'єктами тваринного світу

Користувачі об'єктами тваринного світу в установленому законодавством порядку зобов'язані:

- додержуватися встановлених правил, норм, лімітів і строків використання об'єктів тваринного світу;

- використовувати тваринний світ у способи, що не допускають порушення цілісності природних угруповань і забезпечують збереження тварин, яких не дозволено використовувати;

- безперешкодно допускати до перевірки всіх об'єктів, де утримуються, перероблюються та реалізуються об'єкти тваринного світу, представників органів, що здійснюють державний контроль за охороною і використанням тваринного світу, своєчасно виконувати їх законні вимоги та розпорядження;

- своєчасно вносити збір за спеціальне використання об'єктів тваринного світу.

Користувачі об'єктами тваринного світу, які здійснюють ведення мисливського та рибного господарства, також зобов'язані:

- раціонально використовувати об'єкти тваринного світу, не допускати погіршення екологічного стану середовища існування тварин внаслідок власної діяльності, застосовувати природоохоронні технології під час здійснення виробничих процесів;

- проводити первинний облік чисельності і використання диких тварин, вивчати їх стан та характеристики угідь, де перебувають об'єкти тваринного світу, подавати цю інформацію органам, що здійснюють державний облік тварин та облік їх використання, ведення державного кадастру і моніторингу тваринного світу;

- проводити комплексні заходи, спрямовані на відтворення, в тому числі штучне, диких тварин, збереження і поліпшення середовища їх існування;

- здійснювати заходи щодо виконання загальнодержавних, регіональних, республіканських та інших територіальних екологічних програм з питань охорони, використання і відтворення тваринного світу;

- негайно інформувати природоохоронні органи, ветеринарні, санітарно-епідеміологічні служби про виявлення захворювань тварин, погіршення стану середовища їх існування, виникнення загрози знищення та випадки загибелі тварин, здійснювати комплексні заходи щодо профілактики і боротьби із захворюваннями;

- в межах закріпленої території здійснювати охорону об'єктів тваринного світу, дотримуватися режиму охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України і до переліків видів тварин, які підлягають особливій охороні на території областей, міст Києва та Севастополя;

- самостійно припиняти використання об'єктів тваринного світу в разі погіршення їх стану та умов існування, зниження відтворюючої здатності та виникнення загрози знищення тварин, негайно вживати заходів до усунення негативного впливу на тварин і середовище їх існування;

- виконувати інші обов'язки щодо охорони і використання тваринного світу, передбачені законом.

Стаття 63. Відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу

Порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу тягне за собою адміністративну, цивільноправову чи кримінальну відповідальність відповідно до закону. Відповідальність за порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу несуть особи, винні в:

- порушенні встановленого законодавством порядку надання об'єктів тваринного світу в користування;
- порушенні правил використання об'єктів тваринного світу;
- незаконному вилученні об'єктів тваринного світу з природного середовища;
- перевищенні лімітів і порушенні інших встановлених законодавством вимог використання об'єктів тваринного світу;
- невиконанні вимог державної екологічної експертизи;
- порушенні встановлених законодавством вимог щодо охорони середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин, самовільному випалюванні сухої рослинності або її залишків;
- порушенні правил зберігання, транспортування, застосування засобів захисту рослин, стимуляторів їх росту, мінеральних добрив та інших речовин (препаратів);
- порушенні правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних колекцій, торгівлі ними, а також установленого законодавством порядку їх пересилання, ввезення в Україну і вивезення за її митну територію;
- самовільному або з порушенням установленого законодавством порядку переселенні, акліматизації та схрещуванні тварин, а також виведенні і використанні генетично змінених організмів;
- жорстокому поводженні з тваринами;
- приховуванні та перекрученні інформації про стан і чисельність об'єктів тваринного світу та їх використання;
- невжитті заходів щодо запобігання загибелі тварин, погіршенню середовища їх існування та ліквідації негативного впливу на тваринний світ;
- порушенні порядку придбання, реалізації, пересилання і вивезення за межі України, ввезення на її територію диких тварин та інших об'єктів тваринного світу;
- невиконанні встановлених законодавством вимог щодо охорони видів тварин, занесених до Червоної книги України або до переліків видів тварин, що підлягають особливій охороні;
- виготовленні, зберіганні, реалізації та застосуванні заборонених знарядь добування тварин;
- невиконанні законних розпоряджень посадових осіб органів, що здійснюють державний контроль та управління у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу.

Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства в

галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, в порядку та розмірах, встановлених законодавством.

Незаконно добуті (зібрані) об'єкти тваринного світу, виготовлена з них продукція, зняття правопорушень підлягають безоплатному вилученню в установленому законом порядку.

Дикі тварини та інші об'єкти тваринного світу, що ввезені на територію України або вивозяться за її межі з порушенням законодавства, підлягають у встановленому законом порядку конфіскації або безоплатному вилученню і реалізуються згідно з правилами, встановленими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів за погодженням з центральним органом виконавчої влади з питань ветеринарної та санітарної медицини.

У разі вилучення незаконно добутих живих тварин повинні бути вжиті заходи щодо їх збереження, і за можливості - повернення у природне середовище.

Правила любительського й спортивного рибальства України (витяг)

3.14. Забороняється:

- застосовувати без дозволу органів рибоохорони нові зняття й способи лову, не передбачені дійсними Правилами рибальства;
- перебувати на водоймі або поблизу від нього з вибуховими й отруйними речовинами, а також - зі зняттями лову, застосування яких тепер й у даному місці заборонено, а також зберігати заборонені зняття лову на водоймах або поблизу від них;
- продаж фізичними і юридичними особами, що не мають на це дозволу органів рибоохорони, сітних матеріалів, знять лову й пристосувань до них, застосування яких заборонено Правилами рибальства;
- продаж або скупка риби, ікри й водних безхребетних і продуктів їхньої переробки без наявності документа, що підтверджує законність їхнього придбання й сертифіката якості;
- мийка в рибогосподарських водоймах або в їхніх прибережних смугах транспортних засобів, а також проведення робіт, що негативно впливають на стан водойм;
- стоянка плавзасобів у заборонені для рибальства місцях, за винятком зупинок поблизу населених пунктів і випадків гострої потреби {шторм, туман, аварія й т.д.);
- організація змагань по рибальству в період нересту риби;
- пересування автотранспортних засобів, крім тих, які належать природоохоронним і правоохоронним органам, по льоду рибогосподарських водойм у період льодоставу (за винятком спеціально обладнаних льодових трас);

- пересування плавзасобів у заборонні для рибальства зонах (за винятком установлених судових ходів), а на ділянках, оголошених органами рибоохорони нерестовищами в період нересту, - всім плавучим засобам, крім судів спеціально вповноважених органів, що здійснюють охорону водних живих ресурсів;
- лов морських ссавців, риби й інших водних живих ресурсів, занесених у Червону книгу України;
- вивіз (винос) риби, раків й інших водних живих ресурсів у кількості, що перевищує добову норму вилову, або заборонених до лову Правилами рибальства;
- вилучення з води знарядь лову, що належать іншим особам, і об'єктів лову, що перебувають у цих знаряддях, і т.д.;
- проведення без узгодження з органами рибоохорони й без дозволу Мінекобезпеки акліматизації (реакліматизації), переселення й розведення нових для фауни України або генетично змінених водних живих ресурсів, зариблення водойм і т.д.

3.15. Забороняється лов водних живих ресурсів:

- із застосуванням вибухових й отруйних речовин, електроструму, що колють знарядь лову, вогнепальної й пневматичної зброї (за винятком гарпунних рушниць для підводного полювання), промислових й інших знарядь лову, виготовлених із сіткоснастних або інших матеріалів всіх видів і найменувань, а також - способом багріння, спорудження гаток, загат і спуска води з рибогосподарських водойм;
- у каналах тепло енергоцентралей, що підводять і скидних каналах електростанцій;
- у що підводять і магістральних каналах, відводах рибогосподарських і меліоративних систем, у шлюзових каналах і т.д.;
- у новостворених водоймищах (до особливого розпорядження);
- з незареєстрованих плавзасобів або не мають на корпусі чіткого реєстраційного номера (за винятком веслових човнів); із човнів або інших плавзасобів на промислових ділянках закріплених за користувачами водних живих ресурсів, а також на відстані від берега більше 3 км у Чорному морі й 1,5 км - в Азовському морі;
- у верхніх б'єфах гребель на відстані ближче 500 метрів, а в нижніх - на відстані в межах, установлених п. 4.13 дійсних Правил рибальства;
- поблизу охоронюваних мостів у межах режимних зон охорони; у радіусі 500 метрів навколо риборозплідних господарств; у водоймах риборозплідних і товарних рибних господарств; на водоймах, що перебувають у зоні евакуації (відчуження) на територіях, радіактивно забруднених внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС;
- на зимувальних ямах;

- з льоду на ділянках водойм, закріплених за рибовидобувними організаціями - на відстані більше 500 м від берега;
- на водоймах, не певних органами рибоохорони як такі, на яких дозволене аматорське рибальство.

В таблиці-прикладі надана класифікація порушень Правил промислового рибальства в басейні Чорного моря та пунктів Інструкції про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів, яких не було дотримано по суті виявлених та приведених нижче фактів:

ТЕМА 15. *Планування та організація рибоохоронного рейду (2 год)*

- 1. Порядок проведення рейдів**
- 2. Дії інспекторів рибоохорони при роботі з плавучих засобів**
- 3. Дії інспекторів органів рибоохорони при виявленні порушень правил рибальства**
- 4. Необхідна оборона та її застосування**

Рибоохоронний рейд – це спрямована робота по викриттю, припиненню та оформленню порушень Правил рибальства на певній акваторії водойми.

Організація рейду складається у тому, щоби перед його проведенням старший інспектор інспекції рибоохорони або керівник рибоохоронної ділянки – районний або дільничний інспектор досконало знали обстановку на водоймі.

Рейд планується цими посадовими особами з розрахунку найбільшої його ефективності. При цьому, потрібно враховувати кількість учасників рейду, транспортне забезпечення, засоби зв'язку та сигналізації.

Плануються також порядок та робота пересувних груп, їх забезпечення сухопутним та водним транспортом.

День, час початку та час закінчення рейду об'являють усім учасникам рейду, але без вказівки району, для того, щоб уникнути витоку інформації.

К участі в рейдах залучаються державні та громадські інспектори, робітники міліції, військові прикордонної служби, екологічні служби, представники місцевого самоврядування та за можливістю представники телебачення, преси і радіо.

Перед початком рейду його керівник проводить інструктаж, у якому повинні бути поставлені завдання кожному учаснику рейду, а саме: визначення району та порядок роботи, порядок зв'язку між учасниками рейду, час виходу на зв'язок та порядок зв'язку в екстрених випадках, час та місце збору усіх учасників по закінченню рейду.

Також проводиться інструктаж по техніці безпечної роботи в конкретних умовах, пояснюються особливості водойми, (швидкість течії, мілини, переكاتи, підводні припони, каміння тощо) та особливості берегової смуги (шляхи під'їзду до різних ділянок водойми, рослинність, крутизна берегової лінії, тощо), доводиться прогноз погоди на весь час рейду.

Перевіряється наявність та справність рятувальних засобів для всіх учасників рейду, які будуть працювати безпосереднє на водоймі.

Перевіряється наявність і справність табельної зброї та спеціальних засобів, надається інструктаж по їх застосуванню.

У час проведення рейду всі його учасники повинні уважно слідкувати за обстановкою на водоймі, своєчасно виходити на радіозв'язок з короткою доповіддю про обстановку на підконтрольному районі. Всі радіостанції під час рейду повинні знаходитися у режимі «прийом» для того, щоби у разі виникнення екстремальних умов, передача про це була прийнята усіма учасниками рейду, які забезпечені радіостанціями.

При виклику по радіозв'язку або обумовленому піротехнічному сигналу (ракета, фальшфейер) в район виклику повинні терміново направитись всі учасники рейду, які прийняли сигнал, навіть якщо при цьому їм прийдеться припинити переслідування викритого порушника Правил рибальства.

Після закінчення рейду проводять обміркування його результатів з розбором дій кожного із учасників, надаються зауваження та рекомендації на майбутнє.

Організація, планування та проведення рибоохоронних рейдів регламентується Порядком проведення, який затверджений Наказом Міністерства аграрної політики України за № 158 від 09.12.2004р.:

Порядок проведення рибоохоронних рейдів і дій інспекторів органів рибоохорони при виявленні порушень правил рибальства

1.ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Цим Порядком регламентується порядок проведення рибоохоронних рейдів і дій інспекторів органів рибоохорони при виявленні порушень правил рибальства.

1.2. Дії інспекторів органів рибоохорони при виявленні порушень правил рибальства, вилученні знарядь лову, плавучих та інших транспортних засобів, незаконно виловленої риби, а також при оформленні протоколів про порушення повинні ґрунтуватись на дотриманні вимог Конституції України, Закону України «Про тваринний світ», Кодексу України про адміністративні правопорушення, постанов Кабінету Міністрів України від 28.09.1996 р. № 1192 «Про затвердження Тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства» та від 18.08.1998 р.

№ 1126 «Про затвердження Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства», інших законів та нормативних актів.

1.3. Терміни, що використовуються в цьому Порядку мають таке значення:

- **віддалена рибоохоронна ділянка** - рибоохоронна ділянка, інспектори рибоохорони якої працюють поза місцем базування управління, інспекції рибоохорони (далі інспекція), та місце дислокації якої встановлено наказом чи розпорядженням начальника інспекції;

- **водні живі ресурси** - сукупність водних організмів, життя яких неможливе без перебування у воді; до водних живих ресурсів належать:

о прісноводні, морські, анадромні види риб на всіх стадіях розвитку;

о круглороті;

морські ссавці;

о водні безхребетні, у тому числі молюски головоногі, червоногі, двостулкові;

о ракоподібні, черв'яки, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, інші водні тварини;

водорості, вищі водні рослини;

- **водні об'єкти** (далі - водойми) - сформовані природою або створені штучно об'єкти ландшафту чи геологічні структури, де зосереджується вода (річки, озера, моря, водосховища, канали, водоносні горизонти);

- **громадський інспектор рибоохорони** - особа, яка має діюче посвідчення громадського інспектора рибоохорони, і добровільно застрахувалася від нещасного випадку;

- **знаряддя лову (добування, збирання тощо) водних живих ресурсів (далі - знаряддя лову)** - сітки, неводи, трали, пастки, вудки, спінінги тощо, якими здійснюється лов водних живих ресурсів;

- **інспектори рибоохорони** - державні інспектори рибоохорони всіх найменувань за посадами або особи, яким у встановленому порядку надані права державних інспекторів рибоохорони;

- **інструктаж** - усне ознайомлення старшим рейдової групи учасників рейду про задачі рейду, який проводиться, про особливості місця проведення рейду, яке підлягає обходу чи об'їзду, прогноз погоди, порядок підтримання зв'язку;

- **майно вилучене у порушників правил рибальства** - знаряддя та об'єкти незаконного вилову (добування), транспортні і плавучі засоби, інше манно що використовувалось при скоєнні правопорушення;

- **місце базування** - місце дислокації, визначене відповідними нормативними або розпорядчими актами інспекції рибоохорони, чи територія та певні приміщення в осіб, з якими укладено відповідний договір;

- **місце проведення рейду** - конкретна територія на місцевості підконтрольній інспекції, де проводиться рибоохоронний рейд: водойми (їх ділянки), прибережна смуга, місця незаконної торгівлі рибою, місця її протизаконного транспортування тощо;
- **плавзасоби** - дивись **транспортні засоби**;
- **план-наказ** - письмове завдання на проведення рибоохоронного рейду за і встановленою формою, яке видається за місцем базування (дислокації) інспекції;
- **план проведення рейду** (для віддаленої рибоохоронної ділянки) - відповідний запис в службовому щоденнику старшого рейдової групи перед початком рейду, який відображає склад рейдової групи, транспортні та плавзасоби, які планується використовувати, а також заплановане місце та строки проведення рейду;
- **працівник інспекції** - особа, що перебуває в штаті інспекції рибоохорони та бере участь у рибоохоронному рейді;
- **працівник поліції** - співробітник поліції, який уповноважений керівництвом проводити роботу з охорони водних живих ресурсів;
- **промисловий журнал** - основний документ з обліку обсягів вилучення водних живих ресурсів за видовим та кількісним складами;
- **рейдова група** - група осіб, визначена план-наказом, що складається з інспекторів рибоохорони, інших працівників інспекції, громадських інспекторів рибоохорони, працівників міліції та інших осіб;
- **рибоохоронна ділянка** - частина рибогосподарської водойми, закріплена наказом чи розпорядженням начальника інспекції за інспектором рибоохорони чи за групою інспекторів та інших працівників інспекції рибоохорони для виконання ними своїх службових обов'язків;
- **рибоохоронний рейд** (далі - рейд) - робота рейдової групи з виявлення та припинення порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів, яка проводиться на водоймах, узбережжі, по льоду, в місцях реалізації та транспортування водних живих ресурсів, пішим порядком, а також з використанням транспортних та плавзасобів;
- **рибопромислові судна** - судна, що використовуються для вилучення, приймання, обробки, зберігання та транспортування водних живих ресурсів, спеціально обладнані для виконання зазначених робіт;
- **старшин рейдової групи** - інспектор рибоохорони, на якого покладені план-наказом чи планом проведення рейду функції керівництва рейдовою групою;
- **транспортні засоби** - плавзасоби та транспорт, що належать інспекції рибоохорони чи іншим організаціям, або приватним особам, з якими укладено відповідні договори у встановленому законом порядку.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ РЕЙДІВ

2.1. Рейди проводяться інспекторами рибоохорони (далі - інспектор) та іншими працівниками інспекції рибоохорони за участю працівників міліції, громадських інспекторів рибоохорони та інших осіб, чи без них. Рейди можуть здійснюватись **пішим порядком**, з використанням **транспортних та плавзасобів**.

2.2. Рейди інспекторів, які базуються в інспекціях (управліннях) рибоохорони, проводяться тільки у складі рейдової групи та **тільки згідно з план-наказом**.

2.3. Форма бланку план-наказу додається. Бланки план-наказу мають порядковий номер.

2.4. План-наказ **видається старшому рейдової групи** начальником структурного підрозділу органу рибоохорони або особою, яка його заміщує.

2.5. Старший рейдової групи при отриманні план-наказу розписується про його отримання на корінці план-наказу, який залишається у особи, яка видала план-наказ.

2.6. Планування рейду на віддалених рибоохоронних ділянках **здійснюється старшим рейдової групи** до початку рейду з обов'язковим записом у щоденнику плану його проведення.

2.7. Транспортні засоби, які використовуються при проведенні рибоохоронних рейдів, повинні бути технічно справними, такими, що пройшли техогляд, укомплектованими аварійно-рятувальними засобами. Особи, які керують транспортними засобами, повинні мати посвідчення на право керування відповідними транспортними засобами.

2.8. Рейдова група **у денний час** повинна складатись **не менш, ніж з 3-х чоловік**, а **у нічний час - не менш, ніж з 4-х чоловік**. Очолює групу старший рейдової групи.

2.9. Перед початком рейду старший рейдової групи **усно проводити інструктаж** з учасниками рейдової групи.

2.10. Вихід плавзасобів на водойму дозволяється тільки при сприятливій погоді, **після отримання прогнозу погоди** та після реєстрації в журналі виходу приходу.

В осінньо-зимовий період дозволяється проведенню рибоохоронних рейдів тільки за наявності у складі рейдової групи не менше двох плавзасобів.

2.11. Журнал виходу-приходу плавзасобів, які базуються у структурних підрозділах органів рибоохорони, зберігається у приміщенні чергового (сторожа). На віддалених рибоохоронних ділянках вихід та прихід плавзасобів відмічається в журналі виходу-приходу рибодобуваючої організації або рибоохоронної ділянки.

Записи про вихід та прихід плавзасобів **робить особа, яка керує плавзасобом**.

2.12. Після закінчення рейду старший рейдової групи в план-наказі робить *записи про результати рейду*. При отриманні наступного план-наказу, попередній повертається особі, яка його видала. На віддалених рибоохоронних дільницях після закінчення рибоохоронного рейду *старший рейдової групи* робить запис про результати проведеного рейду у службовому щоденнику та *перевіряє заповнення щоденників* усіма інспекторами-учасниками рейду.

ДІ ІНСПЕКТОРІВ РИБООХОРОНИ ПРИ РОБОТІ З ПЛАВУЧИХ ЗАСОБІВ

3.1. Для здійснення рибоохоронної роботи інспекції мають на балансі судна, та інші плавучі засоби.

3.2. Організація служби на рибоохоронних суднах визначається Статутом флоту рибної промисловості України.

3.3. Особою, *відповідальною за роботу і збереження судна, як у плаванні, так і на стоянках, є капітан* або судноводій, якому доручено управління судном.

3.4. У період рибоохоронної роботи *екіпажі* рибоохоронних суден *виконують* всі *вказівки інспектора, що передаються тільки капітану*, який відповідає за їх виконання.

3.5. *Рішення про зупинення і огляд рибопромислових суден* або плавзасобів, що належать громадянам, *приймає інспектор - старший групи*.

3.6. Зупинення рибопромислових суден та інших плавучих засобів здійснюється:

- у відкритому морі - відповідними *сигналами Міжнародного Зводу сигналів*;

- в інших водоймах, у тому числі і внутрішніх - *за допомогою мегафона*, рупорі або просто голосом (у випадках відсутності вказаних засобів), наприклад, подається команда: "Мотоботу № 10 (риболовному судну, катеру, моточовну тощо) зупинитися (застопорити хід) для проведення огляду органами рибоохорони;

- сигналами *суднової сирени* (з метою звернути на себе увагу);

- у інших випадках - *піротехнічними засобами* (ракетами червоного кольору випущеними з борту рибоохоронного судна).

3.7. У випадках, коли порушник не виконує команди і не реагує на сигнали інспектора, інспектор повинен зжити наступні заходи його зупинення: дати команду капітану: *«Повний хід»*. Вжити заходів примусового затримання судна-порушника; *зв'язатись з інспекцією* або з плавзасобами і автотранспортом рибоохорони (на яких є засоби радіозв'язку), з метою перехвату і затримання порушника, *повідомивши напрямок його руху, бортовий номер (назву) і пункт ймовірного*

призначення; вести візуальний нагляд за судном-втікачем, при можливості

використовувати фото- або відео- зйомку; підібрати залишені знаряддя лову і рибу та оформити їх відповідним актом.

3.8. Способи і методи висадки інспекторів рибоохорони на промислові судна та інші плавзасоби з борту рибоохоронного судна визначаються капітаном, який зобов'язаний вжити всі заходи обережності виключаючи будьякі пошкодження свого або промислового судна чи плавзасобу, а також травмування чи загибель людей. При цьому **інспектор не втручається в управління судном** чи іншим плавзасобом і в діяльність капітана **по забезпеченню безпеки мореплавства.**

При висадці на судно інспекторів **один інспектор** та інші члени рейдової групи **залишаються на рибоохоронному судні і ведуть спостереження за діями перевіряючих.**

3.9. Інспектор - старший інспекторської групи, прибувши на борт судна, зобов'язаний: **привітатись і представитись капітану** (бригадиру, ланковому). Наприклад: «Я інспектор рибоохорони Петренко», пред'явити службове посвідчення і пояснити причину зупинки судна; **організувати огляд судна** в присутності капітана (бригадира, ланкового); **встановити особливий нагляд за поведінкою команди**, власника судна чи інших осіб, які знаходяться на борту, з метою недопущення можливості викидання за борт заборонених знарядь лову і незаконно виловленої риби.

3.10. При огляді судна **перевіряються судові документи та документи**, що дають право здійснення лову, **приміщення, обладнання, знаряддя лову**, інші грузи і все добуто в процесі лову.

3.11. Інспекторам під час знаходження на борту судна, що перевіряється, **забороняється вступати в суперечки і полеміку з членами екіпажу**, власником судна чи іншими особами, які знаходяться на борту цього судна.

3.12. При виявленні **речових доказів порушення правил рибальства** судном порушником (лов риби без дозволу, без ліцензії, забороненими знаряддями лону, порушення ведення промислового журналу тощо) інспектор **складає: протокол про допущені порушення, а також приймає рішення щодо вилучення незаконно виловленої риби**, інших водних живих ресурсів і заборонених знарядь лову.

3.13. Після закінчення огляду промислового судна, інспектор - **старший групи робить відмітки у промисловому журналі** чи відображає в окремій довідці наслідки перевірки із зазначенням наступних даних:

- дата, час і місце знаходження судна (на момент перевірки);
- видовий та ваговим склад виловлених водних живих ресурсів;
- наявні на судні знаряддя лову, законність їх застосування;

Відмічені зауваження за наслідками перевірки засвідчити своїм підписом (розбірливо);

3.14. Відповідальність за *збереження вилучених і затриманих у порушників-риби, інших водних живих ресурсів, знарядь лову, плавзасобів* та іншого майна в період рейду *несе інспектор - старший групи.*

3.15. При виході на рибоохоронну роботу на катерах, моторних човнах або інших плавзасобах в обов'язковому порядку всі учасники рейду повинні бути; одягнені в рятувальні жилети і суворо дотримуватись вимог правил техніки безпеки при експлуатації маломірних суден.

ДІ ІНСПЕКТОРІВ ОРГАНІВ РИБООХОРОНИ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ РИБАЛЬСТВА

4.1. Виявивши факт порушення правил рибальства, інспектор повинен *привітатись з порушником, відрекомендуватись, назвати свою посаду і прізвище, за проханням порушника — пред'явити службове посвідчення, після чого викласти його суть допущеного порушення та запропонувати пред'явити документи, які засвідчують його особу* (паспорт, посвідчення на право управління плавучим чи транспортним засобом або інший документ, що є у порушника).

Наприклад: «Добрий день. Районний інспектор Петренко. Громадянине, ви ловили рибу у заборонений на це період, чим порушили правила рибальства в басейні Чорного моря».

4.2. Якщо порушник, на зроблене йому зауваження чи роз'яснення суті скоєного порушення, реагує збуджено, необхідно *дати йому можливість заспокоїтись.*

4.3. Інспектор при виконанні службових обов'язків повинен вести себе *ввічливо і тактовно, звертатись до посадових осіб і громадян тільки на «Ви», зауваження і вимоги викладати коректно і впевнено,* не допускаючи слів і дій, ображаючих особистість і принижуючих гідність.

4.4. При спілкуванні з посадовими особами і громадянами-порушниками не допустимо:

зарозумілий тон, грубість, чванливість; іронічне або неввічливе висловлення суті порушення; образливі вирази і грубі репліки тощо.

4.5. У розмові з порушниками правил рибальства інспектор *повинен проявляти спокій, витримку і розсудливість,* не вступати в полеміку і суперечки, відповідати грубістю на грубість.

Коли у викритті порушення беруть участь двоє і більше інспекторів, *розмову з порушником веде один,* як правило, старший за посадою.

4.6. З підлітками і неповнолітніми громадянами, які здійснили порушення правил рибальства, інспектор повинен обходитись також ввічливо, як і з дорослими громадянами.

4.7. При викритті порушення правил рибальства інспектор повинен *звернути увагу на наявність у порушника вогнепальної або холодної зброї* і вжити необхідні застережні заходи.

4.8. Порушникові повинна бути надана *можливість дати пояснення по суті скоєного ним порушення*. Після цього складається протокол про викрите порушення. Вилучаються у порушника заборонені знаряддя лову, плавучі та інші транспортні засоби, незаконно виловлена риба та інші водні живі ресурси та рибопродукція.

Рішення щодо *необхідності вилучення плавучих та транспортних засобів об'єктів незаконного вилову* та рибопродукції приймає *старший рейдової групи*.

4.9. У випадку *виникнення конфліктної ситуації* при викритті групового порушення правил рибальства інспектор повинен правильно оцінити обставини і вжити необхідних запобіжних заходів для ліквідації конфлікту. При цьому необхідне за допомогою учасників рибоохоронного рейду *ізолювати порушників один від одного, виявити ініціаторів*, учасників порушення.

4.10. Перевіряючи документи порушника, інспектор повинен *керуватись конкретними обставинами, проявляти пильність*, інші учасники рибоохоронного рейду повинні *спостерігати за діями порушника (ів)* з метою запобігання з їх боку протиправних дій.

Документи не можна опускати на землю, виставляти під дощ чи сніг, забруднювати, м'яти, згинати сторінки тощо.

У випадку, коли документ знаходиться в гаманці або в нього вкладені записи і гроші, необхідно *запропонувати власнику документа самому дістати документ із гаманця*, звільнивши його від зайвих предметів.

4.11. У разі відмови порушника пред'явити документ, який засвідчує його особу, або при відсутності у нього документів, інспектор з'ясовує особу порушника особистим упізнанням або шляхом розпізнавання іншими особами, іншими дозволеними законодавством способами.

4.12. У випадку неможливості на місці скоєння порушення встановити особу порушника, *інспектор доставляє порушника для з'ясування його особи у найближчі місцеві органи виконавчої влади, органи внутрішніх справ, інспекцію рибоохорони* тощо.

4.13. Доставка затриманого порушника в установи, зазначені в п. 4.12 Порядку, здійснюється, як правило, на транспортних засобах органів рибоохорони або на транспорті інших організацій чи окремих громадян, які беруть участь у рибоохоронних рейдах, в залежності від обставин, що складаються.

4.14. Вибирання з водойм заборонених знарядь лову і незаконного улову *здійснюється порушником*. У разі *відмови порушника* вибирати знаряддя лову і улов риби, це здійснюється *учасниками рейду*.

4.15. По можливості інспектор повинен вжити заходів щодо *виявлення свідків* порушення і з'ясування їх даних (прізвище, ім'я та по батькові, адресу місця проживання тощо).

4.16. По кожному порушенню правил рибальства *не пізніше 24 годин* після його виявлення, інспектор рибоохорони складає один протокол.

4.17. При викритті порушення, *скоєного групою осіб*, протокол складається *на кожного з них*, за порушення, *скоєні командою* рибпромислових суден - *на особу, відповідальну за лов*, добування, транспортування або переробку об'єктів лову

4.18. При викритті порушення правил рибальства *за відсутності порушника*, складається *акт виявлення та вилучення безхазяйного майна*.

НЕОБХІДНА ОБОРОНА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ

5.1. Під час виконання службових обов'язків інспектори повинні *бути у форменому одязі, мати нагрудний знак, зброю, спеціальні засоби самозахисту та службове посвідчення*.

В окремих випадках, за усним дозволом начальника інспекції рибоохорони, може допускатись виконання інспекторами своїх службових обов'язків і не у форменому одязі.

5.2. З метою захисту власного життя, а також життя інших громадян інспектори, *як крайній захід*, мають право використовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби.

5.3. Порядок використання вогнепальної зброї та спеціальних засобів регламентується Інструкцією про порядок придбання, зберігання, обліку, перевезення, носіння і використання вогнепальної зброї, боєприпасів та спеціальних засобів державними інспекторами органів рибоохорони Головрибводу Державного комітету рибного господарства України, затвердженою наказом Державного комітету рибного господарства України від 15.06.98, № 86, погодженим Міністерством внутрішніх справ України 15.07.98 та зареєстрованим Міністерством юстиції України 30.07.98, № 489/2929.

ТЕМА 16. Перевірка рибозахисних споруд (2 год)

1. Правила перевірки рибозахисних споруд

Пункт 9.10.5. Правил промислового рибальства у басейні Чорного моря: - без погодження з органами рибоохорони забороняється здійснювати забір води з рибогосподарських водних об'єктів для потреб промисловості, сільського, комунального та особистого господарства. Експлуатувати водозабірні споруди без ефективних рибозахисних пристроїв.

На підставі вищезазначеного пункту Правил промислового рибальства в басейні Чорного моря, органами рибоохорони двічі на рік проводяться

перевірки кожної з водозабірних споруд розташованих на рибогосподарських водних об'єктах із метою визначення ефективності рибозахисту. Погоджуються, або не погоджуються проекти для побудови нових водозабірних споруд на підставі проведення спостережень за можливим потраплянням водних живих ресурсів у ці споруди. На підставі спостережень розраховуються збитки нанесені рибному господарству у разі виявлення випадків використання водозабірної споруди з неефективним рибозахистом чи взагалі без нього.

Стаття. 50 Тимчасового порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1996 р. №1192: «Під час розміщення, проектування, будівництва і введення в експлуатацію нових, реконструкції та розширення діючих підприємств, споруд та інших об'єктів на рибогосподарських водоймах, а також під час проведення різних видів робіт на цих водоймах та у їх прибережних смугах (зонах), за погодженням з органами рибоохорони в проектах та кошторисах повинні бути передбачені і здійснюватися заходи щодо збереження водних живих ресурсів та середовища їх існування, а під час будівництва гребель – і заходи щодо використання створюваних водосховищ з метою ведення рибного господарства».

Забір води з рибогосподарських водойм для потреб підприємств або для зрошення може здійснюватися тільки при умові встановлення за згодою з органами рибоохорони спеціальних запобіжних засобів (рибозахисні споруди) для охорони риби від потрапляння у водозабірні споруди.

Рибозахисні споруди необхідні для запобігання потрапляння риби у водозабірні споруди, які будують для забору води з річок та водосховищ у зрошувальні системи, насосні установки и т. п. Число водозабірних споруд щорічно зростає.

Рибозахисні пристрої розподіляються на механічні, гідравлічні и «фізіологічні».

До механічних рибозахисних пристроїв відносяться плоскі сітки, сітчасті барабани різних конструкцій, до гідравлічних — запони и відбійні козирки, до «фізіологічних» — електрозагороджувачі та завіси з повітряних бульбашок.

Механічні пристрої. Плоскі сітки застосовують у водозаборах на водотоках и водоймах. Їх встановлюють у водозабірних отворах оголовків, на вході у водозабірні отвори, на плавучих насосних станціях та інше. Вони складаються з несущої конструкції, грубої решітки, сітчастого полотна, очисного пристрою, підйомного механізму, монтажної площадки.

Грубі ґрати служать для захисту сітчастих полотен від крупного сміття і може бути встановлена вертикально або з нахилом. Відстані між стержнями ґрати повинно бути не більш 50 мм.

Сіткове полотно використовують для попередження потрапляння молоді риб у водозабірну споруду. Воно виготовляється з окремих сіткових

рамок розміром по ширині 1 м, висотою не більше 1,5 м. Сіткове полотно може бути розташовано по прямій лінії, по дузі, у вигляді прямокутника. Сіткові полотна застосовують з вічком 4x4 мм для захисту молоді риб з довжиною тіла 30 мм і більше та з вічком 2x2 мм — для захисту молоді риб з довжиною тіла 15 мм і більше.

Плоскі сітки з рибовідводом часто встановлюють на підвідних каналах. Вони складаються з несучої конструкції, грубих ґрат, сіткового полотна, підйомного обладнання рибовідводу, яке використовується для виведення риби з підвідного каналу. Сіткове полотно рекомендують розташовувати під кутом до осі каналу 16-17,5°.

Сіткові барабани встановлюють безпосередньо у водотоках на вході в водозабірні отвори, на вході у водозабірні отвори оголовків, в водозабірних отворах оголовків. Сітковий барабан складається з несучої конструкції, каркаса, сіткового полотна, очисного пристрою, під'ємно-транспортного обладнання та відокремлюючого пристрою.

На несучій конструкції сіткового барабану розміщується підйомнотранспортне обладнання, насос та інші. В каркасі сіткового барабана знаходиться очисний пристрій, деталі для кріплення сіткового полотна та з'єднання сіткового барабана с оголовком водозабірної споруди. В плавучих насосних установках застосовують механічний струмореактивний рибозагороджувач. Він зображує собою барабан у формі конуса з великим діаметром 2000 мм, малим діаметром 1600 мм, висотою 800 мм. Бокові поверхні та дно барабана затягнуті сіткою з кроком вічка до 3 мм. Для того, щоб молодь риби не притискалась до сітки, швидкість проходу води крізь сітку не повинна перевищувати 0,2—0,25 м/с. Для промивки сіток рибозагороджувача в нього розміщують рамку з труб, яка обертається навколо його осі. В трубах є отвори, через які б'ють струмені води, які змушують рамку обертатися. В рамку вода подається по трубопроводу від насосної станції.

Гідравлічні пристрої. До гідравлічних огороджувачів відносяться запони та відбійні козирки, які розташовують на водозабірних спорудах. Вони складаються з несучої конструкції, щитів та під'ємно-транспортного обладнання. Несучу конструкцію виконують на палях або будь-яких інших опорах або на бонах та інших плавзасобах. Вона повинна забезпечувати надійне кріплення щитів (козирків), монтажу запони та інше. На несучій конструкції необхідно улаштувати мостик для проходу.

«Фізіологічні пристрої». До них належать електрозагороджувачі та завіси з повітряних бульбашок.

Електричні рибозахисні пристрої використовують у зрошувальних каналах та біля гідроелектростанцій. За допомогою цих пристроїв утворюється електричне поле, крізь яке риба не може пройти.

Електрорибозагороджувач (ЕРЗУ-1), складається із занурених у воду електродів. Електроди представляють собою металічні труби або стержні, які

утворюють у воді електричне поле. В електроди діаметром 90 - 100 мм з джерела живлення надходить перемінний струм. Електроди укріплюють на спеціальній тросовій системі. Відстань між електродами від 0,5 до 5,0 м в залежності от розміру риби, яка може підходити до електрозагорожувача. Повітрянобульбашкова завіса є досить новим засобом захисту риб від потрапляння у водозабірні споруди и утворюється магістраллю з розпилювачів повітря із перфорацією, укладеної по дну лотка, каналу під кутом від 60 до 80° відносно потоку води. Найбільш ефективна завіса — щільна, спокійна з декількома рядами перфорації (6 рядів). Для відводу риби від повітрянобульбашкової стіни створюють рибовідвод.

Модуль 6

Організація робіт з відтворення водних живих ресурсів, рибоводно – меліоративних робіт та проведення атестації працівників рибоохорони

ТЕМА 17. Проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів (2 год)

1.Інструкція про порядок проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів

Загальні положення

1.2 Основні терміни та поняття, які використовуються у цій Інструкції:

1.2.1 **Акліматизація водних живих ресурсів** (далі — акліматизація)— цілеспрямоване вселення будь-якого виду водного живого ресурсу в район, де він раніше не мешкав.

1.2.2 **Відтворення водних живих ресурсів** (далі — відтворення) - природне або штучне поновлення (розмноження, переселення, акліматизація тощо) чисельності риби та інших водних живих ресурсів (ретрансформація), які зменшуються у процесі їх використання чи природної смертності.

1.2.3 **Вселення водних живих ресурсів** — комплекс заходів (вилов, транспортування, облік) необхідних для забезпечення робіт з відтворення запасів риб та інших водних живих ресурсів.

1.2.4 **Користувачі водних живих ресурсів** (далі — користувачі) - підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які використовують рибу та інші водні живі ресурси.

1.2.5 **Об'єкт відтворення** — риба та інші водні живі ресурси, щодо яких здійснюється комплекс робіт з відтворення.

1.2.6 **Риба та інші водні живі ресурси (водні живі ресурси)** - сукупність організмів, життя яких неможливе без перебування

(знаходження) у воді. До водних живих ресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку; круглороті, морські ссавці, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черв'яки, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини.

1.2.7 Рибогосподарські водні об'єкти — озера, річки, моря з лиманами та естуаріями, водосховища, ставки, а також окремі технологічні водойми, які використовуються або можуть використовуватися для розведення, вилову риби та інших водних живих ресурсів.

Порядок проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів

2.1 Для проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів, пов'язаних з подальшим уселенням їх у рибогосподарський водний об'єкт, користувачі (крім територіальних органів рибоохорони) повинні не пізніше, ніж за два тижні, подати до територіального (басейнового, обласного, міжрайонного) органу рибоохорони, в зоні діяльності якого розташований відповідний рибогосподарський водний об'єкт, такі документи:

2.1.1 Заявку на проведення робіт із уселення водних живих ресурсів у рибогосподарський водний об'єкт (додаток 1).

2.1.2 Біологічне обґрунтування про доцільність проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів (якщо відтворення здійснюється вперше) розроблене науковою установою.

2.1.3 Ветеринарне свідоцтво про відсутність небезпечних захворювань у господарствах, з яких здійснюється перевезення риби та інших водних живих ресурсів (отримується цим господарством).

2.1.4 Графік робіт із уселення водних живих ресурсів (складається користувачем) і узгоджується з територіальними органами рибоохорони.

2.1.5 Дозвіл Міністерства охорони навколишнього природного середовища України на здійснення робіт з акліматизації, переселення водних живих ресурсів.

2.1.6 Документ, що підтверджує придбання водних живих ресурсів для їх подальшого вселення у рибогосподарський водний об'єкт (повідомлення про виділення квоти на вилов, накладні про придбання, інші документи).

2.2 Територіальний орган рибоохорони в тижневий термін розглядає подані документи, наказом затверджує склад комісії з контролю за проведенням робіт із уселення водних живих ресурсів (далі — Комісія), погоджує графік робіт, передає його копію голові Комісії.

Якщо роботи з відтворення водних живих ресурсів здійснюватиме територіальний орган рибоохорони, то він подає документи, зазначені в пункті 2.1 цієї Інструкції, до Державного Комітету рибного господарства України (далі – Держркомрибгосп). Держркомрибгосп у тижневий термін розглядає подані документи, наказом затверджує склад Комісії, погоджує графік робіт і передає його копію голові Комісії.

Заявка на проведення робіт із уселення водних живих ресурсів може бути відхилена при умові подання неповного переліку документів, передбачених пунктом 2.1. цієї Інструкції. Заявнику в тижневий термін направляється обґрунтована відмова.

2.3 Головою Комісії призначається представник територіального органу рибоохорони, а членами Комісії — представники місцевої державної адміністрації або органу місцевого самоврядування (за згодою), територіального органу Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та користувача, який здійснюватиме зазначені роботи.

До складу Комісії можуть також залучатися представники рибогосподарських наукових установ, підприємств, організацій (за згодою).

2.4 Місця проведення робіт із уселення водних живих ресурсів визначаються Комісією.

2.5 Користувач (у тому числі територіальний орган рибоохорони), який проводить роботи з відтворення водних живих ресурсів, зобов'язаний:

2.5.1 Забезпечувати виконання всіх організаційних та технічних робіт.

2.5.2 Здійснювати під контролем Комісії облік водних живих ресурсів, що вселяються до рибогосподарського водного об'єкта. Обсяги водних живих ресурсів з кожного транспортного засобу, яким вони доставлені до рибогосподарського водного об'єкта, оформлюються відповідним актом.

2.5.3 Уносити до журналу обліку вселених живих ресурсів інформацію про обсяги їх уселення за кожен добу. Сторінки журналу мають бути прошнурованими, пронумерованими та скріпленими печатками:

- у користувача – користувачем та територіальним органом рибоохорони;

- у територіального органу рибоохорони — територіальним органом рибоохорони та Держкомрибгоспом.

2.5.4 Уживати необхідних заходів для забезпечення охорони місць вселення водних живих ресурсів.

2.6 При вселенні рослиноїдних риб у рибогосподарські водні об'єкти допускається наявність сазана (коропа) в межах 15 % до загальної кількості.

2.7 Видовий та віковий склад водних живих ресурсів при вселенні у рибогосподарський водний об'єкт визначається біологічним обґрунтуванням, розробленим науковою установою, та погоджується з територіальними органами Міністерства охорони навколишнього природного середовища.

2.8 Водні живі ресурси, що загинули під час транспортування та вселення підраховуються. Результати підрахунків заносяться до акта про виконання робіт з уселення водних живих ресурсів та журналу обліку водних живих ресурсів.

2.8.1 Загиблі водні живі ресурси не зараховуються до загального обсягу вселених водних живих ресурсів: ті, що придатні до реалізації, здаються в торговельну мережу або на приймальні пункти за накладними, а непридатні до реалізації списуються та утилізуються за актом.

2.9 Проведення робіт з відтворення водних живих ресурсів, що не пов'язані з подальшим їх уселенням у природну водойму (встановлення штучних нерестовищ, у тому числі штучних рифів-нерестовищ, рибогосподарська меліорація водойм, де розташовані природні місця відтворення водних живих ресурсів; здійснюється за відповідним біологічним обґрунтуванням наукових установ, підприємств, організацій та погоджується з територіальним (басейновим, обласним, міжрайонним) органом рибоохорони, у зоні діяльності якого розташований відповідний рибогосподарський водний об'єкт. У разі, коли такі роботи проводяться територіальним органом рибоохорони, вони погоджуються з Держкомрибгоспом.

Порядок роботи комісії

3.1 Розв'язання всіх організаційних питань щодо роботи Комісії та правильність оформлення облікової документації покладаються на голову Комісії.

3.2 Голова Комісії зобов'язаний:

3.2.1 За десять днів до початку роботи Комісії повідомити членів Комісії, користувача, у тому числі державний орган рибоохорони, який здійснюватиме роботи з відтворення водних живих ресурсів, про склад Комісії й терміни її роботи.

3.2.2 Організувати діяльність та розподілити обов'язки між членами Комісії на весь період її роботи.

3.2.3 Розглядати та затверджувати акти про виконання робіт із уселення водних живих ресурсів (додаток 2), акти про виконання робіт з відтворення риби, інших водних живих ресурсів та робіт природоохоронного призначення за попередній період (додаток 5).

3.3 Голова Комісії має право:

3.3.1 Інспектувати ведення обліку водних живих ресурсів у місцях завантаження ємностей та вселення їх у рибогосподарський водний об'єкт.

3.3.2 Забороняти вселення водних живих ресурсів у разі порушення користувачем, у тому числі територіальним підрозділом органу рибоохорони, умов уселення та вимог Інструкції, до з'ясування обставин.

3.3.3 Приймати рішення щодо спірних питань, що виникають при проведенні робіт з уселення водних живих ресурсів.

3.4 Члени Комісії зобов'язані контролювати:

3.4.1 Відповідність біологічних показників риби та інших водних живих ресурсів установленим нормативам.

3.4.2 Правильність використання того чи іншого методу обліку.

3.4.3 Облік водних живих ресурсів, що вселяються в рибогосподарські водні об'єкти.

3.4.4 Заповнення первинної облікової документації і складання актів про обсяги вселення водних живих ресурсів.

3.4.5 Норми завантаження водних живих ресурсів у транспортні та інші ємності.

3.4.6 Відповідність ветеринарним, санітарно-епідеміологічним нормам транспортних та інших ємностей, а також місць завантаження й вселення водних живих ресурсів.

3.5 Діяльність членів Комісії протягом усього періоду вселення водних живих ресурсів визначається Інструкцією.

3.6 Члени Комісії мають право:

3.6.1 Відмовити в підписанні актів про виконання робіт із уселення водних живих ресурсів, про виконання робіт з відтворення водних живих ресурсів та робіт природоохоронного призначення за попередній період, надавши мотивоване пояснення.

3.6.2 Проводити контрольний облік водних живих ресурсів у процесі їх уселення в рибогосподарські водні об'єкти.

3.7 Після закінчення робіт з відтворення водних живих ресурсів на підставі актів (додатки 2. 5) Комісії зобов'язана скласти підсумковий акт про виконання зазначених робіт за попередній період.

Методи обліку

4.1 Визначення кількості водних живих ресурсів, яких уселяють у рибогосподарські водні об'єкти проводиться такими методами:

- еталонним (ваговим, об'ємним); - погодинним (ваговим, об'ємним); - бонітувальним.

4.2 Метод еталонного обліку.

Облік водних живих ресурсів, яких уселяють у рибогосподарські водні об'єкти, проводиться за допомогою мірної ємності (еталона) не менше 0,5 літра або мірної ваги не менше 0,5 кг.

У кожній десятій об'ємній або ваговій ємності підраховуються поштучно всі екземпляри водних живих ресурсів, визначається їх середня арифметична кількість у мірних ємностях (еталонах) і шляхом перемножування середнього арифметичного водних живих ресурсів у мірних ємностях (еталонах) на загальну кількість об'ємних або вагових мірних ємностей проводиться підрахунок загальної кількості всіх уселених водних живих ресурсів.

4.3 Метод погодинного обліку

4.3.1 Облік водних живих ресурсів, яких уселяють у рибогосподарські водні об'єкти, починається з моменту відкриття водовипусків і продовжується протягом усього часу виходу води з вирощувального водного об'єкта.

4.3.2 Облік погодинним методом проводиться за допомогою спеціальних пристроїв, то дають змогу відбирати проби без травмування водних живих ресурсів. Періодичність узяття проб (інтервал) залежить від

інтенсивності скочування водних живих ресурсів, але в кожному разі береться не менше однієї проби через кожні дві години.

Тривалість взяття проби встановлюється Комісією в залежності від інтенсивності скочування водних живих ресурсів, їх середньої ваги та виду облікового пристрою, споруди або пастки, але не менше однієї хвилини.

У разі скочування водних живих ресурсів підвищеної інтенсивності дозволяється встановлювати тривалість узяття проби в 30 секунд із періодичністю взяття проб (інтервал) 30 хвилин.

Відлік часу під час узяття проб ведеться за допомогою секундоміра.

4.3.3 Пробу слід брати спеціальним уловлювачем у водній товщі, перераховуючи співвідношення плоти вловлювача з площею перетину води в просвіті шлюзів, або встановленням пастки, що перекриває весь потік води в просвіті шлюзів. Пастка встановлюється почергово в кожному з відкритих просвітів шлюзів.

Уся проба зважується або вимірюється мірною ємністю. Якщо вона не перевищує 0,5 кг, тоді обробляється вся проба. Якщо в пробі виявляється більше 0,5 кг, то після зважування-вимірювання всієї проби відважується і обробляється 0,1-0,5 кг, у залежності від видового складу та морфометричних показників водних живих ресурсів, але загальна кількість екземплярів у пробі не повинна бути менше ніж 100 штук.

4.3.4 Контрольна проба або весь улов сортується за видами і ретельно перераховується. Визначається процентне співвідношення видів водних живих ресурсів у пробі. Потім визначається кількість водних живих ресурсів, випущених за 1 хвилину, і перераховується на періодичність узяття проб.

4.3.5 Загальна кількість водних живих ресурсів випущених за добу, визначається шляхом додавання результатів, отриманих для кожного інтервалу.

4.3.6. При проведенні погодинного обліку в господарствах, які вселяють у рибогосподарські водні об'єкти молодь сазана та ляща, використовують пристрій конструкції Мещерякова - Савінкова, а результати оформлюють за нижченаведеною методикою.

4.4 Метод бонітувального обліку

4.4.1 Облік водних живих ресурсів проводиться на вирощувальному водному об'єкті перед їх уселенням до іншого рибогосподарського водного об'єкта.

4.4.2 Проби відбираються за допомогою знарядь лову, для яких визначаються коефіцієнти вловистості. Збір проб роблять одночасно або в дуже стислі строки. На підставі аналізу відібраних проб, з урахуванням коефіцієнтів уловистості знарядь лову, розраховують кількість водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах, застосовуючи ймовірно-статистичні методи.

4.5 Застосування методів обліку.

4.5.1 Застосування того чи іншого методу обліку залежить від типу підприємства і виду вирощених водних живих ресурсів.

Для нерестово-вирощувальних рибних господарств, що вселяють молоді, частикових видів риб у водойми, основним методом є погодинний облік.

Для нерестово-вирощувальних рибних господарств, які вселяють молодь ляща її сазана, вирощену в полікультурі, і не мають облікових пристроїв, основним методом обліку є бонітувальний.

4.5.2 Для лососевих заводів основним методом обліку є еталонний.

4.5.3 Для осетрових заводів основними методами обліку є еталонний або бонітувальний методи.

4.5.4 Під час уселення дворічок частикових та рослиноїдних риб застосовуються методи еталонного або погодинного обліку.

4.5.5 Обсяги загибелі водних живих ресурсів визначаються шляхом підрахунку всіх екземплярів поштучно, якщо їх величина незначна, а при масовій загибелі визначаються еталонним методом.

4.6 Порядок визначення середньої штучної маси водних живих ресурсів у період уселення і рибогосподарські водні об'єкти.

4.6.1 Для визначення середньої штучної маси, з кожного вирощувального водного об'єкта береться не менше трьох контрольних проб (у пробі кількість екземплярів— не менше 50 шт.). Проба береться на початку усередині та наприкінці уселення і не менше ніж один раз на добу.

До розрахунку середньої маси та до виконання плану не зараховуються водні живі ресурси, що мають масу менше нормативних наважок: 80 % — для лососевих (60 %— для цьогорічок), 40 %— для осетрових та частикових (для сазана та ляща — 12 % та 35 % відповідно), 40 % — для сигових, 30 % — для рослиноїдних.

4.6.2 У господарствах, де скочування водних живих ресурсів відбувається довільно, сортування на вагові групи не здійснюється. Середня штучна маса всіх уселених водних живих ресурсів визначається як середньозважена із середніх мас окремих проб.

Результати визначення середньої штучної маси заносяться до картки визначення середньої штучної маси; вселених водних живих ресурсів.

Порядок та форми звітності

Користувачі, під час уселення водних живих ресурсів, зобов'язані щотижня подавати звіт про обсяги вселення риби, інших водних живих ресурсів (додаток 10) до територіального органу рибохорони, у зоні діяльності якого здійснюється вселення водних живих ресурсів.

Якщо вселення водних живих ресурсів здійснюється територіальним органом рибохорони, зазначений звіт подається до Держкомрибгоспу.

Права користувачів

Користувачі (у тому числі територіальні органи рибохорони) мають права, передбачені законодавством України.

Оскарження дій посадових осіб, які порушують права користувачів, здійснюється у передбаченому законодавством порядку.

ТЕМА 18 Організація рибоводно – меліоративних робіт (2 год)

1.Капітальна меліорація

2.Текуча меліорація

3. Штучні нерестовища для осетрових видів риб

4. Рятування молоді промислових видів риб

5.Боротьба з заморними явищами

Зарегулювання стоку Дніпра, зріст водокористування, забруднення водойм зворотними водами промислових, сільськогосподарських та комунальних об'єктів, розробка пісково-черепашкової суміші, проведення інших робіт на водоймах призводять до погіршення їх гідрологічного та гідрохімічного режимів. При цьому знижується рівень води, зменшується проточність водотоків, несвоєчасно і не повністю заливаються нерестовища, відбувається замулювання, змінюється солоність води, погіршується кисневий режим, водойми заростають жорсткою рослинністю, відбувається їх цвітіння, тощо. Погіршення умов відтворення рибних запасів у рибогосподарських водних об'єктах відбувається також в окремі маловодні роки, а також при не благосприятливому кліматі.

З метою утворення сприятливих умов для відтворення, нагулу та зимівлі промислових риб проводиться широкий комплекс дій спрямованих на поліпшення гідрологічного, гідрохімічного та екологічного режимів водойм, який має назву рибогосподарська меліорація. Меліорація може бути *капітальною* та *текучою*.

Капітальна меліорація це крупні за своїми об'ємами та об'ємами коштів, які на неї витрачаються, роботи з водоустрою природних нерестовищ, створенню штучних пісково-гравійних нерестовищ, побудова рибогосподарських каналів.

До *текучої меліорації* відносяться роботи з видалення надлишкової водної рослинності, розчистці проток та каналів для проходу плідників до нерестовищ та скату молоді з них, рятуванню молоді риб з відокремлених водойм, встановлення штучних нерестовищ, попередженню заморних явищ.

Проводиться також *біологічна меліорація* водойм, тобто комплекс дій спрямованих на поліпшення екологічного стану водойм шляхом вселення в них риб або інших водних живих організмів. Наприклад, для боротьби з жорсткою водною рослинністю проводять вселення білого амура, з цвітінням води – товстолобиків. Пригнічення чисельності сорних та малоцінних видів риб, які є харчовими конкурентами цінних видів, здійснюється шляхом вселення в водойму хижаків (сом, судак, щука).

Планування, організація та проведення робіт з рибогосподарської меліорації покладено на органи рибоохорони. Користувачі водних живих ресурсів у т.ч. рибодобувні організації, за згодою з органами рибоохорони, зобов'язані своїми силами та коштами проводити меліоративні роботи.

Основою для планування робіт з рибогосподарської меліорації внутрішніх морів, річок, водосховищ та озер повинні бути результати досліджень наукових організацій зі стану чисельності та видового складу іхтіофауни цих водойм, харчуванні та рості промислових та інших видів риб, умов та ефективності їх природного відтворення. Матеріали таких досліджень є базою для визначення основних напрямків та обсягів меліоративних робіт які необхідно провести на конкретній водоймі. Проекти планів робіт з меліорації складаються управліннями рибоохорони за згодою з науковими установами або організаціями.

Контроль за виконанням робіт з рибогосподарської меліорації водойм здійснюється басейновими управліннями рибоохорони або обласними інспекціями рибоохорони. Рибогосподарські організації, які здійснюють меліорацію, зобов'язані по закінченню даних робіт надати до органів рибоохорони акти та звіти, які підтверджують виконання меліоративних робіт за планом.

Приймання виконаних меліоративних робіт, які оплачуються за рахунок державного бюджету, здійснюється місцевими органами рибоохорони: обласними та районними інспекціями за участю представників рибогосподарських та науково-дослідних організацій.

Роботи з меліорації водойм, які виконуються рибогосподарськими організаціями за рахунок власних коштів, приймаються цими організаціями при обов'язковій участі органів рибоохорони. Акти приймання меліоративних робіт підписуються всіма представниками комісії.

Звіт про виконання меліоративних робіт басейновими управліннями або обласними інспекціями рибоохорони надаються до Головрибводу. Більш детальна інформація щодо підсумків виконання річного плану меліоративних робіт відображається у річному звіті про роботу басейнового управління або обласної інспекції рибоохорони та у звіті за перше півріччя кожного року.

Більша частина меліоративних робіт здійснюється відповідно до інструкцій та методичних вказівок, які розроблені Головрибводом або науково-дослідними організаціями.

Штучні нерестовища для осетрових видів риб.

Штучні нерестовища для осетрових видів риб утворюють на ділянках річок, де є комплекс оптимальних гідрологічних та гідрохімічних умов для відтворення осетрових, але які не використовуються через відсутність на них нерестового субстрату. Нерестовища можуть бути двох типів: 1) штучні каменисто-галькові накидки у берегової полоси, яка обсихає після паводка

(тимчасові нерестовища, що затоплюються весною); 2) нерестовища в русловій частині річки (постійно діючі).

Перевага надається постійно діючим русловим грядам, які можуть освоюватися всіма видами осетрових, що концентруються на ділянках річки перед полтиною. Тільки в окремих випадках, коли можна добитися стабільного добового та тижневого стоку води з верхнього б'єфу, можна проектувати та будувати штучні нерестовища, які затоплюються весною.

Площі штучних нерестовищ у кожному окремому випадку визначаються видовим та кількісним складом нерестового стада, а також можливостями русла річки, але не повинно бути менше п'яти гектарів.

Нерестовим субстратом для осетрових може бути галька середньої фракції (5 – 10 см.) з додаванням 5 – 10% крупного обкатаного буличника або бутового каміння та опоки для утворення куліс затримання основного ґрунту. Товщина нерестового субстрату в залежності від основного ґрунту може змінюватися від 20 до 30 см.

Штучні нерестовища для фітофільних видів риб виставляють у весняний період у прибережній зоні водойм з коливаючим рівнем води.

Застосовують штучні нерестовища різних конструкцій та з різним субстратом в залежності від виду риби, для яких їх виставляють.

Найбільш розповсюдженими штучними нерестовищами для ляща, тарані, судака та інших фітофільних риби є плавучі рамні нерестовища, нерестові гнізда та нерестові перемети.

Раніше для штучних нерестовищ використовували виключно рослинний субстрат – гілки сосни, соломку, хворост та інше, але рослинний субстрат можна використовувати тільки один нерестовий сезон. В наш час для виготовлення штучних нерестовищ використовують синтетичні матеріали. Дуже хороші результати отримані при використанні капрону, який не гниє, має високу міцність та може використовуватися протягом декількох нерестових сезонів. Капрон легко окрасити аніліновими фарбниками, що дає можливість підбирати необхідні для окремих видів риби кольори. Для судака, наприклад, субстрат фарбують у коричневий або рожевий колір, для ляща і тарані в зелений або зеленувато-жовтий.

Найкращими ділянками для встановлення штучних нерестовищ є акваторії колишніх природних нерестовищ. Дуже ефективно використовуються нерестовища, які виставляються у затоках річок, протоках проміж островів та на інших ділянках з достатньою глибиною (2 – 5 м), де спостерігаються хвильові явища від вітру, що забезпечують рух водної маси. На таких ділянках добре прогрівається вода, не відбувається замулювання нерестового субстрату та утворюються належні умови для розвитку ікри. Не варто встановлювати нерестовища на відкритих плесах з великими глибинами або на мілководді. Також не варто встановлювати нерестовища у невеликих неглибоких затоках зі стоячою водою, тому що в цих умовах штучний нерестовий субстрат замулюється і відкладена на нього ікра гине.

Нерестовища необхідно виставляти не раніше ніж за 1–2 дні до початку масового нересту, оскільки виставлені задовго до нересту нерестовища замулюються та не використовуються плідниками.

За штучними нерестовищами необхідний постійний нагляд тому що з часом сам субстрат та відкладена на ньому ікра замулюються. Необхідно через кожні 3 – 4 доби оглядати нерестовища, а субстрат обережно промивати у воді.

У деяких випадках, наприклад, при різкому коливанні рівня води в умовах роботи ГЕС або при діях вітрів створюється необхідність переставляти нерестовища на інші ділянки водойми.

Плавучі нерестовища залишаються у воді протягом 3–4 днів після появи личинок. В цей період вони служать схованкою для личинок.

Через 3–4 дні личинки залишають нерестовища та розповсюджуються в прибережній зоні на мілководді. Нерестовища виймають, просушують та зберігають до наступного року.

Штучні нерестовища з різним субстратом ефективно використовуються фітофільними рибами. На одному стандартному нерестовищі лящ та тараня можуть відкладати в середньому 2 млн. ікринок. При цьому майже вся ікра запліднена та розвивається нормально. Відхід ікри за час інкубації усього 10 - 15%, що значно менше ніж в природних умовах.

Меліоративні роботи з покращення стану природного відтворення рибиця. Покращення стану природного відтворення рибиця досягається шляхом створення на дні річки упоперек течії насипів з наявного природного субстрату – каміння та гальки – за допомогою човна з лебідкою та спеціального пристрою «граблями» (металева рама з зубцями).

Рятування молоді промислових видів риб із залишкових після паводку водойм є частиною робіт рибогосподарської меліорації, які проводяться з метою покращення природних умов відтворення рибних запасів.

Пойми, що заливаються весняним паводком є площею для нересту та підростання для цінних промислових риб: сазана, ляща, тарані, судака та ін. По мірі спаду паводкових вод у передгірлові простори річок скочується молодь риб, але значна її частина залишається у відшнурованих частинах пойми. Ці залишкові водойми настільки міліють та висихають, що молодь, яка в них залишилася приречена на загибель, тому необхідно приймати міри для її рятування.

Своєчасний спуск відшнурованих водойм, з яких не скотилася молодь в основну водойму, або облов та перевезення мальків промислових риб у річку сприяє збереженню щорічних врожаїв молоді, відновленню та збільшенню рибних запасів.

Способи рятування молоді риб залежать в основному від висотного розміщення пойменої водойми відносно річки або протоки.

Якщо відмітки дна вище меженного горизонту води в річці або протоці, вода з поймених водойм разом з молоддю може бути випущена в основну водойму через канали.

У тих випадках, коли водойма не може бути повністю спущена, або розташована на значній відстані від річки та потребуються великі затрати сил і коштів на його спуск, а кількість молоді яка залишилася мала, її рятують шляхом облову та перевезення в основну водойму.

Ще один спосіб рятування молоді риб полягає у поєднанні спуску пойменої водойми по каналі, наскільки це можливо, з послідуочим обловом молоді в частині, яка не спустилася.

При виборі місця розташування каналу для спуску залишкової водойми виходять з того, щоб земляних робіт було якомога менше. Ширина каналу зазвичай від 0,2 до 3,5 м в залежності від площі водойми, яка спускається, глибина від 0,1 до 1 м.

Для проведення робіт по облову відшнурованої водойми її необхідно розчистити від рослинності та зачепів, які будуть перешкоджати облову. Облов та перевезення молоді рекомендується проводити вранці та ввечері, коли вода прохолодніша. Ємності для перевезення повинна бути чистою, щільність посадки визначається видовим складом риби, температурою води та відстанню, на яку буде транспортуватися молодь.

Випуск мальків проводять не відразу, а після досягнення температури води у ємності до температури води у річці.

Облік врятованої молоді шляхом спуску відшнурованої водойми проводять суцільним способом або по середнім пробам.

Облік молоді суцільним способом виконують за допомогою виставлених пасток, в яких перераховують всю молодь, визначаючи видовий склад.

Облік молоді за допомогою середніх проб виконують двома способами – погодинним та просторовим.

Фахівці та інспектори рибоохорони систематично перевіряють правильність обліку врятованої молоді. Стосовно проведення робіт по рятуванню молоді риб складають акт, який підписують представники рибодобувної організації та районний інспектор рибоохорони.

До заходів з покращення умов природного відтворення риби варто віднести також побудову у тілі греблі *рибопропускних споруд*, які забезпечують пропуск прохідних риби на верхні ділянки зрегульованої річки, де збереглися природні нерестовища.

Боротьба з заморними явищами у водоймах здійснюється в основному у зимній час шляхом буріння лунок у льодовому покриві, а також за допомогою використання різних аераційних установок. Для поліпшення

організації робіт з боротьби із заморними явищами органи рибоохорони та рибодобувні організації щорічно розробляють спеціальні сумісні заходи.

ТЕМА 19. Складання обов'язкового припису (2 год)

1. Правила складання приписів

В ході рибоохоронного рейду, під час перевірки підприємств, при викритті інспекторами рибоохорони порушень природоохоронного законодавства, які можливо і потрібно усунути, посадовим особам підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності і відомчої підпорядкованості, які перевіряються, видається припис. Припис – це письмова вимога перевіряючого обов'язкова для виконання посадовою особою.

Право видавати приписи мають начальник держрибоохорони України та його заступники, керівники структурних підрозділів держрибоохорони та їх заступники, державні інспектори держрибоохорони, на яких покладені функції здійснення державного нагляду за виконанням вимог чинного законодавства та інших нормативних документів природоохоронного законодавства.

Приписи видаються у разі виявлення під час перевірки порушень нормативних актів, які регулюють питання природоохоронного характеру, а також у випадках, коли порушення вимог нормативних актів з питань природоохоронного законодавства може завдати шкоди здоров'ю людини або навколишньому середовищу, майнової шкоди тощо; містять стислий зміст порушення, конкретне посилання на порушений нормативний акт, заходи, обов'язкові для виконання, щодо усунення порушень.

Виданий працівником держрибоохорони припис підлягає виконанню негайно або в термін у залежності від установлених порушень.

Повідомлення про виконання вимог, викладених у приписі, здійснюється посадовою особою, якій було видано припис, у письмовій формі та у встановлений термін.

Якщо законні вимоги працівника Держрибоохорони, викладені в обов'язкових для виконання приписах, не виконуються, працівник Держрибоохорони вживає заходів, визначених чинним законодавством України.

Якщо посадова особа відмовляється одержувати припис, працівник Держрибоохорони робить про це запис у приписі та вживає заходів щодо усунення посадовою особою недоліків, викладених у приписі.

Посадова особа, якій надано припис, має право у встановленому чинним законодавством порядку звернутися зі скаргою до начальника Держрибоохорони.

У разі оскарження надані працівниками Держрибоохорони приписи можуть бути скасовані повністю чи частково начальником Держрибоохорони або в судовому порядку.

Облік, реєстрація виданих приписів та контроль за їх виконанням покладаються на працівників Держрибоохорони, які мають право видачі приписів. Вищеперелічені особи забезпечують та контролюють:

- ведення журналів реєстрації та обліку обов'язкових для виконання посадовими особами приписів, за формою;
- перевірку дотримання правильності оформлення приписів;
- контроль за виконанням заходів, викладених у приписах; - підготовку звітності про видання і виконання приписів; - зберігання бланків приписів.

Приписи реєструються в журналах реєстрації та обліку приписів, що ведуться працівниками Держрибоохорони, які мають право видавати приписи. Журнали реєстрації та обліку приписів повинні бути понумеровані, прошиті та скріплені печаткою.

Реєстраційний номер припису складається з індексу структурного підрозділу Держрибоохорони України та порядкового номера інспектора.

Інформація про видання і виконання приписів надається структурним підрозділом адміністрації Держрибоохорони щомісячно у формі звіту до 5-го числа місяця, наступного за звітним, за формою.

Приписи зберігаються протягом 5 років. Після закінчення строку зберігання вони знищуються у встановленому порядку згідно з актом, який затверджується начальником Управління держрибоохорони.

ТЕМА 20. Проведення атестації працівників рибоохорони (2 год)

1.Правила проведення атестації працівників рибоохорони

2.Рекомендований перелік основних питань при проведенні атестації працівників рибоохорони атестаційними комісіями рибоохоронного патруля

З метою підвищення ефективності діяльності співробітників держрибоохорони та відповідальності за доручену справу в органах рибоохорони **один раз на три роки** проводиться їх атестація, під час якої оцінюються результати роботи, ділові та професійні якості, виявлені працівниками при виконанні службових обов'язків, визначених типовими професійно- кваліфікаційними характеристиками посад і відображених у посадових інструкціях

Атестації підлягають працівники рибоохорони усіх рівнів, в тому числі ті, які внаслідок організаційних змін обіймають посади менше ніж один рік, якщо їх посадові обов'язки не змінилися.

Для організації та проведення атестації наказом керівника державного органу утворюється атестаційна комісія.

Кількісний та персональний склад комісії затверджується керівником.

Атестація починається з доповіді одного з членів комісії або безпосереднього керівника працівника, що проходить атестацію, який викладає основний зміст атестаційних документів. Головою комісії з'ясовується, чи згоден працівник зі змістом атестаційних документів, після чого члени комісії можуть задавати питання доповідачу та працівнику. Комісія на підставі оцінки стану професійної підготовленості працівника, його особистих якостей та результатів службової діяльності приймає рішення **про відповідність чи невідповідність** працівника займаній посаді або про **неповну службову відповідність** з умовою **повторної атестації через шість місяців чи через рік**. Комісією також можуть бути внесені рекомендації про заохочення, встановлення надбавок до посадових окладів, присвоєння рангу, призначення на вищу посаду чи зарахування в резерв, вивчення та поширення позитивного досвіду роботи, направлення на стажування чи навчання з метою підвищення кваліфікації, пониження у рангу. У разі прийняття рішення про невідповідність працівника займаній посаді комісія рекомендує відповідному керівникові перевести цього працівника за його згодою на іншу посаду, що відповідає його професійному рівню, або звільнити із займаної посади.

На кожного працівника, який підлягає атестації, складається службова характеристика, що підписується його безпосереднім керівником, затверджується керівником вищого рівня і подається до комісії не пізніше ніж за тиждень до проведення атестації.

Службова характеристика повинна містити аналіз виконання робітників рибоохорони посадових обов'язків; відомості про обсяг, якість, своєчасність і самостійність виконання роботи, ділові якості (ініціативність, відповідальність), стосунки з колегами, знання та користування державною мовою під час виконання службових обов'язків, інформацію про підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації тощо. Під час кожної атестації до комісії подаються щорічні оцінки виконання співробітником покладених на нього завдань та обов'язків за період, що минув після попередньої атестації, а також атестаційний лист попередньої атестації.

У період між атестаціями з метою здійснення регулярного контролю за проходженням служби та професійними досягненнями **щороку** проводиться оцінка виконання працівниками рибоохорони покладених на них завдань і обов'язків.

Оцінка проводиться безпосередньо керівниками структурних підрозділів, де працюють робітники органів рибоохорони, під час підбиття підсумків роботи за рік.

Результати атестації та щорічної оцінки виконання співробітником рибоохорони покладених на них завдань і обов'язків заносяться до його

особової справи. Вони розглядаються під час вирішення питань просування по службі, присвоєння чергового рангу, встановлення передбачених законодавством надбавок або зміни їх розміру.

Далі надаємо перелік стандартних питань, які рекомендують для підготовки до атестації працівників органів рибоохорони:

Рекомендований перелік основних питань при проведенні атестації працівників рибоохорони атестаційними комісіями рибоохоронного патруля

1. Надайте визначення терміну: аквакультура (рибництво).

- цілеспрямоване використання рибогосподарських водних об'єктів (їх частин) для одержання максимальних обсягів корисної біологічної сільськогосподарської продукції (риби, молюсків, безхребетних, водоростей, інших водних організмів) шляхом їх штучного розведення та утримання.

2. Надайте визначення терміну: анадромні види риб.

- види риб, які відтворюються у прісній воді та здійснюють нагул у морських водах.

3. Надайте визначення терміну: відтворення водних біоресурсів.

- природне чи штучне (розведення, переселення тощо) поновлення чисельності водних біоресурсів (ретрансформація), яка зменшується у процесі їх використання чи природної смертності.

4. Надайте визначення терміну: водні біоресурси (водні біологічні ресурси). - сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних біоресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини.

5. Надайте визначення терміну: гідробіонти.

тварини чи рослини (гідрофіти), що мають різноманітні пристосування для життя у воді.

6. Надайте визначення терміну: добування (вилов). - вилучення водних біоресурсів з середовища їх перебування.

7. Надайте визначення терміну: естуарії.

- частково замкнута водна маса в нижній течії річки, яка вільно з'єднана з морем і живиться прісною водою з водозбірною басейну;

8. Надайте визначення терміну: каботажне плавання.

- плавання суден флоту рибної промисловості для здійснення рибогосподарської діяльності у межах Азово-Чорноморського басейну між портами України без заходу до портів інших держав.

9. Надайте визначення терміну: катадромні види риб.

- види риб, які відтворюються у морі та здійснюють нагул у прісних водах.

10. Надайте визначення терміну: квота добування (вилову).

- частка ліміту спеціального використання водних біоресурсів, що встановлюється для кожної конкретної юридичної чи фізичної особи та визначається в натуральних величинах або у відсотках від загального ліміту.

11. Надайте визначення терміну: конвенційний район.

- частина відкритого моря, на яку поширюється дія міжнародних договорів України щодо регулювання промислу водних біоресурсів.

12. Надайте визначення терміну: користувачі водних біоресурсів.

- суб'єкти рибного господарства, що здійснюють спеціальне використання водних біоресурсів.

13. Надайте визначення терміну: ліміт спеціального використання водних біоресурсів (загальнодопустимий улов).

- обсяг вилучення з природного середовища (вилову, добування, збирання) конкретних видів водних біоресурсів на конкретному водному об'єкті, встановлений на певний проміжок часу з метою попередження перевищення прогнозу допустимого вилову.

14. Надайте визначення терміну: любительське рибальство.

- безоплатне добування (вилов) водних біоресурсів в порядку загального використання, у дозволених обсягах, для особистих потреб (без права реалізації) знаряддями вилову, встановленими для цього правилами рибальства. В інших випадках любительське рибальство здійснюється на праві спеціального використання.

15. Надайте визначення терміну: морський рибний порт.

спеціалізований морський порт, який є державним підприємством з комплексом споруд та інфраструктурою, розташованими на спеціально відведеній території та акваторії, та призначений для обслуговування

рибальських та торгівельних суден, вантажів, а також перевезення вантажів на судах, що належать порту.

16. Надайте визначення терміну: незаконне рибальство.

- рибальська діяльність, яка здійснюється: рибальськими суднами у водах під юрисдикцією держави без дозволу цієї держави або з порушенням її законів або регламентів; рибальськими суднами під прапором держав, які є договірними сторонами міжнародних регіональних рибогосподарських організацій, що здійснюють промисел із порушенням заходів щодо збереження та управління, ухвалених цими організаціями, або відповідних положень міжнародного права; рибальськими суднами з порушенням національного законодавства або міжнародноправових зобов'язань, включаючи зобов'язання держав, що співпрацюють у рамках міжнародних регіональних рибогосподарських організацій.

17. Надайте визначення терміну: непідзвітне рибальство.

- рибальська діяльність, про яку користувач не звітував або подавав недостовірні звіти до центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства чи його територіальних органів, яка здійснювалася в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій та про яку не звітував або подавав недостовірні звіти з порушенням процедур подання звітності, встановлених такими організаціями.

18. Надайте визначення терміну: нерегульоване рибальство.

- рибальська діяльність, яка здійснюється в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій рибальськими суднами без національної належності або під прапором держави, яка не є стороною цієї організації або рибальського об'єднання, у спосіб, що не відповідає або порушує заходи із збереження та управління, ухвалені цими організаціями, або яка здійснюється у районах чи щодо рибних запасів, стосовно яких не застосовуються заходи із збереження та управління рибальськими суднами у спосіб, що суперечить зобов'язанням держави із збереження водних біоресурсів згідно з міжнародним правом.

19. Надайте визначення терміну: об'єкти промислу.

- водні біоресурси певного виду та біологічного стану, щодо яких здійснюється промисел, вилов, добування, збирання.

20. Надайте визначення терміну: охорона водних біоресурсів.

- система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, поліпшення умов існування, відтворення і раціонального використання

водних біоресурсів, забезпечення виконання юридичними і фізичними особами вимог законодавства.

21. Надайте визначення терміну: переробка водних біоресурсів.

зміна первинних властивостей гідробіонтів із застосуванням різноманітних способів технологічної обробки (охолодження, заморожування, соління, копчення, сушіння; обробка консервантами, кислотами, лугами чи ферментами, фізико-хімічна, біологічна, термічна обробка, консервування, подрібнення, розбирання тощо).

22. Надайте визначення терміну: правила рибальства.

- нормативно-правові акти, які, у визначеному районі дії, встановлюють умови, способи добування, допустимі до вилучення розміри водних біоресурсів, вимоги щодо їх охорони, а також можуть визначати кількість, типи, розміри, технічні характеристики суден флоту рибної промисловості та знарядь вилову, умови користування рибогосподарськими водними об'єктами та навантаження на них.

23. Надайте визначення терміну: прогноз допустимого вилову.

- можливий обсяг вилову водних біоресурсів у рибогосподарському водному об'єкті або районі промислу на промисловий сезон, що визначається центральним органом виконавчої влади в галузі рибного господарства на підставі науково-біологічних обґрунтувань та може змінюватися (уточнюватися) під час здійснення промислу на підставі результатів нових наукових досліджень про стан запасів водних біоресурсів. **24. Надайте визначення терміну: продукція промислу українського походження.** - різні види харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, виробленої з водних біоресурсів резидентами України, у тому числі на судах флоту рибної промисловості під Державним Прапором України.

25. Надайте визначення терміну: промислове рибальство (промисел).

- вид спеціального використання водних біоресурсів (вилучення, приймання, переробка, зберігання, транспортування тощо, у тому числі постачання палива, води, тари, продовольства для функціонування суден флоту рибної промисловості та їх екіпажів) у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), у тому числі у водах, що знаходяться за межами юрисдикції України.

26. Надайте визначення терміну: район промислу.

- рибогосподарський водний об'єкт або його частина, в якому проводиться промисел водних біоресурсів.

27. Надайте визначення терміну: режим промислу.

- встановлена на певний проміжок часу сукупність вимог та правил, які уточнюють, доповнюють або скасовують правила рибальства для оптимізації кількісного та видового складу водних біоресурсів у визначеному водному об'єкті (його частині).

28. Надайте визначення терміну: режим рибогосподарської експлуатації водного об'єкта.

- установа на відповідний термін сукупність вимог, умов та заходів щодо обсягів робіт з відтворення водних біоресурсів за їх віковим та видовими характеристиками, строків лову, типів і кількості знарядь та засобів лову, обсягів вилучення, регламентації любительського і спортивного рибальства, ощадливого використання водних біоресурсів рибогосподарського водного об'єкта або його частини.

29. Надайте визначення терміну: рибальство.

- добування водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах.

30. Надайте визначення терміну: рибне господарство.

- галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості.

31. Надайте визначення терміну: рибогосподарська діяльність.

- діяльність юридичних і фізичних осіб - підприємців, пов'язана з вивченням водних біоресурсів, їх охороною, відтворенням, спеціальним використанням, переробкою, реалізацією тощо.

32. Надайте визначення терміну: рибогосподарський водний об'єкт (його частина).

- водний об'єкт (його частина), що використовується або може використовуватися для цілей рибного господарства.

33. Надайте визначення терміну: рибогосподарські водні об'єкти за межами юрисдикції України.

- виключні (морські) економічні зони іноземних держав, конвенційні райони та відкрите море, в яких вилучення (вилов, добування, збирання) водних біоресурсів здійснюється відповідно до вимог законодавства прибережних держав та міжнародних договорів України.

34. Надайте визначення терміну: рибоприймальний пункт.

- спеціально визначене місце для обліку вилучених водних біоресурсів та продукції з них.

35. Надайте визначення терміну: рибпромислове судно (плавзасіб).

- судно, що використовується для здійснення рибальства, у тому числі судна для приймання, переробки, перевантаження, транспортування, зберігання улову водних біоресурсів і продуктів їх переробки, а також для постачання палива, води, продовольства, тари та інших матеріалів.

36. Надайте визначення терміну: спеціальне товарне рибне господарство.

- діяльність, яка включає комплекс заходів, основною метою яких є підвищення рибопродуктивності рибогосподарського водного об'єкта шляхом штучного відтворення водних біоресурсів, а також шляхом збереження та раціонального використання видів водних біоресурсів, які раніше перебували у рибогосподарському водному об'єкті (його частині).

37. Надайте визначення терміну: спортивне рибальство.

- вид любительського рибальства, що здійснюється у порядку загального використання, з установленням певних вимог до проведення спортивних змагань або кваліфікаційних нормативів.

38. Надайте визначення терміну: суб'єкт рибного господарства.

- юридична чи фізична особа, яка провадить рибогосподарську діяльність відповідно до законодавства.

39. Надайте визначення терміну: улов.

- сукупність добутих водних біоресурсів у кількісному, ваговому та видовому вимірах.

40. Надайте визначення терміну: флот рибної промисловості.

- рибальські, науково-дослідні, навчальні чи інші спеціалізовані судна, що використовуються для здійснення рибогосподарської діяльності, у тому числі судна для приймання, переробки, перевантаження, транспортування, зберігання уловів водних біоресурсів і продуктів їх переробки, а також для постачання палива, води, продовольства, тари та інших матеріалів.

41. Поняття юридичної особи.

- підприємства і організації, які мають відокремлене майно, які мають набувати від свого імені майнові та немайнові права нести обов'язки та мати самостійний баланс (ст.23, 24 Цивільного кодексу України (ЦКУ)).

42. З якого моменту виникає правоздатність юридичної особи?

- з моменту затвердження статуту або положення, а у випадках типового положення для юридичної особи - з моменту видачі постанови (наказу) про її створення;
- якщо статут (положення необхідно зареєструвати, - з моменту реєстрації (ст.26 ЦКУ).

43. Загальний строк позовної давності.

- 3 роки (ст.71 ЦКУ).

44. Початок виникнення позовної давності. -

з дня виникнення права на позов (ст. 76 ЦКУ).

45. Що таке місцеве самоврядування?

- добровільне об'єднання територіальних громад для вирішення питань місцевого значення шляхом обрання депутатів відповідних рад.

46. Що таке водосховище за термінологією Водного Кодексу України (ВКУ)? - штучна водойма об'ємом більше 1 мільйона кубічних метрів, збудована для створення запасу води та регулювання її стоку.

47. Що таке ставок?

- штучно створена водойма, місткістю не більше 1 млн. куб. метрів.

48. Що таке вода зворотня?

- це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв та скидання в них зворотних вод.

49. Класифікація

річок України - від площі водозбору:

- великі - більше 50 000 кв. км.; - середні
- від 2 000 до 50 000 кв. км.;
- малі - до 2 000 кв. км.

50. Що таке прибережна захисна смуга? Яка її ширина?

- це земельні ділянки в межах водоохоронних зон;
- для малих річок, струмків, ставків - (площа до 3-х га) - 25м;
- для середніх річок, водосховищ на них, ставків більше 3-х га - 50м;
- для великих річок, водосховищ на них та озер - 100м;
- вздовж морів та навколо морських заток і лиманів - не менш 2-х км. від урізу води.

51. Які водні об'єкти належать до загальнодержавного значення: - внутрішні морські води та територіальне море;

- підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання;
- поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали, що знаходяться в використовуються на території більш як однієї області), а також їх притоки всіх порядків;
- водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних (ст.5 ВКУ).

52. Які водні об'єкти належать до місцевого значення?

- поверхневі води, що знаходяться і використовуються в межах однієї області і які не внесені до водних об'єктів загальнодержавного значення;
- підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання, (ст.5 ВКУ).

53. На яких умовах можуть надаватися водокористувачам в оренду водні об'єкти (їх частини)?

- у користування на умовах оренди водні об'єкти (їх частини) місцевого значення та ставки, що знаходяться в басейнах річок загальнодержавного значення, можуть надаватися водокористувачами лише для риборозведення, виробництва сільськогосподарської і промислової продукції, а також у лікувальних цілях (ст.51 ВКУ).

54. Які об'єкти тваринного світу Ви знаєте?

- хордові, в тому числі хребетні, безхребетні на всіх стадіях розвитку, що перебувають у стані природної волі, частини диких тварин, залишки викопних тварин, продукти життєдіяльності диких тварин і споруди тварин (ст. 32 Закону України «Про тваринний світ»).

55. Що таке спеціальне використання об'єкти тваринного світу?

- будь-яке використання (за винятком любительського і спортивного рибальства у водоймах загального користування), що здійснюється з їх вилученням з природного середовища.

56. Що таке державна виконавча служба. Які її органи знаєте ? Якими законами України регламентується її діяльність?

- це спеціально уповноважені органи виконавчої влади системи органів Мін'юсту; - органи - Департамент державної виконавчої служби Мін'юсту, територіальні відділи;

- Законами України «Про державну службу», «Про виконавче провадження».

57. Що таке урядовий орган державного управління?

- це органи виконавчої влади відповідної підгалузі або сфери діяльності центрального органу виконавчої влади у складі якого він діє і якому безпосередньо підпорядковується.

58. Види адміністративних стягнень.

- попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, позбавлення спеціального права, виправні роботи, адміністративний арешт.

59. Строки накладення адміністративних стягнень.

- не пізніше 2-х місяців з дня складання протоколу.

60. Якими законодавчими актами нормуються умови праці?

- Закон України «Про охорону праці»;
 - Кодекс законів про працю України;
 - Закон України «Про загальне обов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

61. Одноразова допомога у випадку смерті від нещасного випадку

- 5 річних окладів плюс за один рік на кожного утриманця, та на дитину, яка народилася після смерті небіжчика.

62. Що таке служба охорони праці, в яких випадках вона створюється? Які є види інструктажів?

- структурний підрозділ підприємства, установи;
 - у випадках, якщо кількість працівників не менше 50 чоловік;
 - п'ять видів інструктажів (ввідний, первинний, черговий, позачерговий, позаплановий).

63. Які органи здійснюють державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.

- Кабінет Міністрів України, Ради та їх виконавчі і розпорядчі органи, а також спеціально у повноважені на те державні органи.

64. Назвіть спеціальні уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів?

- Міністерство екології та природних ресурсів України.

65. Хто затверджує ліміти використання природних ресурсів загальнодержавного значення?

- Міністерство екології та природних ресурсів.

66. Які об'єкти тваринного світу віднесені до природних ресурсів загальнодержавного значення?

- дикі тварини, що перебувають у стані природної волі в межах територій загальних і внутрішніх морських вод, водойм в межах більше ніж однієї області, державних мисливських угідь, лісів державного значення, занесених до Червоної книги.

67. Якими актами (документами) затвердженими постановою Кабінета Міністрів України регламентується любительське і спортивне рибальство?

- «Порядок здійснення любительського і спортивного рибальства» затверджений постановою КМУ від 18.07.1998 р. № 1126.

68. На які водні об'єкти не поширюється дія Інструкції, затверджена наказом № 154 від 28.10.1998р., щодо здійснення порядку штучного розведення?

- спеціальне товарне рибне господарство (СТРГ);
- водні об'єкти в межах території та об'єктів природно-заповідного фонду.

69. Склад водного Фонду України.

- поверхневі води;
- підземні джерела;
- внутрішні - морські води та територіальне море.

70. Що таке територіальне море?

- прибережні морські, води шириною 12 морських миль.

71. Що таке «мирний прохід через територіальне море України? Яким законом це визначено?

- це прохід через територіальні води без заходження у внутрішні води та прохід у внутрішні води або вихід у відкрите море.
- закон України «Про державний кордон України» та іншими підзаконними актами.

72. Що таке первинні і вторинні водокористувачі?

- первинні - ті які мають власні водозаборові споруди або відповідне обладнання для забору води.
- вторинні - отримують воду від первинних.

73. Що таке загальне водокористування?

- будь-яке використання без застосування водозабірних споруд або технічних пристроїв, безкоштовно і без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів.

74. Порядок загального водокористування на водному об'єкті, наданому у оренду?

- на умовах визначених орендарем. В інших випадках загальне водокористування забороняється;

- якщо умови не встановлено орендарем або Радою, загальне водокористування - без обмежень (ст.47 Водного Кодексу України).

75. Що таке виключна (морська) економічна зона (ВЕЗ) України?

- морські райони, зовні прилеглі до території моря України, включаючи райони островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України.

Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

76. Нормативний акт, що регламентує використання водних живих ресурсів у виключній економічній зоні України.

- порядок і умови використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України іноземними юридичними і фізичними особами Затверджені постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) за № 1490 від 13.08.1999р.

77. Що таке рибопродуктивність водойм?

- властивість водойм відтворювати протягом певного часу величину біомаси риб.

78. Що таке «Концепція розвитку рибного господарства України»?

- стратегічні напрямки державної політики в галузі рибного господарства, (схвалені постановою Верховної Ради 13.07.2000 р.)

79. Яким нормативним актом встановлено нормативи платежів за водні живі ресурси?

- постановою КМУ від 06.04.1998 р. № 449 із змінами за постановою КМУ від 07.02.2000р. № 231 щодо зміни нормативів платежів.

- інструкцією від 24.12.1999 р. затверджено, сумісним наказом

Держкомрибгоспу, Мінекономіки, Мінфіном, Мінприроди та Державною Податковою Адміністрацією.

80. Яким законодавчим актом органам рибоохорони надано правої доставляти порушника у міліцію для оформлення протоколу?

- ст.259 Кодексу України про Адміністративні Правопорушення (КУпАП).

81. В чому різниця між «доставлянням» і «адміністративним затриманням»? по строкам:

- доставлений - 1 година;
 - затриманий - 3 години з обов'язковим складанням протоколу про адмін. затримання.
 - органи рибоохорони не уповноважені проводити адмін. затримання.

82. Строки розгляду адміністративних справ (ст. 50; 86-1; 91-2; 188-5 та інші).

- 15 днів (ст.277 КУпАП)

83. Які закони регламентують рибогосподарську діяльність?

- «Про підприємства в Україні»;
 - «Про підприємництво»;
 - «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».

84. Доповісти завдання та обов'язки викладені в посадовій інструкції.

- (дивись посадову інструкцію інспектора рибоохорони, іхтіолога).

85. Порядок організація та проведення рибоохоронних рейдів.

- (дивись порядок проведення рибоохоронних рейдів).

86. Умови укладення трудового договору.

- при укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, документ про освіту, у випадках передбачених законодавством довідку про стан здоров'я. Укладення трудового договору оформляється наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу про зарахування працівника на роботу.(ст.24 Кодексу законів про працю України - КЗпПУ).

87. Підстави та порядок звільнення працівників.

- ст. 36 Кодексу законів про працю України(КЗпПУ):

- 1) угода сторін;
- 2) закінчення строку трудового договору;
- 3) призов або вступ працівника на військову службу, направлення на альтернативну(невійськову службу);
- 4) розірвання трудового договору з ініціативи працівника (ст.38, 39 КЗпПУ), з ініціативи власника або уповноваженого ним органу (ст.40, 41 КЗпПУ) або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу (ст.45 КЗпПУ);
- 5) переведення працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду;
- 6) відмова працівника від переведення в іншу місцевість разом з підприємством, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці;
- 7) набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено до позбавлення волі або іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи;
- 8) підстави передбачені контрактом.

88. Які є стягнення за порушення трудової дисципліни, порядок їх накладення та зняття? ст. 147 КЗпП України:

- за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: а). догана;
- б). звільнення.

ст. 149 КЗпП України:

- до застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення; - за кожне порушення трудової дисципліни може бути застосоване лише, одне дисциплінарне стягнення.

ст. 151 КЗпП України:

- якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення;
- якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і до того ж проявив себе, як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення строку одного року;
- протягом дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

89. Порядок і умови надання щорічних відпусток. Відкликання з відпустки. ст. 79 КЗпП України:

- щорічна відпустка повної тривалості у перший рік роботи надається після

закінчення шести місяців безперервної роботи на даному підприємстві; Конкретний період надання щорічних відпусток:

- поділ щорічної відпустки на частини будь-якої тривалості допускається за умови, що основна безперервна частина відпустки становитиме не менше 14 календарних

днів;

- невикористана частина щорічної відпустки має бути надана працівнику до кінця робочого року, але не пізніше 12 місяців після робочого року, за який надається відпустка.

90. Яким нормативним документом передбачено ведення бухгалтерського обліку в Україні?

- закон України від 16.07.1999р. № 996-ХІУ «Про бухгалтерський облік та державну звітність в Україні».

91. Яким нормативним документом передбачено складання кошторису доходів та видатків?

- бюджетний кодекс. Закон «Про державний бюджет України».

92. Яким нормативним документом передбачено проведення інвентаризації?

- порядок і строки проведення інвентаризації на підприємстві і в органах всіх форм власності регламентується «Інструкцією з проведення інвентаризації основних засобів нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів та розрахунків», затвердженої наказом Мінфіну від 11.08.94 р.

92.а. Основні завдання проведення інвентаризації?

- виявлення розходження між даними обліку та дійсною наявністю засобів (лишки або нестачі) тощо.

92.б. Яким нормативним документом регулюється списання матеріальних цінностей з балансу бюджетних установ та організацій?

- типова інструкція про порядок списання матеріальних цінностей з бюджету державної установи.

93. Яким документом затверджено план розрахунків для бюджетних організацій?

- план розрахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, затверджених наказом Головного управління Держказначейства України № 11 від 10.12.99.

94. Яким документом затверджено форми меморіальних ордерів для бюджетних організацій та порядок їх складання?

- накази Держказначейства України № 68 від 27.07.2000р.

95. Облік основних засобів та інших необоротних активів?

- інструкція про застосування Плану розрахунків бухгалтерського обліку.

96. Облік запасів бюджетних установ?

- інструкція № 125 затверджена наказом ГКУ від 08.12.2000р.» «Про затвердження Інструкції з обліку запасів бюджетних установ», наказ Мінфіну України №163 від 20.10.99 п.19 «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (Запаси)».

97. Яким нормативним документом передбачені Ваші посадові оклади та надбавки?

- постанова КМУ від 30.08.2002 р. №1298, та Закон України Про індексацію грошових доходів населення.

98. Нарахування лікарняних: за скільки місяців береться заробітна плата для нарахування лікарняних?

- середньоденна зарплата за 2 останні місяці, що передують місяцю хвороби і ділиться на загальну кількість робочих днів. Розрахунок середньої зарплати відповідно до Постанови КМУ від 08.02.05.№ 100.

99. Проведення тендерів: яким нормативним документом передбачено проведення тендерів?

- Закон України «Про закупівлю товарів і послуг за державні кошти» № І490- ІІІ із змінами від 15.12.2005р.

100. Відрядні витрати: яким документом передбачено виплату добових витрат?

- Постанова КМУ від 23.04.1999 р. «Про надання витрат відшкодування витрат на відрядження в межах України та за кордон».

101. Згідно якого нормативного документу обчислюється податок з доходів фізичних осіб?

- закону України «Про податок з доходів фізичних осіб».

102. Основні завдання та функції державного басейнового або головного управлінь (територіального відділу) рибоохорони.

- (дивись Положення про управління або тервідділ рибоохорони).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Атлас промислових риб України / М.В. Гринжевський, С.І. Алимов, М.С. Ківа та ін. К.: КВІЦ, 2005. 95 с.
2. Водний кодекс України. - К.: ІВА "Астра", 1995.
3. Гринжевський М.В. Аквакультура України. К.: ІРГ УААН, 1998. 364 с.
4. Євтушенко М.Ю. Акліматизація гідробіонтів: підруч. / Євтушенко М.Ю., Дудник С.В., Глебова Ю.А. К: Аграрна освіта, 2011. 240 с.
5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» //Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 41, ст. 546.
6. Збірник законодавчих та нормативно-правових актів на допомогу працівникам органів рибоохорони. К. 2000. -335 с.
7. Лобанов І.А. та інш. Основи рибоохорони: практикум / І.А. Лобанов, Ю.В. Пилипенко, П.Г. Шевченко, О.Е. Довбиш, Д.І. Лобанов. Херсон: Олді Плюс, 2011. 356 с.
8. Яцик А.В. Водогосподарська екологія, у 4-х томах. К.: Генеза, 2003-2004.

Додаткова література

1. Закон України "Про охорону навколишнього середовища". -ВР №1268-12 від 26.06.91.
2. Закон України "Про природно-заповідний фонд України". -ВР № 2456-12, 1992.
3. Закон України "Про тваринний світ". -ВР № 3042-12 від 03.03.93.
4. Закон України "Про екологічну експертизу". -ВР № 46/95-ВР від 09.02.95.
5. Микитюк П.В. Присадибне рибництво та любительське рибальство. - К., 2000. – 107 с.
6. Закон України «Про природно-заповідний фонд України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, № 34, ст. 502.
7. Закон України «Про тваринний світ» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, № 14, ст. 97.
8. Котовська Г.О. Умови та ефективність відтворення основних промислових видів риб Кременчуцького водосховища: Монографія / Г.О. Котовська, Д.С.
9. Заповідники і національні природні парки України / К.: Вища школа, 1999. - 230 с.
10. Наукове обґрунтування вселення цінних об'єктів аквакультури у внутрішні водойми України для підвищення їх рибопродуктивності / М.В. Гринжевський, А. І. Андрющенко, О. М. Третяк та інш. // Рибне господарство. - 1999. – Вип. 51. - С. 3-37.

11. Межжерин С.В. Животные ресурсы Украины в свете стратегии устойчивого развития: аналитический справочник / С.В. Межжерин. – К.: Логос, 2008. – 282 с.
12. Наукове обґрунтування рибогосподарського освоєння веслоноса в Україні / М.В. Гринжевський, О. М. Третьяк, А. І. Андрющенко та інш. // Рибне господарство. - 1999. - Вип. 52-53. - С. 3-77.
13. Постанова КМУ від 19 січня 1998 р., № 32 "Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів риб та інших об'єктів водного промислу".
14. Постанова КМУ від 17 вересня 1996 р., № 1147 "Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів".
15. Постанова КМУ від 10 серпня 1992 р., №459 "Порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення".
16. Постанова КМУ від 28 вересня 1996 р., № 1192 "Тимчасовий порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства".
17. Постанова КМУ від 18 липня 1998 р., № 1126 "Порядок любительського та спортивного рибальства".
18. Червона книга України. Тваринний світ. / Під загальною ред. чл. - кор. І.А. Акімова. - К.: Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.

Навчально-методичне видання

ВІДТВОРЕННЯ ГІДРОБІОРЕСУРСІВ ТА РИБООХОРОНА

конспект лекцій для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 207 “Водні біоресурси та аквакультура”

Хом’як Олександр Андрійович
Гриневи́ч Ната́лія Євге́нїївна
Присяжнюк Ната́лія Михаї́лівна
Слюсаренко Алла Олександрівна
Трофимчук Алла Михаї́лівна
Жарчинська Валерія Сергіївна